

MONISM

Science, Philosophy, Religion,
and the History of a Worldview

Edited by *Todd H. Weir*



PALGRAVE- STUDIOJ EN KULTURA KAJ INTELEKTA HISTORO

Seriodaktistoj

Anthony J. La Vopa, North Carolina State University Suzanne Marchand,

Louisiana State University Javed Majeed, Queen Mary,

Universitato de Londono La Palgrave Studies in Cultural and

Intellectual History serio havas tri ĉefajn celojn: fermi dislimojn inter intelektaj kaj kulturaj aliroj, tiel alportante ilin en reciproke riĉigajn inter-agojn; instigi interfakecon en intelekta kaj kulturhistorio; kaj tutmondigi la kampon, kaj en geografia amplekso kaj en temoj kaj metodoj. Tiu serio estas malferma por labori pri gamo da reĝimoj de intelekta enketo, inkluzive de socia teorio kaj la sociosciencoj; la natursciencoj; ekonomia penso; literaturo; religio; sekso kaj sekseco; filozofio; politika kaj jura penso; psikologio; kaj muziko kaj la artoj. Ĝi ampleksas ne nur Nordamerikon sed Afrikon, Azion, Eŭrazion, Eŭropon, Latin-Amerikon kaj Mezorionton. Ĝi inkludas kaj nacie fokusitajn studojn kaj studojn de intelektaj kaj kulturaj interŝanĝoj inter malsamaj nacioj kaj regionoj de la mondo, kaj ampleksas esplormonografiojn, sintezajn studojn, redaktitajn kolektojn, kaj larĝajn verkojn de reinterpretado. Nekonsiderante metodaro aŭ geografio, ĉiuj libroj en la serio estas historiaj en la fundamenta signifo de entreprenado de rigora kunteksta analizo.

Publikigite fare de Palgrave Macmillan

Indian Mobilities in the West, 1900-1947: Gender, Performance, Embodiment

De Shompa Lahiri La

Rondo Shelley-Byron kaj la Ideo de Eŭropo

De Paul Stock

Culture kaj Hegemonio en la Kolonia Proksima Oriento

De Yaseen Noorani

Recovering Bishop Berkeley: Virto kaj Socio en la Anglo-

Irlanda-Kunteksto

De Scott Breuninger La

Legado de Rusa Literaturo en Ĉinio: Morala Ekzemplo kaj Manlibro de Praktiko

De Mark Gamsa

Rammohun Roy kaj la Kreado de Viktoria Britio

De Lynn Zastoupil

Carl Gustav Jung: avangarda konservativulo
De Jay Sherry

Law and Politics in British Colonial Thought: Transpozicioj de Empiro
Redaktite fare de Shaunnagh Dorsett kaj Ian Hunter

Sir John Malcolm kaj la Kreado de Brita Hindio
De Jack Harrington La

Usona Burĝaro: Distingo kaj Identeco en la Deknaŭa
Jarcento
Redaktite fare de Sven Beckert kaj Julia B. Rosenbaum

Benjamin Constant kaj la Naskiĝo de Franca Liberalismo
De K. Steven Vincent La

Apero de Rusa Liberalismo: Alexander Kunitsyn en Kunteksto,
1783-1840
De Julia Berest

La Evangelio de Belego en la Progresema Epoko: Reformante Usonan
Verson kaj Valorojn
De Lisa Szeffel

Knowledge Production, Pedagogy, and Institutions in Colonial India
Redaktite fare de Indra Sengupta kaj Daud

Ali Religious Transactions in Colonial South India: Language, Translation,
and the Making of Protestant Identity
De Hephzibah Israelo

Kultura Historio de la Brita Censo: Antaŭviziante la Multaron en la
Deknaŭa Jarcento
De Kathrin Levitan

Karaktero, Memo, kaj Sociebleco en la Skota Klerismo
Redaktite fare de Thomas Ahnert kaj Susan Manning

La Eŭropa Antarkto: Scienco kaj Strategio en Skandinavio kaj la Brita
Imperio
De Peder Roberts

Originoj de Moderna Historiografio en Hindio: Antikvaĵismo kaj
Filologio, 1780-1880
De Rama Sundari Mantena

Isaiah Berlin: La Vojaĝo de juda liberalulo
De Arie Dubnov

Making British Indian Fictions: 1772-182
De Ashok Malhotra

Alfred Weber kaj la Krizo de Kulturo, 1890-1933
Colin Loader

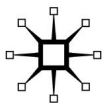
Monismo

Scienco, Filozofio, Religio, kaj la
Historio de Mondrigardo

Redaktita de

Todd H. Weir

palgrave
macmillan



MONISMO

Kopirajto © Todd H. Weir, 2012.

Molkovraĵa represo de la durkovraĵo 1-a eldono 2012 978-0-230-11373-2
Ĉiuj rajtoj rezervitaj.

Unue eldonita en 2012 de
PALGRAVE MACMILLAN®

en Usono— dividado de St. Martin's Press LLC, 175 Fifth
Avenue, New York, NY 10010.

Kie ĉi tiu libro estas distribuita en Britio, Eŭropo kaj la resto de la mondo, ĉi tio
estas de Palgrave Macmillan, dividado de Macmillan Publishers Limited, registrita
en Anglio, kompanio numero 785998, de Houndmills, Basingstoke,
Hampshire RG21 6XS.

Palgrave Macmillan estas la tutmonda akademia premsigno de ĉi-supraj kompanioj
kaj havas kompaniojn kaj reprezentantojn tra la mondo.

Palgrave® kaj Macmillan® estas registritaj varmarkoj en Usono, Britio, Eŭropo kaj
aliaj landoj.

ISBN 978-1-349-29548-7

ISBN 978-1-137-01174-9 (eBook)

DOI 10.1057/9781137011749

Biblioteko de Kongreso-Katalogado-en-Publikiga Datumo estas havebla de la
Biblioteko de Kongreso.

Katalogrekordo de la libro estas havebla de la Brita Biblioteko.

Dezajno de Newgen Imaging Systems (P) Ltd., Ĉenajo, Hindio.

Unua eldono: aŭgusto 2012

10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Enhavo

Dankon	vii
Noto pri la Kovrilo	ix
1 La Enigmoj de Monismo: Enkonduka Eseo Todd H. Weir	1
2 Proto-Monismo en Germana Filozofio, Teologio, kaj Scienco, 1800-1845 Frederiko Gregorio	45
3 Alexander von Humboldt kaj Monismo Nicolaas Rupke	71
4 Monismo kaj Sufero: Teozofia Perspektivo Gauri Viswanathan	91
5 Spinozist Monism: Perspektivoj de ene kaj ekster la Monista Movado Tracie Matysik	107
6 Monismo kaj Morfologio ĉe la Turno de la Dudeka Jarcento Sander Gliboff	135
7 Monista Filozofio de Scienco: Inter Mondrigardo kaj Scienca Meta-Reflekto Paul Ziche	159
8 Monismo en Britio: biologoj kaj la raciisto Gazetara Asocio Peter J. Bowler	179
9 Inter Hegel kaj Haeckel: Monisma Mondrigardo, Marksista Filozofio, kaj Biomedicino en Rusio kaj Sovetunio Igor J. Polianski	197

vi Enhavo

10 Monismo, Rasa Higieno kaj Nacisocialismo Heiner Fangerau	223
Listo de Kontribuantoj	249
Indekso	251

Dankon

Preskaŭ ĉiuj la ĉapitroj en ĉi tiu volumo estis komence prezentitaj kiel artikoloj ĉe internacia kolokvo kunvenigita por esplori "The Monist Century: 1845 to 1945" en oktobro 2009. Tio estis la Deko Wiles Colloquium okazanta en Queen's University Belfast kaj ankaŭ inkludis valorajn kontribuoj de Mark Bevir, Eve-Marie Engels, Heiko Weber (por Olaf Breidbach), Robert Bud, kaj Bernhard Kleeberg.

Dankon ŝuldiĝas al la kuratoroj de Wiles pro konsideri ĉi tiun temon inda je inkludo en la serio Colloquium de la Trust kaj por havigi komencan financadon. Mi ankaŭ dankas la Germanan Historian Societon, la Britan Societon por la Historio de Scienco kaj Queen's University pro ilia decida financa subteno.

Historie, Nord-Irlando ne estis varmpunkto por monismo, observado apogita per la fakto ke en la censo de 1911 nur unu loĝanto de Belfasto registris sian religion kiel "monisto". Malgraŭ ĝia nekonata sonoro, miaj kolegoj ĉe Queen's University multmaniere kontribuis por sukcesigi la kolokvon pri monismo.

Aparte gravaj estis la konsiloj kaj instigo donitaj frue fare de David Livingstone kaj David Hayton. La helpo de Claire Kelly kun la loĝistiko ankaŭ estis esenca.

Mia propra kontribuo al ĉi tiu volumo estis redaktita dum sabata restado en la agrabla medio disponigita fare de la Simpson Centro por Homaroj ĉe la Vaŝingtona Universitato. Mi ŝatus danki la direktoron de la centro, Kathleen Woodward, kaj ŝian personaron pro ĉi tiu grava subteno.

Mi ĝojis pro la propono de Suzanne Marchand kaj ŝiaj kunredaktistoj inkluzivi ĉi tiun volumon en la novaj Palgrave Studies in Cultural and Intellectual History. Tiu serio disponigas la idealan interfakan hejmon por tiu projekto kaj daŭrigas tradicion de publikigado de la Wiles Colloquia kun Palgrave Macmillan. Mi dankas al Palgrave redaktisto Chris Chappell kaj redakcia asistanto Sarah Whalen en la Novjorka oficejo pro ilia laborego kaj toleremo.

This page intentionally left blank

Noto pri la Kovrilo

La kovrilfoto montras la "Travideblan Homon" kaj Carlos E.

Cummings, la Direktoro de la Bufalo-Muzeo de Scienco. Tiu ĉi statuo, kiun Cummings akiris de la Germana Higiena Muzeo Dresdeno en 1935, kaptas la monismajn antaŭjuĝojn de la epoko. La homa korpo estas tute penetrita de la rigardo de naturscienco tamen ĝiaj brakoj estas levitaj en ĝojo. Male al la klasika petanto montranta al la radianta suno aŭ dio, la objekto de kultado estas la homo mem. La monisma ligo de scienco kaj religio estis reeĥita en la teksto gravurita sur la muro de la ekspozicio de la Higiena Muzeo en 1935: "Homoj miras pri la bruanta maro, la fluantaj akvoj, la vido de la ĉielo, kaj forgesas en ĉio ĉi gajnon-derment de aferoj la miraklo, kiu ili mem estas." En 1989, la Bufalo-Muzeo de Scienco resendis la statuon al Germanio, konsiderante ĝin kiel makulita de asocio kun Nacisocialismo. (Bildo ĝentile de la Bufalo-Muzeo de Scienco).

1

La Enigmoj de Monismo: Enkonduka Eseo

Todd H. Weir

Lastatempaj evoluoj en la kognaj sciencoj montras al konverĝo, por iuj kolizio, de la homaro kaj naturscienco. En 2004, grupo de plej elstaraj neŭrobiologoj publikigis manifeston en la germana ĵurnalo *Gehirn und Geist* (Cerbo kaj Menso), asertante ke progresoj en ilia disciplino signifis ke estis preta trakti la problemojn de konscio kaj libera volo. En la kreskanta kampo de evolua psikologio, la ĉefa esplora demando "kio estas la evolua bono de Dio?" indikas ke religio estis inkludita sub la klariga kadro de darvinisma natura selektado. 1 En la homaro, dume, kelkaj akademiuloj rigardas al la fiziologio de afekcia respondo por subteni novajn teoriojn de emocioj, subjektiveco kaj pensado, dum aliaj argumentis ke historia enketo devas etendi sian atingon preter skribaj kaj arkeologiaj fontoj kaj ekzameni. la cerbo mem kiel evoluanta socia produkto, kie la "traĵtoj de kulturo" estis "kablataj en 2 Dum ili transiras la disciplinajn limojn homa fiziologio." de naturscienco kaj la homscienco, tiuj diversaj sciencaj klopodoj reprezentas oftan defion al la kartezia koncepto de menso kaj korpo kiel esence apartaj domajnoj. Kontraŭ dualismaj kampoj de homa realeco, ili serĉas analizi naturon kaj estas 3 kulturon de ununura vidpunkto. Filozofie, ĉi tiu sinteno

nomata monismo.

La kognaj sciencistoj kaj evoluaj psikologoj nun promesas malkovri la sidejon de libera volo, konscio kaj religio, certagrade, fidas je la ekstrapolo de aktualaj sciencaj tendencoj por fari sian kazon. Tiu estonta orientiĝo igas ilian monismon aspekti nova. Tamen antaŭ pli ol jarcento, la germana biologo

2 Todd H. Weir

Ernst Haeckel (1837-1919) argumentis ke naturscienco esence jam solvis tiujn problemojn, kiujn li nomis la "mondaj enigmoj", kaj per tio disponigis empirian konfirmon de la filozofia propono de Baruch Spinoza (1632-1677), ke menso kaj materio, aŭ penso kaj etendo, estis nur du modoj de unusola substanco. Por Haeckel, la unueco de materio kaj spirito en substanco estis spegulita per la unueco de scio en naturscienco. Darwinisma evoluo disponigis, laŭ la interpreto de Haeckel, majstran teorion kiu klarigis ne nur la oblecon de biologia vivo, sed ankaŭ evoluojn en homa konscio kaj civilizo, kaj ligis ilin ĉiujn kune en ununuran signifoplenan totalon. Haeckel komencis uzi la esprimon "monismo" en 1866, kaj liaj klopodoj disvastigi monismon kiel la sola realigebla moderna mondkoncepto kulminis per sia internacia furoranta manifesto *The Riddle of the Universe* en 1899 kaj la formado de la Germana Monistligo. en 1906.

La nunaj monistoj ŝajnas plejparte nekonsciaj pri la monisma movado de antaŭ jarcento kaj pli, malgraŭ la multaj similecoj. Ambaŭ havis luktojn inter naturscienco kaj filozofio super jurisdikcio kaj metodo, kaj ambaŭ estis aliancitaj al foje latentaj, foje malkaŝaj, atakoj kontraŭ malkaŝita religio. Tiam kiel nun, la populara scienca gazetaro disponigis decidan arenon en kiu monistoj faris siajn asertojn. Tamen la diferencoj estas okulfrapaj.

Dum al la hodiaŭa monismo plejparte mankas malkaŝaj politikaj implico, inter la mezdeknaŭa kaj la mezo de la dudeka jarcento, naturisma monismo disponigis gravan epistemologian fundamenton al aktoroj en amaso da sociaj kaj politikaj movadoj. Ĝi estis subfluo en la historio de internacia socialismo kaj havis forman influon sur pli ol unu generacio de socialismaj gvidantoj de August Bebel ĝis Mao Zedong. Dum feministoj hodiaŭ ĝenerale restas suspektindaj pri sociobiologia penso, naturalisma monismo estis fonto de inspiro por la fruaj virinmovado kaj por pioniroj de samseksemaj rajtoj, kiuj transformis ĝin en la fundamenton de inkluziva humanismo. Aliaj monistoj argumentis ke historio estis movita antaŭen fare de tiuj vetkuroj kiuj evoluis pli progresintajn kulturojn. Ilia monismo funkciis kiel ideologio de imperiismo.

Monistoj kiel Haeckel promesis klarigi la "mondajn enigmojn" kreitajn de dualisma pensado kun bona dozo de empirio kaj saĝo; tamen en scienco, kulturo kaj religio, monismo sin prezentis kiel filozofio kun siaj propraj enigmoj. Dum antiklerikala, monismo evoluigis klaran religian projekton de imanenta transcendo. Ĉi tio alprenis sciencon nuancon en la difino de Haeckel kiel la sumo de la leĝoj de kaŭzado aŭ en la "monisma dimanĉo".

predikoj" farita de apotekisto Wilhelm Ostwald dum lia ofico kiel prezidanto de la Monist-Ligo. En la teozofiaj vizioj de Annie Besant kaj Rudolf Steiner, kontraste, monismo disponigis la fundamenton por kontraŭmaterialisma spiritismo kiu identiĝis tamen kun evolua biologio. Spiritisma kaj naturalisma monismo intermiksiĝis en la manifestoj de avangardaj estetikaj movadoj kaj en la kreivaj verkoj de artistoj kiel Isadora Duncan kaj Wassily Kandinsky, George Eliot kaj Rainer Maria Rilke.

La politika kaj religia valento de monismo montris fortan geografian varion. Dum la "kulturaj militoj" de Usono disponigas pretan merkaton por la monisme inklinaj "novaj ateistoj" de hodiaŭ, antaŭ jarcento naturalisma monismo pruvis plej radikala en Germanio kaj Rusio, kie monarĥa regado estis neapartigebla de la potenco de la ŝtataj eklezioj. .

Post la Dua Mondmilito, la pasioj ĉirkaŭantaj monismon malvarmetiĝis. La esprimo mem plejparte malaperis de publika uzokutimo kaj revenis al la marĝena vortprovizo de filozofio de kie ĝi venis. La monistmovado estis esence forestanta de populara memoro en la postmilita periodo, kaj akademiuloj laborantaj en historiaj disciplinoj atentis ĝin malabunde. Konsiderante la evoluojn en scienco kaj stipendio dum la Malvarma Milito, estas facile kompreni kial monismo fariĝis malfacile videbla. Ĝia holisma, spirigitita kompreno de scienco kontraŭis al metodikaj tendencoj ene de la natursciencoj kaj kontraŭdiris la funkcia diferencigon kiu estis supozita regi la rilatojn inter la disciplinoj. Ĉar la certecoj de modernigo eroziis, tamen, fenomenoj kiel naturalisma monismo fariĝis ĉiam pli videblaj al la historia rigardo.

Fakuloj nun interesiĝas pri historia monismo, ne kiel seka branĉo sur la arbo de scienca evoluo, sed prefere kiel simptom-atika esprimo de aĝo kiu estis markita de sekularismo sed ankoraŭ ne estis laika. Sekvante la kulturen turniĝon en la historio de scienco, tiu disciplino aparte trovis en la monistmovado ekzempla kazo por esplori kiom malfrua deknaŭjarcenta naturscienco disverŝiĝis en religion, filozofion, politikon kaj kulturon. Ni nun havas kelkajn bonegajn studojn pri tio, kion oni povus nomi la "mallarĝa" historio de monismo, tio estas, de la agadoj de Ernst Haeckel kaj la Monistligo inter la malfrua deknaŭa jarcento kaj la unua mondmilito.

Estis kun la celo de etendado de tiu esplorado kaj mapado de la konturoj de naturalisma monismo en pli larĝa kronologia, disciplina kaj geografia kadro ke kolokvo estis kunvenigita.

4 Todd H. Weir

la 2-an de oktobro kaj 3, 2009, en Queen's University Belfast sub la aŭspicioj de la Wiles Trust. La ĉapitroj en tiu ĉi volumo reprezentas la fruktojn de la diskuto en Belfasto inter akademiuloj de la historio de scienco, intelekta kaj kulturhistorio, religiaj kaj literaturaj studoj, same kiel geografio kaj politika scienco.

Mia celo en ĉi tiu enkonduka ĉapitro estas montri kiel la interfaka studo de monismo povas meti en novan lumon kelkajn el la ĉefaj intelektaj, kulturaj, religiaj kaj politikaj evoluoj en la periodo inter la 1840-aj jaroj kaj la 1940-aj jaroj. Mi proksimiĝos al ĉi tiu "monisma jarcento" el du direktoj. Unue mi argumentos ke monismo reprezentis karakterizan specon de scio enigita en multaj kulturaj kaj politikaj movadoj en ĉi tiu periodo. Ĉi tiu karakterizaĵo estos esplorita per la koncipa analizo de "mond-enigmo" kaj "mondvido", du ŝlosilaj terminoj trovitaj en La Enigmo de la Universo de Haeckel. La "mondaj enigmoj" aperis ĉe tiuj punktoj de konflikto inter dualismaj kaj monistaj filozofiaj sistemoj kaj disponigis la esencajn koordinatojn sur kiuj la tuta monista konstruaĵo estis starigita. Rigardante al la socia formado de monismo, mi argumentas, ke prefere ol alproksimiĝi al ĝi kiel filozofio, religio, scienca paradigmo aŭ ideologio, monismo estas plej bone kaptita de la dua ŝlosila termino: "mondrigardo". La germana koncepto de Weltanschauung evoluis en tandem kun kaj tra la historio de monismo, tiel ke la monisma jarcento ne estis koincide ankaŭ jarcento de mondkonceptoj.

La dua vojo de ĉi tiu ĉapitro al vastigado de la amplekso de monismo estas enketo de la multaj tempaj, sociaj kaj geografiaj lokoj en kiuj monismo manifestiĝis ekstere de la sferoj de scienco kaj filozofio. Ĉi tie, mi komencas rigardante kelkajn el la kvalitaj ŝanĝoj en la artikulacio de monismo en la 1840-aj kaj la 1850-aj jaroj, kiam ĝi iris de esti esotera filozofia pozicio al mondkoncepto kiu organizis amason da malkonsentaj movadoj. La ĉapitro tiam mapas kelkajn el la publikaj konfliktoj kiuj ĉirkaŭis monismon en la kampoj de etiko kaj estetiko. Fine, mi konsideras la internacian sorton de monismo en la konkurantaj mondkonceptaj reĝimoj de la dudeka-jarcenta Germanio kaj Sovetunio antaŭ ol fini kun kelkaj antaŭkonkludoj pri tio, kion la ŝanĝoj faritaj antaŭ la fino de la Dua Mondmilito rakontas al ni pri la kondiĉoj kiuj havis sus-tenis la kulturon de populara monismo dum la antaŭa jarcento.

La "Mallarĝa" Historio de Monismo

Ĉar la aliaj kontribuantoj esploras landlimajn zonojn, elskribas novajn esplorkampojn kaj okupiĝas pri kompara studo, ĝi apartenas al tio.

enkonduko por unue skizi la "mallarĝan" historion de monismo, kiu enfokusigis pravige la figuron de Ernst Haeckel. 4 Kvankam li ne inventis la terminon "monismo", Haeckel plej multe faris por popularigi ĝin. Estas ĝenerale interkonsentite ke la esprimo unue aperis en la germana en 1721 disertaĵo de la frua klerismofilozofo Christian Wolff. Monismo restis, aliflanke, obskura esprimo kiu estis uzita ĉiam pli, sed ankoraŭ malofte, en la unua duono de la deknaŭa jarcento fare de teologoj kaj filozofoj por priskribi aŭ mallaŭdi aspektojn de nuntempa panteismo, spiritismo aŭ hegela konjekto.

⁵ Malkovrinte la vorton "monismo" en la verko de filologo August Schleicher, amiko kaj kolego en Jena, Haeckel fiksas ĝin al naturalisma mondkoncepto bazita ĉefe sur la teorio de biologia evoluo. En 1866, kvin jarojn antaŭ la publikigo de Darwin's *Descent of Man*, Haeckel argumentis en sia Ĝenerala Morfologio ke natura selektado respondecis pri la evoluo de homoj de homsimioj. Kiel pruvo, Haeckel montris kiel la homa embrio trapasis stadiojn de evoluo resumis la pli malaltajn vivoformojn el kiuj ĝi evoluis. 6 La libro kulminis per priskribo de "la unueco de naturo kaj la unueco de scienco" en "sistemo de monismo". Monismo ne nur enkapsuligis la kredon de Haeckel ke la universo estis unuigita en ununura substanco kaj regata de ununura aro de leĝoj. Interligante menson kaj korpon, materion kaj spiriton, naturalisma monismo permesis al Haeckel fari asertojn en la sferoj de filozofio kaj religio. En liaj *Naturaj Rakontoj de Kreado*

(1868), Haeckel parolis simple pri sia naturscienca mondkoncepto kiel "mona religio".⁷

Kvankam aliaj akademiuloj utiligis la esprimon "monismo" en la 1870-aj jaroj kaj poste, la difino de Haeckel restis la domina, precipe en la germanlingva mondo. Plia testamento al la centreco de Haeckel estis la rolo kiun li ludis en la formado de monistaj organizoj. Kiam li komencis retiriĝi de aktiva esplorado kaj dediĉi sin al propagando de monismo en la 1890-aj jaroj, la filozofio de Haeckel trovis entuziasman spektantaron inter la sekularistoj, framasonoj kaj radikalaj respublikanoj, kiuj kuniĝis en 1880 en la Internacia Kongreso de Liberpensuloj por kontraŭstari klerikalan influon. en la publika vivo. 8 Haeckel malakceptis oferton por supozati la stirilon de la Germana Ligo de Liberpensuloj en 1899. Anstataŭe, li postulis la formado de nova organizo ĉe la Internacia Kongreso de Liberpensuloj en Romo en 1904. Germana Monistligo (DMB) estis laŭregule formita. sub la egido de Haeckel en 1906. Gvidite fare de manpleno da eminentaj sciencistoj kaj filozofoj, tiu organizo altiris proksimume 5,500 membrojn, kunmetitaj ĉefe de universitat-trejnita.

6 Todd H. Weir

profesiuloj: kuracistoj, mezlernejaj instruistoj, verkistoj kaj inĝenieroj.

9

La Monist-Ligo, kiel ĝia fondinto, elmontris tion, kio hodiaŭ povus esti konsideritaj kontraŭdiraj tendencoj al emancipiĝo kaj socia kontrolo. Ĉi tiu kontraŭdiro reflektas, parte, la problemon de burĝaj liberaluloj en Germanio, kies kultura hegemonio ne tradukiĝis al politika dominado. La eminenteco de rasa higieno kaj kontraŭ-katolikismo en la frua publika laboro de la Ligo koincidis loze kun la registara koalicio en 1906 kiu kunigis liberalulojn kun protestantaj konservativuloj sub programo de imperiismo kaj 10 La kolapso de tiu koalicio en 1909 tranĉis konfesian antagonismon. liberaluloj drivas kaj Ligo. Publika debato kontribuis al la maldekstren turniĝo de la Monist sponsorita de la Ligo en Berlino en 1910 pri la demando "Ĉu Jesuo vivis?" signalis ŝanĝon de kontraŭ-katolikismo al larĝa kontraŭ-kristana kampanjo. En decembro 1910, Haeckel sciigis sian retiron de la Protestanta Eklezio, kaj la sekvan jaron la Ligo iĝis la ĉefa sponsoro de la Komitato de la Senkonfesuloj, sekularisma alianco de liberalaj monistoj kaj socialdemokratiaj liberpensuloj kiuj faris trijaran kampanjon por instigi amasan dizerton de la ŝtataj eklezioj. La plej alta punkto de tiu kampanjo venis en 1913, kiam la prezidanto de la Ligo, Wilhelm Ostwald, kaj la estonta fondinto de la Komunista Partio, Karl Liebknecht, kune denuncis la ŝtatpreĝejojn antaŭ homamaso de miloj ĉe subĉiela mitingoj en Berlino. 11

Kiam Ostwald, Nobel-premiito pri kemio, supozis gvidadon de la Monist League en 1911, li kunportis sian propran monisman sistemon de "energetiko". Dum la monismo de Haeckel proponis biologian evoluon kiel la centran kadron por la progresema organizo de substanco, Ostwald malaprobis materiismon kaj priskribis ĉiujn aspektojn de realeco kiel manifestiĝojn de energio. Kie Haeckel serĉis la unuecon de ĉiu scienco sub la ombro de darvinisma teorio, Ostwald evoluigis hierarkian modelon de la sciencoj, asignante al ĉiu disciplino respondecon por klarigado de malsama nivelo en la organizo de energio. Kiel lokokupilon por la disciplino kiu studus la plej altan nivelon de komplekseco en homa socio, Ostwald proponis la neologismon "kulturologio".

12

Ostwald ankaŭ serĉis redifini la etikan kaj politikan programon de la Monist League laŭ sia energieco. Haeckel bazigis etikajn juĝojn sur la sano de la specio, igante eŭgenikon sia finfina etika sistemo. Ostwald proponis monistan etikon bazitan sur tio, kion li nomis la "energia imperativo", kio estis "ne malŝparas energion, uzu ĝin." Li reklamis aron de praktikaj aplikoj de

monismo, kiel la enkonduko de internaciaj industriaj normoj kaj artefarita lingvo (li favoris Idon super Esperanto). En 1913, la Ligo nomis kiel ĝiaj ĉefaj agadkampoj: naturscienco kaj medicino, teknologio, lerneja reformo, la protekto de patrinoj kaj seksa reformo, agrara reformo, la pacmovado, la modereca movado kaj la kooperativa movado.

13

Prezidante la Internacian Monistan Kongreson en Hamburgo en majo 1911, Ostwald skizis la promeson de monismo kiel la ŝlosilon al "monda organizo". Ĉi tio devis esti teknokrata solvo de mondaj problemoj. Ostwald resumis ĉi tiun tutmondan ambicion deklarante la malfermon de "monisma jarcento". La monista glortempo estis tamen tre mallongdaŭra. Kiel organiza formo, germana kaj internacia monismo disiĝis sur la rifo de la unua mondmilito. La plimulto de la Monist League kontraŭbatalis la militon, igante Haeckel kaj Ostwald, la antaŭaj ĉampionoj de pacifismo nun igitaj ekspansiistaj naciistoj, retiriĝi. La anstataŭaĵo de Ostwald en 1915 estis la psikiatro kaj sociologo Franz Müller-Lyer, kiu ofertis evolucian sociologion kiel ankoraŭ plian principon por unuigi la tutan sciencon en ununura mondkoncepto.

Plej multaj studoj pri la "mallarĝa" historio de monismo finiĝis kun la unua mondmilito. Post la milito, la fremdigitaj naciistoj ne realiĝis al la Monist-Ligo, kvankam kelkaj prenis sian monistan teoriadon en völkisch-cirklojn. 14 Kelkaj el la pli konataj maldekstraj monistoj, kiel Weltbühne- redaktisto Carl von Ossietzky, feministo Helene Stöcker, kaj seksologo Magnus Hirschfeld, ne restis aktivaj. Kvankam ĝi daŭre funkciis ĝis ĝi estis malpermesita fare de la nova registaro en 1933, la Monist League ne sukcesis rekapti la publikan fantazion dum la Vajmara Respubliko.

15

Du Metodologiaj Aliroj al la Enigmoj de Monismo

La titolo de mia ĉapitro aludas al la monisma manifesto Die de Haeckel Welträtsel, kiu estis tradukita kaj publikigita kiel La Enigmo de la Universo en 1900. Ĉi tiu libro estis, laŭ kelkaj raportoj, la plej populara verko de scienco ĝis nun eldonita en Germanio.¹⁶ Antaŭ 1914, ĝi vendis 300,000 ekzemplerojn en la germana, kaj antaŭ 1931, ĝi estis tradukita en 20 lingvojn. Asertante ke monismo povus fendi la ŝlosilajn problemojn de scienco kaj filozofio - la "mondaj enigmoj" - la libro anoncis venontan epokon kiam naturscienco solvos la plej ĝenajn problemojn de moderneco. Kiel multaj monismaj terpecoj, ĝia populara alogo baziĝis sur la kombinaĵo de la scienca aŭtoritato de verkinto kaj lia kapablo por

8 Todd H. Weir

certigu legantojn ke liaj filozofiaj asertoj estis esence memkompreneblaj kaj facile kontroleblaj per simpla empiria observado. Hodiaŭ ĉi tiuj asertoj aperas io ajn krom memkompreneble. Ili elĵetas amason da paradoksoj. Ĉi tie estis scienca filozofio kiu rezistis falsadon kaj kontraŭklerikan movadon asociitan kun miksaĵo de religiaj novigoj. Ĉi tie estis movado gvidita fare de viroj kaj virinoj kiuj vidis sin kiel la aŭtentaj heredantoj de humanismo kaj tamen estis gudritaj per la broso de etika nihilismo por sia rekomendado de eŭgeniko, eŭtanazio kaj teknokrata socia kontrolo. Tiaj "enigmoj" faras monismon defia temo por historia analizo.

Tiuj enigmoj de monismo estas plej bone aliritaj tra la komuna konsidero de la du aspektoj kiuj donis al la naturalisma monismo de la epoko de Haeckel sian apartan historian subskribon kaj montris ke ĝi estas tre diferenca de monismoj kiuj antaŭis kaj sukcedis ĝin. Unue, naturalisma monismo estis totaliganta filozofio celanta ekstermi la limojn inter aliaj formoj de scio en la nomo de scienco. Due, ĝi estis mobilizita ene de akraj sociaj, religiaj kaj instituciaj konfliktoj kaj eĉ evoluigis aŭtonomajn organiz-formojn, el kiuj la Monist-Ligo estis la plej elstara. Mi nun ŝatus ligi ĉi tiujn du aspektojn en esplorado de du ŝlosilaj konceptoj uzataj de monistoj: "mondenigmo" kaj "mondrigardo".

Mallonga koncipa historia traktado de ĉiu povas montri en ekzempla modo la intiman ligan inter filozofiaj asertoj kaj malkonsento. Krome, post kiam kuntekstigitaj, tiuj esprimoj povas disponigi vortprovizon por la interfaka analizo de monismo. Ĉar la "mondaj enigmoj" kaj "mondrigardo" malkaŝas kelkajn el la paradoksoj aŭ enigmoj ĉe la koro de naturalisma monismo kiel stranga formo de scio.

La "Mondaj Enigmoj"

La esprimo "mondenigmo" kaj ĝia centreco al monismo aperis el disputo inter du eminentaj germanaj sciencistoj pri la bonordaj limoj de naturscienco. Parolante al spektantaro de pluraj miloj kunvenintaj en la plej granda ĉiujara konferenco de sciencistoj kaj kuracistoj de Germanio en 1872, la berlina fiziologo Emil du Bois-Reymond komparis natursciencan kun "mondkonkerinto de antikvaj tempoj". Ekzakte kiel lia imagita militestro povus paŭzi "meze de sia venka kariero" kaj pririgardi la "limojn de la vastaj teritorioj, kiujn li subigis" por distingi ĉu iu "natura baro, kiu ne povas esti venkita de liaj rajdantoj" eble "konsistigas". la verajn limojn de sia potenco," du Bois-Reymond diris tion al siaj aŭskultantoj

estis konvene "se Naturscienco, la mondkonkerinto de niaj tempoj, ripozante kiel en festa okazo de ŝia laboro, devus klopodi por difini la verajn limojn de ŝia grandega domajno." 17

Kiel unu el la plej konataj kaj plej potencaj sciencistoj en la ĉefurbo de lastatempe unuigita Germanio, du Bois-Reymond estis bone poziciigita por paroli en la nomo de la imperio de scienco. Li indikis "du vaste disvastigitajn erarojn kun konsidero al la limoj de naturscienco" kiuj minacis ĝian legitimecon. La origino de movoj (unuaj kaŭzoj) kaj la origino de la konscio estis du demandoj ne malfermitaj al empirie kontrolebla, kvanta, mekanika klarigo; tial ilia esploro ne apartenis al la sfero de naturscienco. Tiuj markis la limojn de natura scio kaj li nomis ilin "mond-enigmoj" (Welträtsel). Por ilustrati la malsaĝecon de ajna provo transiri ĉi tiujn limojn, li argumentis ke eĉ sciencisto kun perfekta kompreno de neŭralaj kemiaj procezoj ne povus pli klarigi la pensojn de la cerbo ol balonisto povus atingi la lunon. Dum sciencistoj kutimis diri "ignoramus" - ni ne scias - antaŭ nuntempe neklarigeblaj sciencaj problemoj de mekanika naturo, antaŭ "mond-enigmoj", ili devas returni sin kaj eldiri "ignorabimus" - ni ne scios. . 18

En dua grava parolado pri la temo donita ok jarojn poste, du Bois-Reymond vastigis la nombron da "mond-enigmoj" al sep, kelkaj el kiuj scienco ne povis aktuale solvi kaj kelkaj el kiuj neniam povus esti solvitaj kaj estis tial "transcendaj". " La sep enigmoj estis: la rilato de materio kaj forto, la originoj de moviĝo, de vivo, de sensacio, de konscio kaj de libera volo, same kiel la ŝajne celkonscia ordo de la naturo. Li ankaŭ notis la larĝan publikan eĥon de sia pli frua "ignorabimus". Prefere ol konduki al la akcepto de liaj enigmoj kiel limŝtonoj, la vorto fariĝis "speco de naturfilozofia shibboleth". Kiel en la biblia rakonto, kie la vorto "shibboleth" estis uzata por elŝerigi la membrojn de hos-tile tribo, kiuj ne povis prononci ĝin, la "ignorabi-mus" de Bois-Reymond sukcesis forigi malamikojn, precipe Ernst. Haeckel. 19

Haeckel respondis per paroladoj kaj eseoj kaj rebatis la "ignorabimus" de du Bois-Reymond per sia propra latina slogano "impavidi pro- 20 Kiam Haeckel fine sen timo). publikigis kompletan sistemon de naturalismo "mediamur!" (ni devas procedi monismo en 1899, li prenis Welträtsel de du Bois-Reymond kiel la titolon de sia libro. La libro de Haeckel ankaŭ malfermiĝis kun imaga mapo, enketo de la transformoj de "la tutaĵo de nia moderna civilizo, ne nur per nia mirinda teoria progreso en bona scio pri naturo, sed

10 Todd H. Weir

ankaŭ per la rimarkinde fekunda praktika aplikado de tiu scio en teknika scienco, industrio, komerco, ktp. La mapo de Haeckel ankaŭ estis desegnita por karakterizi minacon al moderna civilizo, kvankam minaco ekestiĝanta de manko prefere ol troo de scienca fervoro. Nesufiĉa progreso en "morala kaj socia vivo" minacis "gravajn katastrofojn en la politika kaj socia mondo" kiuj povus esti deturnitaj nur per la disvastigo kaj aplikado de scienca "natura mondkoncepto". Tiu ĉi mondkoncepto estis monismo. Haeckel asertis ke la teorio de substanco kaj evolua biologio povis solvi ĉiujn la enigmojn kiujn du Bois-Reymond prezentis. En sinsekvaj ĉapitroj, Haeckel ofertis klarajn kaj simplajn ekzemplojn de scienca esplorado por prui tiujn punktojn.

21

Haeckel kaj du Bois-Reymond ĉiu asertis ke lia estis "mekanika mondkoncepto" derivita tute de empiria observado. Tamen, ĉiu atingis malsaman konkludon pri la loko de moderna scienco en la pli granda universo de scio. Kie la mapo de scienco de du Bois-Reymond haltita per ago de "vira rezigno" ĉe la limo de la mondaj enigmoj, la mapo de Haeckel estis senlima, tuta kaj totala. 22

En malvasta signifo, tio estis debato pri kio konsistigis bonan sciencan metodon. Tamen ĝi ankaŭ estis debato pri la rilato inter disciplinoj. Du Bois-Reymond malaprobis la aserton de Haeckel ke li estis "dualisto" kaj ligo kun Kantiana filozofio kaj religia ortodokseco. Tamen, nomante kelkajn el la mondaj enigmoj "transcendaj", du Bois-Reymond efektive starigis argumenton por apartaj influferoj por scienco kaj teologio, ion Stephen Jay Gould (kun simila kontraŭmonisma intenco) poste nomus "ne". - imbrikiĝanta magistrato." Paralelaj konkludoj estis atingitaj de novkantiaj filozofoj, kiuj disvolvis klarajn metodologiajn limojn inter la empiriaj sciencoj, kiuj serĉis ĝeneralajn leĝojn, kaj la kulturaj sciencoj, kiuj okupiĝis pri historia klarigo.

23

La proponita netuŝebleco de la "mondenigmoj" permesis lokon por transcenda sfero ekster la natura mondo, kaj por homa temo ekstere de naturscienca determinismo. Ĝi ankaŭ fortigis la disciplinajn limojn de teologio, filozofio kaj scienco, tiel malhelpante la "poluadon" de scienco per religio kaj filozofio. Male, Haeckel tute konscie vidis, ke la forigo de tiuj baroj estas esenca, se monismo devus funkcii kiel religio kaj filozofio de imanenta transcendeco. Monismo estis, kiel Haeckel deklaris en grava parolado de 1892, "ligo inter religio kaj scienco." 24

La debato inter du Bois-Reymond kaj Haeckel pruvas paradigme kiel du versioj de scienca sekulareco difinis unu la alian per konflikto. Opozicio al monismo igis du Bois-Reymond argumenti por sekulara ordo bazita sur scienca memregado kaj disciplina diferencigo. La pozicio de Haeckel, kontraste, povus esti nomita sekularisto prefere ol laika, ĉar ĝi serĉis anstataŭigi religion kun nova universala kredo bazita sur empiria naturscienco.

La "mondaj enigmoj" markis la ĉefpunktojn de frikcio inter monismo kaj dualismaj sistemoj; ili ankaŭ formis la epistemo-logikajn kaj spiritajn nodajn punktojn de la monisma sistemo. Alivorte, kaj kiel socia formacio kaj kiel filozofia sistemo, la sciencaj, sociaj kaj religiaj luktoj super tiuj limoj estis kio igis monismon funkcia. Esplorado de la mondaj enigmoj nature formis esportagordon por monisma scienco.

Ĉar monisma filozofio postulis ke la universo estis interligita kaj unueca ordo de esti levita al memkonscio tra homa kulturo kaj kronita finfine per monisma mondkoncepto, estis al naturscienco prui ke la "mondaj enigmoj" estis simple. punktoj de transiro kaj ne limoj inter la domajnoj de ĉi tiu ordo.

Du el ĉi tiuj punktoj de transiro elstaras kiel ĉefaj celoj de monisma scienco. La unua estis la transiro de neorganika materio al organika vivo. Sekvante la diron de Spinoza ke "ĉiuj aĵoj havas animojn", Haeckel argumentis ke kristaloj estis materio strebanta al vivo. Lia lasta libro, *Crystal Souls*, de 1917 prezentis la teorion ke la universala substanco konsistis ne nur el materio kaj moviĝo, sed ankaŭ el psika energio, aŭ "psikomo".

²⁵ Laŭ Haeckel, la plej alta formo de psika organizo estis homa memkonscio. Tiu ĉi ligo de konscio al biologio estis la dua kaj pli centra demando en la laboro de monistaj sciencistoj. En psikologio, la reganta Kantiana modelo de pensado apartigis la operaciojn de la menso de la perceptita mondo ekstere. Tiu ĉi modelo delogis monistan mediacion, ekzemple, per psikofiziko, teorio proponita de fiziologo Gustav Fechner kaj eksperimente traktita de Ernst Mach, Wilhelm Wundt kaj aliaj. La rilata teorio de psikofizika paralelismo estis pripensita sur la filozofia flanko fare de similaĵoj de William James kaj Bertrand Russell. ²⁶ La deziro ligi la kulturajn produktojn de la homa menso kun biologio ankaŭ informis la obstinan defendon de naturalismaj monistoj de novlamarkismo. Dum la teorio de ĝerma plasmado de August Weismann malakceptis biologian lernadon kaj tiel starigis muron de apartigo inter biologio kaj

12 Todd H. Weir

kulturo, monistoj preferis la teorion de la "heredaĵo de akiritaj trajtoj" kiu permesis komunikadon inter la organismo 27 kaj la medio.

Monismo kiel Mondrigardo

Malpaki la terminon "mondrigardo" estas necesa, se oni volas kompreni, kiel monistoj traktis unu el la ĉefaj paradoksoj de sia filozofio, nome la kuriozan reziston de siaj senlimaj sciencaj pretendoj al scienca kritiko. Fenestro en la rilaton de mondkoncepto kaj monismo estas ofertita fare de la monistfilozofo Arthur Drews. En sia eseo de 1908 pri la vario de monismo, Drews montris la mankojn ne nur de la hiloizismo de Haeckel (de la greka "materio" + "vivo"), sed ankaŭ de almenaŭ ok aliaj nuntempaj kaj historiaj variaĵoj de monismo. Ĉe la fino, Drews ofertis la filozofion de Eduard von Hartmann de la senkonscia kiel la nura sukcesa monista sistemo. Tamen la resumo de Drews de tiu pli malnova filozofia laboro estis tiel malforta kaj tiel mallonga ke la leganto devas konkludi ke Drews ne trovis Hartmann necesa apogi sian aserton ke "la mondo apartenas al la monisma ideo." Efektive, en lia antaŭparolo Drews argumentis ke kritikistoj kiuj temigis la malforton de ĉiu sistemo maltrasis la punkton. Monistoj, li skribis, havas multajn interpretojn (Auffassungsweise) sed ili havas nur unu vidon (Anschauungsweise).

Alivorte, perspektivoj povus esti malĝustaj sen nuligi la vidon. La varioj de monismo estis nur preterpasantaj formoj, cedantaj lokon al pli alta mondkoncepto. 28 "Mondrigardo" do paradokse antaŭcedis la sciencon, kiu supozeble produktis ĝin.

Sur baza nivelo, la plej multaj monistoj komprenis la rilaton de mondrigardo al scienco ene de pozitivisma kognativa modelo, kiu diris ke libera racio kaj empiria observado kondukus al unuforma kompreno de la mondo kiel tutaĵo. Se teorioj estis eraraj, tio ne estis kulpo de la naturo, tio simple signifis, ke monistoj devis 29 Tio estis korespon-lerni pli bone aŭskulti la simfonion de la naturo. deca teorio de scio, kiu vidis la funkcion de la menso kiel la Tial Frederick Gregory nomas monismon "deknaŭjarcenta spegulo de la leĝoj de la naturo. maniero de sciado".

³⁰ Tamen, se ni forlasas la sferon de akademia scio kaj konsideras monismon kiel popularan scion en la formo de mondkoncepto, ni trovas ke ĝi estis kongrua kun, efektive paradigma, de tendencoj en la unua duono de la dudeka jarcento ankaŭ. Ĉi tie indas konsideri la nuntempan signifon de la germana termino "Weltanschauung", kiu estis ĉie uzata ne nur de monistoj, sed ankaŭ de multaj aliaj politikaj,

kulturaj, kaj religiaj grupoj por priskribi siajn respektivajn filozo- 31 Kiam germanoj ili alvokis la terminon en la periodo inter la phies. 1840-aj kaj la 1940-aj jaroj, komprenis ke Weltanschauung estas pli ol nur komuna kultur-kogna kadro de percepto, kio estas kiel sociaj sciencistoj ofte uzas la anglan esprimon "mondrigardo" hodiaŭ.

Weltanschauung estis komprenita kiel sistema kompreno de la mondo kiel senhava totalo kiu formis la bazon de komunumo. Ĝi estis formo de scio, kiu ne nur klarigis la nunan staton de la socia kaj fizika mondo, sed ankaŭ estis atendita enhavi normigan sistemon kaj programon de savo en multaj frontoj. 32

Por renkonti tiujn atendojn, sekularaj mondkonceptoj kiel ekzemple monismo uzis strukturajn paradoksojn por akordigi sciencan kun eble neraciaj planoj de savo. Dum monoteisma religio kiel kristanismo ofertas elaĉeton en transcenda sfero alirita post vivo, sekularaj mondkonceptoj metis elsaviĝon en historion ĉe la fino de periodo de intencita lukto. De la du plej konataj dudeka-jarcentaj mondkonceptoj, Marksismo postulis universalan klason kiu postulis revolucion iĝi vere universala, dum Nacisocialismo estis premiita sur la kredo ke ago de purigo per perforto restarigos la germanan popolon al sano kaj potenco. Monistoj atribuis al la kredo ke naturo kaj homaro jam ekzistis kiel totaloj, kaj tamen ke ili estas paradokse neitaj al la fideluloj nuntempe. Tiuj ĉi universalaj subjektoj estus elaĉetitaj kaj atingus memkonscion per duobla lukto: politika lukto kontraŭ dualistaj reakciuloj en la publika sfero kaj intelekta lukto per scienca malkovro kaj edukado. En la unua kazo, mondkoncepto estis la standardo de sekularismo; en ĉi-lasta, mondrigardo estis la skizo por la konstruaĵo de unuigita scio kiun scienco konstruus. Scienca mondkoncepto tiel portis la promeson de elaĉeto kaj la klarigon de kial ĉi tiu elaĉeto ankoraŭ ne okazis. La sama validas por la mondaj enigmoj. Ĉiam sur la rando de esti solvitaj, la mondaj enigmoj konservis la streĉiĝon inter solvo kaj la "ankoraŭ ne". Ili estis la konkretaj paradoksoj kiuj permesis al la monisma mondkoncepto esti objekto de kredo kiu povus esti akordigebla kun la racia principo de scienca moderneco.

Kvankam la argumento ĵus estis farita, ke monismo reprezentas esencan esprimon de la religiaj dimensioj de moderna mondkoncepto, estus malĝuste supozi ke religio estis la sekreta fonto de monismo. Walter Benjamin fame komparis alian mondkoncepton, historian materialismon, kun nevenkebla, ŝakludanta aŭtomato, funkciigita sekrete fare de ĝiba nano.

14 Todd H. Weir

nomita teologio kaŝita sub la ŝaktablo. 33 Ĉi tiu alegorio konvenas al la baza aliro al mondkoncepto prenita de teoriuloj de "politika religio."

³⁴ Tamen, ĝi ne validas ankaŭ por monismo pro du kialoj. Unue, male al sovetia marksismo, kiu efike forviŝis sian propran originon en maldekstra-hegela religia kritiko, monismo ne kaŝis sian deziron funkcii en la kampo de religio. Due, dum marksismo fiksas sian domajnon en la politikaj kaj ekonomiaj sferoj, naturalisma monismo ne havis privilegian domajnon. Se ni uzas la esprimon "mondrigardo", ni povas trovi pozicion por monismo kiu estas, iasence, ekster ĉiuj domajnoj, transgresante ĉiun kaj serĉante ekstermi ĝiajn limojn. Monismo estas nek falsa ideologio nek politika religio, ĉar ambaŭ ĉi tiuj terminoj antaŭsupozas maskon kaj esencon malantaŭ ĝi.

Kion mi sugestas ĉi tie estas perspektiva ŝanĝo en la analizo de monismo. Ĉar kritikistoj ĝis nun rigardis monismon de observantopozicioj ene de unu el la domajnoj de scio, ĉu ĝi estas scienco, filozofio, aŭ religio, ili interpretis monismon kiel enstrudiĝon de ekstera intereso. Senmaskigi naturalisman monismon kiel malbonan filozofion instigitan de scienca fiereco estis relative facila ludo por filozofoj, kiel Habermas, kiuj sugestis ke la neŭrobiologoj kiuj skribis la 2004-datita deklaron venkiĝis al "metafizika tento" kaj estis "tiritaj en la subfluon de filozofi- 35 Ĉi tio estas nur lastatempa ripeto de longtradicia kalkula spekulado." de mokado de la imperiestroscienco pro siaj novaj filozofiaj vestaĵoj.

Respondante al la provo de Haeckel meti lian monismon en la grandan tradicion de germanaj idealismaj sistemoj, felietonisto Fritz Mauthner skribis ke la skribaĵoj de Haeckel rivelis ke "duonedukitaj" mensoj estis "nenie pli teruraj ol en la sfero de filozofio." En 1937, la teologo Walter Nigg simile rabatis la turnon al monismo de kelkaj protestantaj malkonsentuloj kiel transdonon en "religian kretinisman". 36 Tiuj ĉi juĝoj povas aŭ ne estas ĝustaj sed ili estas certe nekompletaj, ĉar monismo ne estis nur scienca enstrudiĝo en filozofion kaj religion. Ĝi ankaŭ estis filozofia kaj religia enstrudiĝo en sciencon. Kaj kiel evoluo en la historio de ideoj kaj kiel socia movado, monismo ne povas esti adekvate komprenita el ununura perspektivo. Redukti ĝin al unu el ĝiaj komponentoj aŭ disciplinaj fundamentoj estus misprezenti ĝin. Konsiderante ke ĉiuj scioj estas produktitaj en diversspecaj diskursaj kaj sociaj retoj, ĉi tiu konkludo sonas kiel veraĵo.

Tamen, kio diferencigis monismon de multaj filozofiaj aŭ sciencaj movadoj estas ke ĝia kohereco kiel mondkoncepto koincidis kun konsiderinda disciplina senhejmeco.

La senhejmeco de mondrigardo ankaŭ helpas respondeci pri la pozicio de monismo inter akademia kaj popularscienco. En lia klasika studo de populara scienco, la pola filozofo de scienco Ludwik Fleck finis ke "[l]a pinto, la celo de populara scio estas mondrigardo." Fleck klarigis mondkoncepton kiel kromprodukton de la esencaj procezoj de scienca popularigo: simpligo, taksado kaj bildigo. Li ankaŭ priskribis la religbuklon inter populara kaj akademia scienco per kiu mondrigardo helpas antaŭformi la "stilon de penso" de la scienca komunumo.

37

La senhistoria, funkcia modelo de Fleck de la rilato de mondkoncepto kaj popularscienco estis grandege influa. Skribante kiel li estis en Mezeŭropo de la 1930-aj jaroj, socio sen mondrigardo eble estis neimagebla por Fleck. Ekde tiam la koncepto de mondkoncepto suferis amasajn transformojn, tiel ke ni devas rigardi preter la procezoj de popularigo por kompreni la malsaton de la publiko pri mondkoncepto en la unua duono de la dudeka jarcento. Aparte, ni devus konsideri la alligiteco de mondkonceptoj al la sociaj kaj politikaj movadoj de la periodo. Monismo certe estis ne nur esprimo de la kultura potenco de naturscienco, sed ankaŭ rimedo per kiu sociaj movadoj povis postuli scian legitimecon por siaj pozicioj. La premo farita al scienco estas rivelita en la komenca linio de la eseo de Drews: "Nuntempe la bezono

ĉar monisma kompreno de realeco estas tiu kiu estas ĝenerale sentata kaj kiu serĉas esprimon tra diversaj kanaloj." 38 Pli ĝuste estus ĉi tie paroli pri "bezonoj", ĉar monismo respondis al multoblaj bezonoj. Kelkaj el tiuj bezonoj estis vaste disvastigitaj kaj povas esti plej bone kontaktitaj tra biografia studo, dum kelkaj bezonoj estis organizitaj en diskretaj formacioj de socia malkonsento.

Esploroj kiuj enkalkulas tiajn bezonojn iros preter la kutimaj metodoj de la historio de sciencaj kaj filozofiaj ideoj kaj rigardos monismon kiel socie enkorpigitan, novan formon de scio, kiu estas plej bone kaptita en la esprimo "mondrigardo" kaj alirebla de iu ajn nombro da. disciplinaj sistemoj, religiaj pozicioj, sociaj interesoj aŭ biografiaj historioj. Ĉi tiu kompreno de monismo permesas al akademiuloj pripensi la kondiĉojn kiuj akompanis la pliiĝon kaj supervivon ne nur de tiu speciala mondkoncepto sed ankaŭ de la projekto de mondkoncepto entute.

Enketo de la Monista Jarcento

Mondrigardoj faras universalajn asertojn sed lasas diskretajn historiajn premsignojn. En la sekvanta, mi esploras la apartajn premsignojn de monismo

16 Todd H. Weir

kiuj estis malkovritaj fare de akademiuloj laborantaj en gamo da disciplinaj kadroj. Kunigitaj, ili rivelas provizoran mapon de geografiaj, sociaj, sciencaj aŭ kronologiaj lokoj de monismo en ĝia jarcento.

La unua demando estas: kie komenciĝas la historio de moderna monismo? Certe ekzistis forta monisma fluo en germana penso ĉirkaŭ 1800. Idealismo, Naturphilosophie, kaj Romantikismo ĉiuj pridubis supozojn de kartezia filozofio kaj Newtonian fizikon, dum batalado kun la epistemologia dualismo de la modelo de Immanuel Kant de homa ekono. Ŝlosilaj pensuloj kiel Schelling, Goethe kaj Hegel multe uzis la fruan modernan monismon de Baruch Spinoza kaj Giordano Bruno, sed donis al ĝi deknaŭjarcentan historiisman turnon aldonante la dimension 39. Ĝi datis de ĝia apero kiel de iĝo, de evoluo. populara mondkoncepto, tamen, ni povas identigi la 1840-aj jarojn kiel la deirpunkto de tio, kio povus esti nomita "monisma jarcento". Estis tiam kvalite malsama monismo, unu kiu ke kelkaj faktoroj konverĝis, kondukante al atingis maturan esprimon en la unuaj klaraj artikuloj de Haeckel de lia monistteorio en 1866.

La kvalita ŝanĝo meze de jarcento povas plej bone esti klarigita rilate al antinomio identigita jam en 1721 fare de filozofo Christian Wolff. Dum monistoj ĝenerale pretendas esti venkinta la kondiĉojn de la menso-korpa dualismo kun neŭtrala tria esprimo, Wolff notis ke monistoj fakte emas lokalizi universalan substancon en unu aŭ la alia: aŭ la menso aŭ la korpo, la animo aŭ afero.

Historiistoj de filozofio sekvis eblemon kaj ĝenerale diferencigis inter materialisma aŭ naturalisma monismo, unuflanke, kaj idealisma aŭ spiritisma monismo, aliflanke. 40 Laŭ Georgi Pleĥanov, la fondinto de la rusa marksismo kaj mentoro de Lenin, monismo estis centra aspekto de ĉiu deknaŭjarcenta penso, sed dum la unua duono de la jarcento "estis dominata de idealisma.

monismo", "en ĝia dua duono triumfis en scienco—kun kiu dume la filozofio estis tute kunfandiĝinta— materialisma.

monismo, kvankam malproksime de ĉiam konsekvenca kaj sincera monismo." 41

Ekzistas abunda indico de la 1840-aj jaroj kaj la 1850-aj jaroj por subteni la aserton de Pleĥanov ke la turno de idealisma al materiisma monismo estis akompanita per dua kvalita ŝanĝo. La ĉefa kampo de la produktado de monismo ŝanĝiĝis kiam filozofoj rigardis al eksperimenta scienco por respondi filozofiajn problemojn. Kiam Ludwig Feuerbach postulis humanisma antropologio anstataŭigi kristanan teologion en *The Essence of Christianity* (1841), li postulis la integriĝo de la sciencoj de homo, inkluzive de biologio, en

filozofio. Laŭ filozofo Friedrich Harms en 1845, tamen, prefere okazis la malo. Dum Hegel englutis ĉiujn sciencojn en sia sistemo, Harms timis ke per la antropologio de Feuerbach "la spertaj sciencoj formanĝus filozofion."

42

Empiriaj sciencistoj ankaŭ tiris radikalajn epistemologiajn konkludojn. En la mezaj 1840-aj jaroj, grupo de fiziologoj en Berlino, inkluzive de Hermann Helmholtz, Rudolf Virchow, kaj la juna Emil du Bois-Reymond, postulis ke sciencistoj permesu nur mekanikajn klarigojn de vivprocezoj kaj ekskludu referencon al eksteraj fortoj nealireblaj al la sencoj. Tiu rekta atako kontraŭ la deduktaj metodoj de naturhistorio kaj naturfilozofio havis pli larĝajn sociajn kaj religiajn implicojn kiel Virchow notis en prelego en Berlina parolado en decembro 1846: "En tempo kiam filozofio turnis al naturo kaj al vivo, [. . .] medicino forĵetis fidon, nuligis aŭtoritaton, kaj malpermesis la hipotezon al hejma neaktiveco." ⁴³

Monismo kaj Malkonsento

Se multaj sciencistoj kaj filozofoj kune moviĝis al monismo en la 1840-aj jaroj, la vera krisolo de la formado de mondkoncepto estis ne en la haloj de la universitato, sed la publika sfero. Popularscienco aperis kiel unu grava vektoro, kiel montras la enorma influo de Kosmos de Alexander von Humboldt de 1845. Kiel la mondfama prusa biologo kaj esploristo diris en sia enkonduko, lia celo en ĉi tiu verko estis provizi la leganton per "mondrigardo" aŭ "ĝenerala natura pentraĵo descendanta de la plej malproksimaj nebulozoj kaj turniĝantaj duoblaj steloj de la universo al la teluraj fenomenoj de la geografio de organismoj (plantoj, bestoj kaj homaj rasoj)." ⁴⁴

Por kompreni la aperon de naturalisma monismo kiel historia forto en la 1840-aj kaj la 1850-aj jaroj, oni devas ankaŭ konsideri ĝian radikon en malkonsenta religio kaj politiko. En 1845, signifa nombro da katolikaj, protestantaj, kaj judaj malkonsentuloj derompis de siaj respektivaj preĝejoj en la nomo de kontraŭkonfesia raciismo. Ene de la spaco de dek jaroj, multaj akceptis imanentajn konceptojn de la dio, kaj, jam en 1852, la predikisto de la Hamburga Libera Kongregacio Karl Kleinpaul priskribis "nian monistan religion de naturo" kiel la festadon de "la spirito en naturo". ⁴⁵ La ŝlosilo por historio." kaj disvastigo de kompreni la adopton kaj la spiriton en la monismo fare de Libera Religio kuŝis, kiel mi argumentis aliloke, en la dinamika streĉiĝo produktita de religia skismo kaj eklezia kaj ŝtata persekutado.

46

18 Todd H. Weir

Ekzakte ĉar la South Place Chapel de Londono kaj ĝia unitara malkonsento formis la germbedon de brita sekularismo, Free Religion amorigis la fundamenton por fakorganizita sekularismo en Germanio. Libera Religio, Freethought, kaj la Monist League ĉiuj dividis la kernan konstituigan elementon de sekularismo - kontraŭklerikalismo parigita kun la disvastigo de naturscienca mondkoncepto. Tio estis vera pri tiuj socialismaj liberpensuloj, kiuj en la 1920-aj kaj la 1930-aj jaroj amare plendis pri la "burĝaj" monistoj kaj ĵuris fidelecon al Marksismo kiel la sola legitima socialisma mondkoncepto, tamen restis ŝuldaj al monismo en sia kultura laboro. Ĝi estis ankaŭ vera de la Liberaj Religiaj grupoj kiuj estis permesitaj niĉekzisto en la Germana Kredo-Movado de la Tria Reich, kie ili transformis sian kontraŭ-kristanismon kaj monismon en imanentan ĝermanan religion de sango. 47

Se ĝi estus restinta limigita al laikaj organizoj, monismo konsistigus piednoton, kiom ajn interesan, en la germana kaj eŭropa kultura kaj scienca historio. Oni trovas, tamen, similan konstelacion de sekularismo kaj naturscienca monismo en amaso da sociaj kaj politikaj movadoj, kiuj simile formiĝis en la 1840-aj jaroj. Kiel notis historiisto Peter Caldwell, kelkaj el la ŝlosilaj germanaj teoriuloj de la revolucio de 1848, viroj kaj virinoj kiel ekzemple Moses Hess, Louise Dittmar, Gustav von Struve, kaj Ludwig Feuerbach, ekinteresiĝis pri religia reformo, naturscienca esploro, kaj eĉ vegetarismo. Dum postaj observantoj ofte trovis, ke tiu ĉi kombinaĵo estis devio de vera politiko, la ideo de revolucia rolo por biologio, ĉu en la formo de scienca popularigo aŭ dieta praktiko, havas tute sencon el 48 La historio de monismo reframas iujn. de la monisma perspektivo. la pli konataj intelektaj movadoj de la periodo de materialismo kaj pozitivismo. Laŭ multaj manieroj, tiuj estis monismoj avant la lettre.

Ligo inter monismo kaj radikala malkonsento daŭris en la fin-de-siècle pacifista, feminisma, vivreformo, kaj samseksemaj-rajtoj-movadoj, kie la konvinkiĝo estis ĝeneraligita ke du-istaj iluzioj estis truditaj al la senscia loĝantaro fare de la subpremaj fortoj de ortodokseco. , ĉu ili estas en la eklezioj, la ŝtato, la 49 La alvoko de monismo al dis-urba socia elito, aŭ la la gravecon de sociaj fortoj en la evoluo universitatoj. sendita substrekas de ĉi tiu aparta formo de scio.

Alia enirejpunkto en la sociologian artikulacion de monismo devas pripensi la longperspektivan rezulton de la debato inter du Bois-Reymond kaj Haeckel. La jaro de la komenca interveno de du Bois-Reymond, 1872, estis eble la alta punkto de akcepto de empirio kaj monismo inter germanaj liberalaj cirkloj, kiel atestite.

per la populareco de la furorlibro de tiu jaro *The Old Faith and the New*. En ĉi tiu libro, la jam ne juna hegeliano David Friedrich Strauss argumentis pri forlasado de kristanismo en favoro de naturalisma 50 monismo.

Tamen malgraŭ la fakto ke monistaj pensuloj kiel Haeckel kaj Strauss komprenis sin apogante la dominan spiriton de moderneco, ilia versio de sekularismo finfine ne triumfis.

Ili gajnis la koron de organizita sekularismo sed ne sukcesis difini la 51 En sekulara Tiel monismo fariĝis, fakte, heterodoksa voĉo. Ĉi tiu malvenko kuŝis la ŝlosilo ordo. de ĝia sukceso kiel ideologio de malkonsento.

Unu el la ripetiĝantaj tropoj en elitaj kondamnoj de monismo kaj organizita sekularismo pli ĝenerale estis ke ĝiaj gvidantoj kaj anoj estis nur "duonedukitaj" (Halbgebildete). Ĉi tiu pagendaĵo malklarigis la socian minacon reprezentitan per monismo kiel sistema formo de scio facile havebla al tiuj kun limigita edukado. Ne estas hazardo, ke la kreskanta kresĉendo de liberalaj kritikoj de monismo aŭditaj en Germanio de la mezaj 1870-aj jaroj pluen koincidis kun la kreskanta transfuĝo de la urbaj "duonedukitaj" de la liberalaj partioj al Socialdemokratio. Tiuj membroj de la ambiciaj malsuperaj kaj laboristaj klasoj kunportis sian materialisman monismon kaj kontraŭklerikalismon. 52

Monismo, Frua Feminismo, kaj la Gejraj Rajtoj-Movado

Kune kun la laborista movado, frua feminismo disponigas alian ekzemplon de malsamopinia movado de la "duonedukitaj" tiritaj al monismo. En la deknaŭa jarcento, elita humanisma lernado estis plejparte monopoligita fare de la viroj kiuj havis aliron al la gramatiko.

lernejoj, Gymnasien, kaj universitatoj kie la klasikaĵo estis instruita. 53

Virinoj estis ĝenerale memedukitaj aŭ akiris siajn edukojn en metiaj altlernejoj aŭ liceoj, kiuj ofte instruis popularsciencon.

Monismo ofertis al virinoj alternativan formon de eduka kapitalo kun kiu ili povis defii tradiciajn formojn de lernado, ĉu religiaj aŭ humanismaj.

Aldone al la socia levilforto kiun la empirisma scio ofertis al la duonklera, ni ankaŭ devas rekonii la specifan manieron en kiu monistaj teorioj estis transprenitaj per ĉiu formo de malkonsento. Inter la multnombraj laŭdaj leteroj senditaj al Ernst Haeckel, troviĝas foto de virino el Portlando, Oregono, kiu skribis sur la dorso: "Unu el la 1000-aj jaroj de junaj Virinoj, kies mensoj estas emancipitaj de la verkoj de Haeckel." 54 Jen denove unu el la surprizoj de monismo. Kiel povus pensulo asociita kun socia darvinismo,

20 Todd H. Weir

kiel Haeckel, ĉu inspiris feminisman teorion? Ĉar biologio ofte estas alvokita por fiksi seksajn trajtojn, multaj el la hodiaŭaj feministoj estas kritikaj de la maniero kiel biologio estis utiligita por naturigi rilatojn de seksa dominado. 55 En la malfrua deknaŭa jarcento, tamen, monisma biologio provizis feministojn per nova epistemologia fundamento por bazigi sian propran identecon en la natura ordo kiu kuŝis ekstere de moral-klerikala diskurso. La evolua, kompara biologio rekomendita fare de Haeckel donis al feministoj sociobiologian kadron kiu klarigis la ofte akceptitan konstitucian malsuperecon de virinoj kiel sekvo de medifaktoroj, aparte la familiaj, ekonomiaj, kaj religiaj strukturoj de maskla dominado. La sama nov-lamarckiana teorio de la heredo de akiritaj karakterizaĵoj, kiu klarigis la sociajn radikojn de supozeblaj inaj deformiĝoj, ankaŭ ofertis rimedon por ilia plibonigo. Tial ni trovas ke monisma biologio ludis rolon en la reprintsado de seksa identeco kaj etiko de amaso da feminismaj teoriuloj, inkluzive de Annie Besant kaj Constance Naden en Britio kaj la seksreformantoj Helene Stöcker kaj Grete Meisel-Hess en Germanio.

56

Alia eminenta seksa reformanto aktiva en la Monist League estis la berlina seksologo Magnus Hirschfeld, kiu estas konsiderita la plej grava pioniro de Germanio de samseksemaj rajtoj. Kiel Hirschfeld skribis al Haeckel en majo 1912, li deziris meti siajn empiriajn studojn de sekseco "en la grandajn interrilatojn de natura vivo." 57 Specife, Hirschfeld situis samseksemon ene de serio de "interaj seksaj stadioj" inter la polusoj de masklo kaj ino kiuj donis al ĝi naturan kaj tial legitiman lokon ene de la totalo de homa sekseco.

58

Biologigante seksecon, disidentoj povus ankaŭ forigi ĝin el la sfero de religio. Kie regis scienco, Hirschfeld argumentis, la eklezioj ne plu havis la rajton trudi moralajn ediktojn. En 1913, Hirschfeld festis ke "la tempoj finfine pasis, en kiuj teologoj kaj juristoj estis preskaŭ solaj en gvidado de demandoj pri homa seksa vivo", kaj ke kuracistoj kaj sciencistoj nun ekpaŝis, kiuj laboris "sur la nura ebla natura, biologia-antropologia fundamento." 59

Monista Etiko

Tiuj ekzemploj de malsamopiniaj interpretoj ne devus konduki al la konkludo ke monismo havis ununuran, maldekstreman politikan valenton - for de ĝi. Adeptoj de naturalisma monismo ofte prenis flankon unu kontraŭ la alia. La etikaj implico de monismo formis a

ĉefa flampunkto de konflikto kaj la propra sinteno de Haeckel, aparte, ellogis kaj daŭre ellogas grandan atenton. Lia deirpunkto havas iun similecon al tiu de lia samtempulo, la mem-deklarita "Libera Spirito" Friedrich Nietzsche. Ambaŭ viroj kredis ke en foresto de transcenda aŭtoritato, etiko devis esti refondita preter kristanaj nocioj de bono kaj malbono. Kaj, kiel Nietzsche, Haeckel proponis, ke la etiko estu gvidata de la demando: kio estas bona por la vivo? Tamen, kie Nietzsche serĉis "retaksadon de ĉiuj valoroj" de la perspektivo de la respondecado de la individuo al sia propra vivo, Haeckel juĝis vivon de la perspektivo de la specio aŭ la raso. Tial lia etiko estis plej radikala en sia biologia dimensio, kie ĝi iĝis ligita en la kolektivaj kaj eŭgenikaj eblecoj de direkta reproduktado.

La debato pri la etiko de Haeckel daŭre dominis lastatempan literaturon pri monismo. Unuflanke, kiel jam menciite, Haeckel ofertis al fruaj germanaj feministaj kaj samseksemaj-rajtoj-movadoj fundamenton por kritiki la tradician etikon de reproduktado kaj sekseco. Aliflanke, Haeckel estis rekomendanto de imperiismo, kiu aplikis naturan selektadon al rasrilatoj. Li pravigis la daŭrantan eliminon de la indianoj, per notado ke tiuj eŭropaj setlantoj kiuj portis kulturon (Kulturvölker) havis pli altan "vivvaloron" (Lebenswert) por la homa specio ol la "naturaj rasoj" (Naturvölker). La koncepto de Haeckel de "vivvalor" poste estis reprenita kaj utiligita kiel raciaĵo en la nazia eŭtanazioprogramo por mortigi la mensajn kaj fizikajn handicapulojn, kiuj estis nomitaj "vivo malinda je vivo." 60

Decidi la etikan debaton por aŭ kontraŭ Haeckel maltrafas ŝlosilan punkton. "Maldekstra" kaj "dekstra" eŭgenikismo frotis, ofte tute laŭvorte, kiel montrite, ekzemple, en la mallonga partopreno de gvida eŭgenikisto Alfred Ploetz en la feminisma Protekta Societo de Patrinoj de Helene Stöcker. sionoj, monistoj povus malplivalorigi la ⁶¹ Aplikante sciencan raciecon al etikaj decidoj homan vivon, samtempe pretendante la mantelon de la radikala humanismo de pensuloj kiel Ludwig Feuerbach. 62 Ĉar la totala etika heredaĵo de monismo restas enigmo kiu rivelas neniu ununuran logikon, kuntekstigo estas decida.

Monista Estetiko

Estetiko estis enketa areo kiu rivelis interesajn interagojn de idealismaj, spiritismaj kaj materiismaj monismoj. Alexander von Humboldt kaj Haeckel konsideris naturan belecon garantio ke la universo estis ordigita senchava totalo, kosmo. Tial

22 Todd H. Weir

ili kredis ke la estetika fakultato estis decida por la subjektiva asimilado de naturalisma mondkoncepto. Naturalisma monismo komencis fari rimarkindan efikon al literaturo en la 1880-aj jaroj, kiam la juna angla verkisto Constance Naden serĉis esplori la "landon kie Scienco kaj Poezio renkontas." Ŝia satira poemo "Scientific Wooing" en la ciklo "Evolua erotiko" priskribas junan akademiulon kiu faligas siajn studojn por okupiĝi pri amon, nur por trovi en amo - kaj en poezio - la unuecon promesitan de scienco.

⁶³ Ĉi tie la artisto-sciencisto eniris en la propran ludadon de la naturo de altiro. Tipa por monistoj, Naden elpensis belecon kiel integrita parto en la evolua procezo gvidita per seksa selektado.

La samtempulo de Naden Wilhelm Bölsche, delonga konfidulo de Haeckel, esploris similajn ideojn en Germanio. Komence de sia verkista kariero en 1886, Bölsche publikigis naturistan manifeston, en kiu li postulis ke poezio submetiĝu al la nova mondkoncepto disponigita fare de Darwin.

⁶⁴ Antaŭ la tempo li helpis fondi la unuan monistklubon de Germanio en 1900, la Giordano-Bruno-Socio por Unuigita Mondrigardo, Bölsche jam publikigis la unuan volumon de sia Lovelife of Nature, laboro liganta la erotikan vivon de bestoj kun kos-miksa unueco. Li ankaŭ popularigis la psikofizikan monismon de Gustav Fechner, per kiu li kaj aliaj artistoj trovis ponton inter ilia naturscienca mondkoncepto kaj mistikismo, spiritismo kaj aliaj "neraciaj" praktikoj. Ĝuste en literaturaj kaj vivreformaj rondoĵoj estis esploritaj la pli radikalaj implicoj de la monisma senkonscio. La naturista avangardo moviĝis de la "spiritigo de la korpo" al la "enkarniĝo de la animo". 65

Verkisto Julius Hart argumentis ke "nova" kaj "supersensa vidado" povus vastigi la "vidkampon" de la mistika viziulo por riveli spiritajn ligojn nealireblajn al "filozofiaj lernejoj kaj".

sistemoj", kiuj nur vidis nur "duonajn kaj kvaronajn mondbildojn."

66

Hart, kiel Bölsche kaj Naden, klopodis malkonstrui la distancon inter observanto kaj la natura mondo per bildigoj de misteraj kuniĝoj bazitaj sur la monisma de subjekto kaj objekto. unuiĝoj estis atingeblaj, unuflanke, per ekzercoj identeco en 68 Pri la imagita empatio kun anima kaj senviva naturo. aliaj, la fin-de-siècle rekomendis seksan amon inter homoj kiel ŝlosilan spertecan rimedon avangardo por vekti la panpsikian potencialon de la senkonscio. Psikologo kaj verkisto Lou Andreas-Salome trovis en sekseco "korpan memoron (Gedächtnis)" kaj rimedojn por "revek" la "praa".

⁶⁹ Tra panpsikismo kaj "evolua erotiko", monismo povis resti subesta punkto de interkonsento inter simbolistaj kaj ekspresionismaj artistoj kaj la naturistoj, kies "materialismon" ili malaprobis.

La Geografio de Monismo

Historia geografio havas gravan rolon por ludi en vestigado de nia kompreno de monismo. Necesas internacia komparo por malkaŝi la geografian distribuadon de la variaĵoj de monismo 70 Kaj ankaŭ por helpi klarigi la forton de la movado en Germanujo. la ĉapitroj en ĉi tiu volumo montras, monismo aperis en tute malsamaj konstelacioj en Britio, Rusio kaj Germanio en la unua-triono de la dudeka jarcento. Kiel oni devas respondecigi pri la relativa malforteco de naturalisma monismo en Britio aŭ en Usono, kie la redaktisto de influa Ĉikago-bazita ĵurnalo *The Monist* kritikis la monismon de Haeckel pro ĝia materialismo? 71 Parto de la respondo kuŝas en malsamaj intelektaj tradicioj. Jam en 1834 Heinrich Heine asertis, ke dum materiismo puŝis religion de filozofio en Francio kaj Britio, en Germanio materiismo pelis Dion subtere, kie li reaperis en ĉiu materio kiel filozofia panteismo. Aŭ, kiel Bertolt Brecht diris pli koncize, tamen ne malpli humure, jarcenton poste: „La germanoj havas malbonan kapablon por materialismo. Kie ili ricevas ĝin, ili tuj transformas ĝin en ideon.” 72

Rigardante preter la rolo ludita de diferencoj en nacia intelekta kulturo, la relativa malforto de naturalisma monismo en Britio kaj Usono fortigas la argumenton faritan supre pri la graveco de sekularismo kaj strukturoj de malkonsento. Ekde la frua 20-a jarcento, kiam monismo estis plej populara en Germanio, religio ne estis centra politika temo en Britio aŭ Usono. Unu amerika monisto en 1913 lamentis ke pro la apartigo de eklezio kaj ŝtato, amerikaj liberpensuloj estis tro memkontentaj por organizi efikan monistan movadon.

⁷³ Kontraste, estis fervora

akcepto de germana monismo inter la politika Maldekstro de cara Rusio, kiu kiel Germanio vidis sin kiel konfesia ŝtato. ⁷⁴

Monismo post 1918

Kelkaj studoj prezentis la Unuan Mondmiliton kiel la abruptan finon- 75 de naturalisma monismo. fino de Dum tiu ĉi katastrofo ja markis la punkton la speco de nealokita monismo pledita fare de similaĵoj de Haeckel kaj Ostwald, povas esti ke en hibridaj formoj monismo kreskis en graveco post 1918. De speciala intereso al akademiuloj estis la interagoj de monismo kun du esencaj politikaj mondkonceptoj de la intermilita periodo. : Marksismo kaj Nacisocialismo. 76 Tiuj ĉi interagoj resendas nin al la ambigueco, nun en la politika sfero, de la monismo de Haeckel. Malgraŭ lia rasismo kaj subteno de germana imperiismo, la propraj opinioj de Haeckel ne determinis lian politikan heredaĵon.

24 Todd H. Weir

La sama viro, kiu defendis la darvinan "lukto por vivo" kiel aristokrata principo malamika al Socialdemokratio, estis tamen laŭdita en la socialisto Vorwärts post sia morto dum la postmilita revolucia renversiĝo de 1919 kiel la "Germana Enciklopediisto": "Kia Diderot, d'Alembert, Voltaire iam plenumis por la francoj, tion ankaŭ devus esti dirita al la honoro de Haeckel: li estis vojrompilo de la intelekta germana revolucio." 77

Du mondkonceptoj informis la radikalan socialisman movadon en Germanio kaj Rusio: naturalisma monismo kaj marksismo, aŭ scienca kaj dialektika materiismo. Ilia rilato estis unu de konkurado, sed ankaŭ de kunlaboro. La biografioj de multaj gvidaj germanaj socialistoj, kiel August Bebel, Karl Kautsky, kaj Walter Ulbricht, montras ke tiuj viroj estis eksponitaj al naturalisma monismo antaŭ ol ili iĝis marksistoj. 78 Kvankam la socialdemokrata gvidado malaprobis ajnan oficialan subtenon de monismo aŭ kontraŭklerikalismo pro strategiaj kialoj, tiuj restis ŝlosilaj elementoj de laborista kulturo. La rango ne vidis klaran distingon inter monisma materialismo kaj kion ili nomis "socialisma mondkoncepto".

Ĉe la pinto de la preĝej-forlasa kampanjo en oktobro 1913, Ostwald informis la german-amerikan moniston kaj profesoron pri biologio Jacques Loeb ke la Monist-Ligo eniĝis en "speco de kunlaboro" kun Socialdemokratio. Li esperis liveri al la socialistoj "la teoriajn bazojn por la nova enhavo [. . .] ke ili urĝe bezonos post la elĉerpiĝo de sia marksismo." 79 Tamen, kun malmultaj esceptoj, socialistoj restis maltrankvilaj pri la "burĝa" monisma movado kaj kritikis Haeckel pro tio, ke li ignoras klasbatalon kaj tiel subtenis la "dualismon" de la kapitalisma sistemo. Malmulta entuziasmo estis generita per la sintezo de marksismo kaj monismo en la "dialektika naturo-monismo" kiu estis antaŭenigita en antaŭmilita Germanio fare de anoj de Joseph Dietzgen, memklara tanisto konata kiel la granda "laboristo-filozofo" de la germana. socialisma movado.

80

Tute malsama konstelacio aperis en antaŭmilita Rusio. La "empirio-monismo" de Ernst Mach fariĝis tiel influa inter gvidaj bolŝevikaj intelektuloj ke Lenin dediĉis ampleksan teorianton libron al ĝia refuto. 81 Tamen, post 1917, la naturscienca monismo estis vaste tolerita de la nova reĝimo. Sovetia monismo verŝajne atingis sian apogon kiam la nov-Lamarckiana evolua teorio de Trofim Lysenko fariĝis la bazŝtono de oficiala biologio. Monismon eĉ estis rigardita pozitive fare de ĉinaj komunistoj, kiel ekzemple Mao Zedong, kiu diris al la alvojaĝanta okcidentgermana kanceliero Helmut Schmidt en 1975 ke liaj opinioj estis formitaj fare de kvar grandaj germanaj pensuloj: Hegel, Marx, Engels, kaj Haeckel. 82

La rilato al Nacisocialismo restas unu el la plej polemikaj temoj en la historio de monismo malgraŭ—kaj pro—la fakto ke relative malmulte da esplorado estis entreprenita pri la temo. En unu el la unuaj gravaj studoj de naturalisma monismo, historiisto Daniel Gasman argumentis la kazon ke la monismo de Haeckel estis "preludo al la doktrino de Nacisocialismo." 83 Kvankam la "kulpo" de Haeckel pri la mondkoncepto de Hitler estis vaste pridisputata, kaj malgraŭ la fakto ke la nazioj dissolvis la maldekstran Monist Ligon en 1933, estus malĝuste supozi ke monismo estis senrilata al la historio de Nacisocialismo. 84 Se oni aplikas ĝeneralan difinon de naturisma monismo, oni povas identigi monismajn elementojn de la mondkoncepto de Hitler. Ĉar malgraŭ liaj oftaj avokoj de "la Ĉiopova" kaj "idealismo" en paroladoj abomenantaj nuntempan Germanion por ĝia submetiĝo al miriado de formoj de "materialismo", kiam Hitler parolis pli sisteme, lia koncepto de mondkoncepto pruvis esti naturisma kaj monisma. Ĉe la pinto de la "Preĝejo-Lukto" li deklaris: "Neniam antaŭe la spiritaĵoj kaj direkto de la volo de nia nacio estis tiel identaj kun la naturaj devoj al politika mem-aserto kiel ili estas hodiaŭ. Neniam antaŭe por la germana popolo mondkoncepto estis tiel identa kun la eternaj leĝoj de la naturo kaj tiel kun la nacio kaj ĝiaj vivkondiĉoj." 85 Monismo aperis kiel la centra teologia eraro de Naziismo kondamnita de Pio la 11-a en sia encikliko *Mit brennender Sorge* (1937) kiu avertis "[kiu] kiu identigas, per panteisma konfuzo, dion kaj la universon, aŭ malaltigante dion al la grandeco de la mondo, aŭ levi la mondon al la dimensioj de Dio, ne estas kredanto je Dio." 86 Isaiah Berlin kaj Tzvetan Todorov estas du politikaj filozofoj kiuj utiligis monismon kiel sinonimon por totalismo por priskribi la kontraŭplurisman kaj organikan esencon de kaj Nacisocialismo kaj Sovetia Komunismo.

Kvankam Todorov notis ke ambaŭ reĝimoj kunhavis "kulton de scienco", li, kiel Berlino, uzis monismon sole kiel analizan kategorion divorcitan de la tradicio de naturisma monismo .

Klare, la historia monismo konsiderata ĉi tie ne povus esti kreditita kun tia grandega influo.

Kiel la ĉapitroj en ĉi tiu volumo montras, ĉiu registaro limigis la evoluon de malkaŝaj monistaj movadoj. Tamen, Nacisocialisma Germanio kaj Sovet-Unio sub Stalino estis prave nomitaj "mondrigardaj diktaturoj". Iliaj konceptoj de mondkoncepto dividis kelkajn monismajn supozojn, kaj sub la ombro de tiuj supozoj, estis eble por kelkaj individuoj kaj grupoj ellabori teoriojn konstruantajn sur naturalisma kaj spiritisma monismo pli mallarĝe difinita.

26 Todd H. Weir

1945: La Fino de Monista Jarcento?

Unu el la temoj diskutitaj ĉe la konferenco en Belfasto estis kiam kaj se monismo ĉesis esti intelekta, socia kaj scienca movado de larĝa historia influo. Depende de la aspekto de monismo konsiderata, malsamaj finpunktoj aŭ transformoj estis prezentitaj. Kelkaj formoj de monismo daŭre evoluis dum la dudeka jarcento. Unu tia ekzemplo estas ofertita de spiritisma monismo. En la publikigo (1945) *Vedanta for the Western*

Mondo, la britaj verkistoj Aldous Huxley kaj Christopher Isherwood invitis okcidentajn intelektulojn por ampleksi hindan filozofion ĝuste ĉar ĝia monismo disponigis la "minimuman laborhipotezon" por spirita esplorado en scienca epoko. Tiu publikigo formis ponton inter pli frua spiritisma monismo kaj la estontaj Novepokaj movadoj kiuj aperus en la kalifornia hejmo de la du ekzilitoj. 89

En la kazo de Okcidenta Germanujo, tamen, oni povas argumenti, ke la monisma jarcento finiĝis post la Dua Mondmilito. Inter 1945 kaj 1949, la kadro rompiĝis, kiu daŭrigis intereson en mondkoncepto kaj sekularismo dum la antaŭa jarcento. Nacisocialismo kaj Komunismo misfamigis la politikan projekton de unueco ĉirkaŭ mondrigardo kaj la larĝa allogo de la "kristana Okcidento" kiel programo de morala rekonstruado kaj eŭropa integriĝo kaŭzis finon al politika antiklerikalismo. Krome, la britoj kaj amerikanoj kiuj okupis Okcidentan Germanujon estis definitive hos-tile al mondkoncepto.

La situacio en Orienta Germanujo estis tute alia. La komunista ŝtato revivigis elementojn de monismo, kiam ĝi reenkondukis la Free Religious-junulan konfirmceremonion aŭ Jugendweihe kiel sian centran ŝtatriton en la 1950-aj jaroj. Tamen, kvankam ŝtatmonismo iĝis enkonstruita en la kulturaj politikoj kaj populara scienco de Orienta Germanujo, kiel marksismo-leninismo, ankaŭ ĝi poste iĝis viktimo de sekularigado. Longe antaŭ la forpaso de la post-stalinisma ŝtato, la aŭro malaperis de la projekto de mondkoncepto. 90

Hodiaŭ ni spertas ion de renovigita monisma konverĝo, kiu etendiĝas multe preter la interagoj de neŭroscienco kaj la homaj sciencoj menciitaj komence de ĉi tiu ĉapitro. Monismo ŝajnas reaperi en popularscienco, kie Richard Dawkins kaptis la publikan spotlumon per siaj atakoj de naturscienco trans la nov-Kantiana fajromuro kaj en la sferoj de kulturo kaj religio.

La Nova Epoko enhavas multajn monismajn elementojn. Spinoza kaj lia koncepto de conatus, tio estas, la impulso al memkonservado esprimita en ĉiuj

viva ago, faras potencan fascinon sur iuj radikalaj sociaj teoriistoj, kiuj trovas en ili imanentan ontologian fundamenton 91 kiu povas servi kiel loko de rezisto al socia konstruado. Tamen, malgraŭ la reapero de kelkaj konataj malsamopiniaj kaj sekularistaj kombinaĵoj, nuntempaj specoj de monismo jam ne estas enkonstruitaj en strukturoj kaj supozoj pri mondkoncepto kiuj daŭrigis monismon inter 1845 kaj 1945. Ili aperas prefere kiel varoj en sekulara foirejo de religiaj ideoj. Ĉar ne nur religioj sed ankaŭ mondkonceptoj malliĝis en nia "laika epoko".

Resumo

La celo de ĉi tiu enkonduka ĉapitro estis montri kiel monismo ligis natursciencon kun la sociaj streĉitecoj kaj religiaj demandoj de sia jarcento. Haeckel akre konsciis pri ĉi tiu rilato. En *La Enigmo de la Universo*, li priskribis "maltrankvilan senton de diseriĝo kaj malvero" sentitan fare de liberalaj intelektuloj kiel la subskribon de la aĝo.

⁹² Li celis naturalisman monismon kiel

solvon al tiu ĉi malbonfarto. Sur la nivelo de metafiziko, monismo serĉis elimini la nocion de transcenda menso aŭ diaĵo sed repreni transcendecon en la imanenta materia mondo deklarante la unuecon de ĉiu estaĵo. Kontraste al pli frua filozofia monismo, moderna naturalisma monismo argumentis ke tiu totalo ne estis konjekta supozo, sed empirie kontrolebla scienca teorio. Sur la nivelo de epistemologio, naturalisma monismo proponis la ekstermado de disciplinaj limoj kaj la unuigon de ĉiuj branĉoj de scio, inkluzive de la sciencoj de kulturo, sub sola naturscienca teorio. Laŭ socia organizo, monismo signifis la plibonigon de ĉiuj sociaj konfliktoj per la apliko de scienca racieco.

En ĉi tiu lumo, monismo proponis sin kiel solvo al tio, kion Georg Lukács fame nomis la "transcenda senhejmeco" de moderneco. Tamen, kiam ni ŝanĝas perspektivon kaj rigardas monismon interrilate kiel formo de scio instanciigita en specifaj historiaj konfliktoj, estas monismo mem kiu ŝajnas senhejma. Prefere ol redifini sciencon, monismo estis difinita per la allogoj kaj rezistoj ofertitaj ĉe la limoj kiujn ĝi serĉis transpasi. Biografie, monismo pruvis alloga al individuoj kun mistikaj, herezaj aŭ kontraŭaŭtoritataj emoj, al ambiciaj intelektuloj en marĝenaj pozicioj, kaj al tiuj submetitaj al diskriminacio. Ĝi estis portita en miriadon de malsamopiniaj movadoj kiuj utiligis la trans-gresivajn, sekularismajn aspektojn de monismo por defii socian, religian,

28 Todd H. Weir

kaj kulturaj limoj. En la kampo de scienco, monistaj klopodoj koloniigi aliajn domajnojn de scio kontribuis al "konflikto de la kapabloj." Kvankam ĝi disponigis esportagordon, monismo evoluigis malkomfortan rilaton al naturscienco mem.

Funkciigante pli en la sfero de populara ol akademia scienco, monismo pruvis esti senhejma en disciplina signifo. Ĝi prenis la alivestiĝon de filozofio, religio kaj scienco sen apartenante ĝuste al iu ajn. Ĝi foje eskapis scian raciecon, en kies nomo ĝi funkciis, por servi kiel bazo por mondkoncepto. La "mondaj enigmoj" funkciis samtempe kiel fundamentaj kolonoj de ĉi tiu mondkoncepto kaj kiel shibboleths dividantaj ĝin de ĝiaj konkurantoj.

Kiel tia, la mondaj enigmoj estas taŭga enirpunkto por esplori la enigmojn de monismo.

La Ĉapitroj en Ĉi tiu Volumo

La naturalisma monismo de Ernst Haeckel formas ne nur la centran referencon, sed ankaŭ komunan deirpunkton por la ĉapitroj de ĉi tiu volumo. La unuaĵo de ĉapitroj ekzamenas la antaŭhistorion de la monismo de Haeckel. Frederick Gregory disponigas malavaran enketon de la variaj monismaj fluoj cirkulantaj en frua deknaŭjarcenta germana penso. Lia ĉapitro komparas la pramonismon de filozofo FWJ Schelling kaj teologo Friedrich Schleiermacher kun la turniĝo al naturalismo de pensuloj kiel Ludwig Feuerbach kaj David Friedrich Strauss.

Nicolaas Rupke tiras en la socia kaj politika kunteksto de la apero de naturalisma monismo kvankam sia analizo de la ricevo de Kosmos de Alexander von Humboldt de 1845. Kvankam Kosmos estis festita kiel mejloŝtono en la formado de monisma mondkoncepto, Rupke argumentas ke ĝi estis plejparte politikaj maldekstruloj kaj panteismaj predikistoj en la 1850-aj jaroj kaj la 1860-aj jaroj kiuj turnis Humboldt en heroldo de kaj monismo kaj darvinismo.

La venontaj du ĉapitroj montras laŭ la manierojn en kiuj kritikoj de kaj debato ene de naturalismo helpis ellabori alternativajn monismojn en la malfrua deknaŭjarcento. Kiel Gauri Viswanathan rilatigas en ŝia ĉapitro, Helene Blavatsky, la pivota figuro de deknaŭjarcenta Teozofio, akuzis scian materialismon je esti "bastarda monismo", implicante ke sia propra kontraŭmaterialisma filozofio kun sia imanenta koncepto de la dio reprezentis veran monismon. Esplorante la argumentojn de gvidaj inaj teozofoj kontraŭ

besta vivisekcio, Viswanathan priskribas kiel la problemo de besta sufero - kaj per nerekte etendaĵo la sufero de virinoj kaj la laboristaj klasoj - iĝis la deirpunkto por kompleksa kultura kritiko de maskulisma naturscienco kaj la etiko de monisma materialismo. 93

Deknaŭjarcentaj monistoj konsentis ke la verkadoj de Baruch Spinoza disponigis sian esencan filozofian fundamenton, tamen, kiel Tracie Matysik montras en ŝia ĉapitro, la ricevo de la nederlanda filozofo variis vaste. Ŝia punkto de eniro estas la provo de Wilhelm Dilthey liberigi Spinoza de interpoladoj kiuj atribuis al li vitalisman komprenon de naturo pli konvene aplikebla al la monismaj sistemoj de Giordano Bruno kaj Shaftesbury. La streĉiĝoj inter mekanismaj kaj vitalismaj legaĵoj de Spinoza havis, kiel Matysik montras, gravajn etikajn kaj politikajn implikojn kiuj iĝis ŝajnaj en mez dudeka-jarcentaj intelektaj debatoj.

Ni ne povas rigardi al Haeckel se ni volas kompreni kiel monismo influis natursciencan esploradon dum la glortempo de monisma organizado en la unuaj jardekoj de la dudeka jarcento. Antaŭ la tempo La Enigmo de la Universo aperis en 1899, la tagoj de Haeckel kiel aktiva sciencisto estis esence malantaŭ li kaj lia hiloizisma filozofio malmulte ŝanĝiĝis ekde sia origina formuliĝo en 1866. 94 Esplori la efikon de monismo al scienco en la unua duono de la dudeka jarcento, la tria paro de ĉapitroj prenas pli junan generacion de sciencistoj.

Sander Gliboff ekzamenas klopodojn de la akolitroj de Haeckel - Paul Kammerer, Richard Semon, kaj Ludwig Plate - por defendi kaj plie dokumenti la monisman evoluon teorion de Haeckel en la frua dudeka jarcento. La kazoj de Kammerer, plej elstara enketisto de la heredo de akiritaj karakterizaĵoj, kaj de Semon, kiu evoluigis teorion de biologia memoro, estis ĝenerale interpretitaj kiel ĉefekzemploj de la trodeterminado de Haeckeliana biologio de mondkoncepto. La laboro de Semon ne estis vaste akceptita malgraŭ pozitivaj recenzoj de la "neŭtrala monisto" Bertrand Russell, kaj la kariero de Kammerer finiĝis en memmortigo, post akuzoj en 1926 ke li manipulis siajn esplordatenojn. Kontraŭ la tipa interpretado, Gliboff argumentas ke sekvado al monista mondkoncepto kaj partopreno en monistaj organizoj ne nepre nuligis post-Haeckelian biologion kaj igis ĝin malpli "scienca" aŭ pli ideologia ol konkurantaj biologiaj paradigmoj de sia tago.

Kiel Gliboff, Paul Ziche defias la vidon de multaj historiistoj de scienco ke engaĝiĝo al mondrigardo igis monistojn esti ekster tuŝo kun evoluoj en dudeka-jarcenta scienco. Lia ĉapitro

30 Todd H. Weir

temigas unu aspekton de la larĝa monistverko de Wilhelm Ostwald, lia laboro pri la unuigo de la sciencoj. Kontraŭ raportoj kiuj korelaciis la turnon de Ostwald al monismo al lia marĝenigo ĉar 95 Ziche scienciston montras ke la laboro de Ostwald por reorganizi la sciencan encenon estis kongrua kun la multe pli larĝa kaj respektata unueco de sciencmovado kiu daŭris en la 1940-aj jaroj en la laboro de Rudolf Carnap kaj Otto Neurath. 96 La studoj de Gliboff kaj Ziche sugestas ke monismo povus formi la kadron por esplorado kiu estis nova malgraŭ, aŭ pro, de la mondkonceptintereso de la sciencistoj, konkludo kiu montras al la bezono retaksi la lokon de monismo en dudeka-jarcento naturscienco. ⁹⁷

La lastaj tri ĉapitroj pritraktas temon en la historio de monismo pri kiu ni malplej scias, tio estas, kiel antaŭmilita monismo plu evoluis en 1920-aj kaj 1930-aj jaroj, la jardekoj en kiuj la konfliktoj inter rivalaj mondkonceptoreĝimoj atingis sian ideologian pinton. En sia ĉapitro pri popularscienco, Peter Bowler trovas ke la disvastigo de naturalisma monismo en Britio koncentriĝis, kiel ĝi faris en Germanio, en la fluoj de maldekstremaj malkonsento. La angla genetikisto kaj scienca popularigisto JBS Haldane precipe deklaris sin monisto en 1932, en tempo kiam li akceptis ankaŭ komunismon. 98 Tamen, kiel Bowler montras, la esprimo "monismo" mem ne estis akceptita de la laborista eduka movado, parte pro la forto de idealismaj kaj spiritismaj monismoj en Britio.

Igor Polianski mapas la duoblan sorton de monismo en cara Rusio kaj la frua Sovetunio. Unue li ekzamenas la rondon de bolŝevikaj kaj menŝevikaj pensuloj ĉirkaŭ Aleksandro Bogdanov, kies empirio-monismo staris tute kontraste al la materialisma monismo favorata de germanaj socialistoj. Por Bogdanov kaj liaj aliancanoj, la unueco de menso kaj materio reprezentis defion ne ĵus al idealismo, sed al la simpla empirio subesta la materialismo de Haeckel ankaŭ. Dum empirio-monismo estis efike subigita al la historia materiismo de Lenin en 1908, monismo gvidis floran ekziston en diversaj "niĉoj" en Sovet-Unio, inkluzive de biomedicino, kontraŭklerikalaj organizoj, kaj popularscienco. ⁹⁹

Surbaze de la malsimilaj intelektaj fontoj de Nacisocialismo, pruvis sufiĉe malfacile determini la rilaton inter la ĝenerala monisma puŝo de nacisocialisma penso kaj la specifa intelekta tradicio de naturalisma monismo. En sia ĉapitro, Heiner Fangerau trovis elegantan solvon al tiu serioza metodika defio per kompara ekzameno de lernejoj de biologia penso en la unua-triono de la dudeka jarcento. Fangerau montras ke dum la mekanismaj preferoj

kaj politikaj engaĝiĝoj de ĝiaj defendantoj igis monistan biologion malagraba por nacistoj, ĝi tamen kunhavis komunajn epistemologiajn supozojn kun rasa higieno, la favorata biologia skolo de la nova reĝimo.

Kunigitaj, la ĉapitroj de ĉi tiu volumo rivelas kelkajn el la esencaj streĉitecoj ĉirkaŭ kiuj modernaj monistaj pozicioj estis artigitaj. Tiel la rivaleco inter idealismaj kaj naturalismaj monismoj en frua deknaŭjarcenta Germanio estas signifa por komprenado de la difino de la esprimo en frua dudekjarcenta Britio. Ni povas akiri pli bonan komprenon de la varioj de naturalisma monismo, se ni konsideras kiel la mekanikismaj kaj vitalismaj interpretoj de Spinoza resonas kun mekanikismaj kaj organismaj antaŭjuĝoj inter germanaj natursciencistoj. La filozofio de Bogdanov montras ke "neŭtrala monismo" havis daŭran aligon, sed mankis populara artikulado. Finfine, inter kaj teozofoj kaj la fruaj popularigistoj de Humboldt, ni vidas la dinamikon kreita kiam religiaj kaj politikaj malkonsentuloj kontraŭis sciencan aŭtoritaton kaj ĝian monopolon sur la kultura interpreto de naturo.

La sekvaj ĉapitroj verŝajne kondukos la leganton en nekonatajn esplorkampojn. Ĉar la enigmoj de monismo ankoraŭ havas multon por oferti al akademiuloj interesitaj pri la historio de moderna scienco, filozofio, religio kaj politiko, ĉi tiu libro estas intencita kiel malfermo prefere ol kulmino de ĉi tiu esplorado.

Notoj

Por utilaj komentoj pri pli fruaj versioj de ĉi tiu artikolo, mi ŝatus danki miajn kolegojn en la esplorgrupo de la reĝino "Religio en Moderneco" Eric Morier-Genoud, Veronique Altglas, kaj Matthew Wood, same kiel Tracie Matysik, Igor Polianski kaj Andreas. Daum, kiu aliĝis al mi en konferenca panelo pri monismo en 2009. Aparte helpemaj sugestoj faris Suzanne Marchand kaj la anonima leganto de Palgrave. Gauri Viswanathan meritas krediton kaj dankon pro elpensi la titolon de ĉi tiu ĉapitro.

1. Hannah Monyer et al. "Das Manifest: Elf führende Neurowissenschaftler über Gegenwart und Zukunft der Hirnforschung", *Gehirn und Geist*, ne. 6 (2004): 30-37, 34. Daniel Dennett, "Appraising Grace: What Evolutionary Good Is God", *La Sciencoj* 37, nr. 1 (1997): 39. 2.

Du lastatempaj libroj ligantaj afekteorion kaj kulturstudojn estas Patricia Ticineto Clough kun Jean Halley, *The Affective Turn: Theorizing the Social*. (Durham: Duke UP, 2007) kaj Brian Massumi, *Parables for the Virtual: Movement, Affect, Sensation* (Durham: Duke UP, 2002). La citaĵo pri la cerbo kiel objekto de historia enketo estas prenita de Daniel L. Smail, *On Deep History and the Brain* (Berkeley, Los-Anĝeleso, Londono: UC Press, 2008), 8. Saga kritiko de la mankoj de Smail.

32 Todd H. Weir

alio estas disponigita fare de William H. Reddy, plej elstara akademiulo en la historio de emocioj, en lia revizia eseo "Neŭroscienco kaj la Falacoj de Funkciismo", *History and Theory* 49 (oktobro 2010): 412-425.

3. Jürgen Habermas, "La Lingva Ludo de Respondeca Agentejo kaj la Problemo de Libera Volo: Kiel Epistema Dualismo povas esti Reconciliada kun Ontologia Monismo?"

Filozofiaj Esploradoj 10, nr. 1 (2007): 13-50.

Du lastatempaj konfesoj de nova monismo en la sciencoj estis faritaj fare de la sociobiologo EO Wilson kaj la filozofo de biologio Michael Ruse. En 2000, Wilson asertis ke la interspaco inter literaturaj kaj sciencaj kulturoj fermiĝis kaj identigis neŭrosciencan, genetikon kaj evoluan psikologion kiel limregiondisciplinojn kiuj kondukis al unueco de scienco. Edward O. Wilson, "How to Unify Knowledge", en *Unity of Knowledge: The Convergence of Natural and Human Science*, red.

Antonio Damasio (New York: Novjorka Akademio de Sciencoj, 2001): 12-17, 13. Ruse deklaris ke "[p]multaj filozofoj kaj sciencistoj hodiaŭ estas emaj al monismo prefere ol al dualismo." Michael Ruse, *La Evoluo-Militoj* (Nov-Brunsviko, NJ: Rutgers UP, 2001), 200.

4. Inter la kvar monografioj pri Haeckel aperantaj inter 2005 kaj 2008, plej rimarkindaj estas Robert Richards, *The Tragic Sense of Life: Ernst Haeckel and the Struggle Over Evolutionary Thought* (Ĉikago: Universitato de Chicago Press, 2008) kaj Sander Gliboff, HG Bronn, Ernst Haeckel, kaj la Originoj de Germana Darwinismo (Kembridge: MIT Press, 2008).
5. La esprimo "monismo" estis uzita en historioj de religio, ekzemple, por festi la sukceson de la homaro al ĝia unua unuigita mondkoncepto per mono-teismo aŭ por karakterizi la minacon de gnostikismo. La konservativulo luterano Friedrich Julius Stahl favore komparis la "monismon" de protestantismo kun la "dualismo" de katolikismo, dum alia rekomendanto de la "kristana ŝtato" argumentis ke la prusa unueco de eklezio kaj ŝtato estis "la bonorda monismo de nia kristana nacia vivo". " kaj supera al la dualismo de laika ŝtato. Friedrich Julius Stahl, *Die gegen-wärtigen Parteien in Staat und Kirche*, 2-a red. (Berlino: Wilhelm Hertz, 1868), 363; August Petersen, "Zur Lehre von der Kirche. Eine Replik,"

Litterarischer Anzeiger für christliche Theologie und Wissenschaft überhaupt, n-roj. 31 kaj 32 (1844): 241-247, 251-254, citaĵo 243. Unu el la studentoj de Hegel, la laŭleĝa akademiulo Karl Friedrich Goeschel, publikigis laboron en 1832 rajtigis *Der Monismus des Gedankens* [La Monismo de Penso] pri la logiko de Hegel kiel "monismo" aŭ pli bone "panteismo". Johann Eduard Erdmann, "Französische Werke über die Philosophie", *Allgemeine Literatur-Zeitung*, nr. 99 (1849): 792.

6. La "biogenetika leĝo" kaj resuma teorio de Haeckel pli ĝenerale estis sub daŭranta atako en la dudeka jarcento. Tamen, lastatempa intereso en epigenetiko kaj evolua evoluo metis lian laboron en pli pozitivan lumon.
7. Ernst Haeckel, *Generelle Morphologie der Organismen*, vol. 2 (Berlino: Reimer, 1866), 450. Ernst Haeckel, *Natürliche Schöpfungsgeschichte*, 7-a red. (Berlino: Reimer, 1879).
8. Pri la eŭropaj liberpensmovadoj vidu: Jacqueline Lalouette, *La Libre Pensée en France, 1848-1940* (pariza: Albin Michel, 1997); Guido

- Verucci, *L'Italia laica prima e dopo l'Unita* (Romo-Bari: Laterza, 1996); Jochen-Christoph Kaiser, *Arbeiterbewegung und organisierte Religionskritik: Proletarische Freidenkerverbände en Kaiserreich und Weimarer Republik* (Stuttgart: Klett-Cotta, 1981).
9. La plej ampleksa historio de la Monista Ligo estas verkita de Rosemarie Nöthlich, Heiko Weber, Uwe Hoßfeld, Olaf Breidbach kaj Erika Krauß, „Weltbild oder Weltanschauung? Die Gründung und Entwicklung des Deutschen Monistenbundes,” en *Jahrbuch für Europäische Wissenschaftskultur*, red. Heiko Weber kaj Maurizio Di Bartolo, vol. 3 (Stuttgart: Steiner, 2007): 19–68. Vidu ankaŭ, Richard Weikart, “Evolutionäre Aufklärung? Zur Geschichte des Monistenbundes”, en *Wissenschaft, Politik und Öffentlichkeit: von der Wiener Moderne bis zur Gegenwart*, red. Mitchell Ash (Vieno: WUV Universitätsverlag, 2002): 131–148; Gangolf Hübinger, “Die monistische Bewegung: Sozialingenieure und Kulturprediger”, en *Kultur und Kulturwissenschaften um 1900* red. Rüdiger vom Bruch, Friedrich Wilhelm Graf, Gangolf Hübinger (Stuttgart: Steiner, 1997): 246–259; Volker Drehsen kaj Helmut Zander, “Rationale Weltveränderung durch ‘naturwissenschaftliche’ Weltinterpretation? Der Monistenbund—eine Religion der Fortschrittsgläubigkeit,” en *Vom Weltbildwandel zur Weltanschauungsanalyse: Krisenwahrnehmung und Krisenbewältigung um 1900*, red. Volker Drehsen kaj Walter Sparn (Berlino: Akademie Verlag, 1996): 217–238.
 10. Pri la revigliĝo de la Kulturkampf en la periodo inter 1906 kaj 1914, vidu Helmut Walser Smith, *German Nationalism and Religious Conflict: Culture, Ideology, Politics 1870–1914* (Princeton: Princeton UP, 1994).
 11. Arthur Drews, *Berliner Religionsgespräch: Hat Jesus gelebt? Reden über “Mort Christusmythe” gehalten am 31. Januar und 1. Februar von Prof. Dr. Arthur Drews* (Berlino: Verlag des Dt. Monistenbundes, 1910). Pri la Eklezia Forlasa Movado, vidu Jochen-Christoph Kaiser, “Sozialdemokratie und ‘praktische’ Religionskritik: Das Beispiel der Kirchnaustrittsbewegung 1878–1914,” *Archiv für Sozialgeschichte XXII* (1982): 263–298. Pri la partopreno de monistoj en ĉi tiu movado, vidu Todd Weir, “The Fourth Confession: Atheism, Monism and Politics in the ‘Freigeistig’ Movement in Berlin 1859–1924” (PhD, Universitato Kolumbio, 2005), 515–545.
 12. Morda kritiko de la teorio de Ostwald estis skribita fare de Max Weber, “‘Energetische’ Kulturtheorien”, en idem, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* (Tübingen: Mohr, 1988): 400–426. Por historiaj traktadoj de la monismo de Ostwald, vidu Eckard Daser, *Ostwalds Energetischer Monismus* (Konstanco: PhD Diss., 1980); Britta Görz, Nikolaos Psarros, kaj Paul Ziche, red., *Wilhelm Ostwald ĉe la Vojkruciĝoj inter Kemio, Filozofio kaj Media Culture* (Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2005).
 13. La revuo de la Ligo (*The Monist Century*) deklaris en aprilo 1913 ke “laŭ sia kompreno de monismo ne nur kiel metodo de penso kaj vivo sed ankaŭ kiel kultura celo”, la revuo “ne limigis sin al naturscienco kaj naturfilozofio—la bazo de nia mondkoncepto—sed sisteme provis enkorpiĝi unu sferon

34 Todd H. Weir

de vivo post alia en ĝian verkon. Monismo aperas pli kaj pli kiel la organiza principo de ĉiu praktika kultura laboro, eĉ se la internaj ligoj inter penso kaj ago, inter scienco kaj ekonomio, inter etiko, tekniko kaj politiko ne estas klaraj en la ĝenerala konscio, ankaŭ ne inter ĉiuj monistoj." Das monistische Jahrhundert:

Zeitschrift für wissenschaftliche Weltanschauung und Weltgestaltung, vol. 1 (5 aprilo 1913), 13.

14. Du monistoj kiuj drivis en völkisch-cirklojn estis Max Maurenbrecher kaj Otto Gramzow.

Maurenbrecher estis protestanta pastro, kiu aliĝis al la Socialdemokrata Partio en 1903 kaj iĝis Free Religioza predikisto kaj monisto en 1907, nur por malaprobi tiujn kialojn dum la milito, kiam li aliĝis al la ultradekstra Fatherland Party kaj reeniris la protestantan pastraron. Post la milito, li predikis Nietzschean-kristanan sintezon kaj antisemitismon. Gramzow estis filozofo de mondrigardo, kiu post konvertiĝo al völkisch-naciismo dum la milito iĝis implikita en malprofita lukto en 1926 por kontrolo de la ĉefranga populara scienca institucio de Berlino, la Humboldt Hochschule. Gramzow povis alpreni kontrolon kun la helpo de la naciistoj en 1933. Pri Maurenbrecher, vidu Justus Ulbricht, "Kulturrevolution von Rechts. Das völkische Netzwerk 1900-1933," en Nationalsozialismus in Thüringen, red. Detlev Heiden kaj Gunther Mai (Kolonjo: Böhlau, 1995): 29-48. Pri Gramzow, vidu D-ro Oskar Stillich, Die Humboldt-Hochschule am Scheideweg! Eine Denkschrift an die Dozenten und Hörer

(Berlino: Hensel & Co., 1926); Landesarchiv Berlin, B Rep 042, Nr. 26111, n-roj. 186, 229, 243.

15. Dieter Fricke, "Ossietzky und der Monismus", en Carl von Ossietzky und die politische Kultur der Weimarer Republik, red. Gerhard Kraiker (Oldenburg: Bibliotheks- und Informationssystem der Universität Oldenburg, 1991): 123-146.

16. Alfred Kelly, La Deveno de Darwin (Chapel Hill: UNC Press, 1981), 25. 17

· Emil du Bois-Reymond, "La Limoj de nia Scio pri Naturo", The Popular Science Monthly 5, (majo 1874): 17-32, citaĵo 17.

18. Ibid.

19. Emil Heinrich du Bois-Reymond, "Die sieben Welträthsel", en Reden von Emil Du Bois-Reymond, vol. 1 (Leipzig: von Veit & Co., 1886): 381-411, pri Haeckel kiel la "Profeto de Jena", 388-389, 396. Pri la eĥo de la "Ignorabimus" en germanaj scienco kaj kulturo, vidu la eseojn en Kurt Bayertz, Weltanschauung, Philosophie und Naturwissenschaft im 19. Jahrhundert: vol.

3, Der Ignorabimus-Streit (Hamburgo: Meiner, 2007) kaj Hermann Lübbe, "Wissenschaft und Weltanschauung: Ideenpolitische Fronten im Streit um Emil Du Bois-Reymond", en idem, Die Aufdringlichkeit der Geschichte:

Herausforderung der Moderne vom Historismus bis zum Nationalsozialismus (Graz, Vieno, kaj Kolonjo: Stirio, 1989): 257-274.

20. Ernst Haeckel, kun antaŭparolo de Thomas Henry Huxley, Libereco en Scienco kaj Instruado (New York: Humboldt Pub. Co., 1888). 21. Ernst

Haeckel, La Enigma de la Universo ĉe la Fermo de la Deknaŭa Jarcento (New York, Londono: Harper & Brothers, 1900).

22. Bois-Reymond, "Limoj de nia Scio", 32.

- 23 . Pri la graveco de la defio de naturscienco pri la formado de Nov-Kantianismo, vidu Herbert Schnädelbach, *Philosophie in Deutschland 1831–1933* (Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1983): 77–79. Stephen Gould, "Tiu Vido de Vivo: Nonoverlapping Magisteria", *Naturhistorio* 106, nr. 2 (1997): 16–22.
- 24 . Ernst Haeckel, *Monismo kiel Konekta Religio kaj Scienco: La Konfeso de Faith of a Man of Science* (Londono: A. kaj C. Black, 1895).
- 25 . Ernst Haeckel, *Kristallseelen: Studien über das anorganische Leben* (Leipzig: Alfred Kröner, 1917).
- 26 . Katherine Arens, *Strukturoj de Sciado: Psikologioj de la Deknaŭa Jarcento* (Dordrecht: Kluwer, 1988). 27 . La monismo de Haeckel ne estis izolita evoluo en biologia penso.
Vitalismo, Gestalt-psikologio, kaj aliaj direktoj ankaŭ serĉis holismajn klarigojn de diskretaj biologiaj fenomenoj. Kiel Haeckel, kiu inventis la vorton ekologio, ili avancis mediajn teoriojn.
Vidu Anne Harrington, *Reenchanted Science: Holism in German Culture from Wilhelm II to Hitler* (Princeton: Princeton UP, 1996).
- 28 . Arthur Drews, "Vorwort" kaj "Die verschiedenen Arten des Monismus", en *Der Monismus: Dargestellt in Beiträgen seiner Vertreter* (Jena: Diederichs, 1908): vi-vii, 1-46.
- 29 . La komprenema komentaĵo de Ernst Troeltsch pri liberpensuloj povas esti aplikita al monistoj kiel tutaĵo: "La karakteriza trajto de liberpensulo, kiel distingite de moderna scienco, ĝuste tiel nomata, estas ĝia disvastiga sento de aksioma unueco inter ĝiaj anoj, bazita sur la supozo de certaj memkoheraj, universale devigaj, kaj "naturaj" veroj. La sociologia aspekto de etika kaj religia penso manifestiĝas ĉi tie en la supozo —'natura' kaj 'memkomprenebla', ke ĉiuj sendependaj pensuloj neeviteble alvenos al la unuformeco en siaj kon-konvinkoj kaj pensmanieroj. Sur la fundamento de natura religio ekestas, por tiel diri, 'natura' Eklezio de liberpensuloj." Ernst Troeltsch, "Free-Thought", en *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, red. James Hastings (New York: Scribner kaj Filoj, 1908): 120-124.
- 30 . Vidu ĉapitron 2 .
- 31 . Herbert Schnädelbach, "Weltanschauung", en *Lexikon zur Geschichte und Politik im 20. Jahrhundert* (Kolonjo: Kiepenhauer & Witsch, 1971): 842–843; Andreas Daum, "Das versöhnende Element in der neuen Weltanschauung: Entwicklungsoptimismus, Naturästhetik und Harmoniedenken im populärwissenschaftlichen Diskurs der Naturkunde um 1900", en *Vom Weltbildwandel zur Weltanschauungsanalyse*, eds. Volker Drehsen kaj Walter Sparr (Berlino: Akademie Verlag, 1996): 203–216; Herbert Schnädelbach, "Der Blick aufs Ganze: Zur Optik der Weltanschauung", en *Philosophie en der modernen Kultur, Vorträge und Abhandlungen*, red. Herbert Schnädelbach (Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 2000): 150–162.
- 32 . Instrua difino de mondkoncepto aperas en programa artikolo en *La Monisto*, en kiu la germandevena redaktoro Paul Carus klopodis klarigi la gravecon de la termino al la anglalingva mondo: "Filozofio ne estas nura teorio; ĝi ne estas ellaborado de ideoj sen praktikaj sekvoj; filozofio formas nian mondkoncepton, kaj

36 Todd H. Weir

nia mondkoncepto donas koloron al nia tuta menso kaj pove influas niajn agojn. Tiel, ĝi estas la bazo de ĉiuj niaj pensoj kaj inklinoj. Ĝi estas la esenca centro de nia tuta estaĵo, kaj nur tiuj ideoj, kiuj tuŝas ĝin, estas de vasta graveco. Neniu progreso estas stabila krom se ĝi komenciĝas ĉi tie, kaj neniu reformo estas ĝisfunda krom se ĝi eniras siajn radikojn en ĉi tiujn plej profundajn konvinkojn de nia animo." "La Mesaĝo de Monismo al la Mondo", La Monisto 4, nr. 4 (1894): 545-560, citaĵo 546.

- 33 . Walter Benjamin, "Tezoj pri la Filozofio de Historio", en Lumoj: Eseoj kaj Reflections (New York: Schocken, 1969): 253-264.
- 34 . Lastatempaj ekzemploj de laboro pri "politika religio" inkludas: Hans Maier kaj Michael Schäfer, Totalitarismus und Politische Religionen: Konzepten des Diktaturenvergleiches (Paderborn: Schönigh, 1997); Michael Burleigh, Earthly Powers: The Clash of Religion and Politics in Europe from the Franca Revolucio ĝis la Granda Milito (New York: HarperCollins, 2005). Por kritika recenzo de ĉi tiu literaturo: Wolfgang Hardtwig, "Political Religion in Modern Germany: Reflections on Nationalism, Socialism and National Socialism", GHI Bulletin 28 (2001): 3-27.
- 35 . Habermas, "Lingva ludo", 14.
- 36 . Fritz Mauthner, "Monismus", en Wörterbuch der Philosophie: Neue Beiträge zu einer Kritik der Sprache, vol. 2 (Leipzig: Felix Meiner, 1924): 338-357; Walter Nigg, Geschichte des religiösen Liberalismus: Entstehung—Blütezeit—Ausklang (Zuriko kaj Leipzig: Max Niehans, 1937), 367.
- 37 . Ludwik Fleck, Entstehung und Entwicklung einer wissenschaftlichen Tatsache: Einführung in die Lehre vom Denkstil und Denkkollektiv (Bazelo: Benno Schwabe, 1935), 121.
- 38 . Drews, "Die verschiedenen Arten des Monismus", 1.
- 39 . Jakob Stern, iama rabeno kiu daŭriĝis por iĝi influa monisto en la socialdemokrata tendaro, notis ke dum la koncepto de Spinoza de la conatus, la impulso por mem-konservado igis lian sistemon dinamika, estis pensuloj kiel Hegel kaj Schelling kiuj faris grava korekto enkondukante la ideon de "daŭra evoluo" en la bildon.

Tiuj ĉi deklaroj estis faritaj en la aldonoj de Stern al la libro kiun li redaktis: Albert Schwegler, Geschichte der Philosophie im Umriss (Leipzig: Reclam, 1889), 470.
- 40 . Rudolf Eucken, "Monismo", en Encyclopaedia of Religion and Ethics, red. James Hastings (New York: Scribner and Sons, 1908-1926): 809; Joachim Mehlhausen kaj Daniela Dunkel, "Monismus" en Theologische Realenzyklopädie, vol. 23 (Berlino: W. de Gruyter, 1994): 213. 41 . Georgi Plekhanov, La Evoluo de la Monista Vido de Historio, trad. Andrew Rothstein (Moskvo: Fremdlingvaj Eldonejo, 1956 [1895]), 15.
- 42 . Friedrich Harms, Der Anthropologismus in der Entwicklung der Philosophie seit Kant und Ludwig Feuerbachs Anthroposophie (Leipzig: Otto Wigand, 1845), 204, 10. Konfirmante la antaŭdirojn de Harms, en 1848, Feuerbach asertis ne nur antropologion, sed la teologion, sed la teologion plie la fiziologion. " Citita en Van Harvey, "Ludwig Feuerbach kaj Karl Marx", en Nineteenth Century Religious Thought in the West, red. Ninian

- Smart, John Clayton, Patrick Sherry, kaj Steven Katz, vol. 1 (Kembriĝo: Cambridge University Press): 291–328, 314.
- 43 . David Galaty, "The Philosophical Basis of Mid-Nineteenth Century German Reductionism (La Filozofia Bazo de Mid-Nineteenth Century German Reductionism)", *Journal of the History of Medicine (Revuo por la Historio de Medicino)* 29, nr. Julio (1974): 295–316, citaĵo 300. Virchow citita en Constantin Goshler, Rudolf Virchow: Mediziner, Anthropologe, Politiker (Kolonjo: Böhlau, 2002), 46.
 - 44 . Alexander von Humboldt, *Kosmos: Entwurf einer physischen Weltbeschreibung*, vol. mi (Stuttgart, Tübingen: Cotta, 1845), xii, iv, xiii.
 - 45 . Karl Kleinpaul, "Die philosophische Naturreligion", *Neue Reform* (1852), 515. Mi ŝatus danki Peter Ramberg pro lokalizi ĉi tiun fruan uzadon de "monismo" fare de la Libera Religiujo.
 - 46 . Todd Weir, "Towards a History and Sociology of Atheist Religious Community: The Berlin Free Religious Congregation 1845-1921", en *Die Gegenwart Gottes in der Modernen Gesellschaft*, red. Lucian Hölscher kaj Michael Geyer (Göttingen: Wallstein, 2006): 197–229.
 - 47 . Pri la organizita sekularisma movado en Germanio, vidu Horst Groschopp, *Dissidenten. Freidenkerei und Kultur in Deutschland* (Berlino: Dietz, 1997); Frank Simon-Ritz, *Die Organisation einer Weltanschauung: Die freigeistige Bewegung im Wilhelminischen Deutschland* (Gütersloh: Kaiser, 1997); Weir, "La Kvara Konfeso." Pri la heredaĵo de sekularismo en la nazia periodo, vidu la eseojn de Ulrich Nanko, "Das Spektrum völkisch-religiöser Organisationen von der Jahrhundertwende bis ins 'Dritte Reich'" kaj Matthias Pilger-Strohl, "Eine deutsche Religion? Die freireligiöse Bewegung—Aspekte ihrer Beziehung zum völkischen Milieu," en *Völkische Religion und Krisen der Moderne: Entwürfe "arteigener" Glaubenssysteme seit der Jahrhundertwende*, red. Stefanie von Schnurbein kaj Justus H. Ulbricht (Würzburg: Königshausen & Neumann, 2001): 208-226, 342-366.
 - 48 . Peter Caldwell, *Love, Death, and Revolution in Central Europe: Ludwig Feuerbach, Moses Hess, Louise Dittmar, Richard Wagner* (New York: Palgrave Macmillan, 2009), 7.
 - 49 . Diethart Curbs kaj Jürgen Reulecke, red., *Handbuch der deutschen Reformbewegungen: 1880-1933* (Wuppertal: Martelo, 1998).
 - 50 . David Friedrich Strauss, *La Malnova Kredo kaj la Nova: Konfeso* (Nova Jorko: Holt, 1873).
 - 51 . Gauri Viswanathan defias akademiulojn por reakiri la heterodoksajn voĉojn kiuj estis kaŝitaj per la supozo eneca en sekulariĝa tezo ke la religia historio de moderneco resumiĝas al konflikto inter sekularismo kaj ortodoksa religio. Gauri Viswanathan, "Sekularismo en la Kadro de Heterodokseco", *Eldonaĵoj de la Moderna Lingvo-Unuiĝo de Ameriko* 123, nr. 2 (2008): 466-476.
 - 52 . Pri "Halbbildung" kaj monismo, vidu Weir, "Towards a History", 215–224.
 - 53 . Minna Cauer, *25 Jahre Verein Frauenwohl Groß-Berlin* (Berlino: W. & S. Loewenthal, 1913), 25.
 - 54 . Heinrich Schmidt, Ernst Haeckel: *Denkmal eines großen Lebens* (Jena: Frommann, 1934) 91. La aklamita noviganto en moderna danco Isadora Duncan estis laŭdire alia amerika ina Haeckeliano. Otto

38 Todd H. Weir

Lehmann-Rußbüldt, unu el la ĉefaj iniciatintoj de la monisto Giordano Bruno-Bund en Berlino, skribis al Haeckel la 11-an de marto 1903, ke "Fraŭlino Isadora Duncan [. . .] estas entuziasma adepto de monismo", kiu konas "tre bone la verkojn de Darwin kaj estas admiranto precipe de viaj agadoj en Germanio kaj en la internacia kultura mondo". Haeckel-artikoloj, Ernst Haeckel Haus, Jena.

55. En ĉapitro titolita "Meti Virinon en Ŝian (Evoluan) Lokon" Anne Fausto-Sterling kritikis sociobiologion por ĝia nescienca ideologi-cal aserto de maskla dominado: Mitoj de Sekso: Biologiaj teorioj pri virinoj kaj viroj, 2-a red. (New York: Bazaj Libroj, 1992), 156-204. Vidu ankaŭ Donna Haraway, Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature (New York: Routledge, 1991).
56. Lastatempa artikolo indikas la signifon de monismo al la virina movado sed ne sukcesas ekzameni kial naturscienco estis grava: Edward Ross Dickenson, "Reflections on Feminism and Monism in the Kaiserreich, 1900-1913", Central European History 34, nr. 2 (2001): 191-230.
57. Leteroj de Magnus Hirschfeld al Haeckel, la 21-an de februaro 1912, la 6-an de majo 1912, Haeckel-artikoloj, Ernst Haeckel Haus, Jena. Hirschfeld donis kurson pri monismo kaj seksa reformo ĉe scienca retiriĝo de la Monist-Ligo en majo 1914.
58. Hirschfeld puŝis kolegajn monistojn akcepti samseksemon kiel centran plankon de la monista projekto, argumentante ke iu ajn kompromitita por venki "kontraŭstarojn kiel forto kaj materio, dio kaj naturo, unu kaj ĉio, korpo kaj animo" ankaŭ devis forlasi la "dualismon". de la seksoj." Ĉar la seksoj ekzistis en "eterne ĉeestanta kunfandiĝo de ambaŭ en unu." Ilia "senfine varia proporcio de miksaĵo . . . komenciĝas [per la fakto] ke jam la maskla spermatozo kaj la ina ovo estas vir-inaj hermafroditaj formacioj, ĉi tiu monismo de la seksoj estas la centro de la origino kaj esenco de personeco." Citite en recenzo de la libro de Hirschfeld pri transvestuloj en Diskussion. Kultur-Parlamento. Eine Monatsschrift für aktuelle Kulturfragen , No. 2 (1910), 83.
59. Magnus Hirschfeld, Die Homosexualität des Mannes und des Weibes (Berlino, New York: Walter de Gruyter, 1984 [1914]), XI-XII, 973-1026. Pri Hirschfeld, vidu Kevin Amidon, "Sex on the brain: The Rise and Fall of German Sexual Science", Endeavour 32, nr. 2 (2008): 64-69.
60. Ernst Haeckel, Die Lebenswunder: Gemeinverständliche Studien über biologische Philosophie (Volks-Ausgabe) (Stuttgart: Alfred Kröner, 1906), 157-164.
61. La Deutscher Bund für Mutterschutz estis fondita en 1905 fare de Helene Stöcker, kiu donis al la ĵurnalo de la organizo nomon sugestia pri ĝia eŭgenika kaj emancipa orientiĝo: Die Neue Generation. Ĉu virina liberigo aŭ eŭgenikismo havis prioritaton en tiu organizo restis demando pri daŭranta debato. Grete Meisel-Hess argumentis en 1909 ke la virina movado estus anstataŭigita per Mothers' Protection, kiu "adoptis la celojn de plej alta rasa bonfarto." Ursula Ferdinand, Das Malthusische Erbe: Entwicklungsstränge der Bevölkerungstheorie im 19.

- Jahrhundert und deren Einfluß auf die radikale Frauenbewegung in Deutschland (Münster: Lit-Verlag, 1999), 208, 257.
- 62 . Kvankam historiisto de medicino Jürgen Sandmann trovis ke la etika sistemo de Haeckel estis malkongrua, li finis ke ĝi tamen reprezentas "rompon kun la humanitara tradicio" kaj kontribuis rekte al rasa higieno kiel praktikite poste fare de Nacisocialismo.
- En lia lastatempa biografio de Haeckel, Robert Richards konvinke pruvis la unuflankan de tio, la dominan interpreton de la heredaĵo de Haeckel, kiu estis apogita fare de verkintoj kiel Stephen Jay Gould kaj Richard Weikart. Tamen, Rikardo ankaŭ ne povis rezisti la tenton preni flankon, kaj li konkludis kontraŭfakte ke Haeckel "malaprobintus la vulgaraĵojn kaj dogm-movitajn naziojn, same kiel ili malakceptis lin." Jürgen Sandmann, *Der Bruch mit der humanitären Tradicio*:
- Die Biologisierung der Ethik bei Ernst Haeckel und anderen Darwinisten seiner Zeit (Stuttgart, Novjorko: Gustav Fischer, 1990); Stephen Jay Gould, *Ontogeny and Phylogeny* (Kembriĝo, MA: Harvard UP, 1977); Richard Weikart, "Darvinismo kaj Morto: Malvalorigante Homan Vivon en Germanio 1859-1920", *Journal of the History of Ideas* (Revuo por la Historio de Ideoj) 63, nr. 2 (2002): 323-344; Richards, *La Tragika Senco de Vivo*, 448-453, citaĵo 453.
- 63 . Constance Naden, *La Kompletaj Poeziaj Verkoj de Constance Naden* (Londono: kvereloj kaj filo, 2004), 129, 307; Marion Thain, "'Scienca Wooing': la Geedziĝo de Scienco kaj Poezio de Constance Naden," *Victorian Poetry* 41, nr. 1 (marto 1, 2003): 151-169; Charles LaPorte, "Ateisma Profetaĵo: Mathilde Blind, Constance Naden, kaj la viktoria poetino", *Viktoria Literaturo kaj Kulturo* 34, nr. 2 (2006): 427-442.
- 64 . Wilhelm Bölsche, *Die naturwissenschaftlichen Grundlagen der Poesie* (Tübingen: DTV, 1976); Wilhelm Bölsche, "Fechner", en *Hinter der Weltstadt* (Leipzig: Eugen Diederichs, 1901): 259-347.
- 65 . Monika Fick, *Sinnenwelt und Weltseele: Der psychophysische Monismus in der Literatur der Jahrhundertwende* (Tübingen: Niemeyer, 1993), 128. Kiel Fick, Claudia Bibo argumentis ke la transformo de la literaturaj naturistoj de la 1880-aj jaroj en novromantikojn kaj simbolistoj de la fin de siĝle okazis ene de la natursciencaj kaj monismaj premisoj de naturismo. Claudia Bibo, *Naturalismus als Weltanschauung? biologische, theoso-phische und deutsch-völkische Bildlichkeit in der von Fidus illustrierten Lyrik (1893-1902)* (Frankfurt a. M.: Peter Lang, 1995), 7-8.
- 66 . Hart, *Die neue Welterkenntnis*, citita en Fick, *Sinnenwelt und Weltseele*, 138.
- 67 . Bölsche skribis en la antaŭparolo al sia „Weltblick“ en 1904: „Ĉio dependas de Unu, kunligas en Unu. Tra ĉi tiu susurado de la branĉoj blovas mondo-vento. Mondaj okuloj rigardas grandajn kaj profunde tra ĉi tiuj breĉoj en la folilaboro. Premu vian frunton en la muskon, fermu la okulojn, tie kuŝas en vi tiel profunde kiel la abismo, ŝprucantaj formoj, demandoj, vokoj — Mondo. Kaj ne estas pli du.“ Citita en Bibo, *Naturalismus* 34.
- 68 . La sekva deklaro montras kaj la kognajn supozojn de psikofizika paralelismo kaj ilian potencialon por estetika mistikismo: "La penetra simpatio (Einfühlen) de la Egoo en la objekto estas nur ebla, se komponantoj de la objekto kuŝas ene de la Egoo. [. . .] Nur

kiel la sono de la voĉo trans malfermita piano nur kaŭzas la vibradon de kordoj de la sama tonalto, tiel en la ĉeloj de homoj vibras nur tiuj kordoj kiuj estas donitaj al ili de la naturo." Wilhelm Liepmann, *Weltschöpfung und Weltanschauung* (Berlino: Wegweiser-Verlag, 1923), 98.

- 69 . Andreas-Salome-citaĵoj en Fick, *Sinnenwelt und Weltseele*, 133. Verkisto kaj anarkiisto Gustav Landauer montras al la malebleco atingi la union promesitan de la biogenetika principo per konscio kaj proponas mem-realigon kaj erotikan amon kiel alternativojn: "Mi estas la kaŭzo de mi mem, ĉar mi estas la mondo. Mi estas la mondo, kiam mi estas tute mi mem. La kurso de la evolua fluo venas de la fonto, kiu originas en la eterneco; [kvankam] la ĉeno neniam rompiĝis, la fluo kompreneble ne povas flui malantaŭen, kaj la supraĵe pensanta parto de nia homa cerbo ne povas memori la originon, sur kiu ĝi disvolviĝis, ne povas percepti la fonton de ekstere kiel objekton, kiu fluas. per ĝi, en la eterna nuntempo. . . Tamen ni trovas ĉi tiun senfinan en ni mem, kiam ni fariĝas senfinaj, fariĝas tute ni mem kaj elprenas nian plej profundan fundamenton el ni mem. Kaj estas vojo al ĉi tiu sento de senfineco, . . . amo. . . Ĝi estas la plej profunda kaj plej brila formo de percepto de la mondo (Welterkenntnis), . . . kiam la fajrero penetras du homojn." Gustav Landauer, "Durch Absonderung zur Gemeinschaft", en *Das Reich der Erfüllung: Flugschriften zur Begründung einer neuen Weltanschauung*, red. Heinrich Hart kaj Julius Hart (Leipzig: Eugen Diederichs, 1901): 65-66.

- 70 . Pri monismo en internacia kunteksto, vidu la eseojn en *Jahrbuch für Europäische Wissenskulturr* 2007. 71 .

La fondinto kaj redaktisto de *The Monist*, Paul Carus, trovis ke "la monismo de profesoro Haeckel estanta mekanikismo gustumas forte je materialismo" kaj estis neadekvata por klarigi la metapsikian evoluon de homaro. Paul Carus, "Monismo ne Mekanismo: Komentoj pri Prof.

La Pozicio de Ernst Haeckel," *La Monisto* 2, nr. 1 (aprilo 1892): 438-442.

Korespondante al la pli neŭtrala monismo de Carus, *La Monisto* reklamis pli ekumenan vidon de la mondreligioj ol liaj kontraŭklerike inklinaĵoj germanaj ekvivalentoj. Konataj kontribuantoj al *La Monisto*

inkludis William James, John Dewey, Charles Peirce, Ernst Mach, kaj Bertrand Russell. 72 . Heinrich Heine,

- Sur la Historio de Religio kaj Filozofio en Germanio kaj *Other Writings* (Kembriĝo, New York: Cambridge UP, 2007). Bertolt Brecht, "Flüchtlingsgespräche", en Bertolt Brecht Werke, red. Werner Hecht, Jan Knopf, kaj Michael Duchardt (Berlino: Aufbau kaj Suhrkamp, 1995) vol. 18: 205.

- 73 . James Morton, Jr., "Das Freidenkertum in den Vereinigten Staaten", en *Das monistische Jahrhundert*, vol. 2 (1913), 983.

- 74 . Robert Crews, "Empire and the Confessional State: Islam and Religious Politics in Nineteenth-Century Russia," *American Historical Review* 10, nr. 1 (2003): 50-83.

- 75 . Ekzemple, Arens, *Structures of Knowing*; Monika Fick, "Sinnstiftung durch Sinnlichkeit: Monistisches Denken um 1900", en *Ästhetische und religiöse Erfahrungen der Jahrhundertwenden*, red. Wolfgang Braungart,

Gotthard Fuchs, kaj Manfred Koch, vol. 2 (Paderborn: Schönigh, 1998): 69–83.

76. "Christian Monism" formas trian areon de hibrida monismo. Germanaj protestantoj de la Vajmara epoko iris multe pli for ol siaj katolikaj ekvivalentoj en prunto de elementoj de la monisma mondkoncepto por kontraŭbatali ĝin. Dum la mezaj 1920-aj jaroj, la defensiva agentejo de la Protestanta Eklezio - la Apologetic Central - ofertis "mondrigardajn semajnojn" por la kleraj laikoj en temoj kiel ekzemple "Inter Materio kaj Spirito" kaj serĉis kunlaboron kun konservativaj völkisch-cirkloj, kiel ekzemple la Fichte Society. . En 1926, la eklezio sponsoris la fundamenton de la Esplorcentro por Worldview Studies en Wittenberg sub la gvidado de teologo kaj ornitologo Otto Kleinschmidt. Fervora kontraŭulo de Haeckel, Kleinschmidt serĉis kunfandi biologion kaj protestantan teologion en unuigita mondkoncepto kaj ĉe la fino de la Vajmara Respubliko ampleksis rasan sciencojn. Surbaze de komuna intereso en spiritigitaj konceptoj de homa biologio kaj opozicio al sekularismo kaj socialismo, nacisocialistoj kaj kristanaj monistoj komence trovis multe da komuna bazo, tamen friktoj inter ili kreskis post la firmiĝo de nazia potenco en Printempo 1933, kiam la nova registaro komencis turni. sur ĝiaj iamaj aliancanoj. Matthias Pöhlmann, Kampf der Geister: Die Publizistik der

"Apologetischen Centrale" (1921-1937) (Stuttgart: Kohlhammer, 1998), 89.

77. Citita en Franz Meffert, Ernst Häckel der Darwinist und Freidenker: Ein Beitrag zur Charakteristik des modernen Freidenkertums (M. Gladbach: Volksverein-Verlag, 1920), 245. La orientgermana gvidanto Walter Ulbricht verŝajne rememoris siajn proprajn spertojn, kiam li deklaris parolado en 1960, "Malofte libro havis pli daŭran efikon ol Haeckels Welträtsel." Citita en reklama enigaĵo en la represo (1960) de Ernst Haeckel, Die Welträtsel (Berlino: Akademie Verlag, 1960). Lenin aprobe nomis Welträtsel "armilo en la klasbatalo" en Materialism and Empirio-Criticism (New York: Internaciaj Eldonejoj, 1927), 362.

78. August Bebel komencis sian karieron kiel membro de laborista eduka societo Vorwärts gvidata de germana katolika predikisto kaj monisto Emil Roßmäßler. En 1882, Karl Kautsky eldiris Haeckel pri la ebleco prezenti disertaĵon al li, dum la estonta gvidanto de Germana Demokratia Respubliko Walter Ulbricht ricevis alternativan religian edukadon kiel infano de Free Religious-instruistoj en Leipzig. Pri la rolo de Liberpensoj kaj Libera Religio en frua socialismo, vidu Sebastian Prüfer, Sozialismus statt Religion: Die deutsche Sozialdemokratie vor der religiösen Frage 1863–1890 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2002).

79. Ostwald al Loeb, la 14-an de oktobro 1913, Ostwald-artikoloj, nr. 1828, Berlina Brandenburga Akademio de Sciencoj.

80. En lia provo fondi dialektan monismon, la german-usona socialisto Ernest Untermann kritikis Haeckel por malsukcesado respondi pri klaso kiel dualismo postulanta likvidadon. Ernest Untermann, Dialektisches: Volkstümliche Vorträge aus dem Gebiete des proletarischen Monismus (Stuttgart: JHW Dietz, 1907). Lia libro Scienco kaj Revolucio

(Ĉikago: CH Kerr & Company, 1905) enhavas ĉapitron titolitan "Materiisma Monismo: La Scienco kaj "Religio" de la Proletaro"

42 Todd H. Weir

kun la trairejo: "Nur la universo estas senmorta, kaj ĝi ne povas esti detruita. Se la homa menso volas partopreni en ĉi tiu senmorteco, kaj eviti esti ĵetita en la abismon de forgeso, ĝi havas nur unu kurson malfermita antaŭ si: La konscia promocio de medio en kiu organo de kompreno povas disvolviĝi kiu sukcesos en kontrolo-ling la universala procezo. Nur la filozofio de la proletaro donas sciencan bazon por la realigo de la plej aŭdacaj revoj de la pensuloj de ĉiuj epokoj. La proleta menso, konsciante pri sia origino, pri sia nuna kaj estonta loko en la socio kaj universo, pri sia socia, surtera kaj kosma misio, povas ekkrii triumfe: 'Mi estis, mi estas, kaj mi estos!'" 192.

81 . Lenin, Materialismo kaj Empirio-Kritiko.

82 . Klaus Mehnert, Twilight of the Young: The Radical Movements of the 1960's and Their Legacy: A Personal Report (New York: Holt, Rinehart kaj Winston, 1977), 292.

83 . Daniel Gasman, The Scientific Origins of National Socialism: Social Darwinism in Ernst Haeckel and the German Monist League (Londono: Macdonald, 1971), xiv.

84 . Vidu la kritikojn de Gasman kaj Weikart en Richards, The Tragic Sense of Life, 506-509.

85 . Citita en Thomas Schirrmacher, Hitlers Kriegsreligion (Bonn: Verlag für Kultur und Wissenschaft, 2007), 108.

86 . "Mit brennender Sorge", la 14-an de marto 1937. Repesite en The Papal Encyclicals, 1903-1939, red. Claudia Carlen (Raleigh, NC: Pierian Press, 1981), 526.

87 . En unu el liaj lastaj eseoj, Isaiah Berlin skribis ke "la malamiko de plurismo estas monismo - la antikva kredo ke ekzistas ununura harmonio de veroj en kiuj ĉio, se ĝi estas aŭtenta, finfine devas konveni." New York Revizio de Libro, vol. XLV, n-ro 8 (1998). Pluraj el la kontribuantoj al memorvolumo konsideris "kontraŭmonismon" la ĉefa politika heredaĵo de Berlino. Vidu Mark Lilla, Ronald D. Dworkin, kaj Robert B.

Arĝentoj, The Legacy of Isaiah Berlin (New York: New York Review of Books, 2001).
Tzvetan Todorov, Espero kaj Memoro (Princeton, NJ: Princeton UP, 2003), 14, 20-22.

88 . Todorov elektis la esprimon "monismo" simple kiel antonimo por plurismo.

Lia funkcia klarigo de monismo estas bazita sur la teorio de Eric Voegelin de politika religio, per kio monismo rezultigas kiam konvene dualisma kompreno de la rilato de la dia kaj la sekulara rompiĝas. Todorov, Espero kaj Memoro , 14-26.

89 . En lia eseo, Huxley argumentis ke la Vedantic ideo ke malantaŭ realeco kuŝas "nemanifestita principo de ĉiuj manifestiĝoj" "tuj transcendentaj kaj imanentaj" estis la optimuma "minimuma laborhipotezo" por persona religia esplorado. Tro malmulte da hipotezo kondukis al suprajeco, dum la problemoj de okcident-malkaŝitaj religioj estas ke ili havis "tro multe da laborhipotezo" aŭ "dogmo". "Katolikoj, judoj kaj islamanoj", skribis Huxley, povis trovi nur tion, kion ili "jam scias esti tie."

Tio ekzekuciis eksperimentadon kaj racian enketon, igante tiujn religiojn sciencan sakstraton. Aldous Huxley, "La Minimuma Laborado

- Hipotezo", en *Vedanta por la Okcidenta Mondo* (Holivudo: Vedanta Socio de Suda Kalifornio, 1945): 33-35.
- 90 . Pri monistaj evoluoj en postmilita Germana Demokratia Respubliko, vidu Igor J. Polianski, "Das Rätsel DDR und die 'Welträtsel,'" *Deutschland Archiv* 2 (2007), 265-274. Laŭ geografiisto Mark Bassin, la ekologia kompreno de etneco en la tradicio de Haeckel kaj lia studento Friedrich Ratzel estis daŭrigita inter la 1960-aj jaroj kaj la 1990-aj jaroj fare de la sovetia akademiulo Lev Gumilev: Mark Bassin, "Nurture Is Nature: Lev Gumilev and the Ecology of Etneco," *Slavic Review* 68, nr. 4 (2009): 872-897.
- 91 . Michael Hardt kaj Antonio Negri rekomendas politikon bazitan sur la Spinozan koncepto de amo kiel conatus prononcita tra racio. Ĉi tiu amo "ne estas nur ontologia motoro, . . . sed ankaŭ malferma kampo de batalo." *Commonwealth* (Kembriĝo, MA: Harvard UP, 2009), 195. Simila aliro al emocio estis prenita fare de Eve Kosofsky Sedgwick, kiu rigardis al biologie bazita afekteorio por korekti kion ŝi vidis kiel la dualismo ene de postmoderna dekonstruado kaj seksteorio. Tiu ĉi dualismo devenis de la kontraŭesenca impulso apartigi fizikecon de lingva aŭ socia konstruo kaj privilegii ĉi-lastan. Ŝi proponis ne plu subsumi "nevortajn aspektojn de realeco firme sub la egido de la lingva" kaj uzis afekteorian por esplori nedualisman komprenon de la emocioj. *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity* (Durham: Duke UP, 2003), 6. Ĉi tiuj lastatempaj monismaj tendencoj en kritika teorio estis atentigitaj de Tracie Matysik, kiun mi ŝatus danki pro permesi al mi legi ŝian neeldonitan artikolon "De Sekseco al Afekcio: Reflektadoj por la Intelekta Historio de Sekseco."
- 92 . Haeckel, *La Enigma de la Universo* 93 . , 34.
 Similan turnon prenis la aŭstro Rudolf Steiner, kiu estis Haeckeliano kaj instruis laboristojn en liberpensaj cirkloj ĉirkaŭ 1900 antaŭ ol li fondis sian propran teozofian lernejon de antropozofio. Helmut Zander, *Anthroposophie in Deutschland*, vol. 1 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007), 881-889. Ekzistas multaj aliaj kazoj kiuj indikas ke problemoj levitaj per naturalisma monismo kaj sekularisma malkonsento formis ŝlosilan kuntekston por la ricevado de azia filozofio en Eŭropo. Ekzemple, gvida monist-liberpensa ĵurnalo *Das Freie Wort* estis lanĉita en 1900 fare de la Free Religious-predikisto Carl Sānger, la Quran-tradukisto Max Henning, kaj unu el la plej elstaraj budhanoj de Germanio Arthur Pfungst. Groschopp, *Disidenten* 28-41.
- 94 . Kie mi emfazas kontinuecojn en la monismo de Haeckel, Niles Holt argumentis ke ĝi evoluis en kvar stadioj. Niles Holt, "La Monisma Religio de Ernst Haeckel", *Revuo por la Historio de Ideoj* , ne. 32 (1971).
- 95 . Pri la marĝenigo de Ostwald de la scienca komunumo, vidu Weir, "La Kvara Konfeso", 458-462.
- 96 . Signon de la efiko de Ostwald al junaj intelektuloj povas esti prenita el leteroj adresitaj al li en 1912 kaj 1913 de la estonta ekonomikisto kaj politika teoriisto Karl Polanyi, en lia funkcio kiel sekretario de la Centra Asocio de Hungaraj Liberpensuloj. La 19-an de majo 1913, Polanyi skribis

44 Todd H. Weir

ke ilia gazeto, Szabad Gondolat (Libera Penso), "strebis etendi la monistan mondkoncepton kaj, precipe, la etikan mondbildon kiun tio implicas." Ostwald-artikoloj, nr. 4119, Berlina Brandenburga Akademio de Sciencoj.

- 97 . En ĉi tiu vejno, historiisto de scienco Robert Bud argumentis ke la monistaj interesoj de liaj mentoroj provizis la junan Francis Crick per esplortagordo kiu komencis lin sur la vojo al la eltrovo de DNA en 1953.
El lia konferenca artikolo, "A sword from the field of battle: The Double Helix and debates over the secret of life", prezentita la 3-an de oktobro 2009 en Queen's University Belfast.
- 98 . La pozicio de Haldane egalas tiun de multaj kontinentaj monistoj, kiel ekzemple Viktor Stern kiu komencis eksteren antaŭ la Unumondo-Milito kiel monistfilozofo, kaj de la 1920-aj jaroj iĝis funkciulo de la Ĉeĥa Komunista Partio de Alberto kaj gvidanto de ĝia Liberpensa movado. Por pliaj detaloj pri Haldane, vidu ĉapitron 8 en ĉi tiu volumo.
- 99 . La pozitiva brakumo germana monismo ricevita en la frua Sovetunio estas pruvita per la rusa parto en la dramo, kiu okazis post kiam Paul Kammerer estis akuzita pri manipulado de siaj esplordatenoj.
Sovetiaj oficistoj efike venis al li savon kun la propono de direktado de Moskva instituto. Sekvante la memmortigon de Kammerer, Anatoly Lunacharsky, unu el la antaŭmilitaj bolŝevikmonistoj kaj nun Ministro de Klerismo, skribis la manuskripton por filmo kiu portretis Kammerer kiel la viktimo de klerikal-konservativa intrigo. Arthur Koestler, La Kazo de la Akuŝistino Bufo (New York: Random House, 1971).

2

Pramonismo en la germana

Filozofio, Teologio, kaj Scienco, 1800-1845

Frederiko Gregorio

Depende de la difino de la vorto, monismo ekzistas de kelka tempo. Se ni difinas monismon kiel la teorion, ke ĉiuj spirito kaj materio estas kunigitaj en ununura origina substanco, ni memorigas pri Spinoza kaj eĉ pri orienta penso. La heredaĵo de monismo, do, kuŝas profunde en la pasinteco. Tamen, monismo estas plej ofte renkontita kiel fenomeno de la pli posta deknaŭa jarcento. Ĝi estas kutime asociata kun Ernst Haeckel, ĉar ĝi estis de lia Ĝenerala Morfologio

kaj la Naturhistorio de Kreado ke la vorto venis en ĝeneralan lingvaĵon.

1

Sed estas du kialoj kial estas utile rigardi la antaŭhistorion de la monisma jarcento, 1845–1945, kiun Todd Weir identigis en la enkonduka ĉapitro. Estas antaŭ ĉio instrue lerni pri la origino de la vorto "monismo", kiu okazis multe antaŭ ol Haeckel popularigis ĝin, kaj pri la ŝanĝiĝanta uzo de la vorto en la dekoka kaj deknaŭa jarcentoj. Kelkaj el ĝiaj uzoj aŭto-ried implicoj kiuj rilatas rekte al ĝia pli posta signifo en la naŭ-deka jarcento. Aparte, ni povos esplori plu kio estis implikita en la apero kaj evoluiga artikulacio de tio, kion Weir nomis idealisma kaj materiisma (aŭ naturalisma) monismo. La dua kompreno venas de retrorigardo al la turno de la deknaŭa jarcento kaj rilatas al implico de la iomete pli frua apero de la filozofio de Kant. Ĝi helpas nin vidi tion, kion mi deziras karakterizi kiel la esence deknaŭjarcenta naturo de naturalisma monismo.

46 Frederiko Gregorio

Monistaj Fluoj en Idealisma Filozofio

La unua referenco al la koncepto - Monismus - venis en verko de la germana filozofo Christian Wolff (1679-1754) de 1721.

En la antaŭparolo de lia Vernünftige Gedanken von Gott, der Welt und der Seele des Menschen de tiu jaro, Wolff indikis kiel monistojn tiujn filozofojn kiuj, en opozicio al la divido de realeco de Kartezio en la du kategoriojn da res extensa kaj res cogitans, supozas nur unu fundamentan substancon. Li distingis du specojn de monistoj—
"materialistoj kaj idealistoj." 2

Ĝis ĉirkaŭ 1830 monismo malofte estis uzita en ĝenerala diskurso, kvankam la esprimo ĉiam ĉeestis en leksikonoj kaj historiaj filozofiaj verkoj. Ĝi unue venis en la anglan en 1832, tra la laboro de alia germano, la filozofo Wilhelm Gottlieb Tennemann (1761-1819). Tennemann estis unu el la relative malmultaj Kantians de la Germana Romantika Epoko. Respektata historiisto de filozofio, li kompletigis sian naŭ-voluman historion de filozofio kun pli mallonga kompendio, titolita Grundriss der Geschichte der Philosophie, en 1812. [3] Tio ekzamenis plurajn eldonojn kaj estis poste tradukita en la anglan en 1832 kiel Manlibro de la filozofio. Historio de Filozofio. De ĉi tie la vorto "monismo" transformiĝis en la Oxford English Dictionary .

La uzo de Tennemann de Monismus estas instrua ĉar li plifortigas la komprenon de Wolff sed tiam lanĉas novan signifon de la esprimo ligante ĝin al la laboro de Schelling. Estas ĉi tiu nova signifo, eliranta el germana romantismo, kun kiu resonas la monismo, kiun ni trovas poste en Haeckel.

La kunteksto en kiu Tennemann difinas "monismon" estas lia traktado de la metodo de filozofio. Oni havas elekton de deirpunktoj, li diras. Aŭ komencu per enketo pri la naturo de niaj kapabloj por scio kaj moviĝu al la scio mem de aferoj.

(Oni aŭdas, kompreneble, la influon de Kant ĉi tie.) Aŭ komencu per la scio pri aferoj kaj transiru al teorio de scio. La unua vojo estas nomita la kritika metodo kaj la lasta la dogma metodo de filozofio.

Monismo aperas kiam Tennemann priskribas trajtojn de dogmatismo. Dogmismo volas starigi certajn doktrinojn kaj ĝi supozas, sen unue ekzameni la limojn de la racio, ke la homa racio povas malkovri la leĝojn kaj la naturon de la aferoj. Estas kiam li priskribas la nombron da fundamentaj principoj, kiujn dogmatismo povas ampleksi, ke monismo estas menciita. Ĉi tie, li diras, iom mistere: "Refere al la esenco de la aferoj, ĝi [dogmatismo] fariĝas Dualismo aŭ Monismo, kaj ĉi-lastaj aŭ pozitive kaj negative.

kune kiel materialismo aŭ spiritismo aŭ pozitive sole kiel la sistemo- 4 Kiam li uzas Identeco". ite kaj negative la enigman frazon "post-temo de Absoluta kune," mi konsideras Tennemann kiel tio, kio Wolff komprenis monismon. Alivorte, kiam monismo estas aŭ materialismo aŭ spiritismo, ĝi estas ekskluziva. Kiam ĝi estas materialismo, ĝi pozitive asertas la superecon de la materio sed negative neas la ĉeeston de spirito, kaj kiam ĝi estas spiritismo, ĝi renversas la ordon. Tio kontrastas monismon al dualismo, komprenita kiel la radikala apartigo de Kartezio de fundamenta realeco en du malsamajn specojn -

materio kaj spirito. Monismo elektas inter la karteziuj elektoj kaj faras ĉion el la elekto. Tennemann ĉi tie estas referenca al la opcioj kiuj ekzistis ĝis sia propra tempo.

Ĉi tiu interpreto estas plifortigita per la fina frazo: "pozitive sole kiel la sistemo de Absoluta Identeco." Tio estas referenco al la sistemo de Schelling, kiu ne ekskludas sed ampleksas kaj materion kaj spiriton kiel unu. Do, dum unufleke ekzistas la monismo, kiu rezultas el aserto, ke la realo estas aŭ materia aŭ ĝi estas spirita, aliflanke ekzistas ankaŭ nova speco de monismo, kiu miksas materialismon kaj spiritismon. Tio estas kio okazas en la tria ekzemplo de monismo mencias Tennemann—la sistemo de Absoluta Identeco.

Tennemann havas en menso la sistemon de Schelling de filozofio, kiun, kiel kantiano, li kontraŭbatalas. Ĉi tio estas, kompreneble, la filozofio de la frua Schelling, kiu aperis en la malkreskantaj jaroj de la dekoka jarcento kaj en la unua jardeko de la deknaŭa. 5 La monismo de Schelling ĉi tie rememoras Spinoza, kiun Schelling malkaŝe citas. Estas neado, ke fundamenta realeco povas esti apartigita en materion kaj menson. Spinoza faris tion kun sia koncepto de substanco. Schelling vidas la bezonon kunigi menson kaj materion pro la demando kun kiu li komencas: "Ne kiel [cela] Naturo estiĝis ekster ni, sed kiel eĉ la ideo mem de tia Naturo eniris en nin." 6 Por tio estis necesa nova regno, regno kiu subsumis kaj menson (kiel racia inteligenteco) kaj naturon (kiel la ne-memo). Supozante tiun sferon, la sistemo de Schelling adoptis la duoblan taskon de montrado kiel menso estis implica en naturo kaj kiel naturo estis implica en menso.

Long antaŭ ol Hegel faris ĝin populara, Schelling esprimis la aserton ke la realo estis la racia kaj la racia estis la

reala. Male al Hegel, Schelling provis ne subigi la realan mondon al tiu de menso - la du estis dialektike interplektitaj. Li malaprobis la nocion, emfazitan de Kant, ke nia scio pri naturo estas prezentota traktante ĝin kiel mekanismon. Fari tion, laŭ Schelling, apartigas nin de naturo prefere ol agnoski tion

48 Frederiko Gregorio

ankaŭ ni estas parto de ĝi. La taŭga metaforo por naturo estas organismo. Nek scio estas limigita al momentfotoj de naturo; prefere, scio venas de travivado de evoluo. La evoluo de naturo kaj spirito kune estas fundamenta fonto de vera kompreno de la Absoluto.

Tiu evolua aŭ evolua aspekto de la laboro de Schelling estis kion Arthur Lovejoy ekvidis kiel la nova direkto de la penso de Schelling. Schelling insistis ke la tuta kreita universo ne estis io komplementa unufoje por ĉiam; prefere, ĝi "iom post iom evoluis de malpli al pli granda grado de plenece." 7 Fariĝo nun estis esenca dimensio de ĉio reala. Lovejoy kontrastas la perspektivon de Schelling tiurilate al tiu de Spinoza, kies realeco estis sen viva. 8

Alirite, la monismo de Schelling reflektas historion, male al tio, kiu venis antaŭ li.

Tiu nova evoluo lanĉis miksadon de la materialo kaj idealo kiuj resonancis kun multaj komence de la deknaŭa jarcento. La kialoj de tio estas enigita en la Romantika Epoko de kiu ĝi estis parto. Aliaj, ankaŭ, artikigis viziojn de scienco kiuj ne povus esti kaptitaj en la mekanikaj klarigoj de Kantiana scienco; Haeckel, finfine, citis Goethe. Sed eĉ pli ol Goethe, kiu enfokusigis sian vizion en kritikoj de individuaj aspektoj de naturhistorio kaj Newtoniana scienco, Schelling kaj lia naturfilozofio iĝis simbolo de la deziro "doni flugilojn al fiziko."

En ĉi tiu volumo, la vorto "monismo" rilatas al tio, kion Ernst Haeckel kreis en la dua duono de la jarcento, ne al tiuj diversaj signifoj malkovritaj de Tennemann. Kun tio en menso, mi deziras argumenti ke la sistemo de Schelling konsistigis formon de pramonismo ĉar insistante ke naturo, tute komprenita, inkludis spiritan signifon, ĝi plej bone anticipis kio estis venonta.

Dum la esprimo "pra-monismo" implicas ke la porjunulara laboro de Schelling enhavas esencajn atributojn de kio devis veni poste, ĝi ankaŭ indikas ke lia fuzio de menso kaj materio ne estis identa al la vizio de Haeckel. La plej evidenta diferenco estas la loko de meĥanismo en la penso de ĉiu. Kiel ni vidis, Schelling malakceptis mekanikan filozofion kiel rimedon por kapti la unuecon de menso kaj materio dum Haeckel klare kredis ke ĝi estis konvena al tiu celo.

Ekzistas alia grava diferenco inter la proto-monismo de Schelling kaj Haeckeliana monismo. Malgraŭ la asertoj de ĉiu, ke ni devas malakcepti la apartigon de materio kaj menso, ĝi pruvas praktike tro malfacila tasko por subteni. Haeckel kaj Schelling, fakte, privilegias malsamajn flankojn de tiuj historiaj kontraŭoj, Haeckel la regno.

de materio kaj Schelling tiu de menso. La opinio de Haeckel povas nek esti nomita pura materiismo nek la pura idealismo de Schelling en la signifo de la origina distingo de Wolff, ĉar kaj Haeckel kaj Schelling asertas malaprobi la apartigon de realeco en materion kontraŭ menso. Sed se ni demandas kie ĉiu renkontas la limigan forton de la realo, iliaj individuaj preferoj aperas.

Schelling ne povas eviti tion, kio por li estas la fina fonto de signifo—la scianta menso kiu komprenas ĉion, inkluzive de la neceso de la Absoluto. Li privilegias menson ĉar li volas konservi sian liberecon kaj sian respondecon determini la signifon, kiun li serĉas. Lia monismo, do, povas finfine esti nomita idealisma monismo, kooptante la originan kategorion de Wolff sed ne lian senton de pura idealismo sen ligo al materio. Kion Weir diras pri malfrua deknaŭjarcenta monismo funkcias same bone por la idealisma monismo de Schelling. Estas la supozoj, kiujn monistoj alportas al siaj sistemoj, kiuj disponigas bazon por religia transcendecon. 9

Por la sciencisto Haeckel, aliflanke, homoj estas devigataj agnoski la signifon de realo kiu venas al ili de ekster si mem, realeco kiu, kvankam ĝi enhavas spiritan signifon, estas origine difinita per la laŭleĝa strukturo de la materialo. universo. Lia estas tiel materialisma monismo, denove pruntante la kategorion de Wolff sed ne lian senton de pura materiismo malkonektita de menso. Ĉi tiu materialisma monismo, kiel estas evidenta en multaj el la ĉapitroj de ĉi tiu volumo, neeviteble kunportis tagordojn por politiko, religio kaj socio. Kiel la epoko en kiu ĝi prosperis, materialisma monismo estis, por prunti la gravedan frazon de Weir de la enkonduko, "markita de sekularismo sed ankoraŭ ne sekulara." Ĝi kunportis supozojn pri la donaceco de la spirita dimensio de naturo kiu donis religian transcendecon.

En la enkonduko, Weir malpakis kiom gravaj la ideoj de mondenigmo kaj mondrigardo estas por la studo de naturalisma (Haeckeliana) monismo. Schelling kompreneble ne estis alfrontita kun la debatoj pri mondaj enigmoj kaj mondkoncepto kiuj markis la malfruan deknaŭan jarcenton. Unuavide ni povus havi la senton ke, se li estus vivanta, Schelling pli kliniĝus al la pozicio prenita de Emil du Bois-Reymond en la debato kun Haeckel pri kiu Weir diskutis. Post ĉio, du Bois-Reymond deziris agnoski-rangajn limojn al la kapablo de la mekanika mondkoncepto por doni respondojn al mondaj enigmoj kiel konscio kaj la origino aŭ moviĝo.

Sed finfine, kio ligas Schelling kaj Haeckel estas opozicio al dualismo. Haeckel efike rigardis du Bois-Reymond kiel

50 Frederiko Gregorio

dualisto ĉar li defendis regnon nealirebla por mekanikaj 10 Tio eĥis la vidpunkton de Schelling pri Kant. Schelling malakceptis analizon.

La allokigo de Kant de limoj al racio, movo kiun Schelling asertis venki tra sia alogo al intelekta intuicio en sia sistemo de Absolute Identity. Male al du Bois-Reymond, kaj Schelling kaj Haeckel rifuzis permesi monismon resti kondiĉigitaj de la striktoj de Kantiana filozofio sole, tiel ilustrante la disciplinan senhejmecon kiun Weir priskribis kiel karakterizaĵon de mondrigardo.

Nia unua tasko, revizii la antaŭhistorion de la monisma jarcento (1845–1945), rivelis ke la origina signifo de la vorto "monismo" ŝanĝiĝis konsiderinde kiam ĝi estis uzita en referenco al la filozofio de la frua Schelling. Ĉi tie la emfazo estis ne atentigi unu aŭ alian flankon de la materiismo-idealisma disiĝo, kiel en la origina uzo de Wolff de la vorto, sed lukti kun la ideo mem de la disiĝo mem. Dualismo ne plu estis akceptebla; tamen, ne estis facile venki ĝin sen lasi spurojn de aŭ materialismo aŭ idealismo. La versioj de monismo, kiuj ekzistas inter la tempo de Schelling kaj Haeckel, kiel ni vidos, daŭre traktas la streĉitecon inter idealisma kaj materiisma monismo, kelkaj kuŝantaj pli eksplicite unuflanke ol la alia. Antaŭ la fino de la 1840-aj jaroj, tamen, estis materialisma monismo kiu regis.

Antaŭ ol ekzameni kelkajn el la malsamaj manifestiĝoj de monisma penso inter Schelling kaj Haeckel, mi volas turni al la dua enkadriga demando, kiun mi establis komence, nome, la implico de la apero de la filozofio de Kant.

Monismo kaj Kantianismo

La dua kompreno, kiu venas de retrorigardo al la jarcentŝanĝo, rilatas al implico de la apero de la filozofio de Kant ĉe la fino de la dekoka jarcento. La radikala naturo de la kopernika turno de Kant, en kiu la komenca punkto estas la subjekto kaj ne la objektoj de la sentoj, signifis ke nova koncepto de vero venis sur la scenon, al kiu germanaj intelektuloj en la deknaŭa jarcento devis veni. tenas kun unu aŭ alia maniero.

Plej multaj, precipe naturalismaj monistoj, faris tion malkonsentante kun li. La radikala nova maniero de Kant fari metafizikon havis profundan efikon al la maniero kiel en kiu individuoj traktis la demandon de vero, aparte en la kunteksto de la natursciencoj. Mi pensas, ke tiu demando pri vero estas grava por ni ĉar, almenaŭ dum la deknaŭa jarcento, ĝi estis centra zorgo ne nur de sciencistoj, sed ankaŭ de filozofoj kaj teologoj.

Kion Kant faris per sia kopernika turno estis enkonduki novan koncepton pri kiel oni iris trovi la veron, kiun multaj trovis interrompa al la kompreno kiu regis en Okcidento ekde la tempo de la grekoj. Malaprobante la novan aliron de Kant, naturalismaj monistoj rivelas ion esencan pri monismo, kiun ni bone memoras. Mi pretas nomi tion io la esence deknaŭjarcenta naturo de monismo. Lasu min esti klara.

Mi fokusiĝas ĉi tie pri la intelekta dimensio de monismo, ne pri ĝiaj sociaj aŭ politikaj aŭ religiaj tagordoj. Precipe mi deziras demandi kiel monistoj respondis al la demando pri tio, kio povas esti konata. Naturalismaj monistoj, eĉ tiuj kiuj pluvivis en la dudeka jarcento, montras tradician sintenon en sia respondo kiu markas ilin kiel restaĵojn de klasikaj tempoj, ne kiel reprezentantoj de intelekta perspektivo kiu daŭros kaj estos karakterizaĵo de la nova jarcento.

La plej bona maniero kompreni ĉion ĉi estas resumi la tradician vidon de vero kaj poste vidi kiel Kant ŝanĝas la ludon. Mi traktis ĉi tiun aferon presite, do ĉi tie mi resumos tiun traktadon tre mallonge por vidi kiel ĝi povus lumigi la signifon de monismo meze de jarcento.

La klasika kompreno de la naturo de vero estas nomita la koresponda teorio de vero. Kiel la nomo sugestas, vero estas atingita kiam korespondado estas establita inter la mondoj de penso kaj de aĵoj. La sfero de aferoj estas supozita kiel sendependa de la menso kiu konas ĝin. Por establi la veron de aserto pri ĉi tiu sfero, estas necese elmontri kongruon inter la racia priskribo donita en la aserto kun la maniero kiel aferoj estas kiel ekkaptitaj en sperto. Ĉi tie la sfero de aferoj—la naturo—estas supozata racia, do temas nur pri veni al la ĝusta racia priskribo. La filozofia sistemo de Schelling, kun sia deklaro ke ekzistas kongruo inter la realo kaj la racia ĉar ili ambaŭ estas interplektitaj, klarigas abunde lian dependecon de la koresponda teorio de vero.

Tio ankaŭ estas la kompreno de vero historie asociita kun Newtoniana naturscienco, en kiu naturo estas prezentita kiel maŝinaro. Ĉi tie, kvankam homoj estas dekroĉitaj de naturo dum ili provas koni ĝin, ekzistas supozo ke ni povas malkovri la raciajn leĝojn skribitajn en la naturon. Tial estas la celo malkovri la sekretojn de la naturo, plene kapti la naturon en raciaj kategorioj. Ĝi estas tio, kion Gerald Holton nomis la ionia sorĉo, la deziro "atingi unu logike unuigitan kaj parcimonie konstruitan penssistemon kiu provizos la koncipan komprenon,

52 Frederiko Gregorio

kiel eble plej komplete, de la sciencoj alireblaj sensaj spertoj en sia plena diverseco.”

13

Deklaro de nederlanda fiziologo Jakob Moleschott el 1867 bele ilustras la korespondan teorion. Li diris, sendube en opozicio al la Kantiana tradicio, kiun li kiel materiisto malakceptis, ke "La natursciencisto ne cedas al la kredo ke li kreis la leĝon. Li sentas en sia plej interna estaĵo, ke la faktoj trudas ĝin al li." 14 Kiel evidente ĉi tie, la koresponda teorio estas metafizika aserto: la vero estas determinita de tio, kio vere ekzistas "tie ekstere". Niaj naturalismaj monistoj ampleksas ĉi tiun tradician koncepton de vero. Tio estas kio aldonas, en iliaj pensoj, aŭtoritaton al iliaj konkludoj. Kaj tio ankaŭ estas kio faras monismon tiel karakteriza por la deknaŭa jarcento.

Kun la apero de la filozofio de Kant, fariĝis ebla nova teorio de vero, kiu kontribuis al, kvankam tute ne starigita memstare, la eventuala apero de vidpunkto pli karakteriza de la dudeka jarcento. Ĉi tio estas la kohera teorio de vero. 15 Sen eniri en la malsamajn variojn de kohereco 16 kio markas ĉi tiun aliron estas ke, kie kono de la teorio, mondo temas, kio gravas ne estas korespondado inter propono Gravas pri realo kaj realeco sendependa de io, kio povas esti kredita pri ĝi. . la kohereco de la propono ene de aro de kredoj. "La kohereco, kaj nenio alia, estas en kio konsistas ĝia vero." 17

Kant diris ke ni ne povas koni la mondon kia ĝi estas en si mem. Konante la fenomenan sferon, ni ne ekkaptas la mondon kia ĝi vere estas malgraŭ tio, kion diras tiuj kiuj ampleksas korespondan teorion de vero. Kohereca teorio do ne faras la tradician metafizikan aserton pri la naturo de realeco. Ĝi estas kontraŭrealismo kontraste al la realismo de koresponda teorio. La vero de propono pri naturo ne estas mezurita kontraŭ ekstera naturo, kiel en korespondada teorio, sed interne kun respekto al ĝia kohereco ene de aro de kredoj pri naturo. La finfina tuŝŝtono de nia scio ne estas naturo, sed la subjekto. Tial Kant diras, ke ni estas leĝdonantoj de la naturo, tio signifas, ke ni diktas al la naturo la ĝeneralajn kondiĉojn sub kiuj la naturo devas esti konata. 18

Ĉio ĉi estas grava ĉar la penso de Kant ŝvebas en la fono dum la deknaŭa jarcento. Estas novkantianoj kiuj daŭrigas la emfazon de Kant en la jaroj tuj post lia morto en 1804 (ekzemple, Wilhelm Tennemann, supre diskutita, kaj plej fame Jakob Friedrich Fries), sed ne estas ĝis la pliiĝo de la novkantiana movado de la dua duono de la jarcento ke

Kant faras iun revenon. Kaj tiam ĝi estas en opozicio al la pli videblaj voĉoj de materialistoj kaj naturalismaj monistoj, kiuj denuncas la "teologian" naturon de la vidpunkto de Kant pro ĝia insisto pri sfero de la nekonebla. Kiel Ludwig Feuerbach diris en sia Philosophie der Zukunft: "Kantiana idealismo, en kiu la aferoj estas aranĝitaj laŭ la kompreno, ne la kompreno laŭ la aferoj, estas do nenio alia ol la realigo de la teologia ideo de la dia kompreno, kiu ne estas; determinite de aferoj, sed anstataŭe determinas ilin." 19

Naturalismaj monistoj simple ne povis rilati al la implicoj de novkantismo. Ili komencis de la mondo de sperto kaj ne agnoskis, ke iliaj konkludoj pri la veroj, kiujn ili malkovris, estis iel limigitaj, mankhavaj aŭ eĉ problemaj. Kaj la mondo de sperto, kiun ili prenis kiel deirpunkto, implikis naturon kiu estis apenaŭ unu kreita el morta, inerta kaj pasiva materio, sed naturo kiu estis viva, plenigita de estetika kaj morala vero, same kiel la vero malkaŝita de la leĝoj malkaŝantaj la konduton de la materio.

Proto-Monismo en la Teologio de Friedrich Schleiermacher

Mi komencu nian diskuton pri monismo en la periodo inter Schelling kaj Haeckel kun teologia versio el la Romantika Epoko. Inter la plej influaj teologoj de tiu tempo, kaj de ĉiuj tempoj por tiu afero, estis Friedrich Schleiermacher (1768-1834). Li estas konata pro esti reagordinta la diskuton de religio ĉe la turno de la deknaŭa jarcento. Ĉirkaŭita de multaj kritikistoj de religio aŭ rezignis ĝin, Schleiermacher skribis siajn famajn paroladojn en 1799 en kiuj li defendis religion, kvankam en intelekta formo apenaŭ tradicia. Ĉi tio ne estas la loko por iri en ekspozicion de lia religia penso, krom por montri kiel kelkaj el liaj fundamentaj ideoj esprimas interkonsenton kun tio, kion ni nomas protomonismo.

La ĉefa kinejo de Schleiermacher, Wilhelm Dilthey, faras la aserton ke por kompreni lian penson oni devas komenci per 20 la supozo de Schleiermacher Naturphilosophie. ofte ĉerpis Schelling-on, sed ĝi ekaperas Schleiermacher de plene en du konceptoj precipe, unue en la evolua kaj dialektika koncepto de Schelling pri naturo kaj due en lia insisto pri la unueco de menso kaj naturo. Estis en la kompreno de Schleiermacher de etiko ke la adopto de tiuj du dogmoj de Schelling.

54 Frederiko Gregorio

penso fariĝas plej videbla. Tio, en si mem, estas grava por ni, ĉar Schleiermacher kredis, kiel poste naturalismaj monistoj ŝajne ankaŭ faris, ke morala senco estis skribita en naturon kaj historion.

21

La artikulacio de Schleiermacher de tiu konvinko estas, bedaŭrinde, esprimita en la abstruza lingvo kaj kategorioj de la filozofio de Schelling. Mi donu al vi sufiĉan gustumon de ĝi por konvinki vin, ke la penso de Schleiermacher ja povas esti rigardata kiel monisma aŭ, almenaŭ, kiel pramonisma. "Ĉiu pli malalta, tera naturo, ekzistanta por si mem, estas en loko antaŭ morala procezo, kaj tiom kiom la origina estaĵo de racio povas esti vidita en la realo, estinte konstruita en homan naturon kiel parto de la evolua procezo de naturo, nome kiel pli alta estiĝo de la idealo en la realo, tiugrade morala procezo ripozas sur la fiziko kaj estas, male, ĝia daŭrigo." 22

Ĉi tio estas malfacila trairejo, por diri almenaŭ. Jen kion mi prenas el ĝi. Unue venas la naturo. Dum ĝi evoluas ĝi produktas homojn, kiuj do estas parto de la naturo. Ilia ekzisto, kiel parto de la reala mondo, estas la plej alta esprimo de la idealo. Tial moraleco, kapablo de ĉi tiu plej alta evolua produkto, estas konstruita en, kaj tial esprimas de, la reala mondo. 23

Poste, naturalismaj monistoj ne bezonas tian abstraktan filozofian pravigon de la morala sento de la naturo, sed ili volos, ke la naturo havu tian. Tio estas signo de monismo - povi aserti ke la unueco de menso kaj materio en fundamentan substancon kuŝantan malantaŭ ambaŭ kunportas trajtojn de kaj menso kaj materio. Se kombine kun la aŭtoritato de scienca metodo, ili povas aserti ke la moralaj asertoj kiujn ili faras estas konstruitaj en la realan mondon kiun ili objekte esploris. Ilia "vero" pravigas la moralan kaj politikan tagordon de monismo.

Estas, kompreneble, grava diferenco inter la monismo de Schleiermacher kaj tiu de pli postaj figuroj. Li estis, finfine, kleriko, poste aldonante al siaj devoj profesorecon pri teologio. Schleiermacher havis neniun malfacilecon moviĝi preter la nepersona Absoluto de Schelling kiel la unio de materio kaj spirito al la persona Dio. 24 Ni tiam povus rigardi la monismon de Schleiermacher kiel specon de deturniĝo de la origina emfazo de Schelling. Schelling ŝajnas ĉi-rilate pli proksima al postaj natur-rismaj monistoj, kvankam, kompreneble, en la insisto pri la centra rolo de eksperimentado ili restas malsamaj. Mi turnas min apud du naturfilozofoj kiuj, kiel Schleiermacher, akceptis monismon, kiu retenis personan Dion kiel la grandan unuecon, sed kiuj, kiel pli postaj naturalismaj monistoj, ankaŭ insistis pri eksperimentado kiel la rimedo al scio.

Natura Filozofio kaj Monismo

La unuan ekzemplon de naturfilozofo, kiu opiniis, ke la unuiĝo de materio kaj spirito kondukas eksplicite al Dio, mi mencias nur tre mallonge. Aŭskultu la rakonton donitan de la brita apotekisto Humphrey Davy en 1830 pri lia konvertiĝo for de materialismo al pli akceptebla religia perspektivo. En liaj Konsolaj li notas kiel "la doktrino de la materialistoj ĉiam estis, eĉ en mia junaĝo, malvarma, peza, obtuza kaj neeltenebla doktrino al mi, kaj nepre tendencis al ateismo." Sed kiam li aŭdis la planon de la fiziologo, engaĝante

la iom-post-ioma akumuliĝo de la materio kaj ĝia fariĝo dotita de koleremo, maturiĝante en sentemon kaj akirante tiajn organojn, kiuj estis necesaj, per siaj propraj propraj fortoj, kaj finfine ekestiĝanta en intelektan ekzistadon, promenado en la verdaj kampoj aŭ arbaroj ĉe la bordoj de riveroj. alportis miajn sentojn de la naturo al Dio; Mi vidis en ĉiuj potencoj de la materio la ilojn de la diaĵo; la sunradioj, la spiro de la zefiro vekis animacion en formoj preparitaj de dia inteligenteco por ĝin ricevi; la sensenca semo, la dormanta ovo, kiuj estis vivigotaj, aperis kiel la novnaskita besto, verkoj de dia menso; Mi vidis la amon kiel la krea principon en la materia mondo, kaj ĉi tiun amon nur kiel dian eco. Tiam, en mia propra menso, mi sentis min ligita kun novaj sentoj kaj nedifinitaj esperoj, soifo je senmorteco.

25

David Knight nomas tion "pli alta panteismo" kaj notas ke ĝi postulis prirezigni la movon de naturo al Dio de la pli malnova natura teologio. Tie naturo estis "ĝi", kun neniuj atributoj de persono kaj certe neniuj de animo. Kavaliro diras, ekzemple, pri Robert Boyle, unu el la kreintoj de argumentado de dezajno, ke li estis "bona protektanto kiu deziris neniun peranton inter li mem kaj sia Dio." 26 Viroj kiel Davy, la astronomo John Nichol, kaj la fizikisto John Tyndall faris, tamen, kaj estis ĉar naturo unuigis materion kaj spiriton en unu ke ĝi povis servi en tiu mediacia kapablo.

Alia transira figuro kiu transpontis la interspacon inter la Romantika Epoko kaj pli posta monismo estis Hans Christian Ørsted (1777-1851), la dana apotekisto meritigita je la eltrovo de elektromagnetismo. Ørsted forlasis Danion por plilongigita vojaĝo tra Germanio en 1801. Li renkontiĝis kun multaj membroj de la Romantika Rondo en Jena, inkluzive de Schelling, kaj iĝis enamiĝita de Naturphilosophie. Kio aparte allogis lin estis la kompreno, kiun Schelling anoncis unue

ĉe la fino de liaj Ideoj por Filozofio de Naturo kaj tiam ellaborita en lia dua laboro, La Monda Animo: ni devas interpreti la empirian mondon en lumo de "hipotezo de pli alta fiziko" ke menso kaj naturo estas unuigitaj. Schelling, fakte, uzis la titolon de sia dua libro por kapti tiun unuecigan nocion. Ørsted, ni lastatempe lernis, ²⁸

neniam vere konservis la konservativan danan luteran ortodoksecon, kiun li estis instruita kiel junaĝo.

Hans Christian kaj lia frato Anders ricevis sian plej fruan religian instruon de germana perukfaristo nomita Christian Oldenburg kaj lia dana edzino. Estas vere ke la fokuso ĉi tie estis legado de la Biblio, la katekismo de Luther kaj pietismaj verkoj Oldenburg legis al la knaboj. Sed hejme, iliaj elvidoj estis plilarĝigitaj ĉiun dimanĉon tra la predikoj kaj aliaj verkoj de la Reĝa Konfesanto al la Dana Krono, Christian Bastholm (1740-1819), aŭ legitaj al ili fare de ilia patrino aŭ legitaj de ili al ŝi. ²⁹

La laboro de Bastholm montras la influon de la filozofio de Christian Wolff, la disĉiplo de Leibniz, citita supre por lia frua uzo de la esprimo "monismo". Wolff kontraŭbatalis tion, kion li perceptis por esti trodependeco de kelkaj klerismopensuloj pri racio per insistado pri la fundamenta unueco de racio kaj revelacio. En laboro de 1783, Bastholm skribas ke "racio kaj revelacio estas unuigitaj por pruvi la [senfinecon de dio]", dum en pli frua libro de 1779, li deklaras, "Kion revelacio instruas, racio konfirmas" kaj "kion racio instruas," revelacio konfirmas." ³⁰ Laŭ Bastholm, ĉi tiu harmonio inter racio kaj revelacio estas plej vive montrata en la naturo; fakte, estas la sistema apliko de racio en naturscienco kiu aldonas pli grandan perfektecon al nia kompreno de la Kreinto. ³¹ La studo de Andrew Wilson pri la influo de Bastholm sur Ørsted emfazas la rolon de la koncepto de Kraft (forto) en lia penso, sumiĝante al tio, kion Wilson nomas "teologio de Kraft". Naturo estis kreita de dia forto kaj estas konservita de naturaj fortoj kiuj trovas sian originon en Dio. "Ĉiu unuopa aĝo, kiu estas produktita de la potenco de la naturo (Naturens Kraft) laŭ sia orda maniero, havas ne malplian bazon por sia ekzisto en la Dia ol la tuta naturo." ³² Bastholm provizis Ørsted per daŭranta teologia fundamento ³³ Wolffian kiu poste servis lin bone en lia studo de naturscienco. natura teologio, kun sia sento de die vigla naturo, restis ĉe li

dum lia vivo. Sed ĝi ne estis la sola fonto de lia kompreno de naturo kaj spirito. La filozofio de Kant kaj ankaŭ de Schelling ludis grandan ĝia rilato al rolon en lia akcepto de respektive dinamika koncepto de materio kaj de la unueco de

naturu kaj spirito. La Kantiana influo, kvankam grava, kondukas nin tro malproksimen de nia plej grava zorgo kun la diverseco de monismo kiun Ørsted ampleksis. Ĉi tie Schelling estas pli grava.

Kion Ørsted antaŭ ĉio prenis de Naturphilosophie de Schelling estis filozofia konfirmo ke "naturu estas produktiva produkto." Li skribis al sia bofrato en 1807 ke Schelling "ripetis tion en multaj malsamaj manieroj. La plej bela kaj okulfrapa [maniero] estas, ke la naturo estas nenio alia ol la revelacio de la Dia." 34 Multe pli poste, en 1845, Ørsted metis ĝin en maniero kiu resonas tre bone kun kio iĝus la centra dogmo de monismo. "Spirito kaj naturo estas unu, vidata de du malsamaj flankoj." 35

Kiel maljunulo de 73, Ørsted sendis al Schelling, kiu ankaŭ vivis, ekzempleron de libro pri kristana dogmatiko kiu ĵus aperis de profesoro pri teologio en Kopenhago. Ĝi estis agnosko de lia ŝuldo al la maljuniĝanta filozofo, sendita ĉar Ørsted estis memcerta ke la pozicio prenita fare de la verkinto de la laboro plaĉos al Schelling. Antaŭ ĉio, la verko, de Hans Martensen, estis unu el la malmultaj restantaj subtenoj de Naturphilosophie de Schelling, kies glortempo estis longe pasinta. Martensen malkaŝe malaprobis la bildigojn de naturo kiujn li vidis en la verkoj de sia tempo en 1850, preferante tiujn kiel Schelling de pli frue en la jarcento. Li ampleksis la nocion de Schelling de mondanimo, kvankam li iris preter Schelling en egaligado de ĝi kun la maniero kiel la kristana Dio estas konata en naturo.

Kiel la sento Ørsted esprimis nur kvin jarojn antaŭe, Martensen deklaris ke "Dio kaj la mondo estas nur du flankoj de 36 Ørsted menciitaj en sia akompana letero "pruvi el empiria la sama unueco." ke ankaŭ li ĵus verkis libron, kies celo estis scienco kiel la kolektivaj leĝoj de la naturo formas racian tutajon, kaj kiel la naturo mem estas revelacio de la kreanta, vivanta Racio". Tia nocio, li koncedis, estis por Schelling "same malnova kiel via filozofiado."

37

Ørsted predikis la saman mesaĝon dum sia tuta vivo. En 1814, li protestis kontraŭ verko de la konata dana kleriko kaj teologo Nikolaj Gruntvig, kiu metis al sin la celon riproĉi Naturphilosophie la manko de spirita vivo en Danio. La centra zorgo de Gruntvig— ke la sistemo de Schelling igis la nocion de persona Dio neebleble — elstaraj por ni grava afero. Se la frua Schelling mem ne klopodis ligi la Absoluton al persona Dio, certe Ørsted faris. Estis tiuj, kiuj ja konsideris la sistemon de Schelling kiel ateisma, sed Ørsted apenaŭ estis inter ili. Unu leciono, kiun ni povas preni el tio, estas, ke ĉi tiu pramonismo de Davy kaj Ørsted tute ne vidis problemon pri la ideo de persona Dio, kvankam malklare.

58 Frederiko Gregorio

Li estis komprenita. Ørsted respondis al Gruntvig plendante pri siaj "senpensaj deklamadoj kontraŭ la sciencoj, pri kiuj li havas neniun ideon", kaj notante ke ili "malplenigis liajn verkojn de ĉiu amo kaj homaro."

38

La libro, kiun Ørsted menciis al Schelling, kiun li ĵus skribis, estis lia duvoluma *Der Geist in der Natur* de 1850. Ĝi estas kolekto de eseoj prenita de diversaj punktoj de la kario de Ørsted. De 39 estas evidente ke Ørsted ripetas en ĉi tiu verko iliajn titolojn mem, implikas konstantan kio jam estis priskribita de lia pozicio. Li asertas ke la materia sfero ŝanĝon, ĉiam sur la vojo inter naskiĝo kaj morto. Kio postulas nian sindonon estas tio, kio ne ŝanĝiĝas - "la fortoj kiuj produktas aferojn kaj la leĝojn per kiuj ili agas." Ĉiuj ĉi tiuj fortoj solvas sin en konstanta potenco kaj ĉiuj individuaj leĝoj de la naturo fariĝas unu tute penetra kaj konstanta leĝo de racio. Sed kio estas konstanta ne restas nepersona: "Tiu racio kaj la forto, al kiu ĉio ŝuldas sian esencan naturon, estas nur la revelacio de sendependa, vivanta Ĉioscienco." 40

David Knight sugestas ke la libro de Ørsted reprezentis stilon kiu iĝis ekster favoro de mez-jarcento. Jam ne estis polimatistoj respektata; prefere, Eŭropo eniris en epokon de specialigo. 41

Sed Ørsted ankoraŭ volis resumi ĉiujn aferojn sub unu grandioza mesaĝo. Li batalis perdant batalon en multaj frontoj, ĉar tio, kion mi nomis lia pramonismo, estis nekonvinka por multaj. Kiam ili aŭdis lian referencon al Dio kaj la konstantajn leĝojn de la naturo en unu spiro, ili vidis nepersonan diaĵon, devigitan observi leĝojn, de kiuj Li ne povis eligi Sin. Ørsted estis konscia pri la defio. Li eĉ esprimis ĝin mem en la vortoj de rolulo, kiun li kreis en dialogo verkita por la Dana Populara Revuo.

en 1837. La karaktero respondas al la pozicio de Ørsted por diri:

Via tuta naturscienco estas malfavora al la dispozicio de mia menso; ĝi transformas la tutan pensmanieron, kaj deturnas ĝin de Dio. En via scienco, ne estas Li, kiu permesas la sunon leviĝi kaj subiri, aŭ kiu tenas la teron en Sia mano, aŭ kiu donas al ĝi someron kaj vintron. Ne; ĉe vi estas la blindaj leĝoj de la naturo, kiuj plenumas tion. Ne estas Lia kolero, kiu eligas la fulmon. Ne! Ĉe vi ĝi estas nur elektra fajrero, pelata de blinda neceso. Ne estas Lia potenco, kiu permesas al la ŝtormo balai la teron. Ne! Ĝi estas perturbita ekvilibro. Ne estas Lia boneco, kiu aspergas la teron per la akvo de la ĉielo. Ne! Ĝi estas nur, kiel oni diris al mi, sporto inter

varmaj kaj malvarmaj aerfluoj.

42

Sed la provo de Ørsted prezenti la spiritan en la materialo ne estis la nura unu kiu estis perceptita miskarburgiĝi. Tiel ankaŭ faris tiu de la germanaj radikalaj teologoj Ludwig Feuerbach (1804–1872) kaj David Friedrich Strauss (1808–1874).

Monismo kaj en la Post-Hegela Penso de Feuerbach kaj Strauss

Feuerbach estas ekzemplo de iu, kies kompreno de religio spertis la ŝanĝon de idealisma monismo al materialisma monismo. Li eniris Hajdelbergon por studi teologion, sed ŝanĝis al filozofio kaj falis sub la sorĉon de la sistemo de Hegel, instigante lian translokigon al Berlino dum la glortempo de la famo de Hegel en la 1820-aj jaroj.

Lia laŭpaŝa transfuĝo de hegela idealismo daŭris longan tempon por ludi sin, sed jam en 1827, li komencis havi dubojn. Ĝi devis fari kun la rilato de penso al estaĵo. Feuerbach scivolis ĉu la aliro de Hegel povus preni la naturon serioze, ĉar ĝi ŝajnis trakti nur la intelektan sferon. Se ne ekzistus tia afero kiel naturo por komenci, Feuerbach diris, tiam logiko certe ne povus produkti tian el si. 43

Sed se ekzistis duboj, ili ne sufiĉis por moderigi lian entuziasman brakumon de tio, kion Carl Friedrich Göschel reklamis kiel la "monismo de penso" de Hegel en 1832. 44 En ĉi tiu momento kaj dum la plej granda parto de la 1830-aj jaroj, Feuerbach konservis sian fidelecon al la spekula idealismo de Hegel, eĉ lanĉante mordajn respondojn al verkoj kiuj kuraĝis kritiki Hegelon por forigi la realan mondon per forigo de ajna esenca rolo por fenomenoj. 45 Li ankaŭ kritikis empiriismon en sia libro pri la pneŭmatologio de Leibniz en 1837, kvankam li inkludis ĉi tie pozitivan takson de la historia rolo de empirio. Sed li iom post iom ŝanĝis sian opinion — senbrida spiritismo komencis cedi lokon al vido, en kiu la materio regos.

Lia konvertiĝo estis kompletigita en lia laboro de 1839, *Toward a Critique of Hegelian Philosophy*.

Ni ne ricevas en la nova perspektivo de Feuerbach malferman kaj eksplicitan deklaron de la unueco de menso kaj spirito en unu fundamenta realeco - li ne ŝajnas estinti altirita al la kompreno de Schelling de naturo. En la kritiko, li temigas la problemon en Hegel. La sfero de la reala mondo, en Hegel la fremdiĝo de la Ideo, estas, laŭ Feuerbach, "nur ŝajnigo". "La Ideo naskas kaj atestas al si mem ne en reala alia . . . [sed] pro formala, ŝajna kontraŭdiro." 46 Lia dubo de 1827 fariĝis nova konvinko: Hegel ne serioze prenis la realan mondon.

60 Frederiko Gregorio

Sed se Feuerbach pridubis la spiritisman monismon de sia mentoro, li daŭrigas ŝanĝi ĝin por monismo de materio. En sia sekva verko, tiu pro kiu li estas fama, li deklaras sin materialisto: „Mi trovis miajn ideojn sur materialo, kiu povas esti akirita nur per la agado de la sentoj, ne produktante la objekton el la penso, sed inverse. la penso el la objekto; kaj nur objektoj, kiuj ekzistas ekster mia kapo.” 47 Li identiĝas nun, li diras, kun realismo, kun materialismo.

Sed en sia nova realismo li konservis sian konvinkon ke, kiel li nun diras, "la leĝoj de la realo estas ankaŭ la leĝoj de la penso." 48 La diferenco nun estis, ke la leĝoj de la penso trovis sian fonton en la leĝoj de la realeco. "Filozofio estas la scio pri kio estas. La plej alta leĝo, la plej alta tasko de filozofio estas pensi kaj rekoni aferojn kaj esencojn kiel ili estas. 49 Ĉi tio estis la koresponda teorio de vero kalve deklarita. La konvertiĝo de Feuerbach al naiva realismo povas esti iom surpriza pro lia fono, sed ĝi staras kiel indiko de la limigitaj opcioj haveblaj al tiuj luktantaj kun scienca metodo en la jardekoj ĉirkaŭ mez-jarcento. Dum estis konscio pri la problemoj levitaj indukto, ĝi estus 50 Post iom antaŭ ol la profundo de la defio estus rekonita. intertempe, estis multaj kiuj kredis ke la observado kaj eksperimentado de naturscienco ne nur donis nediskuteblajn rezultojn pri la natura mondo, sed ankaŭ pruntedonis aŭtoritaton al juĝoj pri religio kaj politiko. Tio certe estis la kazo por la sciencaj materialistoj de mezjarcento, kaj ĝi ankaŭ markus pli postan monismon. Ĝi estis, alivorte, tre multe deknaŭajarcenta perspektivo.

Feuerbach provis klarigi kial lia materialismo posedis la kapablon moviĝi preter la sole materia sfero en tiun de penso, kie moralaj kaj politikaj juĝoj estis naskita. Ne estis ĉar la fundamenta realeco kombinis kaj spiriton kaj materion. Ĝi estis ĉar la idealo derivita de la materialo. La idealo, li diris, ne rilatas al la realo, sed al tio, kio estis praktika en nia interago kun la realo. En la antaŭparolo de la dua eldono de sia kritiko pri religio, li diris: "La Ideo estas por mi nur fido al la historia estonteco, al la venko de la vero kaj la virto; ĝi havas por mi nur politikan kaj moralan signifon; sed en la areo de aŭtenta teoria filozofio validas por mi nur realismo, materiismo en la ĉi-supre donita senco, en rekta opozicio al la hegela filozofio, kie okazas ĝuste la inverso." 51

La politika tagordo en la kazo de Feuerbach aperis plej forte en lia recenzo de la libro de la scienca materialisto Jakob Moleschott.

de 1852, Die Lehre der Nahrungsmittel: Für das Volk. Titolita "Naturescienco kaj la Revolucio", Feuerbach komenciĝis per akra atako de la fortoj kiuj reestablis potencon post la fiasko de 1848. Li substrekis ke registaraj cenzuristoj faris eraron en sendevigado de naturescienco de suspektindaj verkoj. Kial?

Ĉar la scienca traktado de Moleschott de dieto enhavis "etikan kaj politikan signifon." Kiam Feuerbach atingis sian peroracion, li enkondukis en la okcidentan civilizacion, en la germana vortludo, unu el ĝiaj klasikaj saĝaj diroj: "Manĝaĵo fariĝas sango, sango fariĝas koro kaj cerbo, pensoj kaj mensaj substancoj. . .

Se vi volas plibonigi la homojn, donu al ili pli bonan manĝaĵon anstataŭ deklamadojn kontraŭ peko. Homo estas tio, kion li manĝas. (Der Mensch ist estis er isst.)" ⁵²

La ruiniga kritiko de Feuerbach de religio - ke ĝi estis ĉio bazita sur projekcio de homaj bezonoj en la ĉielon kaj tial giganta iluzio - venis rekte el lia materialismo. Li trovis la veron kaj sentis sin devigita malkaŝi la fundamentan malveron de religio. Kaj tiu nedividita vero de la naturo kunportis unue malkovron de la mensogoj de la pasinteco kaj, en la formo de espero por la estonteco, kapablon por morala kaj politika juĝo. Tiu ĉi mesaĝo estis reprenita en la 1840-aj jaroj de radikalaj religiaj elementoj. Ĝi estas precipe evidenta en la orgeno Kirchliche Reform, precipe en la elekto de nova nomo en 1849 kiu eksplicitas ĝian ligon al Feuerbach: Neue

Reform, zur Förderung der Religion der Menschlichkeit. Dum la mesaĝo de la Liberaj Religiaj radikaluloj estis temigis malaprobi dualismon, ekzistis almenaŭ unu referenco al monismo. Karl Kleinpaul, ministro de la Hamburga Libera Kongregacio, skribis en 1852, ke "nia nova monisma religio de la naturo rilatas nur al la venerado de la spirito en la naturo kaj la spirito en la historio, kiu estas rekonita per studado de naturo kaj historio." ⁵³

Alia transfuĝinto de monisma hegela idealismo estis David Friedrich Strauss, 54 la radikala teologoj libro pri La Vivo de Jesuo ŝokis Eŭropon en 1835. Kiam li skribis tiun verkon, li ankoraŭ estis tre fervorulo de idealismo. Fakte, estis lia fokuso sur la ideala signifo kiun Jesuo portis, koste de ajna zorgo kun la historia Jesuo, kiu kaŭzis tian ofendon. Kvankam li koncedis, ke ekzistis vera historia figuro, ĝi apenaŭ gravis.

Estis la mita enhavo de la evangeliaj rakontoj, senkonscie kreitaj de iliaj aŭtoroj por prezenti Jesuon kiel la Mesion, kiu ebligis la vivon de Jesuo esprimi la partoprenon de la homaro en dieco ne en konceptoj - tio estis la tasko de filozofio - sed simbole.

Strauss malestimis la malnovan tradicion de raciismaj teologoj kiuj malkonfirmis miraklojn elmontrante kio "vere" okazis. De

62 Frederiko Gregorio

kompreneble la mirakloj estis simple mitaj rakontoj, sed doni natu-ralisman klarigon pri ili tute maltrafis la punkton de ilia eterna simbola valoro. La legantoj de Strauss, kompreneble, aŭdis lin nur agnoski-rando ke mirakloj ne estas realaj, ne zorgante ke por Strauss la realo kuŝas en la regno de la idealo.

En postaj skribaĵoj, Strauss pli kaj pli agnoskis la laboron de pli alta kritiko kaj naturscienco kiel rimedon por subfosi la laŭvortan interpreton de skribaĵo, tiel igante ĝin pli ebla por la homaro ekkompreni la simbolajn signifojn ĉeestantajn. Lia Doktrino de Kredo de 1840 eĉ deklaris en sia subtitolo ke la laboro temis pri kristana doktrino "en sia batalo kun moderna scienco (Wissenschaft)." La pli grandaj temposkaloj kaj geologio kaj astronomio malfermitaj montris, ekzemple, ke la Geneza rakonto pri kreado ne estis proksimume sep tagoj da dia agado, sed ke la tero kaj homoj estiĝis pere de

evolua procezo iom post iom dum longa tempo. ⁵⁵ Ĉio, kion li faris, tamen, nur hardis la publikon kontraŭ li kiel malamiko de religio.

Strauss ĝenerale restis ekster la spoto post 1841. Li havis malmultajn defendantojn, eĉ el inter la vicoj de la pli altaj kritikistoj de la Biblio. Seniluziigita, li forlasis sciencajn teologiajn publikaĵojn dum preskaŭ 20 jaroj. Eĉ tiam, kun la apero de lia dua Vivo de Jesuo en 1864, li decidis ne skribi por akademiuloj sed por la ĝenerala publiko. En ĉi tiu verko, kaj en lia libro de 1872 nomita La Malnova Kredo kaj la Nova, Strauss malkaŝe alparolis tiuj, kiuj ne plu kredis la dogmojn de la eklezio, grupon kiun li imagis esti "sennombra amaso" el la kleraj klasoj. 56

Estas en ĉi-lasto laboro ke Strauss ŝajnis iri al la malluma flanko de materialismo. Responde al la demando—"Kiel ni komprenu la universon?"—Strauss forlasis sian malnovan hegelan supozon, ke la racio sola povus respondi pri la realo. Kiel Feuerbach, li nun agnoskis, ke la realo estas la fonto de nia kompreno. Scio pri la realo venas tra, kiel li diris, "dedukta procezo." Lia aliro sonis kiel simpla Baconiana empirio. Homoj havis la kapablon ricevi impresojn de "la objektivaj kaŭzoj de ĉi tiuj impresoj", kaj tiuj "ĉiam pli kaj pli apartigis sin en grupojn. . . ĝis fine formiĝos ĉi tiu tuta riĉe dividita kaj ordigita sistemo de nia nuna koncepto de naturo kaj mondo." 57 Kie li iam havis 58 en kiu ampleksis la puran koheran teorion de sia mentoro Hegel, neniujn fundamentajn asertojn povus esti faritaj de la tielnomita reala mondo de la aĵo-en-si, nun li elektis korespondan teorion de

vero, en kiu la rezultoj de nia observado de la mondo estas fidele kaptitaj en niaj raciaj kontoj.

Strauss, kompreneble, vidis tion kiel la anstataŭigon de kredo per scienco, procezo li karakterizis en la kvara eldono kiel pravigita. ⁵⁹

Tial la aserto de lia titolo - esti anstataŭiganta malnovan kredon per nova - sonis kava. La impresio, kiun li donis al multaj, estis ke li pretendis anstataŭigi la malnovan kredon per nova vero. 60 Darwin kuŝis en la centro de sia nova koncepto de aferoj. Ne nur evolucio—tio ekzistis antaŭ Darwin—sed ankaŭ la nocio ke blinda natura leĝo sen la enmiksiĝo de ekstera inteligenteco produktis ĉion kio estis. Teleologiaj klarigoj bazitaj sur dezajno estis kontraŭ la spirito de moderna scienco. Tiel longe kiel persona Dio estis pensita ekzisti, individua celo kaj la ĝenerala celo de la mondo estus raportitaj al Li. Sed iu ajn celo kiu ekzistis havis nenion komunan kun homoj, la tero, aŭ ajna alia preterpasanta ento.

La nura celo kiun la universo havas estis, li diris, "atingita en ĉiu momento de sia evoluhistorio." ⁶¹

La elokventeco de Strauss rivalis kun tiu de Ernst Haeckel, kiun li legis kun granda plezuro kaj kiu siavice alte laŭdis la libron de Strauss.

Li kontraŭis tiujn, kiuj denuncis lin kiel materiisto, kvazaŭ la tradicia asocio de materiismo kun ateismo iel malplenigis ajnan rajton, kiun li havis por proklami sian novan religion. En paŝo for de la emfazo de la materia fundamento de la realo, kiun li predikis, li deklaris, ke ĉio en la universo, materio kaj spirito, estas simple tia, ke materialismo kaj idealismo estas nur komplementaj parolmanieroj. Fine, li cedis al haeckeliana monismo: „Ni ne devas permesi al unu parto de la funkcio de nia estaĵo atribui al fizika afero kaj la alian al spirita afero, sed ĉiuj al unu sama, kiu permesas al si mem. estu vidata ambaŭflanke.”

62

Antaŭ ol li finiĝis, Strauss daŭriĝis por instigi ankaŭ specifan socian tagordon. Li defendis la mezan klason kaj heredan posedaĵon kiel la nemalhaveblajn bazojn de moralo kaj kulturo. Li kontraŭbatalis universalan voĉdonrajton, favoris mortpunon kaj, kompreneble, postulis la forigo de ĉia ligo inter ekleziaj kaj civilaj ceremonioj. estu tiel aŭdaca.

⁶³ Nur tiu, kiu sciis, ke li havas la veron, kuraĝus

La vitrila denuncio de Nietzsche de Strauss estis motivita per la aŭdaco de la aserto de Strauss, ne esti fondinta novan kredon, sed esti trovinta la veron. Li nenion lernis de Kant, diris Nietzsche, pri la antinomioj de idealismo aŭ la ekstrema relativeco de scienco kaj racio. Nietzsche denuncis Strauss kiel kulturiston

64 Frederiko Gregorio

filistro, kies konfido, ke li alvenis al la fina vero, similis la arogantecon de Hegel. Nietzsche ne povis elteni la libron de Strauss, ĉar ĝi mortigis la germanan spiriton. "Ĉar ĝi serĉas, ĉi tiu germana spirito!

Kaj vi malamas ĝin ĉar ĝi serĉas kaj rifuzas kredi vin, kiam vi diras, ke vi jam trovis tion, kion ĝi serĉas."

64

Monismo do, en kia ajn formo, konservas la koloron de dekaŭjarcenta penso en sia malakcepto de Kantiana nepura kohereco 65 Naturalismaj monistoj ne povis relativec akcepti la koncesion, do teorion. elokvente dirite de Nietzsche, de la de scienco kaj racio.

Tio estas almenaŭ parto de tio, kio transdonis al monismo la kapablon fariĝi nova kredo.

Notoj

- 1 . Haeckel estis klara pri siaj fontoj por la nocio - Johann Wolfgang von Goethe kaj August Schleicher. Estis la uzo de Schleicher de la esprimo kiu influis Haeckel por adopti ĝin. Vidu Robert J. Richards, La Tragika Senco de Vivo: Ernst Haeckel kaj la Lukto Super Evolua Teorio (Ĉikago: Universitato de Ĉikago Gazetaro, 2008), 125-126.
- 2 . Kp. Tilman Matthias Schröder, Naturwissenschaften und Protestantismus im deutschen Kaiserreich: Die Versammlungen der Gesellschaft Deutscher Naturforscher und Ärzte und ihre Bedeutung für die Evangelische Theologie (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2008), 408, n. 112; Horst Robert Balz, Gerhard Krause, kaj Gerhard Müller, red. Theologische Realenzyklopädie , vol. 23 (Berlino: W. de Gruyter, 1994), 213.
- 3 . Otto Liebmann, "Wilhelm Gottlieb Tennemann", Allgemeine Deutsche Biographie, vol. 37 (Leipzig: Duncker & Humblot, 1894), 566-567. 4 . Wilhelm Gottlieb Tennemann, Grundriss der Geschichte der Philosophie , 2-a red. (Leipzig: Ambrosius Barth, 1816), 33. La germano estas "In Ansehung des Wesens der Dinge [wird Dogmatismus] Dualismus oder Monismus, und der letzte entweder positive und negative zugleich Materialismus oder Spiritualismus, oder positive allein, das Absoluteidentität." La angla traduko uzita en la OED-citaĵo venas de la 5-a red. de 1829, kiu estis redaktita post la morto de Tennemann. La supra sekcio estas tie tute malsama kun eĉ pli ambigua signifo. Vidu Manual of the History of Philosophy, trad. Arthur Johnson (Oksfordo: Talboys, 1832), 34.
- 5 . Jardekojn poste, en 1841, reĝo Friedrich Wilhelm IV vokis Schelling al Berlino de Munkeno lige kun sia vizio por revigligi la kulturvicon de Prusio pro la kialoj de "kristan-germana" kultura konscio bazita sur "historia principo". La reĝo kaj liaj ministroj kredis ke ili povis kaŭzi kulturen reformadon de religia, etika kaj politika vivo per renovigo de la intelekta heredaĵo de Germanio; specife, ili proponis, ke la historia sperto kiun dividis civitanoj tiel difinis ilin kiel germanojn, ke filozofia ekspozicio de tiu historia komuna memoro povus esti uzata ambaŭ por

kontraŭbatali la danĝerajn filozofiajn ideojn de maldekstremaj hegelanoj kiel David Friedrich Strauss kaj Ludwig Feuerbach tiam cirkulantaj kaj disponigi la fundamenton por kultura renovigo. Por plenumi tiujn celojn, ili alportis Schelling al Berlino ĉar ili iĝis konsciaj ke li moviĝis foren de sia pli frua panteisma filozofio al unu pli rekoneble kristana kaj bazita sur Revelacio. Tiuj ideoj de la pli posta Schelling do kontrastis kaj al tiuj de lia juneco kaj al la naskiĝanta monismo de Strauss kaj Feuerbach, kiuj estas diskutitaj en la ĉapitro. Por traktado de la voko de Schelling al Berlino kaj la pli granda movado de kultura reformado de kiu lia voko estis parto, vidu John Edward Toews, *Becoming Historical: Cultural Reformation and Public Memory in Early Nineteenth-Century Berlin* (Kembriĝo: Cambridge University Press, 2004).

- 6 . Friedrich Schelling, *Ideoj por Filozofio de Naturo*, trad. Errol E. Harris kaj Peter Heath (Kembriĝo: Cambridge University Press, 1988), 41.
- 7 . Arthur Lovejoy, *La Granda Ĉeno de Estajo: Studo de la Historio de Ideo* (New York: Harper Torchbook Edition, 1960), 316.
- 8 . *Ibid.*, 319.
- 9 . Todd Weir, "La Sekulara pretere: Libera Religia Malkonsento kaj Debatoj Super la Postvivo en Deknaŭa-Jarcenta Germanio", *Eklezia Historio* , 77 (septembro 2008), 652.
- 10 . Haeckel ne estis sola en rigardi nov-Kantianajn pensulojn kiel malamikajn al la pli granda misio de scienco. Sciencaj materiistoj kiel Ludwig Büchner rigardis novkantianojn kiel esence teologiajn pro sia deziro konservi lokon por la nekonataĵo en la mistera aĵo-en-si. Vidu malsupre, noton 17. Büchner, cetere, preferis la etikedon monisto al materialisto. Vidu mian Scienca Materialismon en la Deknaŭa Jarcento Germanio

(Dordrecht: D. Reidel Publishing Co., 1977), 118. 11 .
- Immanuel Kant, *La Kritiko de Pura Racio*, trad. Norman Kemp Smith (New York: St Martin's Press, 1965), 22. La diskuto de Kant pri Koperniko venas en la antaŭparolo al la dua eldono de la Kritiko .
- 12 . *Naturo Perdita? Naturscienco kaj la Germanaj Teologiaj Tradicioj de la Deknaŭa Jarcento* (Kembriĝo: Harvard University Press, 1992), 18ff.
- 13 . Gerald Holton, *La Akcelo de Scienco kaj Ĝiaj Ŝarĝoj* (New York: Cambridge University Press, 1986), 25.
- 14 . Jakob Moleschott, *Ursache und Wirkung in der Lehre vom Leben* (Giessen: Emil Roth, 1867), 8.
- 15 . Pri la rolo de Kant en la apero de la teorio de kohereco, vidu Gregory, *Nature Lost?* , 285, n. 38.
- 16 . La konjekta idealismo de Hegel, kiu forigas la bezonon de la aĵo-en-si tiel decida al la filozofio de Kant de naturscienco, estas foje citita kiel pura kohereca teorio kontraste al la malpura versio de la Kant. Pri la penso de Hegel kiel pura kohereca teorio, vidu mian *Nature Lost?*, 286, n. 43. 17 . Ralph CS Walker, *La Kohereca Teorio de Vero: Realismo, Kontraŭrealismo, Idealismo* (New York: Routledge, 1989), 2.
- 18 . Kp. *Prolegomena zu jeder künftigen Metaphysik de Kant* , en la *Gesammelte Schriften* , vol. IV (Berlino: Reimer, 1911), 306.

66 Frederiko Gregorio

19. Ludwig Feuerbach, *Sämtliche Werke*, 2-a eld., red. Wilhelm Bolin kaj Friedrich Jodl, 10 vol'oj. (Stuttgart: Frommann Verlag, 1904), II, 271. La scienca materiisto Ludwig Büchner deklaris poste, ke tio estas la celo de la scienco scio, ne nescio. Li nomis la reen-al-Kant-movadon de sia tago "la plej malĝoja testimonium paupertatis ke moderna filozofio povis doni al si" kaj deklaris ke vero neniam malsukcesis esti de servo al la homaro. Kp. lia *Aus Natur und Wissenschaft: Studien, Kritiken und Abhandlungen in allgemeinen Darstellung*, 3-a red., vol. 2 (Leipzig: Theodor Thomas, 1884), 252. Kp. ankaŭ *Im Dienst der Wahrheit* de Büchner : *Ausgewählte Aufsätze aus Natur und Wissenschaft* (Giessen: Emil Roth, 1900), 268 kaj *Über religiöse und wissenschaftliche Weltanschauung: Ein historisch-kritischer Versuch* (Leipzig: Lenz, 1887), 65.
20. Wilhelm Dilthey, *Leben Schleiermachers*, vol. 2, parto 1, *Schleiermachers System als Philosophie*, red. Martin Redeker (Berlino: de Gruyter, 1966), 451. 21 . Schleiermacher meritas sekvanton de Schelling, Henrik Steffens (1773-1845), je helpado al li vidi ke la "Naturphilosophie" de Schelling povis ludi gravan rolon en bazigado de etiko. Kp. Ueli Hasler, *Beherrschte Nature: Die Anpassung der Theologie an die bürgerliche Naturauffassung im 19. Jahrhundert* (Bern: Peter Lang, 1982), 73.
22. Friedrich Schleiermacher, kiel citite el liaj skribaĵoj pri etiko en Hasler, *Beherrschte Natur*, 74. La originala germana ne estas malpli malfacila: "Die gesamte niedere, irdische Natur ist in ihrem Für-sich-Bestehen vor den sittlichen Verlauf gesetzt, und inwiefern das ursprüngliche Hineingebildet-sein der Vernunft in die menschliche Natur als ein Teil in dem Evolutionsprozess der Natur, nämlich als ein höheres Hervorgebrachtwerden des Idealen im Realen durch das Reale kann angesehen werden werden, ruht werden werden werden, ruht Verphylauf der Sittwerden des Idealen im Realen durch das Reale setzung." Kp. paĝoj 72s. por pliprofundigo de la rilatado de Schleiermacher pri etiko kaj naturo. Por la kompreno de Schleiermacher pri evoluado, vidu paĝojn 78s.
23. Por la pensoj de Schleiermacher pri la rilato inter naturo, naturscienco kaj moralo, vidu la anglan tradukon de liaj etikaj skribaĵoj en Robert B. Loudon, red., *Lectures on Philosophical Ethics*, trad. Louise Adley Huish (Kembriĝo: Cambridge University Press, 2002), 151-162.
24. Schleiermacher ne transformis Dion en naturon, kvankam li ja insistis pri ilia reciproka dependeco. "Ne ekzistas Dio sen la mondo, ĉar ni venas al Dio nur per tio, kio estas estigita en ni de la mondo. Ne ekzistas mondo sen Dio ĉar ni trovas ĝian formulon nur kiel io neatingebla, io, kio ne respondas al nia postulo." Citita en Hasler, *Beherrschte Natur*, 109. En letero al Friedrich Heinrich Jacobi (1743-1819) li skribis: "Kvankam mia kristana sento konscias pri dia spirito en mi, kiu estas io malsama ol mia racio, mi neniam rezignas. serĉante ĝin en la plej profunda profundo de la naturo de la animo" (120). Hasler komentas ke tia deklaro montras la nedetruieblan fidon de Schleiermacher ke lia kompreno, konscia pri ĝia relativeco, rekonas ke forpeli Dion de la naturo estas eraro kaj ke teologio konservas sian sendependan lokon apud la

- "naturalismaj" interpretoj de la mondo en la estonteco se ĝi kapablas elmontri la verkojn de Dio en la naturo, ne preter ĝi (120–121).
- 25 . Humphry Davy, Konsoloj en Vojaĝado: La Lastaj Tagoj de Filozofo (Londono: Murray, 1830), 219. Citita en David Knight, "Higher Pantheism," *Zygon*, 35 (septembro 2000), 606.
- 26 . Kavaliro, "Panteismo pli alta", 203. 27 .
- Pri la panteismo de Tyndal, vidu Knight, "Higher Pantheism", 609ff.; pri John Nichol, vidu David Knight, "The Spiritual in the Material", en *RM Brain*, RS Cohen, kaj O. Knudson, red., *Hans Christian Ørsted and the Romantic Legacy in Science* (Dordrecht: Springer, 2007), 420.
- 28 . Schelling, *Von der Weltseele, eine Hypothese der höheren Physik zur Erklärung des allgemeinen Organismus* (Hamburgo: Perthes, 1798). La rilato inter la brakumo de Ørsted de Naturphilosophie kaj lia naturscienco, ekzemple, lia eltrovo de elektromagnetismo, estas resumita en mia Naturscienco en Okcidenta Historio (Boston: Houghton-Mifflin, 2007), 331-334.
- 29 . Pri la religia fono de Ørsted, vidu Andrew D. Wilson, "The Way from Nature to God: The Theological Foundations of HC Ørsted's Philosophy of Nature", en Hans Christian Ørsted (vidu noton 27), 5ff.
- 30 . Citita de Wilson en "La Vojo de Naturo al Dio", 7–8.
- 31 . *Ibid.*, 8.
- 32 . Citita el la verko (1783) de Wilson, "La Vojo de Naturo al Dio," 9.
- 33 . *Ibid.*, 10.
- 34 . *Ibid.*, 3.
- 35 . *Ibid.*, 2. Wilson citas ĉi tie el *To Capitiler af det Skjønnes de Ørsted Naturlaere* .
- 36 . *Ibid.*, 2.
- 37 . *Ibid.*
- 38 . Mi ne trovis anglan tradukon de la interŝanĝo inter Gruntvig kaj Ørsted, sed la konto kaj citaĵo (p. 58) troviĝas en la tradukistoj enkonduko de verko de Hal Koch, *Gruntvig* , trad. L. Jones (Flavaj Fontoj, OH: Antioch Press, 1952), ix, xii. Kp. ankaŭ AM Allchin, *NFS Gruntvig: Enkonduko al Lia Vivo kaj Laboro* (Londono: Darton, Longman & Todd, 1997), 12-13.
- 39 . Ekzemple, "La Kulturo de Scienco Ekzamenita kiel Religia Ekzercado", kaj "La Spirita en la Materialo." Mi ekzamenis ĉi tiun verkon aliloke. "La Spirita Interpreto de la Naturo de Hans Christian Ørsted", en Hans Christian Ørsted (vidu noton 27), 399–416. Kp. ankaŭ en ĉi tiu sama volumo Kavaliro, "The Spiritual in the Material", 417–432.
- 40 . "Die Kultur der Wissenschaft als Religionsübung betrachtet", *Der Geist in der Natur*, 2 vol'oj. (Munkeno: Cottaschen Buchhandlung, 1850), I, 136. 41 . Knight, "Spiritual in the Material", 431. 42 Unuvoluma angla traduko de *Der Geist in der Natur*, kiu enhavas plurajn pliajn eseojn ne en la germana eldono, aperis en 1852 kaj poste estis represita. La eseo "Kristanismo kaj Astronomio", el kiu venas la supra citaĵo, estis inter la eseoj ne en

68 Frederiko Gregorio

la germana originalo. Vidu La Animo en la Naturo, trad. L. kaj JB Horner (Londono: Dawsons of Pall Mall, 1966), 443.

43. Tiu demando originis dum Feuerbach estis ĉe Erlangen, kie li iris por studi la natursciencojn. Ĝi estas listigita sub sekcio etikedita "Duboj" kiam ĝi aperis en presaĵo preskaŭ 20 jarojn poste. Kp. mia Scienca Materialismo , 15.
44. La konjekta idealismo de Göschel estas daŭra ekzemplo de pura spirit-alisma monismo en la origina signifo de Wolff. Ĝus post la morto de Hegel, la juristo kaj historiisto de religio Carl Friedrich Göschel (1784–1861), kiun Hegel pozitive recenzis, publikigis The Monism of Thought: An Apology for Present Day Philosophy at the Grave of Its Founder , en kies antaŭparolo li nomis monismon la centra punkto de la nuna filozofio. La celo de Göschel estis utiligi monismon kiel ion kiu klarigis la nekongruon de la filozofio de Hegel kun klerikala kristanismo.

Tiurilate li respondis Christian Herrmann Weisse (1801–1866), kiu jam en 1829 kritikis la „dualismon” de enhavo kaj formo de la religiaj ideoj en la filozofio de Hegel pri religio.

Weisse diris, ke ne eblas moviĝi, kiel Hegel pretendis, de la pure logikaj kategorioj de estaĵo al la realeco ekzistanta en tiuj formoj sen trenado en sperto. Göschel vidis eĉ tiam, ke tia aserto minacas la detruon de la hegela skolo. Li provis rezisti tiun evoluon emfazante la "monisman" strukturon de la penso de Hegel.
45. Ĉi tio en lia recenzo de la Anti-Hegel de Carl Friedrich Bachman de 1835. Kp. mia Scienca Materialismo 46 . Kiel , 18.
citate en Scientific Materialism , 23.
47. Ludwig Feuerbach, Das Wesen des Christenthums, 2-a red. (Leipzig: Otto Wigand, 1848), ix.
48. Grundzüge der Philosophie der Zukunft (1843), en Sämtliche Werke , II, 309.
49. Vorläufige Thesen zur Reform der Philosophie (1842) en Sämtliche Werke , II, 232.
50. Mi traktis ĉi tiun aferon en "Mystik methodisch maskieren", en Christoph FE Holzhey, red., Biomystik: Natur—Gehirn—Geist (Munkeno: Wilhelm Fink Verlag, 2007), 97–114.
51. Feuerbach, Das Wesen des Christenthums 52 . , ix.
"Die Naturwissenschaft und die Revolution", en Sämtliche Werke (Stuttgart: Frommann Verlag, 1911), X, 22. Tiel ekstrema estas la materialismo de Feuerbach en ĉi tiu recenzo, ke akademiuloj argumentis pri kiom bone ĝi reprezentas la veran pozicion de Feuerbach. Vidu, mia Scienca Materialismo 234, n. 60. ,
53. Citita el la "Die philosophische Naturreligion" de Kleinpaul, Neue Reform, zur Förderung der Religion der Menschlichkeit (1852), 515 de Peter Ramberg, "Science, Theology and Nature in the German Free Religious Movement, 1846-1852," neeldonita papero.
54. Kp. mia Naturo Perdita? ĉapitro 3 .
55. David Friedrich Strauss, Die christliche Glaubenslehre in ihrer geschichtlichen Entwicklung und im Kampfe mit der modernen Wissenschaft dargestellt , 2 vol'oj. (Tübingen: Osiander, 1840–1841), I, 623–625, 681–686.

- 56 . David Friedrich Strauss, *Der Alte und der Neue Glaube: Ein Bekenntniss* (Leipzig: Hirzel, 1872), 5–6.
- 57 . *Ibid.*, 146.
- 58 . Pri la distingo inter pura kaj malpura kohera teorio, vd supre, n. 14.
- 59 . "Ein Nachwort als Vorwort", 255–278 en *Der Alte und der Neue Glaube*, 4-a red. (1872), en Eduard Zeller, red., *Gesammelte Schriften von David Friedrich Strauss* (Bonn: Verlag von Emil Strauss, 1877), vol. 6, vidu esp. 268.
- 60 . *Ibid.*, 271. En la kvara eldono, Strauss respondis al kritikistoj por memoriĝi al legantoj, ke li nur pretendis krei novan kredon, ne novan scion. Sed kritikistoj kiel Friedrich Nietzsche ne vidis ĝin tiel. Vidu p. 63.
- 61 . Strauss, *Der Alte und der Neue Glaube* , 222.
- 62 . *Ibid.*, 208–209.
- 63 . *Ibid.*, 268–269, 278, 280–293.
- 64 . Friedrich Nietzsche, "David Friedrich Strauss as Confessor and Writer", 3-55 en *Untimely Meditations* (New York: Cambridge University Press, 1983), vidu esp. 8–9, 27.
- 65 . Pri la malpura formo de koherca teorio de Kant, vidu noton 16 supre.

3

Alexander von Humboldt kaj Monismo

Nicolaas Rupke

Ligo de "Alexander von Humboldt" kaj "monismo" estas ĝenerale forestanta de la historio de sciencliteraturo de la post-dua mondmilito periodo. Tamen la ligo estas reala kaj de konsiderinda signifo por nia kompreno de la monisma movado kaj ĝia historio. Monismo alprenis diversajn formojn en diversaj lokoj, kiel ĉi tiu volumo montras, kaj mi traktas ĉefe, kvankam ne ekskluzive, pri ĝia germana loko. En la germanlingva mondo, la ligo de Humboldt kun monismo, krom esprimi s-sciencan tendencon, estis parto de politika dinamiko. Kiel mi dokumentis, 1 literaturo pri Humboldt kaj liaj verkoj komencis aperi - aliloke, en la tempo de la revolucio de 1848 kiam ĝi estis produktita de la radikaligita liberala Maldekstro nome de la politiko de "Freiheit und Einheit" (libereco kaj nacia frua-dudeka- unuiĝo). . Tiuj kvardek-okuloj, same kiel multaj el la malfrua-deknaŭa kaj jarcentaj kinejoj kaj interpretistoj de Humboldt, estis ĝenerale la samaj homoj kiuj partoprenis en la monista movado kaj ĝiaj antaŭirorganizoj, montrante la gravecon de politika malkonsento por 2

la pliiĝo de monismo.

La monistoj delvis reprezentis elkreskaĵon de la pli malnova tradicio de germana Humboldtianismo de la periodo 1848 ĝis 1871, precipe kun respekto al ilia engaĝiĝo al la popularigo de scienco en publika eduko. Jam frue dum la dua duono de la deknaŭa jarcento, Humboldt estis instrumentigita nome de institucioj kiuj disvastigis la monistan mondkoncepton diversgrade, kelkaj el kiuj inkludis la nomon "Humboldt" aŭ la titolon "Kosmos" en sia standardo. Plimulto de tiuj socioj estis aktiva en Volksbildung, kiel ekzemple la Societo por la Promocio de Populara

72 Nicolaas Rupke

Eduko (fondita 1871), la simile orientita Humboldt Akademio en Berlino (fondita 1878), kaj diversaj aliaj popularaj edukaj institucioj. 3 revuoj kiel GAEA (1865–1909, de 1910 subfosa sub Naturwissenschaftliche Rundschau), Kosmos (1877–1886, de 1887 subsumita sub Humboldt), kaj Humboldt (1882–1890, de 1891 subsumita sub NatSuMed (1882–189) de 1891 subsumita sub NatSuMed (1882–189) de 1891 kun monisma kredo. 4 Same faris alia revuo kun la nomo Kosmos (1904–1933).

En 1908, ne longe post monismo kiel formala movado estis establita en 1906 en Jena de Haeckel, Wilhelm Breitenbach (1856–1937), fondmembro de la Monistenbund (Monist-Ligo), gvidis elrompiĝintan grupon kaj komencis la Bund für Neue.

Weltanschauung (Socio por Nova Mondbildo), kiu en 1911 estis renomita la Humboldtbund für naturwissenschaftliche Weltanschauung (Humboldt League por Scienca Mondbildo), en rekono de la graveco de Humboldt kaj liaj popolo alireblaj skribaĵoj.

⁵ Ĉefa membro skribis pri la nomo de la grupo: “Ke tia viro estis liberpensulo kaj monisto en la plej bona senco de la vorto, ke li tute malakceptis ĉiun kredon je mirakloj, ĉiun formon de obskurantismo—ĉi tio ne bezonas. speciala pruvo.”

⁶ Ankaŭ aliaj eksplicite ekposedis Humboldt nome de monismo: „Per sia koncepto 'Kosmos' pri unuforma universo, organizita laŭ leĝoj, Humboldt aperas kiel unu el la plej gravaj kaj science eminentaj reprezentantoj de monismo, pri kiu ni aŭdas. tiom multe hodiaŭ.”

7

Kosmos: La Quintesenca Ligo

(Friedrich Wilhelm Heinrich) Aleksandro, Freiherr von (barono) Humboldt (1769–1859) estis naskita en Berlino, en sendepende riĉa familio de negrava nobelaro. Lia universitata eduko daŭrigis de Frankfurto der Oder (1787–1788) ĝis Berlino (1789), kie al li estis instruita botaniko fare de Carl Ludwig Willdenow, kaj ĝis Distrikto Göttingen (1789–1790), kie li venis sub la influon de Johann Friedrich Blumenbach. Plie, Humboldt studis ĉe la Hamburga Komerca Akademio (1790–1791) kaj la Freiberg Mining Academy (1791–1792), kie li sekvis la prelegojn de Abraham Gottlob Werner. En 1796, veninte en lian heredon, li foriris al Parizo, intencita pri entreprenado de grava vojaĝado eksterlande. Kiam Napoleono ekskludis lin de la ekspedicio al Egiptujo, Humboldt, kune kun la bot-anisto Aimé Bonpland, ekiris sur kio iĝis klasika vojaĝo de esplorado de la ekvatora Amerikoj (1799–1804).

La usona vojaĝo dividas la tre multajn publikaĵojn de Humboldt en tri grupojn. Unue, estis liaj fruaj skribaĵoj, de antaŭ 1799, plej fame verko pri organika elektro, *Versuche über die gereizte Muskel-und Nervenfaser*. Due, ekzistis la multaj kaj foje volumenaj publikaĵoj kiuj rezultiĝis el lia esplorado de la ekvatora Amerikoj. La plej granda parto de tiuj estis skribitaj dum la pariza periodo de Humboldt (1808-1826). La produktado de tiu amerika verko estis grava entrepreno kiu elĉerpis la personan riĉaĵon de Humboldt. La 30-voluma verko portis la kolektivan titolon *Voyage aux Regions équinoxiales du Nouveau Continent*. Ĝi traktis botanikon, plantgeografion, zoologion, fizikan geografion, ekonomion, kaj inkludis tiajn klasikaĵojn kiel la *Essai politique sur le royaume de la Nouvelle-Espagne* kaj la *Relation historique du voy-âge*. Trie, ekzistis la publikaĵoj de la Berlina periodo de Humboldt (1827-1859) dum kiu li estis dungita kiel reĝa ĉambelano ĉe la Prusa Tribunalo. Inter tiuj estis la raportoj pri lia relative mallonga kaj hasta siberia vojaĝo (1829), sed ankaŭ kaj plej fame lia *Kosmos*, laboro kiu konsistigis kaj la resumon de la plej multaj el la dumvivaj intereso de Humboldt kaj holisma resumo de la scienca studo de ĉiela kaj surtera fenomenoj. Sur la mantelo de ĝia sukceso, nova, tria germana eldono de *Ansichten der Natur* (unue eldonita en 1808) estis produktita.

Humboldt estis societema viro kun akra lango. Li ĝuis elverŝi sian vastan kaj detalan sciencan scion en privataj renkontiĝoj same kiel ĉe parizaj vesperoj. Li estis justa kaj ĝenerale donis sian subtenon al malfavorataj grupoj, iĝante konata pro sia kontraŭsklaveca sinteno same kiel pro sia filozemitismo. Tamen estis multe da ambigueco en liaj fidelecoj. Ekzemple, unuflanke, li omaĝis kaj lojale servis reĝecon intervalante de la Hispana Krono ĝis la Prusa Kortego kaj la Rusa Caro; aliflanke, li samtempe donis singardan subtenon al revoluciaj kialoj en Latin-Ameriko same kiel en Eŭropo. Lia famo pruvis daŭra kaj akiris eksterordinarajn proporciojn, kun pli ol mil lokoj en la mondo estas nomitaj laŭ li, kaj la sekundara literaturo pri li (libroj kaj artikoloj) superante dek mil. Lastatempe, lia holisma, geobotanika laboro estis interpretita kiel parto de la fundamentoj de ekologiismo kaj verda politiko.

Kosmos provizis la esencan ligon de Humboldt per monismo. Se ne la Biblio de la monisto *Weltanschauung*, *Kosmos* estis ĝia Malnova Testamento. *Kosmos* de Humboldt (aperanta en kvin volumoj sub la titolo *Kosmos: Entwurf einer physischen Weltbeschreibung*, vol. 1, 1845; vol. 2, 1847; vol. 3, 1850-1851; vol. 4, 1858; kaj postmorta

74 Nicolaas Rupke

vol. 5, 1862) ludis gvidan rolon en la determino de la loko de scienca scio en la mezdeknaŭjarcenta eŭropa socio.

Humboldt produktis Kosmos direkte al la fino de sia longa vivo, kiam li estis en siaj malfruaj 70'oj kaj 80'oj, kaj estas plej konata pro tiu libro, kvankam li estis internacie famkonata long antaŭ la jaro en kiu ĝia unua volumo ekaperis. Kosmos konsistigis la resumon de la dumvivaj intereso de Humboldt. Enkondukante la leganton al la unua volumo de Kosmos li skribis: "En la malfrua vespero de aktiva vivo mi proponas al la germana publiko verkon, kies nedifinita bildo floris antaŭ mia menso dum preskaŭ duonjarcento."

9

Kosmos estis imense populara laboro, granda sukceso, kaj al ĝia verkinto kaj ĝiaj eldonistoj. Ĝi ĝuis kvin deknaŭjarcentajn, rajtigatajn germanajn eldonojn, inkluzive de german-usona, kaj vicon da tradukoj. Internacia intereso pri Kosmos estis forta, kaj la komerca potencialo de tradukoj konsiderinda; interpretadoj al aliaj lingvoj komencis aperi tuj kiam volumo mi estis kompletigita. Kiam la kvara volumo aperis, Kosmos estis tradukita en ne malpli ol 11 diversajn lingvojn, kaj en kelkaj lingvoj pli ol unufoje. En la anglan, ekzemple, tri tradukoj ekzistis. Ĝus de la origina eldono, publikigita fare de JG Cotta en Stutgarto kaj Tübingen, 22,000 ekzempleroj de volumo I, 20,000 de volumo II, kaj 15,000 ĉiu de volumoj III, IV, kaj V estis presitaj. Koncerne vendojn, Kosmos igis Humboldt la plej sukcesa aŭtoro de sia generacio. Plie, disvolviĝis burĝona Kosmos kromprodukta industrio, ekzemplo de kiu estis la kvinvoluma Briefe über Alexander von Humboldt.

Kosmos (1848-1860), komentaĵo por "kleraj laikoj" kiuj aperis preskaŭ en tandem kun la sinsekvaj Kosmos- volumoj kaj al kiuj la Freiberg-geologo Carl Bernhard von Cotta (1808-1879) faris gravan kontribuon. 10

La fina produkto trapasis longan procezon de gravedeco. Laŭ sia propra raporto, Humboldt komencis la projekton en 1819, en Francio kaj en la franca, rajtigante la manuskripton "Essai sur la Physique du Monde." La koncepto formiĝis kun serio de salonprelegoj de Humboldt faritaj dum la jaroj 1825-1828, unue en Parizo, poste en Berlino. Tiam en 1834, Humboldt elektis la titolon "Kosmos" por sia planita libro, por emfazi ke li ne skribis konvencian fizikan geografion/geologion ("physische Erdbeschreibung"), sed ke lia koncepto ampleksis kaj ĉielon kaj teron kiel integraj partoj de ununura tuto. Ankaŭ, ĉi tiu titolo, krom indiki la vastan amplekson de lia libro, donis esprimon al la estetika-holisma epistemologio de Humboldt, kiel la vorto "kosmo" en homeraj tempoj havis

signifis "ornamaĵo" kaj "eleganteco", kaj poste signifis la ordon aŭ harmonian aranĝon de la mondo.

Ŝajnas al mi, ke simila grado de empirio aliĝas al la Priskribo de la Universo kaj al Civila Historio; sed pripensante fizikajn fenomenojn kaj eventojn, kaj spurante iliajn kaŭzojn per la procezo de racio, ni pli kaj pli konvinkiĝas pri la vero de la antikva doktrino, ke la fortoj enecaj en la materio, kaj tiuj, kiuj regas la moralan mondon, ekzercu sian agadon sub la kontrolo de praa neceso, kaj konforme al movoj okazantaj periode post pli longaj aŭ pli mallongaj intervaloj.

Ĝuste ĉi tiu neceso, tiu ĉi okulta sed konstanta ligo, tiu ĉi perioda ripetiĝo en la progresema evoluo de formoj, fenomenoj kaj eventoj, kiuj konsistigas la naturon, obeeman al la unua impulso al ĝi transdonita. Fiziko, kiel la termino signifas, estas limigita al la klarigo de la fenomenoj de la materia mondo per la proprajoj de la materio. La finfina celo de la eksperimentaj sciencoj estas, do, malkovri leĝojn, kaj spuri ilian progreseman ĝeneraligo. Ĉio kio superas ĉi tion iras preter la regiono de la fizika priskribo de la universo, kaj apartenas al gamo da pli altaj konjektaj vidoj.

11

Humboldt argumentis ke estis multe pli bona atingo percepti ligojn ol studi izolitajn faktojn, kaj lia scienca stilo estis karakterizita per provo establi universalajn "Gesetzmässigkeiten" (naturaj leĝoj) per grandskalaj reprezentadoj de ĉiuj fizikaj fenomenoj kaj ilia interrilateco. Por helpi legantojn ekkompreni lian holisman koncepton de la universo, li uzis la metaforon de "Naturgemälde" ("pentraĵo de naturo", neadekvate tradukita fare de Elise C. Otté, kiel "limado de naturo"), aldonante la elementon de estetika aprezo. de la naturo al ĝia scienca studo.

Uzo de la belarta metaforo kaj de poezia prezento formis la vehiklon por alporti la rezultojn de specialeca scienca esplorado al granda publiko.

Multo de la "monisma," holisma fizikismo de Humboldt ne estis originala ĉe li, kaj Kosmos ne tiom iniciatis tendencon de metodika naturalismo ol ĝi popularigis tiam oftan praktikon inter multaj kolegaj sciencistoj kaj eĉ de iuj el la generacio de lia generacio. universitataj instruistoj. Humboldt apelacis al Immanuel Kant (1724-1804), skribante en daŭrigo de ĉi-supra citaĵo: "Emanuel Kant, unu el la malmultaj filozofoj kiuj eskapis la

76 Nicolaas Rupke

imputado de malpieco, difinis kun maloŝta sagaco la limojn de fizikaj klarigoj, en sia famkonata eseo Pri la Teorio kaj Strukturo de la Ĉielo, publikigita ĉe Königsberg en 1755." 12

Tiel pluraj dogmoj de lia scienco - precipe kiel integrite en Kosmos - resonas kun monisma kredo. La opinio de Humboldt de scienco, aparte lia epistemologio, povas esti vidita kiel monist avant le mot. Tamen, diskutante Humboldt kaj monismon, mi ne esploras la monist-filozofian enhavon de Kosmos; mia celo ĉi tie estas, prefere, montri ke la ligo de Kosmos de Humboldt

kun monismo kaj monistaj organizoj ne estis ĉefe demando pri la scienca epistemologio de la libro sed, pli amplekse, de la socipolitika uzo kiu povus esti farita de ĝia literatura stilo kaj la rolulo de la verkinto. Du trajtoj precipe pruvus efikaj en forĝado de la ligo Humboldt-Kosmos-monismo, unu estante la jam menciita popularigo de la scienca studo de naturo, la alia ĝia sekularigo.

La Politika Monismo de Kosmos

Por taksu la rolon de la lasta grava libro de Humboldt, ni devas rigardi la reagojn al ĝi, kiel ĝi estis legita kaj uzata. Se ni volas aprezi Kosmos de Humboldt pro la kontribuo, kiun ĝi faris al la dinamiko de historia ŝanĝo, estas malpli grave scii, kion Humboldt vere skribis kaj kion precize li celis, ol esplori ĝian efikon al la legantaro aŭ, por diri alie, la alproprigo de ĝi fare de la legantaro. Decida demando estas: "Kion signifis Kosmos por la samtempuloj de Humboldt kaj kiel ili uzis ĝin?" Unu aliro al respondado de tiu demando estas enketo de la recenzoj de la libro kaj de la Humboldt-biografioj kiuj sekvis.

Kiel mi argumentis aliloke, la maniero kiel Kosmos estis legita diferencis 13 kaj kun "monismo" kaj ĝiaj dogmoj. neniel ĉiuj faris konsiderinde tra Eŭropo, rilaton

En Germanio, tamen, multaj el la recenzistoj kaj kinejoj de Humboldt faris. Tamen ekde la komenco, monismo ĉi tie havis forte politikan signifon, eĉ radikalan. Unueco de la mondaj fenomenoj, unueco de la sciencoj, kunfandiĝis kun la idealo de unueco de la germana popolo, unuigita Germanujo. La Germana Volk, tiuj kiuj kunhavis la lingvon de Goethe kaj Schiller, konsistigis naturan unuon kiu ne devus esti disigita kiel mikŝifona kovrilo en proksimume 25 apartajn regnojn kaj malgrandajn princlandojn. Ĉi tiu disrompita nenatura ekzistado de la germana popolo estis eternigita per feŭdismo, absolutismo kaj klasaj privilegioj en kaj ŝtato kaj eklezio. Por ĉesigi

ĉi tio, establi "Freiheit und Einheit", estis la idealo de la revolucio de 1848. En ĉi tiu kunteksto, Kosmos estis instrumentigita de la revolucioj kaj reformantoj, kaj la monismo de la libro signifis antaŭ ĉio, ke ĝi estis farita por kontribui al la kaŭzo de libera kaj unuiĝinta Germanujo. La bonega libro de Humboldt, la nura el liaj ĉefaj publikaĵoj, kiujn li origine skribis en la germana lingvo, estis igita io politika manifesto de la revoluciaj kaj reformismaj grupoj. Unu el ĝiaj ĉefaj trajtoj, en ĉi tiu kunteksto, estis ke Kosmos gvidis la vojon en la popularigo de scienca scio. La populara disvastigo de scienco signifis egalecon, edukadon de la homoj, "povon al la homoj". Humboldtiana monismo egalas liberalan demokration. La monismo de Kosmos signifis ne nur apartan epis-temologion de scienco, mi ripetas, sed antaŭ ĉio ĝi signifis germanan lingvon, popolsciencan, en kiu la tuta Volk povis kunhavigi.

La politika-revolucia ligo evidentiĝas kiam ni konsideras la aŭtorojn de la unua klara grupo de germanaj Humboldt-biografioj, publikigitaj de ĉirkaŭ la tempo de la revolucio de 1848. Tiuj viroj estis ĝis germana unuigo sub Bismarck en 1871. okuloj". , " kaj ilia admiro de Humboldt estis nutrita per ĝenerale "kvardek-demokrataj kaj naciismaj idealoj. 15

La kinejoj de Humboldt estis gviditaj per du decidaj publikaĵoj, de kiuj la unua estis Kosmos. Ĉar ĝi estis de populara naturo kaj skribita en la germana lingvo, Humboldt povus esti portretita kiel instruisto de la germana Volk, unu el la grandaj literaturaj figuroj de la nacio, kaj forto de nacia unuigo. Prezenti Humboldt kun tiuj trajtoj signifis lokalizi lin Maldekstre de centro sur la politika spektro.

Drameca provo rekonfirmi tiun maldekstreman pozicion okazis baldaŭ post la morto de Humboldt kiam elekto de lia korespondado kun la sincera liberala demokrato Karl August Ludwig Philipp Varnhagen von Ense (1785-1858) aperis en presaĵo 16 - la dua el la du decidaj publikaĵoj - montrante la amplekson al kiu Humboldt estis kritika de reĝeco kaj rivelante multe pli grandan simpatian por revoluciaj kialoj sur sia parto ol publiko antaŭe supozis. 17

La propraj maldekstremaj lojalecoj de la kinejoj prenis diversajn malsamajn formojn. Kelkaj humboldtianoj partoprenis la Berlinajn batalojn de la barikadoj (Bernstein 18), aliaj funkciis kiel kandidatoj por la Frankfurta kaj Stutgarta Nacia Asembleo (Cotta 19; Rossmässler). Ankoraŭ aliaj rekomendis kontraŭmonarkiismajn kaj respublikanajn opiniojn (Assing), aŭ, pli modere, kombinis "liberecon kaj nacian unuigon" kun defendo al la monarkio (Kolombo). Ili estis malfavoraj al absolutismo

78 Nicolaas Rupke

en ŝtato same kiel eklezio sed ĝenerale ne kontraŭreligia; tamen, ĉiuj apartenis al la liberala tradicio en siaj respektivaj kredoj.

La maldekstrema alproprigo de Humboldt komenciĝis kun la radikaliĝo de la Maldekstro kadre de la revolucio de 1848. La unua grava germana Humboldt-biografio, Alexander von Humboldt: Ein biographisches Denkmal (Alexander von Humboldt: Biografia Monumento), estis skribita de Philipp Friedrich Hermann Klencke (1813-1881), Hanovra kirurgo kaj verkinto de multaj popollibroj, kies temo inkludis balbutadon, dentalan kadukiĝon, kosmetikaĵojn, manĝfalsadon, intestajn vermojn, inan virgecon, la medikamentajn kvalitojn de moruo- hepata oleo, mikroskopio, kaj pli. La libro estis granda sukceso, kun novaj eldonoj aŭ represaĵoj en 1852, 1859 (tri eldonoj), 1869, 1870, 1875, kaj 1882. Klencke ankaŭ estis poeto kaj romanverkisto de iu reputacio, entuziasma "kvardek-oka" kiu donis lirika esprimo al liaj maldekstremaĵ politikaj sentoj en diversaj poemoj glorantaj demokratiajn idealojn, la Berlinan batalon de la barikadoj kaj la aferon de nacia unuiĝo: "Leviĝu! ĝoju, germanaj fratoj: / 21 En 1849, Klencke publikigis One Volk, one Germany again." malferma letero An seine Majestät den König Prusio), en kiu li esprimis sian von Preussen (Al Lia Moŝto la Reĝo de opozicion al abso-lutismo kaj subtenon al la konstitucia monarkio: "Ĉio kun la homoj, ĉio de la homoj."

²² Scienco, ankaŭ, devus esti komuna posedaĵo, Klencke argumentis, kaj estis la rolo de Humboldt en scienca popularigo kiu formis ĉefan kialon de lia "biografia monumento." 23

Aliaj kinejoj konsentis, ekzemple, la maldekstra demokrato kaj scienca popularigisto Otto Eduard Vincent Ule (1820-1876), kiu atribuis la signifon de Kosmos al tio, ke ĝi atingis la germanan Volk: kun Kosmos de Humboldt „la scienco kunfandiĝas kun la homoj. .“ La aspekto de la unua volumo estis, li laŭdis, kiel fulmo ĉe la komenco de fulmotondro. Kun ĉi tiu libro, Humboldt liberigis la trezorojn de scienco de ene de la malhelaj muroj de studoj kaj laboratorioj kaj inspiris scienca "Volksliteratur". 24

La biografio de Humboldt prosperis dum la 1850-aj jaroj kaj la 1860-aj jaroj, pintante je lia morto en 1859 kaj la jarcento de lia naskiĝo en 1869. Dum tiu periodo, mallongaj biografiaj raportoj pri Humboldt, en la plej multaj kazoj akompanitaj per portreto, ofte aperis en popularaj ilustritaj semajnjurnaloj, ekzemple, la Illustriertes Volksblatt (Ilustrita Popolara Papero) (1845), la Neue Illustrierte Zeitschrift für Hannover. (Nova Ilustrita Revuo por Hanovro) (1851), kaj Die Gartenlaube (La Bower) (1860). La materialo estis grandparte ĉerpita el

Klencke. Ĝis 1869, la semajna Gartenlaube, kiu inter la familiaj periodaĵoj ĝuis la plej grandan cirkuladon kun kvarono de miliono da abonon kaj legantaro de plurfoje tiu nombro kaj kiu estis fondita kiel "organo de scienca klerismo de la 25, publikigis dek. artikoloj pri la vivo kaj laboro de Humboldt, homoj," kaj en sep okazoj presis portreton de li. 26

Humboldt estis ne nur prezentita en populara literaturo, li estis igita ekzistkialo por popolaj organizoj ankaŭ. Kelkaj el ĉi-lastaj estis nomitaj por Humboldt tiel projekciante maldekstreman interpreton de lia heredaĵo. La jardeko 1859-1869 vidis la fondon de proksimume 30 Humboldt Societies, kiuj iniciatis la eponimajn Humboldt Festivalojn, okazigitajn okaze de lia naskiĝtago la 14-an de septembro el ĉiu jaro. La inspiro por tiuj venis de la Schiller Festivaloj, kiuj en 1859, la jarcentjariĝo de la naskiĝo de Schiller, estis precipe abunda, supozante simblan signifon en la postkuro de nacia unuiĝo. Monismo kiel organizita movado estis laŭ signifa mezuro la daŭrigo de tiuj energioj kaj idealoj.

Kosmos estis tiel instrumentigita en la kialo de liberala politiko, sed ĝia utileco en la postkuro de "libereco kaj nacia unuiĝo" iris plu ankoraŭ. En germanlingva mondo de "cuius regio, eius religio", religio estis forto de partikularismo kaj kun tiu de aŭtokrata regado. Se scienco devus funkcii kiel kontraŭforto por nacia unuiĝo kaj libereco, religio devis esti konservita ekstere. Kosmos kontribuis al la sekularigo de la studo de la naturo, kiu, apud popularigo, estis grava tabulo en la monisma programo.

Monisma Sekularigo

Ekzistis pli al la elekto de Humboldt de la titolo "Kosmos" ol ĝia estetik-holisma fizikismo, en tio ĝi faris rompon kun nuntempa praktiko de rilati al la fizika mondo en ĝia tuteco uzante la esprimon "kreado". Geschichte der Hermann Burmeister

Schöpfung²⁷ estas unu el multaj eblaj ekzemploj citeblaj (kiam poste Haeckel uzis "Natürliche Schöpfungsgeschichte", li celis similan sekularigon sed per agresema alproprigo de la vorto "kreado" nome de evolua monismo). La titolo "Kosmos" indikis detranĉitan diskurson de la naturo, en la senco, ke tradicia religia lingvo estis preterlasita kaj per tio la tradi-tradicia omaĝo al la eklezia establo.

Dio ne estis menciita, kaj ankaŭ kristanismo, almenaŭ ne en la kutima senco kiel la supera religio — la venka, finfina rezulto de la kresko kaj evoluo de civilizo.

80 Nicolaas Rupke

Tia mencio estis ofta al la fino de ĝenerala disertaĵo pri "natura historio". Burmeister, unu, faris tion en konkludo al sia *Geschichte der Schöpfung*. Kompare, Humboldt relativigis la kredojn de "Kristanaj Patroj" kaj "Hebreaj Verkistoj" interkaŭzante ilin en serio de priskriboj de naturo "je malsamaj epokoj kaj inter malsamaj Rasoj de Homo" kiuj enhavis vidojn de naturo de la grekoj, la romianoj, la indianoj, la persoj, kaj, konkludante la liston, Goethe.

En la daŭro de la deknaŭa jarcento, religia lingvo malaperis el la profesia scienca literaturo. Ĉi tiu procezo estis referita kiel la "privatigo" de religia kredo inter sciencistoj. Multaj sciencistoj dividis metodikan naturismon, kiu evitis "Dian paroladon", ĉu ili konservis kredon je Dio kaj homa senmorteco aŭ ne. La studo de naturo estis sekularigita, eĉ se multaj praktikistoj, en siaj privataj vivoj, ne estis. Humboldt, kiel grava tendenco de frua kaj mezdeknaŭjarcenta scienco, signife kontribuis al la forigo de scienca diskurso de referencoj al dogmoj de la kristaneco por Kosmos, kiu evitis referencojn al dio kaj al dia dezajno.

La graveco de lia libro ĉi-rilate denove estas evidenta de la recenzoj, kiuj malsamis depende de kaj geografia kaj ideologia spaco. La multaj kaj ofte-longaj recenzoj de la sinsekve publikigitaj volumoj prenis klarajn kaj kontraŭstarajn sintenojn. Kaj katolikoj (ekz., en Aŭstrio) kaj anglikanoj (en Britio) kontraŭis.

"Liberpensuloj" en Germanio kaj Francio aplaŭdis. Ĝenerale, la liberaluloj tiris konsolon de la plejparte (sed ne tute) implica insisto de Humboldt ke la sfero de naturo ofertas al ni scion kiu estas de malsama speco de tiu de "pli altaj konjektaj vidoj."

Al la plej multaj el la britaj recenzistoj, la pruvoj de Humboldt de la harmonioj kaj beleco de la fizika mondo postulis la men-tion de Supreme Harmonizer. La foresto de "pruvoj de dia dezajno" notiĝis kun teruro. Dum la franca, pozitivisme inklina orientalist-teologo Ernest Renan (1823–1892), en sia 13-paĝa Kosmos recenzo por *La liberté de penser*, eksplicite laŭdis Humboldt por eviti la lingvon de natura teologio "kiel ĝi 28 la britaj recenzistoj. tre maltrafitaj ref-estas komprenita en Anglio," erecoj al "la potenco, saĝeco kaj boneco de Dio kiel manifestitaj en la Edinburga profesoro pri kreado." 29 La skota fizikisto-geologo kaj naturfilozofio James D. Forbes (1809–1868) riproĉis:

Ni konceptas ke estas neeble por iu bone konstituita menso kontempli la sumon kaj totalon de la kreado, ĝeneraligi ĝian

principoj, por marki la kuriozajn rilatojn de ĝiaj partoj, kaj precipe la subtilan ĉenon de ligo kaj unueco inter estaĵoj kaj eventoj ŝajne la plej malproksimaj en spaco, tempo kaj kon-stitucio, sen rilati pli-malpli al la doktrino de fina. kaŭzoj, kaj al la dezajno de inspekta Providenco. Ni nomas ĝin la plej alta pedanteco de intelekto por silentigi sugestojn, kiuj aperas spontane en ĉiu menso, ĉu kultivita aŭ ne, kiam ili okupiĝas pri tiaj kontempladoj; kaj ni bedaŭras observi en la verko antaŭ ni silenton pri tiaj temoj tiel pintaj, kiuj devas altiri la atenton de almenaŭ ĉiu angla leganto. 30

La kleriko-astronomo Thomas John Hussey, en sia 38-paĝa eseoj por la Congregational British Quarterly Review iris pluen, riproĉante Humboldt ne nur pro la preterlaso de bonordaj referencoj al Dio, sed ankaŭ pro kaŝe enkondukado de Hegela panteismo.

Tiu ĉi riproĉo eĥigis pli larĝan zorgon, ke Humboldt povus fari komunan kialon kun la hegelaj radikaluloj de Berlino. Humboldt montris "la altecon de afekto, aŭ ion pli malbonan", kompletigante disertaĵon pri la harmonio de la natura mondo "sen unu referenco al Tiu, kiun Fido rekonas kiel la Fonto kaj la Vivo de ĉiuj aĵoj." Hussey daŭrigis:

Se barono Humboldt rajtas referenci nin sur preskaŭ ĉiu paĝo al la eterna ordo kaj la eternaj leĝoj de la Naturo, certe estis malfacile ke ni estu rifuzita ĉian rajton pri referenco al Li, la sola eterna, sen kies antaŭordigo ni asertas, ke ĉi tiu ordo neniam estis, kaj sen kies kunordigo, ĉi tiuj leĝoj estis senpovaj kiel la flustro de la bebo, direkti aŭ regi la mondojn, kiuj pendas sur ili. 31

Al multaj el la britaj kritikistoj de Humboldt, estis neimageble ke ĝenerala ekspozicio de scienco devus esti sen la fiksita celo ke la studo de naturo kondukas supren al la Dio de naturo; kaj rimarkinda trajto de la britaj recenzoj estis ke ili aldonis la argumenton de dezajno al Kosmos. Tiel la libro de Humboldt estis "malsovaĝigita" por angla legantaro igante ĝin konsonanta kun natura teologio.

La brita gazetaro staris ne sola kiam riproĉis Humboldt malsukcesi levi la standardon de ortodoksa kristanismo. Religiaj konservativuloj en Prusio estis fakte profunde seniluziigitaj, ke la aŭtoro de Kosmos ne aliĝis al la batalo por la kristana kredo kiel fundamento de germana unueco en eklezio kaj ŝtato. Ankaŭ sur la Kontinento, precipe en katolikaj-konservativaj medioj, estis faritaj akuzoj

82 Nicolaas Rupke

Hegela radikalismo aŭ heterodokseco kun respekto al la biblia kre-rakonto, kaj la demando estis maltrankvile starigita: "Ĉu la aŭtoro de Cosmos iam parolas pri Dio?"

La Monista Darwinigo de Humboldt

Kiam antaŭ 1870-1871 germana naciŝtato iĝis realeco, Humboldt perdis iom da sia politika signifo. Apud politike modera taksado de li, aperis pli kritika ricevo de sciencaj profesioj. Kelkaj el la kolegaj sciencistoj de Humboldt estis retenitaj kaj diferencigitaj en sia aprezo de li la tutan tempon. Nekrologo en la *Deutsche Vierteljahrs-Schrift* (germana kvaronjaro) finis ke Humboldt faris neniujn grandajn eltrovaĵojn, kaj ke lia aliro al la studo de naturo fariĝis ordinara aŭ malnoviĝinta. 32

En lia defendo, estis substrekite ke Humboldt estis antaŭ sia tempo kun respekto al darvinismo. La monistoj nun evoluigis la ligan de Humboldt al Darwin, kiu iĝis la komparnorma sciencisto de la dua duono de la dekaŭa jarcento kaj simbolo de la kontraŭ-eklezia sekularigado de socio. Por ili, darvinismo estis veturilo de emancipiĝo de la malsuperaj kaj mezaj klasoj kaj necesa kondiĉo por kultura progreso ("Kulturfortschritt") de la germana Volk .

Unu rimarkinda ekzemplo de la "Darvinigo" de Humboldt

okazis en 1883, okaze de la inaŭguro de la longplanita statuo de Humboldt en la Berlina Universitato. La rektoro de la universitato, la fiziologo Emil Heinrich du Bois-Reymond (1818-1896), komentis ke Humboldt estis neniu Neŭtono, Laplace aŭ Gauss, nek li devus esti komparita kun ili: "La abismo kiu apartigis lin de la pinto de scienca esplorado estis nesufiĉa teno de fiziko kaj matematiko." 33 Sur la pozitiva flanko, Humboldt estis ia darvinisto. Parto de la apologio por kaj socipolitika instrumentigo de Humboldt devis argumenti ke li ne estis tre same malmoderna antaŭ la tempo kiam li mortis kiel kelkaj volus ĝin, kaj ke tio povus esti pruvita per la fakto ke li havis estis darvinisto avant la lettre. Du Bois-Reymond memoris:

Eble malpli konata estas la fakto, ke Humboldt estis ankaŭ antaŭdarvinisma darvinisto. Li donis al mi la Eseon pri Klasifiko ke Louis Agassiz sendis lin. En ĉi tiu eseo, kiu estis eldonita nur tri jarojn antaŭ la Origino de Specioj - kiun Humboldt ne vivis por vidi - la doktrino de la periodoj de

kreado kaj la teleologia mondkoncepto estis prezentitaj kun klareco kaj precizeco, kaj ŝajne subtenata de multe da evidenteco. La rimarkoj de Humboldt ĉi-okaze lasis min en neniu dubo ke, for de kundivido de la opinioj de Agassiz, li estis subtenanto de mekanika kaŭzeco kaj evoluciisto. Se ni povas fidi certajn parizaj [parolaj] tradicioj, tiam Humboldt kaj Cuvier ne estis je la plej bonaj kondiĉoj, per kio politikaj malkonsentoj eble bone ludis rolon. Eble Humboldt estis pli proksima al Lamarck kaj Geoffroy Saint-Hilaire kaj absorbis de ili la evoluteorion. 34

Du Bois-Reymond, devus aldoni, estis neniu monisto, sed lian rakonton estis reprenita de aliaj kiuj estis kaj kiuj faris similajn punktojn. Humboldt kontraŭintus atakojn kontraŭ la teorio de Darwin, asertis la berlina astronomo Wilhelm Foerster, kaj li konsentus kun teorio de evoluado, ne nur kiel klarigo de naturo sed ankaŭ de homa historio kaj socio. Post ĉio, li asertis, Humboldt mem estis ekzempla produkto de natura selektado, estinte portita al la supro de la homaro per darvinisma "lukto por vivo". 35 Diversaj popularaj Humboldt-biografioj enkadrigis lin 36 kun Darwin kaj kun Darwin kaj Alfred Brehm (1829– Artikolo pri "Alexander von Humboldt kaj la 1884), Haeckel, Nocio ³⁷ aŭ kun Goethe, Darwin kaj Haeckel. 38 de Evoluo" en Neue Weltanschauung, la organo de la monisma Humboldt League. por Scientific Worldview, asertis ke Humboldt aprobintus la teorion de Darwin. La atesto de Du Bois-Reymond estis citita kaj la konkludo atingita: "Ni povas tiam diri ke Humboldt venis tiel proksime al la teorio de evoluado (inkluzive de la doktrino de natura selektado) por esti tuŝinta ĝin." 39 Tiaj ligoj de Humboldt kun Darwin estis sisteme evoluigitaj fare de la monistoj.

Eminenta monisto kaj Humboldtiano estis Wilhelm Bölsche (1861-1939), unu el la plej sukcesaj sciencopopularigistoj iam kaj verkinto de multaj furorlibroj, inkluzive de Das Liebesleben in der Natur. (1898) (Amo-Vivo en Naturo). Kreskigite liberpensulo, darvinisto, kaj humboldtiano en la Varnhagen von Ense-tradicio, Bölsche estis aktiva en la Libera Religia Parokanaro, antaŭulo de la Monist-Ligo, kie li faris "predikojn" pri, inter aliaj, Humboldt, kiu estis "sanktulo" de la religio de scienco kaj kun kiu popularigo komenciĝis.

⁴⁰ Inter la skribaĵoj de Bölsche estis la unua biografio de "Darvino de Germanio", Ernst Haeckel: Ein Lebensbild (1900) (Ernst Haeckel: Portreto de Vivo), kaj memoriga volumo, Charles Darwin (1909), publikigita okaze de la centjariĝo de la naskiĝo de Darwin.

84 Nicolaas Rupke

La klopodoj de Bölsche nome de popola edukado iris bone preter scienco. Li ankaŭ ludis radikalan rolon en germanaj beleteroj, pro-fesante ke la belartoj, kiel la natursciencoj, apartenas al la homoj.

⁴¹ Li estis la kunredaktoro de la Freie Bühne (Libera Teatro) (pli posta Die neue Rundschau [La Nova Recenzo]) kaj reprezentanto de naturismo en germana literaturo, akirante renomon kiel centra figuro en la Kulturhistoria Societo de Friedrichshagen, "Kortego de muzoj ĉe [Lago] Müggelsee" (Friedrichshagen estas antaŭurbo de Berlino kie situas la Lago Muggel), internacia kolonio de sekse liberigitaj artistoj kaj poetoj.

⁴² De ĉi tie eliĝis socialismaj impulsoj por la 43 Okaze fondiĝo Movado. de la cent-kvindeka datreveno de la naskiĝo de de la Laborista Eduka Humboldt, Bölsche laŭdis Kosmos de Humboldt en la monism-rilata Kunstwart und Kulturwart (Konservado de Arto kaj Kulturo) kiel prezentanta vidon kiu estis estetika, humanisma, kaj ampleksa kaj helpus realigi la socialismisma idealo de Volk :

Mi kredas, ke estas ja tre granda bezono pri tio hodiaŭ.

Ni ĉiuj bezonas natursciencan sed ne simple ĉar ĝi metas sur nian tablon plibonigitan elektran lampon. Ni bezonas ĝin kiel Humboldt antaŭvidis ĝin. Nur tiamaniere naturscienco povas iam marŝi inter la homoj, ĉu ĝi povas krei Volkon (ĉi kreado de Volk ŝajnas al mi hodiaŭ la plej grava afero), anstataŭ nur teni kelkajn solecajn Faŭstojn okupitaj en siaj laboratorioj, kiuj mirigas la amasoj sed kiujn neniu komprenas. 44

Kosmos estis koncipita en unua kazo ne kiel specialeca laboro por akademiuloj sed kiel popollibro por kleraj laikoj, kaj ĝi disponigis ne nur sciencan instruon sed ankaŭ artan plezuron. Kaj tio estis epokfarado, ĉar per ĝi estis produktita la unua aŭtentika popularscienca literaturo. Ĉiuj brilaj postaj publikaĵoj en tiu ĉi kampo, kiel la "Prelegoj kaj Paroloj" de Helmholtz aŭ la "Natura Historio de la Kreado" de Haeckel, estis pli-malpli konsciaj 45

imitaĵoj.

La ligo inter Humboldt kaj Darwin iĝis la centra temo de la monist-Humboldt-representantaro kaj rezultigis karakterizan biografian rakonton, kiel en Goethe. Humboldt. Darwin.

Haeckel (1904) skribita fare de la profesoro pri zoologio ĉe la 46 Humboldt de College, Walther May (1869-1927). Darwinano kaj Karlsruhe estis Technical Darwin Humboldtiano. La ligo kun Darwin estis argumentita unue kaj ĉefe ligante la vojaĝon de Humboldt de esplorado kun la Beagle-vojaĝo, dum kiu Darwin havis

skribitaj leteroj esprimantaj la plej grandan admiron por Humboldt-la-vojaĝanto:

Ĉiuj ĉi tiuj bonegaj komprenoj per kiuj Humboldt riĉigis sciencon estis en la finrezultoj de lia amerika vojaĝo. La fundamenta signifo de ĉi tiu vojaĝo troviĝas do en tio, ke ĝi liveris konstrubriketojn por la konstruado de ĝenerala teorio de la mondo. Humboldt-la-vojaĝanto estis la pioniro de vastigita vido de la universo kaj estis tiurilate ke li tuŝis Darwin-la-vojaĝanto. 47

Krome, Darwin eksplicite agnoskis sian ŝuldon al La Persona Rakonto de Humboldt :

Laŭ Darwin, neniu alia libro eĉ alproksimiĝis al penado de tia influo sur li kiel tiu laboro de Humboldt faris. Li kopias longajn fragmentojn el ĝi pri Tenerifo kaj dum ekskursoj voĉlegas ilin al siaj amikoj. En li kreskas la brula deziro "aldoni eĉ la plej humilan kontribuon al la nobla strukturo de Naturscienco". Lia alvokiĝo kiel naturisto fariĝas pli kaj pli klara, kaj al li kaj al aliaj. Kvankam finfine li prenas la preparan teologian ekzamenon, li ne serioze pripensas iĝi kleriko. Kaj ĉi tiu plano estas tute forlasita kiam, kun lia ĉirkaŭnavigado de la mondo sur la "Beagle", liaj plej karaj vojaĝrevoj realiĝas pli rapide ol atendite.

48

Kaj Humboldt kaj Darwin estis kontraŭuloj de eklezia dogmatismo kaj entuziasmaj liberaluloj en aferoj de politiko. Humboldt posedis klaran nocion de "la lukto por vivo" kaj protestis kontraŭ la tradicia kreadrakonto same kiel kontraŭ la nocio de spontanea generacio de vivo, kvankam li fakte ne abonis la hipotezon de la deveno de homoj de bestoj:

Li sentis, ke la tempo ankoraŭ ne estas matura por doni respondon al ĉi tiu malfacila demando; tamen se li vivus por legi la verkon de Darwin, tre verŝajne aperus ankaŭ al li paŝo antaŭen sur la vojo al solvi la enigmon. La antaŭkondiĉoj por tio certe ĉeestis en lia menso, kiom ajn nepravigite ĝi povas esti por Dubois-Reymond nomi lin, surbaze de unu kritika komento pri Agassiz, Antaŭdarwinisma darvinisto kaj evoluiisto. 49

86 Nicolaas Rupke

En resumo, la germanaj monistoj de la dua duono de la naŭ-deka jarcento kaj la komenco de la dudeka igis Humboldt unu el siaj grandaj propagandantoj. Tio estis farita ĉefe surbaze de Kosmos, kiu gvidis la manieron en la populara disvastigo same kiel la sekularigado de la sciencoj kaj tiel helpis en la serĉado de liberaligo kaj nacia unuigo de la germana Volk. Post kiam la celo de unueco estis atingita en 1871, la nomo de Humboldt daŭre estis instrumentigita nome de la monisma celo ligante ĝin al Darwin kaj lia evoluteorio. Ĉi tiu unike germana interpreto kaj alproprigo de la heredaĵo de Humboldt fare de la liberala Maldekstro pruvas la gravecon de la fortoj de politika malkonsento al la pliiĝo de monismo.

Notoj

1. Nicolaas A. Rupke, Alexander von Humboldt: Metabiografio (Ĉikago kaj Londono: Universitato de Ĉikago Gazetaro, 2008), 29-54.
2. Por konvinka raporto pri tiu ligo, vidu Todd Weir, "Keine Lücke mehr im Menschen, worin das Jenseits sich einnisten könnte": Naturwissenschaft und Dissidenz in der frühen freireligiösen Bewegung," en Das Jenseits: Facetten eines religiös, in der Senn Neuförde. red. Lucian Hölscher (Göttingen: Wallstein Verlag, 2007), 95-122.
3. Andreas W. Daum, Wissenschaftspopularisierung im 19. Jahrhundert. Bürgerliche Kultur, naturwissenschaftliche Bildung und die deutsche Öffentlichkeit 1848-1914 (Munkeno: Oldenbourg, 1998), 169.
4. Georg Seidlitz, "Zur Darwin-Literatur. I. Die bisherige literarische Bewegung in Deutschland (bis 1875 inkl.)," Kosmos 1 (1877): 546-558; Georg Seidlitz, "Zur Darwin-Literatur. II. Die bisherige literarische Bewegung in Deutschland (bis 1876 inkl.)," Kosmos 4 (1879): 232-246; Carl Chun, "Charles Darwin", Humboldt (nenui vol. No.) (1882): 279-284; Daum, Wissenschaftspopularisierung, 343.
5. Wilhelm Breitenbach, "Was wir wollen", Neue Weltanschauung: Monatschrift für Kulturfortschritt auf naturwissenschaftlicher Grundlage 1 (1908): 1-2; Wilhelm Breitenbach, "Humboldt-Bund", Neue Weltanschauung: Monatschrift für Kulturfortschritt auf naturwissenschaftlicher Grundlage 4 (1911): 235-236; Daum, Wissenschaftspopularisierung, 219; Heiko Weber, Monistische und antimonistische Weltanschauung: Eine Auswahlbibliographie (Berlino: Verlag für Wissenschaft und Bildung, 2000), 70, 134-157; Rosemarie Nöthlich, Wilhelm Breitenbach (1856-1937): Zoologe, Verleger und Monist: Eine Analyse seines Wirkens (Berlino: Verlag für Wissenschaft und Bildung, 2009).
6. Erich Metzke, "Bund für Neue Weltanschauung. Bundesnachrichten," Neue Weltanschauung: Monatschrift für Kulturfortschritt auf naturwissenschaftlicher Grundlage 4 (1911), 159; vidu ankaŭ Ludwig Fränkel, "Alexander v. Humboldt 'Monist'," Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen (18-a de februaro 1909)18.

7. Richard Salinger, "Der Bürger zweier Welten. Zum 150. Geburtstage Alexander v. Humboldts (14. Septembro)," Monatshefte der Comenius-Gesellschaft für Kultur und Geistesleben 11 (1919): 39.
8. Nicolaas A. Rupke, "Humboldt, Alexander von", Enciklopedio de la Vivo Sciencoj <http://www.litencyc.com/> (2010)
9. Alexander von Humboldt, Kosmos: Entwurf einer physischen Weltbeschreibung, 5 vol'oj. (Stuttgart kaj Tübingen: Cotta, 1845-1862), vol. 1, pref-ace; Alexander von Humboldt, Kosmo: Skizo de la Fizika Priskribo de la Universo, trad. Elise C. Otté, 2 vol'oj. (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997), vol. 1, 7.
10. Bernard von Cotta et al, red., Briefe über Kosmos de Alexander von Humboldt: Ein Commentar zu diesem Werke für gebildete Laien, 6 vol'oj. (Leipzig: Weigel, 1848-1860). 11. Humboldt, Cosmos, vol. mi, 50. 12. Ibid.
13. Nicolaas A. Rupke, "Geografio de Klerismo: La Kritika Ricevo de la Meksika Laboro de Alexander von Humboldt", en Geography and Enlightenment, red. David N. Livingstone kaj Charles WJ Withers (Ĉikago kaj Londono: Universitato de Chicago Press, 1999); Nicolaas A. Rupke, "Alexander von Humboldt kaj Revolucio: Geografio de Ricevo de la Varnhagen von Ense Korespondado", en Geography and Revolution, red. David N. Livingstone kaj Charles WJ Withers (Ĉikago kaj Londono: Universitato de Chicago Press, 2005). 14. Rupke, Alexander von Humboldt 15. Hermann Klencke, Alexander von Humboldt: Ein biographisches Denkmal, 29-54. (Leipzig: Spamisto, 1851); Arthur Friedrich Bussenius, Alexander von Humboldt (Kassel: Balde, 1853); Hermann Klencke, Alexander von Reisen in Amerika und Asien de Humboldt: Eine Darstellung seiner wichtigsten Forschungen, 2 vol'oj. (Berlino: Hasselberg, 1855-1856); WFA Zimmermann, Das Humboldt-Buch. Alexander von Humboldt: Eine Darstellung seines Lebens und wissenschaftlichen Wirkens sowie seiner persönlichen Beziehungen zu drei Menschenaltern. Dem Andenken des unsterblichen Gross-Meisters der Wissenschaft gewidmet (Berlino: Hempel, 1859); Heribert Rau, Alexander von Humboldt: Kulturhistorisch-biographischer Roman in sechs [sic] Theilen, 7 partoj (Frankfurto a. M.: Meidinger, 1860); Wilhelm Constantin Wittwer, Alexander von Humboldt: Sein wissenschaftliches Leben und Wirken den Freunden der Naturwissenschaften dargestellt (Leipzig: Weigel, 1860); Anon., Memoiren Alexander von Tiu de Humboldt, 2 vol'oj. (Leipzig: Schäfer, 1861); Otto Eduard Vincenz Ule, Alexander von Humboldt: Biographie für alle Völker der Erde (Berlino: Lesser, 1872); Robert Avé-Lallement, "Alexander von Humboldt: Sein Aufenthalt en Parizo (1808-1826)", en Alexander von Humboldt: Eine wissenschaftliche Biographie, red. Karl Christian Bruhns (Leipzig: Brockhaus, 1872), vol. 2, 1-92; Alfred Dove, "Alexander von Humboldt auf der Höhe seiner Jahre (Berlino 1827-59)", en Alexander von Humboldt: Eine wissenschaftliche Biographie, red. Karl Christian Bruhns (Leipzig: Brockhaus, 1872), vol. 2, 93-484; Julius Löwenberg, "Alexander von Humboldt: Seine Jugend und ersten Mannesjahre", en Alexander von

88 Nicolaas Rupke

- Humboldt: Eine wissenschaftliche Biographie, red. Karl Christian Bruhns (Leipzig: Brockhaus, 1872), vol. 1, 1–303; Julius Löwenberg, "Alexander von Humboldt: Sein Reiseleben in Amerika und Asien", en Alexander von Humboldt: Eine wissenschaftliche Biographie, red. Karl Christian Bruhns (Leipzig: Brockhaus, 1872), vol. 1, 305–480.
- 16 . Alexander von Humboldt, Leteroj de Alexander von Humboldt, Skribita inter la Jaroj 1827 kaj 1858, al Varnhagen von Ense: Kune kun Eltiraĵoj de la Taglibroj de Varnhagen, kaj Leteroj de Varnhagen kaj Aliaj al Humboldt (Londono: Truebner, 1860). 17 .
- Rupke, "Alexander von Humboldt kaj Revolucio."
- 18 . Vidu Julius H. Schoeps, Bürgerliche Aufklärung und liberales Freiheitsdenken. A. Bernstein en seiner Zeit (Stuttgart: Burg, 1992).
- 19 . Vidu Otfried Wagenbreth, Bernhard von Cotta: Leben und Werk eines deutschen Geologen im 19. Jahrhundert (Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Grundstoffindustrie, 1965), 19–26.
- 20 . Klencke, Alexander von Humboldt . 21 .
- Citita de Paul Zimmermann, "Hermann Klencke: Zur Erinnerung an seinen 50jährigen Todestag am 12. Oktober 1931", Braunschweigisches Magazin 37 (1931): 72. 22 . Hermann Klencke, An Seine Majestät den König von Preussen: Eine öffentliche Stimme des christlichen und wissenschaftlichen Bewusstseins über Lebensrecht und Volksfreiheit im Staate (Leipzig: Kollmann, 1849), 60; vidu ankaŭ Hannelore Hirsch, Hermann Philipp Friedrich Klencke 1813-1881:
- Zwischen Romantik und Experimentalpathologie (Zuriko: Juris, 1964), 17; Hermann Klencke, Die Naturwissenschaften der letzten fünfzig Jahre und ihr Einfluss auf das Menschenleben: In Briefen an Gebildete aller Stände (Leipzig: Kummer, 1854); Hermann Klencke, Aus dem Leben eines Arztes (Berlino: Buchverlag der Morgen, 1969).
- 23 . Hermann Klencke, Naturbilder aus dem Leben der Menschheit: En Briefen an Alexander von Humboldt (Leipzig: Weber, 1850); Klencke, Naturwissenschaften der letzten fünfzig Jahre , 1–8. 24 . Ule, Alexander von Humboldt, 137–138; vidu ankaŭ 114.
- 25 . Anon., "Zur Geschichte der 'Gartenlaube,'" Die Gartenlaube 50 (1902): 11. 26 . Emil Rittershaus, "Zum Humboldtfest in der alten und neuen Welt", Die Gartenlaube (nenui vol. n-ro) (1869): 577 (noto de la redaktoro).
- 27 . Hermann Burmeister, Geschichte der Schöpfung: Eine Darstellung des Entwicklungsganges der Erde und ihrer Bewohner (Leipzig: Wigand, 1843).
- 28 . Ernest Renan, "Cosmos de M. de Humboldt", La liberté de penser: Revue philosophique et littéraire 2 (1848): 567–579.
- 29 . "Pri la Potenco, Saĝo kaj Boneco de Dio kiel Manifestataj en la Kreado de Bestoj kaj en Ilia Historio, Kutimoj kaj Instinktoj" estas la kolektiva titolo de la Bridgewater Treatises (1833-1840) kiu reprezentis kulminon de natura teologio en Britio. .
- 30 . JD Forbes. "La Kosmo de Humboldt", Kvaronjara Recenzo 77 (1845/1846): 163–164.
- 31 . T. Hussey, "Kosmos—Astronomia Scienca", British Quarterly Review 3 (1846): 354.

- 32 . Anon., "Alexander von Humboldt (Ein Nachruf)", Deutsche Vierteljahrs-Schrift 23 (1860): 303-307.
- 33 . Emil du Bois-Reymond, "Die Humboldt-Denkmäler vor der Berliner Universität: In der Aula der Berliner Universität am 3. Aügusto 1883 gehaltene Rektoratsrede", en Reden von Emil du Bois-Reymond, red. Estelle du Bois-Reymond (Leipzig: Veit, 1912), vol. 2, 263.
- 34 . Du Bois-Reymond, "Die Humboldt-Denkmäler", 268.
- 35 . Wilhelm Foerster, Alexander von Humboldt: Eine Gedächtnissrede zur Feier der Denkmal-Enthüllung am 28. Mai 1883 im Festsaae des Rathhauses zu Berlin (Berlino: Dümmler, 1883), 15.
- 36 . Heinrich Wiesenthal, Führende Männer. Band V. Naturforscher. Alexander von Humboldt/Charles Darwin/Alfred Brehm (Leipzig: Weigel, 1924).
- 37 . Ferdinand Gumprecht, Leben und Gedankenwelt grosser Naturforscher (Leipzig: Quelle kaj Meyer, 1927).
- 38 . Walther May, Goethe. Humboldt. Darwin. Haeckel. (Berlin-Steglitz: Quehl, 1904).
- 39 . Erich Metzke, "Alexander von Humboldt und der Entwicklungs gedanke", Neue Weltanschauung: Monatschrift für Kulturfortschritt auf naturwissenschaftlicher Grundlage 4 (1911): 447.
- 40 . Wilhelm Bölsche, Aleksandro kontraü Humboldt. Vortrag gehalten am 22. Februar 1891 in der freireligiösen Gemeinde zu Berlin (Berlino: Rubenow, 1891), 12-13.
- 41 . Rolf Kauffeldt kaj Gertrude Cepl-Kaufmann, Berlin-Friedrichshagen: Literaturhauptstadt um die Jahrhundertwende. Der Friedrichshagener Dichterkreis (Munkeno: Boer, 1994), 242.
- 42 . Kauffeldt kaj Cepl-Kaufmann, Berlin-Friedrichshagen, 9. La membroj inkludis Bruno Wille (1860-1928), Julius kaj Heinrich Hart (1859-1930; 1855-1906), Carl kaj Gerhart Hauptmann (1858-1921; 1862-1862) , August Strindberg (1849-1912), Gustav Landauer (1870-1919), Erich Mühsam (1878-1934), Richard Dehmel (1863-1920), kaj Frank Wedekind (1864-1918).
- 43 . Kauffeldt kaj Cepl-Kaufmann, Berlin-Friedrichshagen, 152-168. Post la unua mondmilito, Bölsche, kun siaj darvinismo kaj humboldtianismo, perdis terenon inter la laboristoj, kaj la radikal-socialisma Urania, eldonita en Jena de 1924 ĝis 1933 kiam ĝi estis fermita de la nazioj, faris malmulte aŭ neniun kapitalon. el Humboldt; vidu Nick Hopwood, "Produktado de Socialisma Populara Scienco en la Vajmara Respubliko", History Workshop Journal 41 (1996): 117-153. Post la dua mondmilito tamen la orientgermanoj ne nur revivigis Uranion, sed ankaŭ tiu ĉi populara scienca revuo revivigis Humboldt-on.
- 44 . Wilhelm Bölsche, "Alexander von Humboldt. Zum 150. Geburtstag (14. septembro 1769)," Kunstwart und Kulturwart 32 (1919): 186-190.
- 45 . Erich Metzke, "Alexander von Humboldts 'Kosmos': Seine Entstehung und seine Bedeutung für die Gegenwart," Die Naturwissenschaften: Wochenschrift für die Fortschritte der Naturwissenschaft, der Medizin und der Technik 1 (9123).
- 46 . Parto de tio estis aparte publikigita sub la titolo Alexander von Humboldt und Charles Darwin (Brackwede i. W.: Breitenbach, 1911),

90 Nicolaas Rupke

libreto, kiu jardekon pli frue (1901) aperis kiel artikolo ("Humboldt und Darwin") en Preussische Jahrbücher [La Prusaj Analoj], redaktita de Hans Delbrück (1848–1929), sendependa konservativulo konata pro liberal-progresemaĵaj vidpunktoj. Kiel multaj el la monistoj, majo havis inklinon al popularigo kaj krom sia libro pri Humboldt verkis Auf Darwin-Spuren [Pri la Spuroj de Darwin]

(Brackwede i. W.: Breitenbach, 1907), Grosse Biologen: Bilder aus der Geschichte der Biologie [Grandaj Biologoj: Bildoj el la Historio de Biologio] (Leipzig kaj Berlino: Teubner, 1914), kaj similaj verkoj.

47. Majo, Alexander von Humboldt kaj Charles Darwin , 18.

48 . Ibid., 14.

49 . Ibid., 36.

4

Monismo kaj Sufero: Teozofia Perspektivo

Gauri Viswanathan

Teozofio ne aperis kiel ĝeneraligita tutmonda fenomeno en la deknaŭa jarcento se ĝia potencpremo ne ankaŭ koincidis kun la kreskanta allogo de scienca monismo kiel unu el la plej potencaj defioj al la korpo-anima dualismo de kristanismo.

Teozofio, kiel aliaj alternativaj religiemaj movadoj kiuj kolektis impeton en la deknaŭa jarcento kiam la krizo de kredo kreskis, konsistigis heterodoksan respondon al la monokromata karaktero de ĉefreligio, rifuzante kaj la aŭtoritatajn certecojn de dogma teologio kaj la materialismon de laika racio. Kun radikoj en eklektika miksaĵo de Renesanca Neoplatonismo, Kabalismo, kaj kristana kaj juda mistikismo, Teozofio tamen konservis intensan engaĝiĝon kun deknaŭajarcenta scienco. Ĝia mem-poziciigo inter scienco kaj religio kreskis el la intervenoj de Teozofio en la debatoj super menso kaj materio, kiuj kontraŭstaris la monisman vidon ke menso estas materio kontraŭ la korpo-anima dualismo de kristanismo.

La historia konverĝo inter Teozofio kaj monismo povas ŝajni kontraŭdiri la multjaran identigon de Teozofio kun la vortprovizo de spiriteco kaj hinda mistikismo, kiujn la superteoriulo de monismo Ernst Haeckel mokis pro sia arka superstiĉo kaj mem-iluzia alimondeco. ¹ Kiam Helena Petrovna Blavatsky kaj Annie Besant, skribante de sia ĵus trovita hejmo en Hindio, perfektigis siajn intelektajn strategiojn por kontraŭbatali la hegemonon de ĉefa kristana doktrino, ili sciis ke ilia ĉefa obstaklo kuŝas en la promeso de kristanismo de elsaviĝo per la resurekto de Kristo, signifante la finfinan triumfon super korpa morto. Defii kristanismon sen malakcepti ĝian kernan premison

92 Gauri Viswanathan

de sava postvivo—la etika motoro de ĉi-mondeco—ŝlosis Teozofion en dualisman mondkoncepton, de kiu ĝi luktis por eskapi. La ligo de Teozofio minacis endanĝerigis sian obstinan engaĝiĝon al evolua teorio, ne elaĉetan promeson, kiel la klariga kadro por homa evoluo. La popularaj asocioj de Teozofio kun spiritaj komunikadoj malmulte helpis ĝin subfosi la investon de kristanismo en la postvivo, kvankam la postvivo esplorita de Teozofio pli rilatas al la efikoj de memoro, fantazio kaj sensa sperto ol kun savo aŭ elaĉeto. Efektive, la intereso de Teozofio pri spiritkomunikadoj plifortigis la percepton ke ĝi konservis distingon inter korpo kaj spirito, kvankam, kompreneble, senkorpaj voĉoj parolante per medioj apenaŭ povus esti konsiderataj pruvo ke animoj postvivis forpasintajn korpojn.

En lumo de la nekohera investo de Teozofio en la postvivo, la identigo de spirito de Blavatsky kun materio ne estis precipe konvinka, kaj ĝi eĉ portis tuŝon de malespero, ĉar ŝi fordefendis siajn kritikistojn (inkluzive de la ateisto Charles Bradlaugh) per insistado ke la malakcepto de persona dio igis Teozofion nekomparebla kun teologiaj celoj. Ŝi klopodis maliimpliki Teozofion de kaj kristana mens-korpa dualismo kaj scienca monismo, asertante ke la nocio de Teozofio de la unueco de materio kaj spirito konsistigis pli puran esprimon de monismo ol trovita en scienco aŭ sekularismo.

Intervenante en la debatoj, kiuj privilegiis sciencon kiel sole kapabla defii kristanajn dualismojn, ŝi demandis spite:

Kaj kial monisto ne povas esti teozofo? Kaj kial Teozofio devas almenaŭ impliki dualismon? Teozofio instruas multe pli striktan kaj ampleksan Monismon ol Sekularismo.

La Monismo de ĉi-lasta povas esti priskribita kiel materialisma kaj resumita per la vortoj, "Blinda Forto kaj Blinda Materio finiĝanta en Penso." Sed ĉi tio —petante pardonon de sinjoro Bradlaugh—estas bastarda monismo. La Monismo de Teozofio estas vere filozofia. Ni konceptas la universon kiel unu en esenco kaj origino. Kaj kvankam ni parolas pri Spirito kaj Materio kiel ĝiaj du polusoj, tamen ni emfaze konstatas, ke ili nur povas esti konsiderataj kiel apartaj de la vidpunkto de homa, majava (t.e., iluzia) konscio. Ni do konceptas la spiriton kaj la materion kiel unu en esenco kaj ne kiel apartajn kaj apartajn antitezojn.

Blavatsky insistis pri distingo inter la monismo de spirita filozofio (kiun ŝi foje identigis kun la advaita lernejo.

de Vedanto apogita fare de la oka-jarcenta filozofo Sankara) kaj tiu de materialisma scienco, ĉar la distingo permesis al ŝi postuli la validecon de monisma koncepto de vivo kaj naturo premis sur biologiaj asertoj sed situanta en ontologia realeco forigita de la eventualaĵoj de historia. kaj evolua evoluo. Ŝia referenco al "la starpunkto de homa . . . konscio" konservis vivanta la dualismon kreitan per la perspektivismo de subjektiva penso, same geste direkte al alternativa kadro de referenco disponigita fare de hinduismo, kun ĝiaj esencaj konceptoj de maya (iluzio), atma (animo aŭ memo), kaj atmavidya (scio pri memo).).

En laboro post laboro, Blavatsky plurfoje revenis al "manifestita estaĵo" kiel konservado "de la duoblaj kontrastaj polusoj aŭ bazoj de ĉiuj fenomenoj - apogita de la scienco estas neniiganta kaj subjektiva kaj objektiva." monismo mem-nuliganta, ĉar ĝi ne lasas lokon por tio, kion ŝi nomis "absoluta realeco" sepa. Por restarigi tion, kion scienco nenii-indico de historia eventualaĵo. late de ⁴

ĝia filozofia ekstremismo, ŝi faris du movojn: unue, ŝi redirektis atenton al "manifestita estaĵo" kiel aspekto de ĉiutaga vivo - ĉi-mondeco, por uzi la esprimon de Blavatsky - kiu implikas la interagadon de individuoj kun iliaj medioj, per kio la dueco. de spirito kaj materio estas esprimita per malsameco kaj individueco; kaj due, ŝi metis "manifestitan estaĵon" en produktivan streĉitecon kun absoluta realeco. Ŝia emfazo de ĉi-mondeco parte klarigas, kial ŝi ne povis tute aboni sciencan monismon, ĉar en ĉi-lasta ne estis loko por aŭ historia aŭ spirita progresado. Militoj, monda tumulto kaj historia fermento ĉiuj montris al la postuloj de evolu-lucia neceso, kiu estis esence nekongrua kun onto- 5 Ĉi tiu streĉiĝo plej bone karakterizas per la frazo logika realo.

"progresema mesianismo" en la librotitolo de Catherine Wessinger, kiu kaptas la ⁶ kunekziston de milenarisma kredo je atingado de mondperfekteco per la agentejo de ekzaltitaj individuoj, kun kredo ke socia progreso estas atingita ne apokalipse sed per laŭpaŝa evoluo kiu inkludas renversiĝon kaj ferment. Blavatsky evitis la akuzon de faktkonflikto - post ĉio, ŝi ŝajnis antaŭenigi la kialon de kaj monismo kaj dualismo - per insistado ke monismo ofertas precizan filozofian priskribon de absoluta realeco, dum en la historia mondo dueco movas la kurson de la okazaĵoj kaj produktas konfliktojn kiuj. enscenigi la interven-tion de evolua neceso. Laŭ la opinio de Blavatsky, la tiro al unueco spite al historia konflikto difinas la kolizion de religioj en ŝia epoko, kiam scienco povus esti nek malakceptita nek privilegiita.

94 Gauri Viswanathan

kiel la sola fonto de scio pri la plej daŭraj homaj spertoj, inter kiuj doloro, sufero kaj la instinkto por travivado estas la plej ĝenaj por klarigi.

Tamen malgraŭ ŝia tuta defendo de la monismo de Teozofio, la plej potenca argumento de Blavatsky kontraŭ kaj la kristana kaj la ateismaj mondkonceptoj uzas citaĵon de ŝia pli juna dis-ĉiplo Besant: "Ĉi tiu formo de Panteismo [Teozofio] ŝajnas al mi promesi solvon de iuj. problemoj, precipe problemoj en psikologio, kiujn Ateismo lasas netuŝitaj." [7] Kiel Besant, Blavatsky vidis Teozofion kiel pli subtila rezolucio de aferoj implikantaj agentecon kaj kaŭzecon, dum kristanismo reduktis ilin al maniĥea dualismo de bono kaj malbono kaj ateismo al hazarda, mekanika instrumentado. Kiel la ĉi-supra citaĵo de Blavatsky indikas, la serĉo de Teozofio por senchava sed sekulara koncepto de homa celo problematigas kaj la binaran mondkoncepton de kristanismo - kun ĝiaj personigoj de dio kaj la diablo - kaj mekanisman, senmotivan ideon de naturo kaj historio. La sentrankvila serĉado de Teozofio koincidis kun tiu de epoko malkontenta kun la ekstremajoj de teologia kaj materialisma penso.

8

La Problemo de Sufero en Teozofia Penso

En siaj esploradoj de sufero, teozofoj laboris tra la mankoj de kaj kristanismo kaj scienca monismo. Kiel punkto de kontakto inter fiziologio kaj konscio, doloro estis grava temo de monisma psikologio. Tamen, dum kristanismo igis suferon motoro de kaj elaĉeto kaj morala evoluo, la rolo de sufero en evolua biologio, reduktita al siaj fiziologiaj dimensioj kaj mankanta celo aŭ raciaĵo, ŝajnis riveli la malriĉan komprenon per kiu naturscienco povis alproksimiĝi al pli profunda filozofia kaj moralaj demandoj.

La polemika emo de Blavatsky neniam permesis al ŝi esplori profunde la psikologiajn dimensiojn de sufero, kiuj altiris la atenton de Besant de la tempo kiam ŝi konatiĝis kun la darvinisma sciencisto Edward Aveling kaj poste la germana materiisma pensulo Ludwig Büchner. 9 Laŭ siaj propraj manieroj, la teorioj de Aveling kaj Büchner proponis al Besant tion, kion ŝi serĉis dum ŝi luktis kun sia krizo de kredo je kristanismo: scienca kaj evolua 10 Nekapabla akcepti la klarigon de kristanismo pri sufero kaj doloro. raciigo de sufero kiel elaĉetema, rigardi pli ol la malfacilaĵojn de laboristoj Besant malkovris ke ŝi ne bezonas reduktitaj al malriĉeco.

per kapitalisma profitfarado, ekkompreni ke sufero havis la potencialon ludi revolucian rolon en generado de socia konfrontiĝo, se ne 11 As tuja socialŝanĝo. turo Besant larĝa legado en socialisma literaturo-instruis al ŝi, la korpo de la suferanta laboristo povus esti senpene interŝanĝita kun tiuj de du aliaj figuroj de ekspluatado — la brutaligita virino kaj la mistraktita besto. La profundo de ilia sufero ne povus esti efike igita sole en fiziologiaj esprimoj sed postulis aprioran imagivan kapablon ekkapti la subjektivan sperton de doloro. Teozofio estis konceptita, parte, kiel filozofia sistemo eksponanta la motorojn de sensa vivo, ĉar homoj kaj bestoj traktis la kondiĉojn kiuj kaj antaŭenigis kaj malhelpis ilian evoluon. La emfazo de biologia supervivo kaj adaptado kvalifikis la memprezenton de Teozofio kiel alternativa spiriteco kaj konstruis politikajn raciojn en ĝiajn filozofiajn premisojn. Tio estas, Teozofio markis sin de aliaj monismaj formoj de penso kunfundante argumentojn pri evolucia neceso kun praktika idealismo, kiun ĝi pensis tra la plej profundaj filozofiaj demandoj de sufero.

La kruchavado de filozofiaj kaj politikaj celoj en Teozofio kaj aliaj spiritaj movadoj en la deknaŭa jarcento reflektis la zorgojn de la kreskanta korpo de inaj adeptoj, kiuj turnis sin al tiuj movadoj por mapi inan suferon sur kontinuumo kiu ankaŭ inkludis beston. sufero. Teozofio antaŭenigis la kredon ke virinoj kaj bestoj estas malĉefaj en la kristana hierarkio kaj luktis por por en mondo kontrolita de viraj sciencaj interesoj. Kvankam Teozofio pruntis la teorion de darvinisma scienco pri evolua lukto kaj supervivo, ĝia opozicio al la objektivigo de la korpo en eksperimenta scienco servis la interesojn de inaj reformantoj serĉantaj alporti la subjektivecon de virinoj al pli larĝa movado por justeco kaj rajtoj. Se la movado por la virinaj rajtoj ricevis fortan impulson el la ligoj inter la sufero de virinoj kaj bestoj, Teozofio ludis ne malgrandan rolon en tiu ĉi evoluo, ĉar ĝiaj densaj filozofiaj skemoj emfazis la gradon al kiu sufero alportis virinojn kaj 12 Kiel Todd Weir trafte bestoj sub la sama operacia kategorio. notas, "Debatoj pri la signifoj de kategorioj fariĝis centraj lokoj por la diferencoj en la moderna publiko 13 La bildo artikulado de ideologiaj de la suferanta korpo metaleptike kolapsas sfero." speciodiferencigo, defiante la hierarkiojn konservitajn en loko de klasifikaj logikoj.

Radikala socia movado kiel besta kontraŭvivisekcio ne komenciĝis el feminisma impulso, nek la kaŭzoj al kiuj virinoj estis

estis desegnitaj nepre feminismaj. Male, feminismo estis elkreskaĵo, eble eĉ neintencita sekvo, de la fermento kontraŭ religia aŭtoritatismo. La ligoj inter la kampanjo kontraŭ besta vivisekcio kaj la malfrua deknaŭjarcenta virina movado estis amplekse studitaj fare de akademiuloj, kiuj laŭregule notis la interligon inter diversaj sociaj movadoj en la intelektaj historioj enhavantaj metropolitenan Brition kaj ĝiajn koloniojn. 14 Por citi Weir denove, "Sciencpopularigo, monismo, kaj antiklerikalismo estis integritaj partoj de la respublikana kaj socialisma medioj, same kiel la vivreformo, pacifista, kaj radikala virina movado." 15 Anstataŭ revizii konatan terenon, ĉi tiu ĉapitro traktas du specifajn demandojn: Kiel la ligoj inter la sufero de virinoj kaj bestoj redifinas la debatojn ĉu materio kaj menso estas unu aŭ apartaj? Kaj kian rolon ludas alternativaj religioj kiel Teozofio en ĉi tiuj debatoj, kiuj deplojis la lingvon de sekularismo kontraŭbatalante la sekularan engaĝiĝon al netrascenda ordo?

Unu aliro al tiuj demandoj estas ekzameni kiel la protekto de bestaj rajtoj enkondukis novajn dikotomiojn en kiuj la luktoj de virinoj povus esti enigigitaj. Sciencaj kaj medicinaj progresoj emfazis ĉi tiujn dikotomiojn por virinoj multe pli akre ol iuj aliaj kompareblaj evoluoj. La diskurso de progreso kiu citis la plibonigitajn mortoprocentojn de virinoj blokis kritikon de scienco aŭ la viroj kiuj praktikis ĝin. Sed la vivisekcio de bestoj por eksperimentaj celoj malpruvis la noblajn intencojn de la scienco kaj elmontris la krudan suferon kiu estis kaŭzita en la nomo de scio: plibonigo je prezo, alivorte. Blavatsky anticipis argumenton faritan multajn fojojn en pli postaj jaroj, precipe fare de Peter Singer en nia propra tempo, ke la kapacito por sufero, prefere ol la posedo de parolado aŭ racio, determinas kiuj estaĵoj havas moralajn rajtojn:

Scienchomo, la plej decidita materiisto, kiu procedas vivisekci vivantan beston kun la plej granda malvarmeto, tamen ekstremus pro la penso pri lami — por ne paroli pri torturo ĝis morto — sian kunhomon. Nek oni trovas inter tiuj grandaj materiistoj kiuj estis religie inklinaj homoj iun ajn, kiu montris sin konsekvencaj kaj logikaj difinante la veran moralan statuson de la besto sur ĉi tiu tero kaj la rajtojn de homo super ĝi.

La ontologiaj dividoj inter la materialismo de scienco kaj la unueco de la biologia vivo (homa kaj besta) kreis novan etikan.

konscio pri la naturo de doloro. Vivisekcio estis vidita kiel armilo de kiu la novaj materiismaj medicinaj sciencoj forigis "kaj vitalismajn konceptojn de fiziologio, kaj la ligilojn inter fizika sano kaj morala ordo kiuj estis la fundamento de sanitaraj kredoj." 17 Sed malgraŭ ĉiuj ĝiaj moralaj asertoj, ĉefa religio povus fari malmulton por defii vivisekcpraktikojn. Ideoj pri sufero kiel kristana pekliberigo estis tro severe subfositaj de scienco por esti efikaj en batalo kiu dependis por sia sukceso de rekono de la viscera kvalito de doloro. En plena opozicio al religia filozofio kiu vidis doloron kiel necesan antaŭludon al eterna savo, la scienca temperamento rigardis bestan suferon kiel ilon por plibonigi la sekularan kondiĉon de la homaro.

Ĉar la kondiĉoj de la debato ŝanĝiĝis tiel dramece, kun la fokuso de progreso ŝanĝanta de spirita elaĉeto al tempa bonfarto, tiuj kiuj serĉis spiritan bazon por kontraŭbatali bestan vivisekcion kuris kontraŭ muron kiam ili turnis sin al kristanismo.

Ĉar tie ili trovis religion jam malfortigitan de ĝia nekapablo proponi realigeblan, nun-orientitan aktivulan etikon por trakti la fizikajn dimensiojn de doloro. La intelektaj biografioj de kelkaj el la plej grandaj inaj reformistoj de la dekaŭa jarcento rivelas sian konfrontiĝon kun tiu fundamenta limigo de la religio en kiu ili estis naskita, same kiel sian serĉon de manieroj igi socian aktivismon respondema al la fizika realeco de doloro. Ilia vojo senescepte kondukis ilin en la direkton de reproponi la antikvajn filozofiajn distingojn inter dualismaj kaj monismaj konceptoj de korpo kaj animo. Ni tiel venas plencirklo al la strategiaj kontraŭdiroj de Blavatsky, alterne apogante ĉi-mondecon kiel etikan pozicion kiu rekonas historian eblecon kaj ontologian realecon kiu antaŭsupozas la unuecon de ĉiuj kreitaj estaĵoj, preter historia eventualaĵo.

Eĉ kiam kontraŭvivisekcio iĝis kritika renkontiĝpunkto en la lukto kontraŭ moderna scienco, la neadekvatoj de ĉefaj religiaj institucioj ekigis serĉon por alternativaj religioj. Estis klare ke kontraŭvivisekcio ne povus esti defendita de pure abstrakta kontraŭsciencismo, ĉar tia pozicio reprezentis kontraŭvivisek-tion kiel estante kontraŭa al progreso de iu speco kaj malhavante substantivan etiko aŭ filozofion de kiu la kazo kontraŭ scienco povus esti argumentita. La movado kontraŭ besta vivisekcio trovis subtenon en la reago kontraŭ scienco kaj materialisma filozofio, kiu pelis homojn al alternativaj religioj kiel Teozofio. La allogo de tiaj alternativaj mondkonceptoj estis ke ili disponigis sciencajn principojn kiuj povus esti alvokitaj en la batalo kontraŭ scienco.

98 Gauri Viswanathan

Anna Kingsford: La Liberigo de la Suferanta Animo

Teozofio kontribuis du gravajn feministojn kiuj ankaŭ estis eminentaj kontraŭvivisekciistoj, Anna Kingsford (1846-88) kaj Annie Besant (1847-1933). Ambaŭ estas priskribitaj kiel "fortaj, inteligentaj virinoj kiuj trovis netolereblajn la limojn de geedza vivo en la tria kvarono de la deknaŭa jarcento kaj kiuj . . . finfine trovis kontenton en la rolo de religiema profeto."

¹⁸ Besant eble estis la pli fama el la du, sed Kingsford, kiu serĉis medicinan edukon por batali sciencan de interne, estis la gvida kontraŭvivisekciisto inter la teozofoj. Kvankam Kingsford kaj Besant havis malsamajn personecojn kaj temperamentojn, iliaj religiaj fonoj estis rimarkinde similaj, kaj ambaŭ iliaj karieroj estis formitaj per ilia malakcepto de Anglikanismo. Sed dum Besant sekvis pli varian trajektorion, moviĝante de ateismo al sekularismo kaj finfine al Teozofio, Kingsford prenis kio ŝajnis esti tiutempe pli konvencia vojo - konvertiĝo al Roman Catholicism.

Sed eĉ romkatolikismo ne sukcesis kontentigi ŝiajn intensajn spiritajn bezonojn, kaj ŝi entreprenis studojn en la okultaj sciencoj, elaborante individuajn (se iom idiosinkrazian) teologion konsistantan el brikolado de kristanismo, hermetikismo, renesanca magio kaj orienta filozofio. Kiel Besant, ŝi ankaŭ konvertiĝis al Teozofio, sed konfliktoj pri gvidado de la movado kun alia grava teozofo AP Sinnett igis ŝin liberiĝi de la Londono Teozofia Societo (de kiu ŝi estis prezidanto) kaj poste fondi la Hermetikan Societon en 1884 kun ŝi. delonga amiko kaj kunlaboranto Edward Maitland.

Jam antaŭ tiu tempo, Kingsford fariĝis fervora subtenanto de bestaj rajtoj. Ŝia konvertiĝo al Teozofio kaj Hermetikismo iris en tandem kun ŝia kreskanta aktivismo kiel kontraŭvivisekciisto. Ŝia vivrakonto ilustras kiel alternativaj religiaj sistemoj, precipe tiuj kiuj asertis ke ili estis pli proksimaj al scienco ol religio, aperis kiel potencaj iloj en la batalo kontraŭ besta vivisekciado kaj nodo por emerĝa feminismo. La serĉo de Kingsford pri alternativaj religioj estis diktita en granda parto de ŝia konvinko ke kristanismo estis nekapabla artiki estontan mondon surbaze de la rilato de homoj al naturo, spite al la redukto de naturo fare de medicina scienco al objekto de scio simbolita de la vivisekciata besto. Teozofio donis al Kingsford kredon je la unueco de vivantaj organismoj kaj igis ŝin deklari ke "[I] tiu vivisekcia demando neniam estos vere komprenita kaj prave juĝita.

ĝis niaj veraj rilatoj al aliaj estaĵoj estos ĝuste komprenitaj.”¹⁹
 Medicino iĝis paŝoŝtono por la intensaj esplor-procioj de Kingsford de okultaj studoj; Kingsford vidis la akiron de magia potenco per okulta studo kiel armilon kontraŭ la gvidaj vivisekctoroj de la tempo, aparte ŝia nemezo Louis Pasteur. Ŝi fiere postulis kredon por la morto de elstara vivisekctoro en Parizo, deklarante ke "la volo povas kaj mortigas." 20 Aktiva aktivulo por balotrajto, Kingsford faris sian vivmision protekti bestojn kontraŭ vivisekcio kun tia religia fervoro ke multaj kredis ke ŝi serĉis martirecon pri ĉi tiu afero. Ŝi restis aktiva en la kampanjo kontraŭ vivisekcio ĝis sia morto en 1888. Ŝia empatio por besta sufero kreskis proporcie al ŝia seniluziigo kun ĉefa feminismo. Antvivisekcio bonorde kunligis kun la pligrandigo de feminismaj idealoj, laŭ ŝia opinio, kaj helpis reestigi la kvalitojn de kompatato kaj toleremo kiujn organizita feminismo malrapide perdiĝis.

En la sama tempo, la fervoraj feminismaj kredoj de Kingsford fortigis ŝian batalon kontraŭ la vivisekcio de bestoj, ĉar ŝi bazigis sian argumenton solide sur la sperto de sufero dividita fare de virinoj kaj bestoj. Raportoj pri ŝiaj sonĝoj pri besta sufero en scienclaboratorioj estas plenigitaj kun Teozofia figuraĵo, precipe de la animo kaptita en la suferanta korpo. promesplena impeto - kelkaj dirus ekstremaĵo - de ŝiaj opinioj estas pli klara kiam metita en la kuntekston de ŝia teologio, kiun ŝi evoluigis kun sia proksima amiko kaj mentoro Edward Maitland. La doktrino de reenkarneigo estis kritika²¹ Sed fakte la malkom- al tiu teologio, ĉar la kredo ke la animo pasas tra serio de reenkarneigoj, de plantoj tra bestoj ĝis homo, igis Kingsford aserti ke bestoj kaj homaro estis unuigitaj, ne simple biologie, sed multe pli substance tra. ilia loko en kampo de vivofortoj kunligantaj ĉiujn kreitajn estaĵojn. Tio estis en kongruo kun la Teozofia opinio ke vivantaj organismoj estas kunigitaj en progresema ĉeno de evoluo. En la torturitaj noktaj sonĝoj de Kingsford, la besto vivi-sekcita en la laboratorio de la sciencisto, ĉu kuniklo aŭ ĉevalo aŭ hundo, portis la vizaĝon de homa infano: "Kaj do, kiam ili ligis ĉevalon, kaj kolektinte ĉirkaŭ li, tranĉis en lin. per tranĉiloj, mi vidis la homan formon en li tordi kaj ĝemi kvazaŭ ĝi estus bebo en la ventro de sia patrino. . . Ĉu vi ne vidas, ke via viktimo estas de via speco, infano kiu estas homa?" 22

La fuzio de Teozofio de kosmaj kaj sekularaj aviadiloj igis Kingsford kredi ke, male al kristanismo, ĝi ofertis impeton al seksa egaleco, por la koncepto de Teozofio de la korpo kiel tempa veturilo.

100 Gauri Viswanathan

ĉar la vivprincipo ĉe bestoj kaj homoj egale permesis malklariĝon de biologiaj kaj seksaj diferencoj. Dum la spirito trapasas progresemajn stadiojn atingante de materiaj formoj tra mineralaj elementoj kaj finfine al la anĝela, ĝi enkarniĝas sennombraj tempoj en masklaj kaj inaj alivestiĝoj. La ardhanareshwara (duono viro, duono virino) estis figuro de hindua ikonografio kiu enlogis teozofiojn kaj inspiris du el la plej konataj inter ili, la irlandan poeton kaj elmigrinton James Cousins kaj lian edzinon Margareta, por skribi daŭrantan meditado pri ĝia signifo kaj graveco. en la kun-taksto de la fascino de Kingsford kun hermafroditismo.

²³ La kredo de

Teozofio je reenkarniĝo, aparte la vido ke reenkarniĝo povas preni masklajn aŭ inajn formojn, homan aŭ bestan, ŝajnis oferti la fundamenton por spirita politiko de seksegaleco. Se ĉiu animo enhavis en si kaj virajn kaj inajn naturojn, tiam la pretendoj de virinoj je egaleco kun viroj estis pravigitaj pro komple-mentareco, ĉar viroj kaj virinoj estis du duonoj de ununura animo.

Tiel, Teozofio disponigis "teorian legitimigon sur la plej alta kosmologia nivelo por sekularaj nocioj de egaleco inter la seksoj." ²⁴

Kvankam Kingsford estis altirita al Teozofio pro ĝia okupado pri reenkarniĝo, astraj korpoj, karmo, kaj la ideo ke Dio estas la substanco de sensaciaj vivestaĵoj, ŝi ne povis ripozi trankvila en ĝia fald. Unu kialo estis ke, male al aliaj teozofioj, aparte Blavatsky, kiuj vidis Teozofion kiel radikala rompo de kristanismo, Kingsford sentis ke ŝi estis kristana reformanto kiu estis altirita al Teozofio malpli pro sia kontraŭ-kristana karaktero ol por trovi la antikvan esoteran saĝon. tio estis perdita de institucia kristanismo. Ŝia malkvieto kun la pli malkaŝe panteismaj zorgoj de Teozofio, aldone al ŝiaj konfliktoj kun Sinnett, igis ŝin finfine liberiĝi kaj formi la Hermetikan Societon. De ene de tiu socio, Kingsford faris sian misio montri ke kristana revelacio, malproksima de esti la antagonisto de esotera scio, estis fakte ĝia heredanto. En spurado de kristanismo al ĝiaj antaŭ-instituciaj radikoj en Gnostikismo, Sufiismo, Kabalismo, kaj Novplatonismo, Kingsford reasertis la afinecojn de kristanismo kun la antikva saĝeco de aliaj esoteraj sektoj, dum laŭstadie forturnante de la Nova Testamento kiel la simptoma esprimo de moderna kristanismo. Laŭ ŝia menso tiaj afinecoj kun aliaj sektoj de antikva saĝeco pruvis la universalecon de kristanismo kaj ĝian daŭrantan efikecon en tempo de mondŝanĝo kaj renversiĝo.

Tamen pro ŝia tuta kunfluo de Hermetikaj kaj aliaj eso-teraj fontoj en sia serĉado de prafeminismaj konceptoj, Kingsford

feminismo ne havus adekvatan strukturon de referenco sen ŝia implikiĝo en la kontraŭvivisekcia movado.

Ŝi trovis en kontraŭvivisekcio potencon manieron infuzi socian tagordon en esoterajn nociojn desegnitajn de Kabalismo, Hermetikismo, Teozofio, kaj orienta penso. Se la finpunkto de reenkariniĝo estas la dissolvo de la materia korpo, la doloro al kiu la korpo estas submetita en la tera vivo estas alegorita kiel la brutala provo de maskla scienco malhelpi la liberigon de la suferanta animo. La identigo de Kingsford kun bestoj plifortiĝis proporcie al ilia angora malfacilaĵo sur la tablo de la vivisekto. Ŝi referas virinojn kiel ĉevalojn skurĝitajn kaj vidis ilian kondiĉon groteske enkorpigita en la figuro de besto ligita al tablo per rimenoj, ĝia karno predo al la tranĉilo de la vivisekto. Kingsford povis iĝi ŝian plejparte inan spektantaron ploranta refrenkoruso grafike desegnante bildon de bestoj alpinglitaj per la precizecaj instrumentoj de moderna scienco.

Tra ŝia trejnado en medicino, Kingsford havis proksiman vidon de la ginekologia traktado de virinoj kaj levis ŝian voĉon en kolerego ke kirurgio fariĝis etendaĵo de vivisekcio, kie kuracistoj uzas virinojn anstataŭe de hundoj kaj katoj. Ŝi altiris la atenton al malriĉaj virinoj kiel la plej malbonaj viktimoj de moderna medicino, kiuj, kune kun malriĉaj pacientoj ĝenerale, estis ofte operaciitaj sen anestezio. La laborista virino kiel specio de besto fariĝis speciale efika tropo por legitimi la ginekologiajn esplorojn de kuracistoj kun la sama entuziasmo, ke bestoj estis vivisekciataj por medicinaj celoj: "Malriĉuloj estas tiel klasitaj kun bestoj kiel taŭgaj temoj por dolora eksperimento," kaj neniu konsidero estas montrita al la sentoj de ambaŭ." 25 Al kuracistoj, aliflanke, tiaj grafikaj pledoj estis rutine mokataj kiel nova speco de ina demagogio. Darwin kaj Huxley flankenbalais kontraŭvivisekciistojn kiel duonfrenezajn fanatikulojn, kaj atakis la identigon de virinoj kun bestoj kiel nur unu plia ekzemplo de hiperbola fantazio kiu produktis malverajn asertojn de viktimo. Sendube tiaj maldungoj ankaŭ maskis la timon ke "kiel kontraŭvivisekciistoj [virinoj] estis duoble subfosaj, komercante je sia virineco por malhomigi la scienciston sur sia propra tereno."

La ĉiam pli strida religia retoriko de Kingsford servis por eksponi la religian vortprovizon de la vivisekciistoj kiujn ŝi kontraŭbatalis. Kiel substrekas Coral Lansbury, kontraŭvivisekciistoj defiis ion, kio estis multe pli potenca ol scienca teorio: "Ili kontraŭbatalis sekularan kredon, kiu estis same alloga en siaj certecoj kiel marksisma doktrino." 27 Se kuracistoj pravigis siajn eksperimentojn sur bestoj (kaj virinoj) alvokante absolutajn leĝojn en la naturo, kiuj supozas ke la

102 Gauri Viswanathan

vivprincipoj povas esti komprenataj nur per kono de la meĥanismoj de morto, la tasko de kontraŭvivisekciistoj kiel Kingsford estis ne nur senvestigi la mantelon de nova pastra aŭtoritato uzurpita de kuracistoj, por kiuj laboratorioj kaj operaciejoj fariĝis 28 sed ankaŭ subfosi la uzon de la korpo kiel ejo la novaj temploj, de scio.

Annie Besant: La Paradokso de Sufero

Malmultaj homoj kontestas la frustrigojn de mapi la karieron de Annie Besant. Ŝia restado tra kelkaj malsamaj kialoj kaj movadoj - de liberpenso kaj ateismo ĝis socialismo kaj finfine ĝis Teozofio - signifis ke ŝi akordigis sin en diversaj tempoj kun temoj kiujn ŝi poste malkonfesos. Male al Kingsford, Besant estis multe pli ambivalenca direkte al scienco, kaj tio respondecas pri ŝia hezitema pozicio sur besta vivisekcio: foje ŝi estis en favoro de vivisekcio kaj en aliaj tempoj kontraŭbatalis. Ŝia feminismo same ŝanĝiĝis de unu ekstremo al alia. La konfliktitaj sintenoj de Besant al scienco akceptis aparte streĉan karakteron en la kunteksto de la atakoj de virinoj sur materialisma medicino, kiel ekzemple tiuj de Kingsford kiu eksplicite ligis la kontraŭvivisekcmovadon al spiritismo kaj Teozofio. La propra mentoro de Besant, HP Blavatsky, gvidis la avangardon kontraŭ nuntempa instituciigita religio kaj materialisma scienco. Besant trovis sin en mallerta pozicio, rezistis la provojn de Anna Kingsford konvinki ŝin pri la malicoj de vivisekcio kaj daŭrante esti firma se ne tro voĉa defendanto de vivisekcio. Sed la turnopunkto okazis en 1889 kiam Annie Besant ricevis kopion de La Sekreta Doktrino de Blavatsky. La subita lumigado de Teozofiaj principoj sigelis ŝian sorton kaj ekigis ŝian rompon kun socialismo kaj materialismo, pri kiuj ŝi fariĝis ĉiam pli malkontenta. 29 En tiu momento ŝi konvinkiĝis, ke la okcidenta scienco povas penetri la sekretojn de la naturo nur per kruda forto, kiel enkorpigita en siaj sterilaj kirurgiaj iloj, kaj ŝi turnis sin al orienta scienco "[kiu] uzas kiel siajn sciencajn instrumentojn la penetrajn kapablojn de la menso sola kaj . . . serĉas en la mensa kaj spirita ebenaĵoj esti la kaŭzoj de la materiaj efikoj." 30

La sinteno de Besant al scienco estas la ŝlosilo de ŝia komplika sinteno pri feminismo kaj kontraŭvivisekcio, ĉar en ĝi ni vidas ŝin lukti por liberigi sin de kristanismo dum strebado al religia fundamento al demandoj de materio. La eltenema batalo de Besant kun Kristo kiel simbolo de vicaria sufero igis ŝin resti malproksime de

spiritaj pravigoj de doloro enhavita en la doktrino de pekliberigo. La mildigo de sufero kaj doloro per scienco kaj racio, prefere ol per fido al la elaĉeta potenco de la ofero de Kristo, estis eble la plej severa defio al la doktrina kerno de kristanismo. Besant evoluigis sciencon aliron al demandoj de doloro, kiu kontentigis ŝin pli facile ol spiritaj klarigoj. Ŝia scienca intereso estis kultivita fare de Edward Aveling, fervora darvinisto sub kiu ŝi studis scienccon ĉe la Universitato de Londono. Pli ol la scienca trejnado kiun li disponigis, aliflanke, la speciala signo de la influo de Aveling kuŝis en liaj konjektaj esploradoj de scienco kaj mistikismo. La ligoj kiujn li forĝis inter mezepoka alĥemio kaj astrologio kaj inter psikologio kaj antikva mito alparolis la propra sento de Besant ke ĉiuj branĉoj de homa scio havis kaŝan rilaton kiu ankoraŭ estis sisteme klarigita. Sed nur post la renkonto de Ludwig Büchner, gvidanto de la germana materiisma movado, kies Menso en Bestoj kaj Forto kaj Materio ŝi entreprenis traduki, Besant trovis tion, kio eskapis ŝin dum sia tuta vivo: ke la demando pri sufero povus esti enkadrigita sukcese ĉirkaŭ la determino de materio. Sub la influo de Büchner, Annie Besant estis tirita al la doktrino de monismo kiel sole rajtigante ŝin veni al esprimoj kun la ontologio de sufero.

Nenio malpli ol la ideo, ke ekzistas nur unu substanco, el kiu Dio estas parto, povus helpi ŝin solvi la ĝenan paradokson, ke suferado estas volota de ama kaj kompatema Dio. Poste, enkadrigi la demandon de sufero ĉirkaŭ monisma koncepto de materio faciligis al ŝi alproksimiĝi al dieco kiel nek aparta de nek super la sensa vivanta estaĵo.

Kvankam la materialismo de tiu perspektivo plifortikigis ŝian ateismon, Besant venis al la vido ke sufero estis tre substantiva fenomeno kiu, kiam eltenite, funkciis kiel atestanto al la adaptebleco de la homa raso al la malfeliĉoj de naturo. La lingvo de darvinisma lukto estas nekonfuzebla, kvankam ĝi estas transigita sur metafiziko de la anima savo: „Tiu, kiu neniam suferas, devas ĉiam resti malfortaj, kaj nur en la streĉo kaj la agonio de la batalo la animo lernos elteni.“³¹ Male al gvida kontraŭvivisekcion Frances Power Cobbe, kiu turnis darvinismon sur sian kapon argumentante ke eĉ darvinisma scienco supozis parencecon inter homa kaj besta konscio ke vivisekcion transpasis, Besant konfirmis la darvinan dialektikon de lukto, malpaco kaj supervivo. Ĉi tio havus profundan efikon al ŝiaj postaj sintenoj al kontraŭvivisekcion. Kiel Evelleen Richards sugestas, darvinismo estis unu el la ĉefaj ejoj por la konstruado de la diskursivaj kategorioj da sekso,

sekseco, kaj scienco, eĉ kiam tiuj ĉi kategorioj estis kontestitaj fare de kelkaj el la sciencistoj kaj virinoj implikitaj. 32

Catherine Wessinger prave atribuas la turnon de Besant al adapta signifo de sufero al la travivaĵo de ekstremaj privatecoj en sia propra vivo. 33 Inter la plej severaj el la diversaj vojoj de Besant estis la socia ostracismo, kiu trafis ŝin kiam ŝi forlasis sian kuratan edzon, sekvita de ŝiaj bataloj por savi sian malsanan infanon de morto, kaj tiam ŝia profunda perdo pro la devo prirezigni sian junan filinon en longa kaj bone diskonigita gepatrorajta batalo. Sed tiuj spertoj neniam staris sole en la konscio de Besant kiel nura biografia atesto pri la fakto de individua postvivado. Prefere, ili estis tradukitaj en socian teorion, kiam ŝi vojaĝis de socialismo al evoluscienco. Eĉ se la dediĉo de Besant al socialismo derivis de ŝia engaĝiĝo al mildigado de homa sufero reformante la sociajn kondiĉojn kiuj produktis ĝin, ekzistis kernparto de ŝi kiu daŭre daŭre vidis suferon kiel havado de instrumenta valoro en antaŭenigado de la evoluo de la homaro kiel tutaĵo, ne spirite sed kiel specio.

La ebliga rolo de sufero en la progresema evoluo de la homa specio prenis Besant malproksime de ŝia origina objekto kontraŭ la religia pravigo de doloro. Ĉar ŝi ekvidis suferon ne kiel elaĉeta sed kiel restariga, memreguliga mekanismo de socia evoluo kiu preparis la grundon por kaj la levado de homoj de iliaj malbonigitaj sociaj cirkonstancoj kaj la progresinta movado de la homa specio al pli alta nivelo de civilizado. harmonio: "Tiu helpas homan evoluon, kiuj deturnas sin de la vivo de la korpo kaj trejnas sin en la vivo de la menso." 34

Ŝia rifuzo trakti la fizikecon de la korpo, ĝiaj severaj asertoj sur nia konscio pri vigla vivo, ĵetis longan ombbron sur kiajn ajn konvinkojn ŝi povus havi en subteno de kontraŭvivisekcio.

La eltenema ĉeesto de sufero konvenas en teorion de historio kiu ĉiam pli absorbis Besant, kaj ŝi estis tirita al la vido ke homa civilizo estas produkto de konflikto kaj malpaco inter sektoj kaj raso. La doloro de eltenado de sekta kaj rasa lukto ne povis daŭri senfine, kaj Besant havis sufiĉan fidon por kredi ke, prenita al siaj limoj, civila malpaco tradukiĝis kiel misgvidita konflikto inter homoj. Besant entreprenis studon de mondhistorioj por serĉi referencpunkton, kiu markis la limojn de homa lukto, el kiu aperus nova konscio pri la signifo de tiu lukto. Ŝia feminismo trovis konvenan kuntekston en tiu vido de historio prefere ol en la kontraŭvivisekcia movado kiu tiel dungis multajn el ŝiaj kunreformantoj kaj teozofoj.

Kelkaj elementoj ĉerpitaj el socialismo kaj evolua scienco kunfluis en ŝia pensado por proponi modelon de homa progreso kiu egalas, kaj efektive eĉ ripetis per malkonfeso, la elaĉetan funkcion de sufero en kristana savo.

En efiko, Besant alvenis en pozicion mapitan pli frue fare de Blavatsky, kiu malkonfesis sciencon monismon ĉar ĝi lasis neniun spacon por historia aŭ spirita progresado, dum Teozofio disponigis filozofian bazon por monisma koncepto de vivo kaj naturo kiuj havis biologiajn originojn sed estis metita. krom la eventualaĵoj de historia aŭ evolua ŝanĝo. Blavatsky subtenis la mondecon de historia progresado kiel esprimado de la dueco de spirito kaj materio, manifestita kiel diferenco kaj individueco kaj produktanta historiajn efikojn. Militoj kaj aliaj historiaj renversigoj sekvas la konturojn de evolua neceso, kiu restas en produktiva streĉiteco kun ontologia realeco kiu, Blavatsky insistis, povas nur esti priskribita en monismaj esprimoj kaj estas serĉita por esti prilumita fare de Teozofio. Ŝia disĉiplo Besant etendis tiun komprenon de la tiro al unueco por evoluigi la koncepton de progresema mesianismo - la lumigado de absoluta realeco kiel unueco de menso kaj materio, kune kun la fermento de evolua ŝanĝo - kiel la provo de Teozofio solvi la debatojn pri monismo. kaj dualismo.

Notoj

- 1 . Ernst Haeckel, Eterneco: Mondmilitaj Pensoj pri Vivo kaj Morto, Religio, kaj la Teorio de Evoluo (New York: Truth Seeker, 1916), 3. 2 . Helena Petrovna Blavatsky, "Forto de Antaŭjuĝo", Kolektitaj Skriboj 1889 vol. 11 , (Madras: Theosophical Publishing House, 1958), 336. Emfazo en la originalo.
- 3 . Helena Petrovna Blavatsky, "Psikologio - "La Scienco de la Animo", " Kolektitaj Skribaĵoj 1887, vol. 8 (Madraso: Teozofia Eldonejo, 1958), 334.
- 4 . Helena Petrovna Blavatsky, "Absoluta monismo; Aŭ, Menso Estas Materio kaj Materio Estas Menso: Revizio," Collected Writings 1888, vol. 9 (Madraso: Teozofia Eldonejo, 1958), 16.
- 5 . Vidu Gauri Viswanathan, Outside the Fold: Conversion, Modernity, and Belief (Princeton: Princeton University Press, 1998), 194-5, 201-3.
- 6 . Catherine Wessinger, Annie Besant kaj Progressive Messianism, 1847-1933 (New York: E. Mellen, 1988).
- 7 . Annie Besant, An Autobiography (1893; rpt. Madraso: Teozofia Eldonejo, 1939), 321; citite en Blavatsky, "Forto de Antaŭjuĝo", 334.
- 8 . Blavatsky, "Absoluta Monismo", 15.
- 9 . Rimarkindas, ke Besant redaktis revuon de ses pencoj, Nia Angulo , kiu, en , la ses jaroj, kiujn ĝi aperis de januaro de 1883, inkludis

106 Gauri Viswanathan

inter ĝiaj kontribuantoj Aveling, Büchner, kaj Haeckel. Vidu Besant, Aŭtobiografio, 258.

- 10 . Annie Besant, Doloro: Ĝia Signifo kaj Uzo (Madraso: Teozofia Eldonado Domo, 1961), 18.
 - 11 . Anne Taylor, Annie Besant: Biografio (Oksfordo kaj New York: Oksfordo University Press, 1992), 178.
 - 12 . Helena Petrovna Blavatsky, "Kial suferas bestoj?" Kolektitaj Skribaĵoj 1888, vol. 9 (Madraso: Teozofia Eldonejo, 1958), 287.
 - 13 . Todd Weir, "La Sekulara Preter: Libera Religia Malkonsento kaj Debatoj de la Postvivo en Deknaŭa-Jarcenta Germanio", Eklezia Historio 77:3 (septembro 2008), 630. 14 . Vidu, ekzemple, Moira Ferguson, Animal Advocacy and Englishwomen, 1780-1900 (Ann Arbor: Universitato de Michigan Press, 1998) kaj Richard D. French, Antivivisection and Medical Science in Victorian Society (Princeton: Princeton University Press, 1975).
 - 15 . Weir, "La Sekulara Preter", 658.
 - 16 . Helena Petrovna Blavatsky, "Ĉu Animalaj animoj?" Kolektitaj Skribaĵoj 1886-87, vol. 7 (Madraso: Teozofia Eldonejo, 1958), 25. 17 . Mary Ann Elston, "Virinoj kaj Anti-Vivisekcio en Viktoria Anglio, 1870-1900", en Vivisection en Historical Perspective, red. Nicholaas Rupke (Londono: Croom Helm, 1987), 275.
 - 18 . Janet Oppenheim, La Alia Mondo: Spiritismo kaj Psychical Research en Anglio, 1850-1914 (Kembriĝo: Cambridge University Press, 1985), 185.
 - 19 . Edward Maitland, Anna Kingsford: Ŝia Vivo, Leteroj, Taglibro kaj Laboro, vol. 2 (Londono: George Redway, 1896), 121.
 - 20 . Citita en Oppenheim, La Alia Mondo 21 . Anna Kingsford, Songĵoj kaj Songĵo-Rakontoj, tria eldono (Londono: Watkins, 1908), 61.
 - 22 . Edward Maitland, Anna Kingsford: Ŝia Vivo, Leteroj, Taglibro kaj Laboro, vol. 1 (Londono: George Redway, 1896), 326.
 - 23 . James H. Cousins kaj Margaret Cousins, We Two Together (Madraso: Ganeŝo, 1950), 272.
 - 24 . Diana Burfield, "Teozofio kaj Feminismo: Kelkaj Esploradoj en Nineteenth-Century Biography", en Women's Religious Experience, red. Pat Holden (Londono kaj Kanbero: Croom Helm, 1983), 35-6.
 - 25 . Maitland, Anna Kingsford, 79.
 - 26 . Evelleen Richards, "Redeseĝnante la Limojn: Darwinisma Scienco kaj Victorian Women Intellectuals", en Victorian Science in Context, red. Bernard Lightman (Ĉikago: Universitato de Ĉikago Gazetaro, 1997), 131. 27 . Coral Lansbury, The Old Brown Dog: Women, Workers, and Vivisection in Edwardian England (Madison: Universitato de Wisconsin Press, 1985), 164.
 - 28 . Ibid., 168.
 - 29 . Besant, Aŭtobiografio, 308-10.
 - 30 . Ibid., 316.
 - 31 . Besant, Doloro, 121.
 - 32 . Richards, "Redeseĝnante la Limojn", 121.
 - 33 . Wessinger, Annie Besant 34 . , 57.
- Besant, Doloro, 12.

5

Spinozist Monism: Perspektivoj de ene kaj ekster la Monista Movado

Tracie Matsyk

was never a Spinozist", der Zeit der ¹ asertis Wilhelm Dilthey en "Aus "Goethe Spinozastudien Goethes" ("De la tempo de la Spinoza Studoj de Goethe"), unu el la eseoj kunvenitaj en lia Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation (Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation). Mondrigardo kaj Analizo de la Homaro ekde la Renesanco kaj Reformado). Situanta meze de larĝa gamo de pripensoj pri la pliiĝo de la "moderna mondrigardo" kiun Dilthey kunvenis inter 1891 kaj 1904, la aserto venas kiel iomete surpriza, ĉar Goethe estis konvencie vidita kiel pivota figuro en Spinoza ricevo. En la sekvo de la tielnomita Pantheism Controversy de la malfrua dekoka jarcento, en kiu samtempuloj diskutis la malutilajn moralajn implicojn de la penso de Baruch Spinoza, Goethe kuraĝe malkovris kaj festis la faman ekvacion de Spinoza dio kun naturo, helpante pavimi la vojon por la establado. de Spinoza, deksepa-jarcenta nederlanda-juda filozofo de portugala deveno, kiel "germana klasikaĵo." ³

Ĉar Dilthey estis sufiĉe klare konscia pri la influo konvencie atribuita al la Spinozismo de Goethe - liaj propraj citaĵoj perfidas lin tiuflanke - tio povas motivi demandi pri la argumento kiun li iniciatis kun sia aserto kaj pri la kunteksto en kiu ĝi resonas.

En la sekvaj paĝoj, mi elmetos la kuntekston, en kiu la interpretado de Spinoza —kaj kun li, moderna monisma filozofia pozicio—gravis ne nur por Dilthey sed ankaŭ por amaso da liaj samtempuloj. Mi volas uzi la objekton de Dilthey kontraŭ etikedi Goethe-on Spinozisto, kaj la kategoriojn per kiuj li faris tion, kiel rimedon

108 Tracie Matysik

spuri certajn tendencojn kaj variojn en malfrua deknaŭjarcenta spinozisma penso. La projekto de Dilthey estis identigi la centrecon de nov-stoika monist-panteisma perspektivo ne nur al la intelektaj evoluoj de la deksepa kaj deksepa jarcentoj, sed al moderna eŭropa penso pli ĝenerale. Tamen, dum Dilthey vidis la pliiĝon de monist-panteisma filozofio kiel pivota, li vidis ĝian filozofian orientiĝon kiel neniel eksterordinaran. Efektive, dum li identigis Spinoza kiel la plej racia kaj plej sistema el la fondintoj de monista panteismo, Dilthey insistis ke Giordano Bruno mem estis la vera patro de la movado kaj ke la Grafo de Shaftesbury estis la plej influa heredanto de Bruno. 4 Alivorte, eĉ kiam la monist-panteisma mondkoncepto ofertis raciisman vojon preter la konfliktoj

ĉirkaŭ religio en la frua moderna periodo, ĝi estis markita kaj daŭre estis markita per interna dinamiko de kontestado. La fokuso de Dilthey sur Goethe kiel la intelekta figuro kies penso signifis la revivigon de la monist-panteista mondkoncepto por la deknaŭa jarcento, kaj la kunligita fokuso sur li same malĝuste identigite kiel Spinozist, tiel tiris atenton al la heterogeneco de tiu mondkoncepto al ĝia dinamismo.

kaj internaj streĉitecoj ĉar ili venis malsupren al la propra epoko de Dilthey.⁵

Malsupre mi uzos la argumenton de Dilthey pri Goethe, Spinozism, kaj la implica heterogeneco de mondkoncepto kiel itineron en la interesojn de Spinoza ricevo ene de la pli granda monista komplekso de la malfrua naŭ-deka jarcento. Por fari tion, mi unue elmetos mallongan historion de la ricevo de Spinoza ĝis la malfrua deknaŭa jarcento. Poste, mi spuros la argumentojn de Dilthey pri la malsamaj specoj de monisma panteismo kiun la pensuloj de la frua moderna epoko ellaboris, metante lian traktadon de Spinoza en la pli longan historion de ricevo sed ankaŭ evoluigante el lia traktado vortprovizon per kiu pripensi. pri la laboro de liaj samtempuloj. Mi tiam uzos la kategoriojn kiuj eliras el la analizo de Dilthey por diskuti la specojn de Spinozist monismo en kaj ĉirkaŭ la monistmovado de la malfrua deknaŭa jarcento, esplorante kiel la distingo de Dilthey inter vitalismaj kaj mekanismaj variantoj de monismo intersekciĝis kun la debatoj en la medio pri liberala. kaj socialismaj interpretoj de Spinozist-etiko derivita de lia kategorio da memkonservado. En la konkludo, mi ekzamenos kiom centraj la kategorio de memkonservado kaj ĝia rilato al vitalismo kaj mekanismo unuflanke, kaj individuismo kaj socia solidareco aliflanke, estis al la klopodoj de pensuloj de la dudeka jarcento por taksi. la politika kaj etika heredaĵo de spinozisma penso ĝenerale kaj de ĝia intersekciĝo kun deknaŭjarcenta monismo pli specife.

Spinoza en Moderna Germana Penso

Ĝi helpas komenci kun mallonga raporto pri la pliiĝo de moderna Spinozismo en germana penso. Dum post la enciklopedia studo de Jonathan Israelo de la Radikala Klerismo, ni nun komprenas, ke la influo de Spinoza tra Eŭropo estis multe pli kompleksa kaj ampleksa en la malfruaj deksepaj kaj fruaj dekokaj jarcentoj ol antaŭe supozite, ĝi estas ankoraŭ juste diri, ke vera Spinoza movado en Germanujo, daŭra pozitiva ricevo, estis unue komencita en la dua duono de la dekokaj jarcento.

De la tempo baldaŭ post lia morto ĝis ĉirkaŭ 1750, la penso de Spinoza tendencis esti la objekto de malestimo, egaligita - negative - kun senmorala ateismo, panteismo aŭ materialismo. Ricevo de Moses Mendelssohn kaj Gotthold Ephraim Lessing markis turnopunkton, kun la sugesto de Mendelssohn en lia *Philosophische Gespräche*

(Filozofiaj Diskutoj, 1755) ke la penso de Spinoza eble estos kongrua kun religio kaj etiko, se konvene interpretite, kaj la studado de Lessing de la penso de Spinoza tiutempe ke li skribis sian propran *Das Christentum der Vernunft* (La Kristanismo de Racio, 1753) kaj *Die Erziehung des Menschengeschlechts* (La Eduko de la Homa Raso, 1780). Johann Gottfried Herder, ankaŭ, estis frua entuziasmulo, kombinante sian intereson en Spinoza kun sia intereso en Shaftesbury kaj Leibniz. 8

La vera turnopunkto en germanaj literoj, tamen, komenciĝis per la tielnomita "Spinoza Konflikto", ankaŭ konata kiel la "Panteisma Konflikto". Iniciate kiel debato inter Friedrich Jacobi kaj Mendelssohn pri la ŝajna konfeso de Lessing al Jacobi estinti Spinozist, ĝi rapide ekbrulis, disvastiĝante al ĉiuj anguloj de germanaj leteroj. Dum multaj daŭre interparolis pri la pli simpla demando pri la statuso de Lessing, aliaj—precipe Goethe kaj Herder—

uzis ĝin por komenci repoziciigi la propran penson de Spinoza kiel io kiun serioza pensulo ne povis facile ignori aŭ flankenbalaŭ kiel krude ateisto. 10 Efektive, la implicoj de la penso de Spinoza tuŝis la centrajn streĉiĝojn de la germana intelekta vivo ĉe la turno de la dekokaj ĝis deknaŭa jarcentoj: plej urĝe la statuso de raciismo kaj fido al moderna penso, la statuso de transcenda Dio, kaj la ebleco de libera kaj etika—aŭ kreiva—ago fare de individua subjekto en determinita mondo. 11 Ĉefaj figuroj tra la mondo de germanaj literoj kontribuis laŭ unu maniero. 12 Immanuel Kant, ekzemple, restis skeptika pri la penso de Spinoza, vidante ĝin kiel tro dogme raciisma. 13 Goethe kaj Herder tamen profitis la okazon de la diskutado al

110 Tracie Matysik

reveni al Spinoza kaj trovi en li decidinde pli pozitivan filozofian fonton por sia propra laboro, specife aliron al naturo kaj scienca esploro kiu kompletigis siajn proprajn ideojn, kaj per ilia pozitiva alproprigo la populareco de Spinoza komencis sian firmiĝon en la germana penso. Granda Romantika entuziasmo rezultigis, kie la penso de Spinoza influas Friedrich Schleiermacher, Friedrich Schlegel, Novalis, kaj aliajn. Krome, Spinoza ricevis sian unuan ĝuste filozofian admiron - kaj seriozan kritikon - de Schelling kaj Hegel en la posta epoko.

Kaj Schelling kaj Hegel vidis la substancmonismon de Spinoza kiel la necesa deirpunkto de moderna filozofio. Tiel Hegel identigis Spinoza kiel la deirpunkto por serioza moderna penso, deklarante "aŭ Spinozismo aŭ neniu filozofion." Tamen ili ankaŭ distancigis sin de tio, kion ili konsideris kiel la "aksmismo" de lia penso, la investo en unuopa monisma substanco, kiun ili komprenis kiel malsukcesante doni realecon al finhavaj estaĵoj en la mondo. 14

Tamen, se la penso de Spinoza iĝis regula parto de germana intelekta vivo per la Romantikaj kaj idealismaj movadoj, lia populareco neniel malkreskis tiuj movadoj faris. Tute male, Spinoza iĝis ĉiam pli populara en Germanio post la materiisma turno, trovante entuziasmulojn inter Moses Hess, Heinrich Heine, kaj 15 Dum Ludwig de Maldekstraj Hegelanoj. kritika, li Feuerbach estis tuta generacio tamen admiris Spinoza kiel la "Moseo de modernaj materiistoj kaj liberpensuloj." 16 Malpli ambivalente, poste natursciencistoj de la deknaŭa jarcento serĉantaj filozofie koheran kadron, kiu koincidus kun siaj labormetodoj, lokis sian gvidilon en Spinoza.

¹⁷ Survoje, Spinoza trovis sian vojon en la normajn historiojn de filozofio kiuj iĝis la markostampo de 18 Tradukoj jarcenton. ankaŭ komencis aperi, farante la deknaŭan Spinoza havebla al neakademia spektantaro. La tradukoj de Berthold Auerbach de la kolektitaj verkoj en la 1840-aj jaroj estis la unua aro se temas pri cirkuli larĝe; liaj estis sekvitaj poste en la jarcento per tiuj de JH von Kirchmann, inkluditaj en la Philosophische Bibliothek, tiuj de Jakob Stern, publikigita kun Universalbibliothek de Reclam, kaj ankoraŭ alia aro de Otto Baensch. 19 Samtempe ankaŭ kreskis lia staturo kiel objekto de akademia esploro, ĉar disertacioj precipe prosperis en la lastaj jardekoj de la deknaŭa jarcento. Kiel rezulto de ĉio el tiu agado, Spinoza aperis antaŭ la fino de la deknaŭa jarcento kiel unu el la plej elstaraj kaj popularaj el eŭropaj filozofoj en Germanio.

20

Tamen se la penso de Spinoza atingis tian eminentecon je la komenco de la deknaŭa ĝis la dudeka jarcento, ĝi tute ne estis

kodigitaj laŭ iuj apartaj politikaj aŭ filozofiaj linioj. Efektive, la verkinto de Spinoza Redivivus (1919), libro intencita por agnoski kaj festi la "reviviĝon" de Spinoza en moderna penso, asertis ke malgraŭ la neordinara atento donita al la vortoj de Spinoza tra la jaroj, lia filozofio restis plene "nekonata". 21 En ĉi tiu vidpunkto, Spinoza estis samtempe la plej grava pensulo kaj samtempe la malplej komprenita. Dum Spinoza Redivivus atribuis la miskompreniĝon de Spinoza al sia skribstilo, estis pli ofta por komentistoj aserti ke la defio kaj promeso de Spinoza kuŝis en la fakto ke lia penso aŭ ne konvenis konvenciajn limojn en filozofio aŭ transcendis ilin. . Efektive la allogo de Spinoza por la generacio sukcedanta la idealistojn trovis en li monisman penson, kiu helpis ilin transiri preter ŝajna stariĝo inter la nekontentigaj elektoj de idealismo kaj materialismo. Johann Jacoby, ekzemple, admiris Fichte pro tre klara klarigo de la elekto kiun moderna pensulo devis fari inter idealismo kaj materialismo—

du plene malkongruaj sistemoj. Sed Jacoby rebatis ke la substancomonismo de Spinoza disponigis rezolucion al la ŝajna alfrontiĝo. Por Jacoby, fiziologo kaj politika aktivulo interesita pri evoluoj en kaj natursciencoj kaj filozofio, la aserto de Spinoza pri unuopa substanco, kies menso kaj materio estas simple du atributoj, aŭ du manieroj esprimi la unuopan substancan, sugestis, ke la percepto de menso kaj materio kiel distingitaj ŝuldiĝis sole al la limoj de homa ekkono. Skribante meze de jarcento, li kredis ke estontaj progresoj en fiziologio finfine rivelus kiel kaj kial la homa cerbo alfrontis tian limigon kiu kaŭzis misprezenton en homa percepto kaj malhelpis sciojn pri la eksterordinara harmonio de la universo.

22

En ĉi tiu ĝenerala perspektivo, ke Spinoza iradis idiosinkrazian vojon inter idealismo kaj materialismo, Jacoby ne estis sola. De Heinrich Heine kaj Moses Hess en la fruaj kaj mezaj jardekoj de la deknaŭa jarcento ĝis Ferdinand Tönnies kaj aliaj en ĝiaj fermaj jaroj, Spinoza-entuziasmoj ĉie trovis en Spinoza unikan manieron navigi la intelektajn streĉitecojn turmentantajn filozofion kaj sciencan kiel heredite de moderna. pensis. Ekzemple, Martin Berendt kaj Julius Friedländer, verkintoj de la plej daŭranta fortostreĉo de la deknaŭa jarcento por ligi la penson de Spinoza al evoluoj en moderna, post-darvinisma scienco, asertis:

Ĉiuj filozofoj, kiuj venis post Spinoza, unuflanke faris la centron de sia penso unu aŭ alian problemon, kiuj estis unuigitaj en nedividita harmonio en la penso de Spinoza.

112 Tracie Matysik

La unu grupo, tiuj kiel Locke, la francaj materiistoj de la 18-a jarcento, kaj la materiistoj de nia tempo, kuris tute kun la mekanika mondkoncepto kaj kredas trovi trovi en ĝi sole la solvojn al ĉiuj problemoj de ekzisto; ili tamen lasis tute senkonsiderajn la idealajn postulojn de la menso. La aliaj, la idealismaj filozofoj — Leibniz, Kant, Schelling, Schopenhauer — klopodis doni plenan pezon al la idealaj postuloj de la menso, sed neglektis pli-malpli la striktan neceson de la mekanika mondo (Kant en sia morala filozofio), kaj per tio en multaj kazoj ne sukcesis meti la solidan grundon sur kiu sole la ideala lumo de filozofio povas atingi veran staradon kaj sekurecon. Spinoza sole faras justecon al ambaŭ flankoj, al striktaj mekanismoj de la fizika mondo kaj al la libera krea esenco de la naturo.

23

Kun iomete malsama valento sed en simila vana, la sociologo Ferdinand Tönnies vidis Spinoza kiel la moderna pensulo unike naviganta inter la idealisma, raciisma, kaj pozitivismaj mondkonceptoj, tuŝante ĉiujn tri sed apartenantaj al neniu.

24

Estis, ĉiukaze, ofta supozo ke Spinoza subtranĉis la disigon inter idealismo kaj materialismo en moderna germana penso. Nek lia penso povus esti definitive asertita de iu ajn akademiano, filozofia aŭ politika partio, kiel mi diskutos ĉi-sube. For la 1890-aj jaroj estis la zorgoj pri ateismo kaj akosmismo, kaj kun ili la kapablo flankenbalai Spinozism kiel negrava; sur estis la vetkuro por postuli la heredaĵojn de Spinoza por lastatempe evoluantaj intelektaj kaj politikaj movadoj. Malfruaj deknaŭjarcentaj pensuloj tiel ne zorgis distancigi sin de la makulo de Spinozismo, sed prefere estis koncernitaj ĉefe por determini kion imanentan filozofion Spinoza reprezentis kaj kion ajna speciala versio de imanenco - panteisma, materiisma, monismo - implicis pri. politika kaj etika orientiĝo. Kaj tiel, en tiu kunteksto en kiu la penso de Spinoza tenis enorman tiron por malfruaj deknaŭjarcentaj samtempuloj sed en kiu neniu definitiva interpreto regis, aserto kiel ekzemple Dilthey ke Goethe neniam estis Spinozisto komencas preni sur lokan signifon. Ĝi parolas pri malfruaj deknaŭjarcentaj klopodoj determini kion tipon de monisma penso larĝe oni povus plej bone apogi por gvidi eŭropajn pensojn kaj kulturon tra kaj preter ĝiaj modernaj defioj. Necesas tiel rigardi la argumenton de Dilthey kaj la kategoriojn kiujn li uzas, komparante ilin kun manpleno da samtempaj traktadoj por vidi la diversajn intelektajn kaj politikajn projektojn al kiuj la monisma penso de Spinoza povus esti pozitive ligita.

Dilthey pri la Moderna Monist-Panteisma Epoko:
Inter Vitalismo kaj Mekanismo

Se Dilthey identigis Spinoza kiel la plej sistema pensulo de la nova raciisma-panteisma kaj monisma kadro en la frua moderna epoko, li ne prezentis Spinoza aŭ lian penson kiel sui generis. En tiu fronto, Dilthey estis aparte atenta al la pliiĝo de nov-stoikismo kiel pivota por la totala filozofia transformo de la epoko.

Li tiel identigis kiel grava por tuta generacio de pensuloj la laboron de la itala Renesanca filozofo Bernardino Telesio kaj la nederlandaj klerismo-humanisto-filologoj Justus Lipsius kaj Daniel Heinsius, kiuj ĉiuj diskonigis esencajn etikajn kaj metafizikajn ecojn de stoika filozofio en la deksesaj jarcentoj. Stoika penso mem, klarigis Dilthey, antaŭsupozis monistan supozon pri la konstitucio de la mondo en kiu "forto kaj materio, korpo kaj menso estas identaj" kaj en kiu "la universo kaj la homaro estas komprenotaj kiel sistemo de fortoj. " 25 En ĉi tiu monisma mondo, la individua estaĵo estas determinita de la leĝoj de natura neceso, spertita individue kiel la serĉado de memkonservado. Etike parolante, la stoika konkludo estis ke racia orientiĝo de vivo en konsento kun naturo estus la plej oportuna maniero konservi la memon, aŭ prefere, kiel Dilthey klarigis, racio kaj ĝia kompreno de la leĝoj de natura neceso servas kiel "la konscia esprimo kaj instrumento de ĉi tiu [mem-]

konservado." 26 Stoika etiko ankaŭ postulis racian administradon de la emocioj. "Scio estigas majstradon super la afekcioj,"

Dilthey aldonis, "en tio ke ĝi instruas kiel ekteni kaj honori, por subordigi sin al, rekta kaŭzeco kiu ekskludas eventualecon kaj liberecon kaj en kiu dio ĉeestas." 27 Estis per ĉi tiu revivigita stoika leciono, diris Dilthey, ke racio kaj imanenco aperis kiel la gvidprincipoj kun kiuj "kapti naturon kaj ordigi vivon kaj socion", tiel ke Eŭropo povis emancipi sin de dogmaj konfesoj kaj iliaj konfliktoj." 28

Dum Dilthey vidis en Spinoza la plej konsekvencon heredanton de la stoik-mona tradicio, li tamen vidis en la heredo de Giordano Bruno la realan naskiĝon de la moderna monisma panteismo. Etikedante Bruno'n "la unua filozofia artisto de la moderna mondo", 29 Dilthey identigis en sia penso la kvar trajtojn kiuj finfine trapenetris ĉiujn postajn versiojn de moderna panteismo. Unue, klarigis Dilthey, Brunoesque panteismo asertis "la unuformecon kaj daŭran koherecon de ĉiuj partoj de la universo", aŭ, alivorte, la universo estas sen komenco aŭ fino, sen centro aŭ periferio.

114 Tracie Matysik

Dum Dilthey ne priparolis la aferon, indas rimarki, ke tiu ĉi koncepto pri senfina kaj decentrigita universo markis foriron de Bruno —kaj ankaŭ de Spinoza— de la antikva stoika kadro, kiu antaŭsupozis centripetan tiron de la universo en kiun ĉiu materio ja orientiĝas al centro kaj for de malpleno ĉe la eksteraj limoj. 30 Tiun distingon flankenmetite, la grava punkto de la senfina kaj decentrigita universo estas ĝia kontraŭo al "la dualismo de subluna kaj transcenda mondo", aŭ al la privilegiado de menso super materio (privilegio kiun Kartezio, ekzemple, havis. konservita).

³¹ Due, daŭrigis Dilthey, la panteismo de Bruno komprenis la mondon kiel "la necesan klarigon de dio." Se la malfrumezepoka kristana teologio ankaŭ antaŭsupozis la senfinecon de la universo, maltrankviligita ne pri ĝia etendo en la malplenen pretere sed prefere pri ĝia eventuala dependeco de la volo de Dio konservi ĝin, la panteismo de Bruno egaligis Dion kun la mondo. Sekve, la mondo ne estus vidita kiel dependa de ago de Dio kiu eble aŭ eble ne okazis aŭ kiu povus esti okazinta alie, aŭ kiu povus esti malfarita per la volo de Dio; la mondo ekzistas kiel Dio kaj tial kiel necese. Tiel Dilthey aldonis ke "la rilato de Dio al la mondo estas unu de neceso; potencialo kaj aktualeco estas en Dio la samaj." 32 Krome, li aldonis, ĉi tiu preskribo estas aparte grava por la starigo de "ĉiuj diaj valoroj en la realeco de 33 kaj do la elimino de ĉia serĉado de valoro, signifo-la mondo," ing, aŭ morala orientiĝo en transcendentanta transcendentanta.

Dum la unua kaj dua principoj de moderna panteismo per-tenis al la statuso de la mondo kiel tutaĵo, la tria kaj kvara, laŭ Dilthey, traktis individuigitajn aferojn en la mondo.

La tria principo asertas ke "la finito estas esprimo de la malfinio." 34 Tio estas, estas ia maniero, en kiu Dio kiel totaleco manifestiĝas en unuopaj estaĵoj, kaj unuopaj estaĵoj elmontras aspektojn de la dia. La kvara premiso de panteismo traktas la inverson de la tria: nome ke panteismo postulas novan aliron al etiko, "tute novan rilaton de homoj al la pasioj, tute novan koncepton de ekspansio de la memo por partopreni en la senfina universo. ." 35 Se la malfinio iel mani-festas sin en la finio, la finio devas taksii kiel i sin orientas rilate al la malfinio. Etiko ne povas fidi je libereco aŭ trans-scendo super leĝoj regantaj la movon de la universo, kiuj estas diaj leĝoj; individua etiko devas prefere konsisti en intertraktado de tiuj leĝoj. Laŭ Dilthey, heroo etoso tiel aperis, unu kiu tiris sur la stoika kondiĉo ke "virto estas ago, forto, for-titudo, gaudium."

Se Dilthey trovis en la penso de Bruno la kvar fundamentajn principojn de la moderna panteisma mondkoncepto, li vidis en la penso de Spinoza la alian vektoron de frua moderna novstoikismo kiu formas la modernan penson. Efektive, dum Bruno estis la "filozofia artisto" de la moderna penso, Spinoza estis la plej bona reprezentanto de racia, monisma panteismo, la "centra figuro en ĉi tiu movado", en kiu "la direkto de mondanigo [Weltbeseelung] koincidas kun la direkto de universala raciismo." 37 Kiel Bruno, Spinoza teoriigis kaj la necesan ekziston de la mondo kaj la ekvacion de la mondo kun Dio aŭ senfina substanco. Tamen Spinoza foriris de Bruno ĉefe en la morala interpreto de moderna panteismo, Dilthey implicis, kaj ili evoluigis malsamajn komprenojn de la manieroj kiel individuaj unuoj manifestiĝas kaj orientiĝas etike rilate al la tuto. Laŭ Dilthey, Spinoza adoptis la kondiĉon de Bruno ke "ĉiuj aĵoj estas enanimaj [beseelt], omnia animata sunt. En ĉiu punkto de la universo la fiziko kaj mensa estas unuiĝintaj." 38 Sed por Spinoza, la animacia karaktero de la fiziko laŭigis striktan paralelecon de la atributoj, aŭ de penso kaj etendo. Tio estas, penso kaj etendiĝo disvolviĝas kune ĉar ili simple reprezentas du malsamajn manierojn de substanco aŭ dio esprimanta sin; tamen ili ne havas rimedon por interrilati. Penso ne povas influi materion, kaj materio ne povas influi penson.

39

Male por Bruno, emfazis Dilthey, la rilato de penso al etendo funkcias malsame: „Tiu ligo estas por li klare konceptata kiel vitalisma, ne paralelismo sed prefere rilato de formo kaj materio, de forma potenco kaj formado. Ĉiu parto de mensa substanco etendiĝas por fariĝi planto aŭ besto, ĝis 40 La emfazo en la vitalisto, organizi sin kiel anima korpo." "panpsikia" kadro, [Wirkung] kaj forto [Kraft], ne substancDilthey klarigis, estas sur ago kaj akcidento." 41 Ento strebas iĝi kio ĝi povas esti laŭ teleologia impulso, kontraste al la Spinozist-modelo en kiu entoj strebas konservi sin sed ne havas teleologian orientiĝon. Certe, ĉi tiuj lastaj ne estas senŝanĝaj estaĵoj; prefere, ili estas konstante en formado, sed ekzistas neniu celo al tiu formado krom konservado.

Spinoza tiel foriris akre de la vitalismo de Bruno, Dilthey konservis, sed Shaftesbury reprenis ĝin, revivigis ĝin kaj disvastigis tra Eŭropo. Efektive, Dilthey asertis ke, se Spinoza reprezentis la altecon de modernaj evoluoj en nov-stoika monismo kaj la raciisma projekto, estis vere la Bruno-Shaftesbury-modelo de panteismo kaj mondanimo kiu nutris en evoluoj en moderna.

116 Tracie Matysik

Germanio, influante ne nur Goethe, sed ankaŭ Schiller, Herder, Schelling, Hegel, kaj Schleiermacher. 42 Kaj kio estis tiu ĉi modelo de panteismo, kiun Shaftesbury disvastigis al generacio de germanaj pensuloj? La influa dimensio de Shaftesbury sur Goethe kaj aliaj, Dilthey klarigis, "kuŝis en la koncepto de Shaftesbury de naturo sub la starpunkto de arta kapablo. La originala tute vastiga, tute vivanta animo de la universo, la nemezurebla esenco, kiu disvastigis senfinan nombron da korpoj tra grandega spaco, funkcias en ĝi kiel arte produktiva forto. 43

Dilthey ne simple kunfandis Goethe kun Shaftesbury, sed prefere uzis ĉi-lastan por helpi ilustrati la foriron kiun Goethe prenis de la raciisma mekanismo de Spinoza. En ĉi tiu rakonto, unu frazo precipe elstaris por Dilthey kiel ekzempligo de la foriro de Goethe: "Se vi volas paŝi en la senfinan, iru nur en la finion en ĉiuj direktoj." 44 Dum Goethe ŝajnis kompreni ĉi tiun senton kiel la gvidilon de Spinoza al la kunfandiĝo de empiria observado kaj percepto de la senfineco de ekzisto, Dilthey vidis ĝin kiel simptom-tomata de definitiva rompo. Por Dilthey, tiu sento laŭdis la fundamentan intereson de Goethe ne en la multoblaj niveloj de scio kiujn Spinoza rekomendis (de la empiria aŭ "imaga" ĝis la racia kaj tiam ĝis la intuicia), sed prefere en la neesplorableco ("Unerforschlichkeit") de ekzisto, aŭ en la neelĉerpebla dimensio de la malfinio en ĉiu finia ento. "Ĉe ĉi tiu momento," Dilthey skribis, "[Goethe] rekonis ke la senfina, kiel la horizonto, ĉiam retiriĝas antaŭ la alproksimiĝo."

⁴⁵ Interese, ke la elstarigita trairejo sole ne nepre montras ian foriron de la penso de Spinoza, kiu ja sugestas ke feliĉo estas trovebla per kompreno de la "menso de Dio" atingita per racia kontemplado de la mondo kiel donita al la observanto. Sed tia kompreno estas nur proksimuma—se entute—per akiro de certa kaj racia scio. Dilthey vidis en Goethe, tamen, la festadon de la neesplorableco de ekzisto kiel la fonto de arta ĝuo.

Devus notiĝi ke ekzistas malmulto en la interpreto de Dilthey de Goethe kiu implicas ajnan teleologian interpreton de la monisma mondo aŭ de la mens-materia rilato. Efektive, la aparta trapaso de la fokuso de Dilthey implicus tre decentran mondon entute, en kiu eĉ la senfina kiel celo por la finhava ento estas serĉenda en ĉiuj direktoj kaj neniam atingita. Tamen, la punkto de la distingo de Dilthey ĉi tie temas ne tiom pri teleologiaj implicoj en la penso de Goethe, sed prefere pri la raciismaj kontraŭ artaj konceptoj de la mondo, ĉi-lastaj identigitaj en lia kadro.

kun la panpsikismo de la kosmologio de Bruno. Tiel dum Shaftesbury koncentriĝis pri la kreiva dimensio de naturo kaj Goethe pri la pli nesciebla dimensio kiu eternigas poezian scivolemon, ambaŭ, laŭ Dilthey, estis multe pli proksime akorditaj kun la panpsikia panteismo de Bruno ol kun la intense raciisma, mekanisma monismo de Spinoza.

Kun lia distingo inter tiu de Spinoza kaj tiu de Shaftesbury/ La heredaĵoj de Goethe de la panteismo de Bruno, Dilthey sugestis dubranĉan modernecon ebligitan per fruaj modernaj alproprigoj de Stoikismo, unu estetik-vitalista modelo kaj unu raciisma-mekanisma. Li plue ŝajnis esti maltrankvila ke tiu dubranĉa moderneco povus esti obskurita per unuopa referenco al panteismo. Tamen li ne ŝajnis nepre privilegii unu varianton de panteismo aŭ monismo super la alia. Efektive, por Dilthey, la celo estis tuj pruvi laŭpaŝan evoluon de moderna mondrigardo orientita ĉirkaŭ monisma panteismo dum samtempe indikante la variojn ene de tiu ĝenerala mondkoncepto, ĝian internan dinamikan karakteron. La speciala distingo inter la heredo de Spinoza de stoika monismo kaj tiu de Bruno, Shaftesbury, kaj Goethe prezentiĝas preskaŭ hazarda observado por li. Sed la observado tamen parolas pri grava streĉiĝo en la monisma movado dum ĝi evoluis dum la deknaŭa jarcento. Uzante la kategoriojn de Dilthey, estas precipe al tiu movado en sia Spinozist-aspekto ke mi volas turni min por la resto de la ĉapitro. Tie ni vidos, ke la streĉiĝoj en interpretoj de Spinozist monismo ĉiuj tenas al la paralelismo de la atributoj kiujn Dilthey identigas, tamen ili indikas tamen variojn laŭ vivismo kaj dinamiko kiuj foje donis teleologian orientiĝon kiun Dilthey vidus. kiel pli proksime al la panteismo de Bruno. Ni vidos ankaŭ la specife n dekaŭjarcentajn etikajn kaj politikajn implicojn, kiujn la deknaŭjarcentaj pensuloj ligitaj al siaj apartaj interpretoj de la substanca monismo de Spinoza.

Late Nineteenth-Century Variations

La laboro de Max Grunwald, historiisto de Spinozismo de la malfrua deknaŭa jarcento, estas utila loko por komenci. Skribante sian 350-paĝan historion, *Spinoza in Deutschland* (1896), en respondo al premioproklamo en la *Oesterreichische Wochenschrift*, Grunwald spuris la Spinozist-heredaĵon de la aĝo de Spinoza ĝis sia propra. Dum li rekonis pensulojn de la romantikaj kaj idealismaj generacioj por esti reviviginta la penson de Spinoza kiel inda je serioza filozofia traktado,

118 Tracie Matysik

li asertis ke nur kun la dua duono de la deknaŭa jarcento - epoko kiun li eksplicite nomis "monisto" kiel tutaĵo - estis germana penso plene preta ekkompreni la gravajn komprenojn de la penso de Spinoza. La transformo al tiu ĉi periodo estis pli "rapida kaj rimarkebla" ol iu pli frua transformo en historio, li asertis, finfine emancipiĝis de la teologiaj zorgoj de ĝiaj antaŭuloj kaj metante anstataŭe aferojn de scienco, filozofio kaj politiko ĉe la avangardo. 46 En ĉi tiu periodo, la penso de Spinoza estis resendita al sia ĝusta loko kaj interpreto, interpreto kiu, klarigis Grunwald, povis ĝuste aprezi la paralelecon de menso kaj materio.

47 Kiel Johann Jacoby, por kiu li konsideris, 48 kiel la solan Grunwald komprenis la limojn de homa ekkono laudon, kialon, kial homoj perceptas menson kaj materion kiel du apartajn substancojn: „Nur nia menso disigas ilin unu de la alia. , kiu rompas percepton arbitre en eksteran kaj internan, fizikan kaj mensan procezon." 49 Sekve, nur rekonante la limojn de homa ekkono oni povus rekoni la mislokigitan fidon je la ŝajna dueco de la mondo same kiel la senton, ke menso kaj materio povus influi unu la alian. 50

Laborante kun difino de substancomonismo kiel paraleleco de la atributoj, Grunwald ne bezonis mondanmon kun menso kiel subjekto de agado por kompreni la dinamismon de la imanenta mondo. Prefere, li emfazis en la koncepto de Spinoza de natura naturans (nature naturing) kaj natura naturata (nature natured) interne dinamika procezo, en kiu natura naturans povus esti komprenita kiel dio aŭ kiel la leĝoj de la naturo - kiuj estas unu kaj la sama aĵo en la kompreno de Grunwald de Spinoza - kaj natura naturata kiel la finhavaj estaĵoj kiuj influas kaj estas trafitaj unu de la alia laŭ tiuj naturaj leĝoj. Per ĉi tiu duobla koncepto de naturo, Grunwald asertis, oni povas detekti la "dian" en la finhavo: observante kiel finhava ento estas trafita de kaj reciproke influas aliajn estaĵojn laŭ naturaj leĝoj de moviĝo, oni povas racie kompreni tiujn naturajn. leĝoj kaj intucii ilian funkciadon senfine. Sekve, la aĝo de naturscienco, kiun Grunwald egaligis kun la monista aĝo, estis la aĝo plej taŭga por percepti la signifon de la Dio de Spinoza kaj la manierojn en kiuj lia Dio ekzistas imanente en finhavaj estaĵoj de la mondo. La aĝo de naturscienco estis agordita kaj al empiria observado de individuigitaj unuoj en la mondo kaj al la ĝeneralaj leĝoj de naturo kaj racio.

51

Por Grunwald, la eksplicite kontraŭteologia kompreno de Darwin pri evoluo perfekte ilustris la spinozistan interpreton de

naturu kaj ĝia neorientita procezo de transformo. "Neniu filozofia sistemo akomodigas tiel bone", li skribis, "kun la fundamenta teorio de moderna natura percepto, kun la teorio de la konservado de forto kaj la deveno de specioj, kiel Spinozismo.

Substanco estas eterna en siaj atributoj: la malapero de modo [unuopa ento en la Spinozist kadro] povas tiel signifi nur la transformon en alian modon." Al tiu ĉi aserto li aldonis, ke "en sistemo de absoluta kaŭzeco — kaj Spinozismo estis jam delonge agnoskita kiel tia sistemo — ne estas loko por teleologia klarigo de organismoj; kaj en ĉi tiu fakto Spinoza jam estis 52 La absoluta neceso konforma al Darwin pri decida punkto."

Spinozisma penso tiel permesis, eĉ postulis, hazardan variadon kaj la transformon de estaĵoj kaj specioj; oni ne bezonas havi mondanmon por klarigi la procezon de evoluado.

Krome, la etika pozicio kiun Grunwald derivita de Spinoza kongruis kun lia kontraŭteologia interpreto, eĉ kiam ĝi ofertis gvidliniojn por finhava individuo formi vivon. En ĉi tiu fronto, Grunwald komencis kun la emfazo de Spinoza sur la "veturado por memkonservado, Tamen li la strebado al memflorado." ⁵³ insistis ke tia "veturado"

apartenas al ĉiuj estaĵoj, organikaj kaj neorganikaj, kaj implicas neniun apartan orientiĝon. Prefere, estaĵoj devas sendepende determini kiel plej bone orientiĝi rilate al Dio, aŭ al la leĝoj de la naturo, en serĉo de sia propra florado: "La plej baza impulso reganta la vivon de nia animo, la impulso al memkonservado, koncernas. sin en sia plej libera esprimo en la serĉado de pli interna, pli profunda kono de Dio." ⁵⁴ La logiko ĉi tie iras jene: ĉiu individua afero emas normale kompreni sin kiel tuŝita nur de la plej proksima kaŭzo — tio estas, de aliaj finiaj aferoj.

Sed komprenante sin nur tiamaniere, ĝi ne sukcesas ekkompreni la pli grandan kuntekston kaj la naturajn leĝojn, kiuj regas ĉiujn fizikajn aferojn en la mondo. Nur ekkaptante Dion aŭ la leĝojn de la naturo oni kaptas la senfinan ĉenon de kaŭzaj ligoj - natura naturans - kiuj influas finian estaĵon kaj per kiuj tiu finia estaĵo influas aliajn estaĵojn. Male, oni nur plene ekkomprenas tiujn naturajn leĝojn per la studo de konkretaj, finhavaj aferoj:

Ju pli precize ni tiel konas aferojn, des pli ni scias pri ili, des pli profunde ni atingas nature en la esencon de Dio. Tiel ni alkiutimiĝas iom post iom rigardi la aferojn el la plej alta vidpunkto, en la spegulo de la eterneco; kaj ĉiuj limoj de sentemo malaperas antaŭ niaj mensoj, ĉiuj malbonaj pasioj disiĝas antaŭ nia rigardo. Ni vidas en ĉi tiuj nur la katenojn

120 Tracie Matysik

kiuj forĝas por ni la eksteran mondon; ni ne estas ni mem en ĉi tiuj ĉenoj, dum per la noblaj afektoj nia memo plifortiĝas ĉiam pli, nia vera mi estas produktita kiel ĉiam pli nobla kaj emancipita. Tiel ni neniam povas ami nin mem kaj samtempe niajn samideanojn pli kaj pli noble ol kiam ni transdonas nin plene al la amo de Dio, amo, kiu nepre fariĝas pli forta kaj interna kun kreskanta scio pri lia esenco.

55

En ĉi tiu konto, morale ne ekzistas antaŭekzistanta bono aŭ malbono en la mondo, laŭ kiu ento plej bone orientas sin. Prefere, konforme al la instruo de Spinoza, Grunwald emfazis ke bono kaj malbono estas nur etiketoj kiujn ni aplikas al aferoj kiuj plej bone servas nian memkonservadon kaj floradon. Tamen, rezultas, ke scio pri Dio kiel scio pri la leĝoj de naturo kaj kaŭzeco estas la plej alta bono, la scio kiu permesas al individuoj plej bone alĝustigi sin al natura neceso en libera kaj jesa modo. 56 La praktiko de naturscienco kiel la studo de senfinaj leĝoj de la naturo kaj la manieroj en kiuj finhavaj estaĵoj estas situantaj en ili devas sekve esti vidita kiel etika serĉo. Kaj tiel por Grunwald, substancomonismo, naturscienco, darvinisma evoluo kaj etika juĝo ĉiuj koincidas en la eksplicite neteleologia, decentrigita logiko de la penso de Spinoza. En la esprimoj de Dilthey, Grunwald restas tre proksima al la mekanisma raciismo de la penso de Spinoza, rezistente vitalismajn influojn de iu speco kiu eble instigos aŭ orientos individuojn, fortojn, aŭ sistemojn de ekzisto kiel tutaj.

Se Grunwald forte argumentis kontraŭ iu teleologia interpreto de Spinoza - kaj de la monismo kiun li vidis kongrua kun moderna naturscienco - liaj samtempuloj Martin Berendt kaj Julius Friedländer disponigis tre malsaman perspektivon. Berendt kaj Friedländer estis la verkintoj de Spinozas Erkenntnisslehre in ihrer Beziehung zur modernen Naturwissenschaft und Philosophie (Spinoza's Theory of Knowledge and Its Relationship to Modern Science and Philosophie, 1891), la plej daŭranta fortostreĉo de la deknaŭa jarcento por montri la rimarkindan kongruecon de la penso de Spinoza kun lastatempaj evoluoj en la natursciencoj. Ili ankaŭ hazarde estis akolitaj de Ernst Haeckel kaj entuziasmoj por la monisma movado. Tamen, ilia interpreto de la penso de Spinoza evidentigis multe pli vitalisman tendencon ol tiu de Grunwald, unu kiu alĝuiĝis al la ideo de la paraleleco de la atributoj sed sukcesis doni al ĝi teleologian tordadon.

Por Berendt kaj Friedländer, la penso de Spinoza estis precipe grava ĉar ĝi ofertis utilan korekton al nuntempa.

materialismo, pozicio, kiun ili trovis filozofie malforta.

Precipe, ili klarigis, la moderna materiismo volis kompreni ĉiujn fenomenojn kiel produktojn de fizika kaj kemia procezo, aŭ de "mova energio" (bewegte Energie). Ĝi stumblis provante kompreni aferojn kiel konscio, volo deirpunkto, ili asertis, kaj deziro: ĝi ne povis klarigi kiel aŭ kial atomoj, energio kaj movado iam produktos ion kiel menso aŭ mensaj fenomenoj. Spinoza sole, ili argumentis, komprenis ĉi tiun problemon dekomence kaj antaŭigis ĝin per sia koncepto de Dio aŭ substanco kiel unuopa kaj kiel manifestiĝanta en paralelaj atributoj. 58 En lia sistemo, nek menso nek materio portas la ŝarĝon de devi produkti la alian, ĉar ambaŭ estas jam antaŭsupozitaj.

Ĝis nun, Berendt kaj Friedländer legas kiel tipaj Spinozistoj.

La reala vario en ilia interpreto ekestis, aliflanke, en ilia kompreno de la koncepto de Spinoza de scio. Kiel menciite, ekzistas por Spinoza tri niveloj de scio: la imagiva, la racia kaj la intuicia. La imagiva egalrilatas al empiria observado kaj ĝenerala "aŭdiro" aŭ neesploritaj asertoj kaj asertoj de ordinara racio, dum la racia rilatas al certecoj de racio kiel ekzemple matematikaj veroj. Intuicia scio, la tria tipo, rilatas al "adekvata ideo de la absoluta esenco de atributoj de Dio", kaj procedas al "adekvata scio pri la esenco de 59 Ne surprize, ĉi tiu tria formo de scio havas longajn aferojn." estis afero de diskutado inter akademiuloj de la penso de Spinoza, sed Berendt kaj Friedländer donis al ĝi aparte idiosinkrazian difinon. Ili sekvis aĵoj", sed Spinoza en difinado de intuicia scio kiel scion pri la "speciala esenco de ili komprenis tiun "specialan esencon" kiel konsistante el la impulso por memkonservado kaj deziro kaj egaligis tiun impulson kun la volo de individuo. 60

En ilia konto, do, intuicia scio fariĝis la formo de

scio kiu komprenas la volon (kaj organika kaj neorganika), kaj estis en tiu movo ke Berendt kaj Friedländer enkondukis tion, kio povus esti nomita teleologia ⁶¹ dimension al ilia legado de Spinoza.

Ne nur la volo funkciigas por Berendt kaj Friedländer tre kiel la mondanimo aŭ spirito kiun Dilthey asociis kun vitalisma panteismo kaj prezentis kiel en opozicio al mekanikisma paralelismo; ĝi ankaŭ laŭsupoze partoprenis en procezo kiu mobilizis unuojn por strebi al pli alta organizo.

Oni ricevas bonan senton de la implico de la paraleligo de intuicia scio de Berendt kaj Friedländer kun volo kiam oni rigardas ilian traktadon de darvinisma evoluo. La strikte

122 Tracie Matysik

materiisma perspektivo povus klarigi la mekanismojn de natura selektado, ili subtenis, sed ĝi neniam povus klarigi la "originan strebadon" kiu subtenas la evoluteorion, la bazan deziron de organismoj persisti en sia ekzisto kaj evolui al "pli altaj specioj".⁶² Por Berendt kaj Friedländer nur antaŭsupozo de origina volo faris la darvinan evoluon sentebla. Sekvante ĉi tiun pensmanieron, ili asertis, ke la granda kompreno de Spinoza por moderna scienco kuŝas ĝuste en lia atento al ambaŭ racia scio, kiu komprenas la meĥanismajn leĝojn per kiuj organismoj estas regitaj, kaj ankaŭ intuicia scio kiel rimedo por kompreni la volon aŭ la "originala strebado".

Berendt kaj Friedländer ankaŭ elpensis la etikajn implicojn de la penso de Spinoza kuŝi en tiu rilato de mekanismo al volo. Kiel Grunwald kaj, efektive, kiel la plej multaj legantoj de Spinoza, ili rekonis ke Spinozist-etiko devas komenci kun la stirado por mem-p rezervado kiu difinas ĉiujn entojn. Krome, ili sekvis konvenciajn interpretojn en klarigado ke unuoj racie rekonas ke ili plej bone plibonigas sian propran potencon por mem-konservado per kombinaĵo kun similaj unuoj. Sed ĉi tie ili estis precipe ĝenitaj de la rilato de la unuopa volo al la kolektiva, problemo, kiun ili difinis kiel "la fundamenta problemo de ĉiu filozofio en nia tempo".⁶³ Citante Ernst Haeckel, ili komencis kun la premiso ke "ĉiu atomo posedas enecan sumon de energio kaj estas tiusence 'enanimad' ['beseeltet']," aŭ ĉiu atomo estas informita per sia propra volo aŭ impulso por memkonservado. . Oni povas vidi kiel, en biologiaj organismoj, tiuj atomoj tamen submetas sin

meĥanike al la ĝenerala funkciado de la pli granda organismo.

64

Same en armeo, ili aldonis, soldatoj devas labori laŭ disciplinita kaj mekanisma maniero por plenumi la ĝeneralan volon aŭ veturadon de la militistaro kiel tutaĵo. Tamen, ili insistis ke, en Spinozismaj terminoj, la individua unuo neniam rezignas sian propran volon, sian propran impulson por mem-p rezervado. Sekve, en la kunteksto de la armeo, ĉiu individua soldato devas submeti sian deziron aŭ volon al tiu de la tuta armeo; tamen la individua volo restas individuigita, eĉ kiam ĝi pruntedonas sian meĥanisman energion al la pli granda projekto.

65

Berendt kaj Friedländer tiel trovis en Spinozist monismo - aŭ ilia idiosinkrazia interpreto de ĝi - filozofian kadron kiu ne nur bone koincidis kun evoluoj en naturscienco sed ankaŭ unu kiu servis ilian klaran kombinaĵon de liberala individuismo kaj socia solidareco. Kiel Friedländer skribis en alia kunteksto, "Individuismo realigas sin plene kaj racie en kolektivismo, eligas sin nepre en kolektivismo, ĉar ĝi atingas

sia propra reala kaj vere konceptita celo — la daŭra feliĉo de individuoj — nur en kolektivismo, en la komunumo de ĉiuj. Tio estas la mirinda kaj samtempe senlime simpla morala principo de Spinoza." 66, Samtempe, tamen, Friedländer estis sufiĉe klara klarigante kiom ĝisfunde Spinozismo eksplicite rezistis modernajn formojn de socialismo kaj ĝian "komunumon de proprieto kaj produktado", kiuj, li asertis, minacis subpremi aŭ limigi "liberan individuon". komunumo, li daŭrigis, estas "tiraneco". nika kaj nenatura; ĝi estas devigo, kontraŭ kiu la homa naturo ĉiam ribelos. Tiu rekte el abstrakta kolektivismo tute miskomprenas, ke la vera komunumo devenas la libera florado de la individuo, el sia strebo al feliĉo, kiu etendiĝas al la komunumo, ĉar ĝi povas kontentigi sin nur en tiu komunumo, dum la falsa kolektivismo sin turnas detruje kontraŭ la fontoj de la individuo el kiu ĝi nature kreskis."

68

Interese, malgraŭ sufiĉe multe malsamaj interpretoj de la metafiziko de Spinoza — vitalisma, unuflanke, kaj meĥanista, aliflanke — Berendt kaj Friedländer trovis punkton de konsento kun Grunwald pri la afero de politiko. Ĉi-lasto estis malakceptema de Socialdemokratio plejparte ĉar, li asertis, ĝi derivis de tro simplisma nocio de materialismo kaj "estis nekapabla subteni . . . la plej granda ebla konservado de individueco en la sfero de la ŝtato." Same kiel Berendt kaj Friedländer, do, li insistis, ke "la politika-socia perspektivo de Spinoza tendencas . . . decidite pli al la liberala flanko." 69 Dum ĉiuj tri verkistoj estis tiel tre interesitaj pri la moralaj kaj politikaj implicoj de la penso de Spinoza—de memkonservado kiel bazo por etiko kaj socia solidareco, de la paraleleco de la atributoj, kaj la rifuzo de transcenda dio. orienti moralan vivon por individuigitaj estaĵoj - estas klare de la komuna fideleco al liberala individuismo ke la malsamaj vitalismaj kaj mekanismaj interpretoj de la penso de Spinoza ne akordiĝis facile kun antaŭfiksitaj politikaj aŭ etikaj pozicioj.

Se Grunwald, Berendt, kaj Friedländer povis ĉiuj konsenti ke la penso de Spinoza ebligis liberal-individualisman politikan kadron, aliflanke, ili alfrontis samtempulojn kiuj rigardis aferojn alimaniere. Necesas tiel ekzameni unu lastan momenton de Spinozist monismo de la 1890-aj jaroj, tiu de Jakob Stern, la tradukisto kaj populara eksponisto de la verkoj de Spinoza kaj la socialdemokrata teoriulo plej proksime rilata al la penso de Spinoza. Stern publikigis sian interpretadon de Spinozist-socialismo ekzakte kiam la konflikto ĉirkaŭ reviziismo kaj Kantiana penso en socialdemokrata teorio estis erupcii. Efektive, Eduard Bernstein, la preparolanto de la reviziisto

124 Tracie Matysik

movado kiu faris la fifaman alvokon por "reveno al Kant" kaj al la nocio de etika libereco, identigis la skribaĵojn de Stern kiel 70 Sed Georgi Pleĥanov motivus la intervenon de Stern kaj lian komprenonfonton por sia pozicio. ankaŭ postulas de Spinozist-etiko kiel definitive sur la flanko de ortodoksa marksismo kaj historia determinismo. 71 Resume, ili konsentis, ke la penso de Spinoza bone kongruas kun la socialisma kadro; ili simple malkonsentis pri ĝuste kio la implicoj de la interpreto de Stern estis.

Kion do precize proponis la Spinozisma monismo de Stern, kaj kiel ĝi komparis kun tiu de Grunwald, Berendt kaj Friedländer? 72 Unue, kiel liaj liberalaj ekvivalentoj, Stern festis la paralelismen 73 Por Stern, ĉi kiel prononcita de Spinoza. ismo ofertis la nuran tiu paralelo-de la atributoj kontentigan aliron al menso kaj materio por la socialdemokrata celo, unu kiu evitis la neadekvatecon de kruda materiismo kiu provis sed ne sukcesis klarigi la produktadon de menso. 74 Konforme al Berendt kaj Friedländer, Stern asertis ke la plej alta etika leĝo estas ami la proksimulon, ne ĉar oni devus ami la proksimulon; prefere, oni amas la proksimulon etike, ĉar amo al la proksimulo estas la plej rekta maniero servi la 75 En lia rakonto, estis du ŝajn-impulso por memkonservado. ege kontraŭaj kialoj de tiu ĉi premiso. Unuflanke, individuoj ekzemple, du individuoj de la kuniĝas por plifortigi sian potencon, "ĉar kiam, sama naturo kombinas unu kun la alia, ili kreas enton kiu povas fari duoble pli multe ol la individuigita individuo." 76 Aliflanke, kaj ĉi tie lia legado de Spinoza rompiĝis radikale de tiu de Berendt kaj Friedländer, li asertis ke en la penso de Spinoza ĉiuj individuaj estaĵoj estas nur provizoraj instantigoj de konstante transformanta naturo (natura naturans). Vere serĉi sian propran avantaĝon estas do povi vidi preter la memo kiel klara ento kaj rekoni ĝin kiel parto de tiu eterna naturo en ĝiaj senlime ŝanĝiĝantaj manifestiĝoj. Stern tiel skribis en sia libro pri Spinoza ke "la forpaso de la individuo estas vere la plej proksima aĵo al la etika ideo en sia plej pura formo." 77 Ĉi tie la problema politiko de la socia evidentiĝas, laŭ Stern, ĉar klassocio prezentas malhelpon al spinozisma etiko. En klassocio, Stern klarigis, la individua persono estas 78 La fremdulo—de la memo, de la naturo kaj de la najbaro. konkuro por la ekzistimadoj regas ĉiujn homajn rilatojn, kaj la strebo al memkonservado sekvas nur la logikon de 79 Ĉi tiu lim-"enspezo-

bazita materialismo" (" Erwerbs-Materialismus"). itacio pri etiko kaj la veturado por memkonservado, Stern plu

argumentis, "estas neapartigebla de la naturo de la persono en la klasstato, kaj povas nur malaperi kun la klasstato mem." 80

En sia kritiko de la klasŝtato, Stern enriskiĝis sufiĉe malproksimen de Spinoza, kiel li mem rekonis. Spinoza pruvis la neeviteblan kaŭzecon de naturo (kaj menso kaj materio), Stern asertis, sed li ne pripensis la neeviteblan kaŭzecon de historio. La logiko de historia evoluo devis atendi esti malkovrita unue fare de Hegel, kiu malkovris la necesan leĝon de la "daŭra evoluo de la malpli perfekta al la pli perfekta", kaj poste de Darwin, kiu elmontris la necesan evoluon de organikaj estaĵoj. . Markso estis tiam la unua se temas pri identigi la necesan historian vojon de ekonomia evoluo. Nur kun la kompreno de Marx, Stern klarigis, estis eble vidi preter "enspezar-bazita materialismo". Kaj nur tiam eblis ankaŭ kompreni kiel la impulso por memkonservado devas konduki nepre al la socialisma socio, aŭ kompreni kial la impulso por memkonservado devas konduki preter la konkuro por la ekzistrimedoj.

Pri teleologio, tiu de Stern estis kompleksa foriro de Spinoza. Kiel Grunwald, li sufiĉe diligente aliĝis al la paralelismo de la atributoj kaj la kondiĉo ke menso kaj materio estas ambaŭ regitaj per siaj propraj imanentaj leĝoj de kaŭzeco. Sekve, ekzistis en lia penso neniu vitalisma teleologio por ĉiu individuigita unuo, por uzi la distingon de Dilthey; aŭ, ekzistis neniu Brunoesque mondanimo kiu instigas unuojn por preni specifan formon. Male, anstataŭ sinkrona, spaciigita teleologio, Stern anstataŭigis historian teleologion kaj modifis la penson de Spinoza sekve.

Se en la penso de Spinoza ĉiuj individuoj estas racie ligitaj serĉi socion kaj kunlabori kun siaj samtempuloj en la postkuro de reciproka florado, ili estas en la marksisma Spinozismo de Stern ĉiam pli verŝajne fari tion dum la historio disvolviĝas. Krome, ili moviĝas al celo, kiu finfine emancipigos ilin de ilia kondiĉo de tempa individuigo, la avara individuigo de kapitalisma socio. Ankoraŭ pli for de Brunoesque impulso preni apartan formon, individuoj estas pelitaj en la kadro de Stern direkte al venkado de la speciala formo kiun ilia tempe kaj soci-specifa historia kunteksto devigas ilin preni.

Konkludo

Se Grunwald, Berendt, Friedländer, kaj Stern estis ĉiuj tre klaraj en siaj respektivaj politikaj interpretoj de Spinozist monismo, Dilthey ne estis tiel klara en la politika aŭ etika signifo de la

126 Tracie Matysik

distingon li asertis inter la vitalismaj kaj meĥanizmaj varioj. Tamen debato de la 1940-aj jaroj kiu pripensas la intervenon de Dilthey kaj metas denove en kuntekston la findeknaŭjarcentajn monismajn diskutojn entute ofertas kadron kun kiu almenaŭ komenci nefermitan finan komenton. La debato komenciĝis per diskuto de Max Horkheimer en lia eseo "The End of Reason" (1941) pri la koncepto de mem-konservado. En la eseo, Horkheimer prezentis la koncepton de memkonservado kiel fundamentan principon de moderneco, enhavanta samtempe ĝian emancipan potencialon kaj ĝian detruan tendencan. Racio en ĉiuj siaj formoj, li asertis, estis mobilizita esence en la servo de memkonservado, sed la racio en la servo de memkonservado ankaŭ estas facile renversita tiel ke, foje, "la individuo devas perforti. al si mem kaj lernu, ke la vivo de la tuto estas la necesa antaŭkondiĉo de lia propra." 81 Tio estas, laŭ Horkheimer, racio bazita sur la premiso de memkonservado povas konduki al situacio en kiu ĝi devigas la individuon submeti sian propran intereson al la bonfarto de la tuto, kiel partopreno en la tutaj promesoj. la plej bona ebla ŝanco elteni. Faŝismo, konkludis Horkheimer, simple devigas la modernan koncepton de memkonservado atingi sian internan potencialon, sian plenan inversigon ĝis la kompleta forigo de la memo: "Tiu memkonservado povas eĉ postuli la morton de la individuo, kiu estas. konservenda. Ofero povas esti racia, kiam necesas defendi la potencon de la ŝtato, kiu sola kapablas garantii la ekziston de tiuj, kies oferon ĝi postulas." 82

Krome, Horkheimer vidis la fuzion de racio kun vetur-bazitaj sciencoj de la malfrua deknaŭa jarcento kiel la turnopunkto en la historio de mem-konservado kiel kategorio da racio. Evoluigante la logikon en pli daŭranta modo en ilia komuna Dialektiko de Klerismo, Horkheimer kaj Adorno kune daŭriĝis por identigi la penson de Spinoza mem kiel la plej gravan esprimon de memkonservado kaj ĝia logiko, vidante en la nocio de Spinoza de la conatus la "vera maksimumo de la tuta okcidenta civilizo", kun ĝiaj emancipaj kaj memdetruaj implicoj.

83

Du jardekojn poste, tamen, Hans Blumenberg disponigis iom nerektan respondon al Horkheimer kaj Adorno en sia propra eseo, "Selbsterhaltung und Beharrung: Zur Konstitution der neuzeitlichen Rationalität" ("Mem-Konservado kaj Konservado: Sur la Konstitucio de Moderna). Racio"). Skribante ŝajne en respondo al la portretado de Dilthey de Spinoza kiel heredanto de stoika penso, Blumenberg defendis Spinoza en modo liaj samtempuloj 84 Multe same rapide rekonita kiel traktita al la logiko de Horkheimer.

li faris en sia pli etendita verko *The Legitimacy of the Modern Age*, Blumenberg celis ĉi tie defendi la specifecon kaj kritikan potencialon de la moderna racio kaj, ĉi-kaze, la lokon de la penso de Spinoza en ĝi. En la eseo, Blumenberg asertis ke Dilthey neadekvate distingis inter la mekanisma universo de Spinoza kaj la teleologie centrita universo de la stoikuloj. Kiel rezulto, li finis, Dilthey ensumis Spinoza malvere en organika tradicio de veturadoj kaj tial ne rekonis la vere kritikan novigon en la penso de Spinoza. Tiu kritika novigado, Blumenberg asertis, estis la mekanisma kaj ne vitalisma kompreno de memkonservado, ĝia insista "libereco de kontraŭdiro" kiu emancipis ĝin de ĉia ekstera teleologio, de ĉiuj organizitaj formoj de naturo aŭ socio al kiuj individua konatus povis submeti sin. . 85 Funkcianta pli kiel la koncepto de inercio de Newton, ĉi tiu memkonservado kiu estas libera de kontraŭdiro estas principo kiu eniras aŭtomate, ĉiam regas, kaj neniam povas esti kompromitita; ĝi malpermesas eniron en kontrakton kiu detruus la memon. 86 La grava elemento de la penso de Spinoza, kiu permesis al ĝi rezisti al la inversioj identigitaj de Horkheimer, laŭ Blumenberg, estis ĝia kunfandiĝo de racio kun afekcio, la insisto ke ili funkcias laŭ spektro kaj ke la celo de la kialo ĉiam estas servi la afekcion—kaj ne. stirado bazita—florado de la individua ento. Sekve, ĝi rezistas la specon de reigo kaj aŭtonomio al kiuj Horkheimer vidis modernan racion inklina kaj kiujn li vidis kiel la bazo por ĝia potencialo al detrua inversio.

En ludo en tiu nereakta renkonto inter Horkheimer kaj Blumenberg estis plej urĝe la statuso de racio kaj scienco en moderneco. Sed ili ankaŭ okupiĝis pri la statuso de individuaj aferoj en la mondo, precipe ĉar ili rilatas al monisma politiko konstruita sur la etiko de memkonservado. Tio estas, ili diskutis la aferon de individuigo kaj socia organizo kiam neniu transcendo povas esti supozita kaj kiam la sama principo de memkonservado regas unuopaj kaj kolektivaj estaĵoj egale. Alivorte, ili estis okupataj de proksimume la samaj temoj kiuj vigligis debatojn de malfruaj deknaŭa jarcento. Cetere, ili interesiĝis pri tio, ĉu ekzistas diversaj formoj de racio kaj scienco, kiuj pli bone servas la emancipan potencialon promesitan en la alveno de radikale imanenta moderneco. Se Horkheimer emis vidi la sciencon turnon al veturadoj en la lastaj jardekoj de la deknaŭa jarcento kiel precipe danĝera, kunfandado de vivo al racio kaj ĝia plej detrua potencialo, Blumenberg insistis ke la du povis resti apartaj, kaj ke la penso de Spinoza aparte rezistis

128 Tracie Matysik

la vitalismo kiun Horkheimer timis. En ĉi tiu fronto, estas interese ke Horkheimer kaj Blumenberg dividis perspektivon ke vetur-bazitaj konceptoj de monismo estis finfine antaŭuloj al nacisocialisma ideologio kaj ĝia murdema politiko de detruo. Ili simple malkonsentis ĉu la penso de Spinoza estis la kvintesenco de tiu moderna principo de memkonservado kiu povis inversigi sin aŭ prefere la kontraŭmodelo kiu rezistis inverson.

Tamen kaj Blumenberg kaj Horkheimer skribis en la maldormo de Nacisocialismo, dum la Spinozismaj monistoj de la dek-deka jarcento alfrontis tute malsaman kulturan momenton, unu en kiu la samaj partoj estis en ludo - la statuso de la individua unuo rilate al socia tuto, la signifo de mekanismo. kaj veturado en radikale imanenta kunteksto—sed en kiu la tuto prezentis tre malsaman bildon. Mekanismo kaj vitalismo estis akademias kategorioj por Dilthey, sed kiel liaj pli aktivulaj ekvivalentoj, li alfrontis la saman rapide industrializing, urbanizing, kaj individuizing mondo ĉe la fino de la jarcento kiu Grunwald, Berendt, Friedländer, kaj Stern estis. Estas do ne surprize ke lia terminologio koncerne variaĵojn en monisma penso apartenas al la Spinozismoj de liaj samtempuloj, laborante kiel io de enkadriga aparato por la gamo da eblecoj kiujn ili kunvenigis dum ili ĉiuj luktis kun la statuso de la individuo en la moderna mondo. Ili ĉiuj alfrontis malamikecon la simplecon de penso malantaŭ materiismaj kadroj kaj la malfacilecon konstrui sur ili ajnan progresman politikon — estu tiuj liberal-individualisma aŭ socialisma. Ili estis, certe, maltrankvilaj pri la rilato de individuigitaj unuoj al pli grandaj, kolektivaj grupigoj, kaj ili estis maltrankvilaj pri la diferencoj inter paralelaj kontraŭ interagaj atributoj de substanco. Sed la moralaj implicoj de vitalismaj kaj mekanismaj klarigoj de menso kaj materio estis tre malfermitaj por debato, kun neniu implicante necesan politikan aŭ moralan orientiĝon. Efektive, estas interese en la lumo de la zorgoj de kaj Horkheimer kaj Blumenberg ke la plej vetur-bazita interpreto ofertita fare de iu el la deknaŭjarcentaj Spinozistoj ĉi tie diskutitaj estis tiu de Berendt kaj Friedländer, kiuj estis sin la plej koncernaj kun la rimedoj per kiu liber-erala individuismo povas esti konservita en kolektivaj sociaj forma-toj; dume la plej insiste mekanisma raporto estis ofertita fare de Stern kiu anoncis la venkon de individuigo en socia ordo preter kapitalo.

Resume, do ni povas vidi, ke la distingo de Dilthey inter vitalismaj kaj mekanismaj manieroj legi Spinoza servas kiel io.

de ponto inter zorgoj pri monismo kaj ĝiaj implicoj de la deksesa jarcento ĝis la mezo de la dudeka. La zorgoj pri la paraleleco de la atributoj kontraŭ ilia interago, kaj la implicoj por la morala orientiĝo de la individua unuo strebanta al memkonservado, restis konstanta dum la "monisma jarcento" precipe, sed ili ankaŭ ekzistis antaŭ kaj post ĝiaj jaroj de elstareco. Grave, tamen, se Horkheimer kaj Blumenberg tiel klare prononcas, kiaj estas la politikaj kaj etikaj implicoj de tiuj koncipaj debatoj, ni memorigas, kiam ni rigardas la deknaŭjarcentajn spinozistojn, tamen, ke oni ne povas legi malantaŭen de la postmilita epoko ĝis. la 1890-aj jaroj, kaj certe ne al la jarcentoj antaŭe, ĉar la politikaj kaj kulturaj kuntekstoj simple devigis malsaman konstelacion de konsideroj, eĉ kiam la partoj restis la samaj. Efektive, ĉiuj el la malfruaj deknaŭjarcentaj verkintoj menciitaj ampleksis darvinismon kaj serĉis ligi ĝin proksime al la penso de Spinoza, sed verŝajne neniu faris tion en modo kiu enkalkulus la eblan neniigon de la memo kiun kaj Horkheimer kaj Blumenberg vidis kiel ĝia potencialo. .

La konkluda punkto devas esti, do, ke — tre kiel reformkulturo kiel tutaĵo en la Wilhelmine epoko — la spinozist-monistaj intelektaj movadoj fine de la deknaŭa jarcento estis ege diversaj, eĉ en siaj darvinismaj inklinoj. Ili klare ĉirkaŭiris multajn zorgojn, kiujn post-1945 intelektuloj trovas urĝaj: la statuso de individuaj aferoj en la mondo, ilia rilato al leĝoj de natura kaj racia neceso, la monisma defio, kiu rezistas liberan volon aŭ aŭtonomian mensan agadon. , rilataj teorioj de etika ago, kaj la loko de veturadoj kaj iliaj teleologiaj efikoj al specifaj unuoj kaj sociaj komunumoj. Krome, se ili foje kredigis kelkajn el la pensmanieroj kaj teleologian potencon de movoj kiuj ŝajnus malbonaŭguraj en nacisocialisma Eŭropo kaj ĝiaj sekvoj, ili ankaŭ kaj samtempe serĉis pensmanieron kiuj tuj rekonis la legitimeco de sciencaj evoluoj kaj konservis la liberan floradon de individuoj. Estas ĉi tiu totala kunteksto kiu indikas implican signifon al la distingoj de Dilthey inter mekanismo kaj vitalismo, aŭ inter teleologiaj kaj kontraŭteleologiaj interpretoj de Stoik-informita moderna racieco, same kiel la principon de mem-konservado kiel fundamenta koncepto por etiko. Ĉi tiuj estis

aferoj de decida graveco en lia malfrua deknaŭjarcenta kun-teksto, minacante grandaj al samtempuloj kiel kategorioj de urĝa zorgo. Sed la zorgo pri tiaj demandoj estis unu de atentemo al diversaj potencialoj en tiu socio, kaj promesplena kaj minaca.

130 Tracie Matysik

Vidite tra la lenso de Horkheimer kaj Blumenberg, ili montras al la verŝajneco de kataklisma estonteco sed neniel ĝia neeviteblo.

Notoj

Mi dankas al la Instituto por Historiaj Studoj ĉe la Universitato de Teksaso en Aŭstino pro la tempo kaj financo, kiuj permesis al mi verki ĉi tiun ĉapitron.

1. Wilhelm Dilthey, "Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation", en *Gesammelte Schriften*, red. Wilhelm Dilthey, vol. II, 10-a eld. (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1977), 408. 2. Unu el la pli daŭraj diskutoj de la "Panteisma Konflikto", ankaŭ foje konata kiel la "Spinoza Konflikto", estas David Bell, *Spinoza en Germanio de 1670 ĝis la Aĝo de Goethe* (Londono: Instituto de Germanaj Studoj, 1984). Vidu ankaŭ Willi Goetschel, *Spinoza's Modernity: Mendelssohn, Lessing, and Heine* (Madison: Universitato de Wisconsin Press, 2004); Beth Lord, *Kant and Spinozism: Transcendental Idealism from Jacobi to Deleuze* (New York: Palgrave, 2011), esp. 20-40.
3. Manfred Walther, "Spinozismus ille Spinoza oder wie Spinoza zum 'Klassiker' wurde: Zur Etikettierungs-, Rezeptions-, und Wirkungs-geschichte Spinozas im europäischen Vergleich," en *Beobachter und Lebenswelt: Studien Gezuristes-Natursens-, Sosten Gezurts- Natursens*. Helmut Reinalter (Thaur: Thaur, 1996), 183-238. 4. Dilthey, "Weltanschauung und Analyse", 285.
5. Por diskuto de mondrigardo en la penso de Dilthey, vidu Michael Ermarth, *Wilhelm Dilthey: The Critique of Historical Reason* (Ĉikago: Universitato de Chicago Press, 1978), 323-338.
6. Pierre Macherey lastatempe asertis ke, proksimume parolante, deknaujarcenta Spinozismo estis rakonto de vivo kaj Kraft, aŭ forto, tio estas, ke la dinamika aŭ vitalisma varianto dominis. Ĝuste tia ĝeneraligo tamen klopodis kontraŭbatali per siaj propraj terminologiaj distingo, kaj kiun mi klopodas ĉi tie problematigi per zorgema legado de pluraj elstaraj Spinozistoj en la epoko de Dilthey. Vidu Ulrich Johannes Schneider, "Jedes Jahrhundert hat seinen eigenen Spinoza: ein Gespräch mit Pierre Macherey", *Zeitschrift für Ideengeschichte* 5:1 (2011): 9. 7. Jonathan Israel, *Radikala Klerismo* (New York: Oxford University Gazetaro, 2002).
8. Bell, *Spinoza en Germanio*, 24-25, 27-32, 39. Vidu ankaŭ Goetschel, *Modernity de Spinoza por diskutoj de Mendelssohn kaj Lessing*; Steven Smith, *Spinoza, Liberalism, and the Question of Jewish Identity* (Nova Haven, CO: Yale University Press, 1998). Pri la Spinozist-evoluo de Herder, vidu Michael Mack, *Spinoza and the Specters of Modernity: The Hidden Enlightenment of Diversity from Spinoza to Freud* (New York: Kontinuumo, 2010).
9. La debato okazis en privataj leteroj kaj pli substance, en Moses Mendelssohn, *Morgenstunden oder Vorlesungen über das Daseyn Gottes* (Berlino: Voss, 1785); Friedrich Jacobi, *Über die Lehre des Spinoza in Briefen*

- an den Herrn Moses Mendelssohn (Breslau: G. Löwe, 1785); Mendelssohn, An die Freunde Lessings (Berlino: Voss, 1786); Jacobi, Wider Mendelssohns Beschuldigungen betreffend die Briefe über die Lehre des Spinoza (Leipzig: Georg Jochim Goeschen, 1786).
- 10 . Bell, Spinoza en Germanujo ,
 71. 11 . Ibid., 94; vidu ankaŭ Warren Breckman, Marx, the Young Hegelians, and the Origins of Radical Social Theory: Dethroning the Self (Kembriĝo kaj New York: Cambridge University Press, 2001), 23–26.
 - 12 . Max Grunwald donas lud-post-ludan konton en sia Spinoza in Deutschland (Berlino: S. Calvary & Co., 1896), 92–147.
 - 13 . Immanuel Kant, "Was heißt: Sich im Denken orientieren?" en Gesammelte Schriften, red. Königlich Preußische Akademie der Wissenschaften (Akademie-Ausgabe), vol. 8 (Berlino: de Gruyter, 1902). 14 . GWF
- Hegel, "Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie", en Werke in zwanzig Bänden, red. Eva Moldenhauer, vol. 20 (Frankfurto: Suhrkamp, 1979), 163–164; vidu ankaŭ FWG Schelling, "Zur Geschichte der neueren Philosophie" (Munkeno Vorlesungen, 1827), en Sämtliche Werke, vol. 10 (Stuttgart: Cotta, 1860), 36. Bonega diskuto estas Ulrich Johannes Schneider, Philosophie und Universität: Historisierung der Vernunft im 19. Jahrhundert (Hamburgo: Felix Meiner, 1999), 272–275. Vidu ankaŭ Manfred Walther, red., Spinoza und der deutsche Idealismus (Würzburg: Königshausen und Neumann, 1992).
- 15 . Vidu precipe Goetschel, Moderneco de Spinoza, 253–276; Yirmiahu Yovel, Spinoza kaj Aliaj Herezuloj, Volumo 2: La Aventuroj de Immanence (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992).
 - 16 . Ludwig Feuerbach, Principoj de la Filozofio de la Estonteco (1843), trad. Manfred Vogel (Indianapolis: Hackett, 1986), paragrafo 15.
 - 17 . Vidu diskuton sur paĝo 111, 120–123 de Johann Jacoby, Martin Berendt kaj Julius Friedländer.
 - 18 . Vidu Schneider, Philosophie und Universität, 257–275.
 - 19 . Ibid., 258, 290–293.
 - 20 . Ibid., 314.
 - 21 . Anonima, Spinoza Redivivus: Eine Fibel für Anfänger und Verächter der Philosophie (Halle: Weltphilosophischer Verlag, 1919), 18.
 - 22 . Vidu precipe Johann Jacoby, "Zur Kritik Fichte: Schreiben an Prof. Moleschott," kaj "Materialismus und Idealismus", en Gesammelte Reden und Schriften, vol. II, 3-a eld. (Hamburgo: Otto Meißner, 1889), 6–10, 101–129.
 - 23 . Martin Berendt kaj Julius Friedlaender, Spinozas Erkenntnisslehre in ihrer Beziehung zur modernen Naturwissenschaft und Philosophie (Berlino: Mayer und Mueller, 1891), xiii–xiv.
 - 24 . Ferdinand Toennies, "Studie zur Kritik des Spinoza", en Ferdinand Toennies: Studien zur Philosophie und Gesellschaftslehre im 17. Jahrhundert , red. EG Jacoby (Stuttgart-Bad Cannstatt: Friedrich Frommann Verlag, 1975), 285–288.
 - 25 . Dilthey, Weltanschauung und Analyse, 290, 287.
 - 26 . Ibid., 290.
 - 27 . Ibid., 288.

132 Tracie Matysik

28 . Ibid., 283.

29 . Ibid., 298.

30 . Hans Blumenberg argumentas ke Dilthey miskomprenas la rompon de Spinoza de la stoikuloj pri tiu punkto kaj sekve neadekvate distingas inter la organika teleologio en stoika metafiziko kaj la mekanisma kaj kontraŭteologia substanco en la penso de Spinoza. Vidu Blumenberg, "Selbsterhaltung und Beharrung: Zur Konstitution der neuzeitlichen Rationalität", Akademie der Wissenschaften der Literatur: Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse 11 (1969): 335-383.

31 . Dilthey, *Weltanschauung und Analyse*, 326-327.

32 . Ibid., 332.

33 . Ibid., 331.

34 . Ibid., 334.

35 . Ibid., 335.

36 . Ibid., 288.

37 . Ibid., 285.

38 . Ibid., 336-337.

39 . Ibid., 337; Spinoza, "Etiko", Parto 1, Propono 10-11, en Spinoza: Kolektitaj Verkoj, red. Michael Morgan, trad. Samuel Shirley (Indianapolis: Hackett, 2002). Ĉiuj plureferencoj al la verkoj de Spinoza rilatas al tiu kolektita volumeno.

40 . Dilthey, *Weltanschauung und Analyse*, 337. 41 .

Ibid., 337. 42 .

Ibid., 342, 397-398.

43 . Ibid., 398.

44 . Ibid., 408.

45 . Ibid., 408.

46 . Grunwald, *Spinoza en Deutschland*, 245.

47 . Ibid., 6.

48 . Ibid., 217-220.

49 . Ibid., 6.

50 . Ibid., 6-7.

51 . Ibid., 245-246.

52 . Ibid., 246.

53 . Ibid., 4.

54 . Ibid., 9.

55 . Ibid., 9.

56 . Ibid., 8-9.

57 . Ibid., 78-79.

58 . Ibid., 85.

59 . Spinoza, "Etiko", Part II, Proposition XL, Scholium 2.

60 . Ibid., 60, 66-67.

61 . Ibid., 67.

62 . Ibid., 87.

63 . Berendt kaj Friedländer, *Erkenntnislehre de Spinoza* 64 . , 77.

Ibid., 86.

65 . Ibid., 89-92.

- 66 . Julius Friedländer, Spinoza: ein Meister der Ethik: Nach einem Vortrage gehalten in der Deutschen Gesellschaft für ethische Kultur in Berlin (Berlino: CR Dreher's Verlag, 1895), 27.
- 67 . Ibid., 29.
- 68 . Ibid., 29-30.
- 69 . Grunwald, Spinoza en Deutschland, 260.
- 70 . Vidu Eduard Bernstein, "Das realistische und das ideologische Moment im Sozialismus: Probleme des Sozialismus, 2. Serie II", Die Neue Zeit 16: 34 (1897-1898): 228. 71 . Georgi Plekhanov, "Bernstein und der Materialismus", Die Neue Zeit 16, vol. 2:44 (1897-1898): 545-555. Vidu ankaŭ Georgi Plekhanov, Beiträge zur Geschichte der Materialismus (Stuttgart: Dietz, 1896). Por pli lastatempaj teorioj de Marksismo kaj Spinozismo, vidu Louis Althusser, Eseoj en Self-Criticism, trad. Grahame Lock (Atlantikaj Altaĵoj, NJ: Schocken, 1976); Pierre Macherey, Hegel ou Spinoza (Parizo: La Decouverte, 1979); Etienne Balibar, Spinoza kaj Politiko, trad. Peter Snowdon (Londono kaj New York: Verso, 1998); Antonio Negri, La Sovaĝa Anomalia: La Potenco de la Metafiziko kaj Politiko de Spinoza, trad. Michael Hardt (Minneapolis: universitato de Minnesota Press, 1991).
- 72 . Ĉi tiu alineo kaj la du sekvantaj devenas plejparte de ĉapitro 6 de mia Reformado de la Morala Temo: Etiko kaj Sekseco en Mezeŭropo, 1890-1930 (Itaca kaj New York: Cornell University Press, 2008).
- 73 . Jakob Stern, "Der ökonomische und der naturphilosophische Materialismus", Die Neue Zeit 15 (1897): 302.
- 74 . Ibid., 304. Por plia klarigo de Stern pri materialismo kaj kaŭzeco, vidu "Substanz- und Causalitätsidee", Sozialistische Monatshefte 8, vol. 2:10 (1904): 824-828.
- 75 . Jakob Stern, "Materialistische Geschichtstheorie und Ethik", Ethische Kultur 1:3-4 (1893): 30; Stern, tiu de Die Philosophie Spinoza: Erstmals gründlich aufgeheilt und populär dargestellt, 2-a red. (Stuttgart: Dietz, 1894): 147.
- 76 . Ibid., 156.
- 77 . Ibid., 187.
- 78 . Vidu ankaŭ "Ökonomisch-philosophische Manuskripte aus dem Jahre 1844" de Karl Marx, kiu enhavas okulfrape similan koncepton de triobla fremdiĝo, en Karl Marx, Friedrich Engels Werke, red. Institut für Marxismus-Leninismus, Ergänzungsband, Parto 1 (Berlino: Dietz, 1956), 465-588, 510-522. Ne estas indiko, ke Stern legis ĉi tiujn, kvankam la penso ŝajnas moviĝi paralele kun ili.
- 79 . Stern, "Materialistische Geschichtstheorie und Ethik", 30.
- 80 . Ibid., 30.
- 81 . Max Horkheimer, "La Fino de Racio", Studoj en Filozofio kaj Sociaj Sciencoj, vol. IX (1941), 369.
- 82 . Ibid., 372.
- 83 . Max Horkheimer kaj Theodor Adorno, La Dialektiko de Klerismo , trad. John Cumming (New York: Kontinuumo, 1991), 29.
- 84 . Vidu Hans Ebeling, "Vorbemerkung", en Subjektivität und Selbsterhaltung: Beiträge zur Diagnose der Moderne, red. Hans Ebeling (Frankfurto a. M.: Suhrkamp, 1976), 7.

134 Tracie Matysik

- 85 . "Was Spinoza für diese Begriffsgeschichte geleistet hat, liegt vor allem in dem hohen Abstraktionsgrad, den er dem Prinzip der Selbsterhaltung jenseits seiner organisch-metaphorischen Tradition und seiner ethischen wie politischen Anwendbarkeit gegeben hat. . . In seiner abstrakten Generalisierung hat der Satz von der Selbsterhaltung nichts mehr von einer Verhaltensform, von einem organischen Trieb, von einem psychischen Streben an sich. Er hat jede teleologische Implikation verloren."
Blumenberg, "Selbsterhaltung und Beharrung", 371.
- 86 . Ibid., 373.

6

Monismo kaj Morfologio ĉe la Turno de la Dudeka Jarcento

Sander Gliboff

Kiel Todd Weir observas en la enkonduko al tiu volumo, la monismo de Ernst Haeckel (1834-1919) estis "naturalisma mondrigardo bazita ĉefe sur la teorio de biologia evoluo." 1 Sed kio, precize, estis "la" teorio de biologia evoluo, laŭ Haeckel? Kaj ĝis kia grado la inverso povus esti vera kaj la teorio dependis de la mondkoncepto? Ĉar la fundamentoj de monismo postulis pli de evolucio ol la nura transformo de specioj, kaj ne ĉiuj konkurantaj teorioj de la epoko de Haeckel povis kontentigi tiujn postulojn same bone. Fakte, Haeckel malakceptis kelkajn el ili sufiĉe impete pro ilia nekongruo kun monismo.

Kelkaj teorioj estis evidente "dualismaj", en tio ili postulis transcendantajn planojn kaj celojn gvidi evoluon aŭ dikti formon, kaj tiel estis neuzeblaj. Aliaj devis esti malakceptitaj ĉar ili permesis al la menso kaj la perceptitaj bezonoj de la organismo kaŭzi kaj direkti evoluon ŝanĝon. Sed Haeckel ankaŭ malaprobis kelkajn raportojn kiuj estis ŝajne mekanikismaj kaj materiismaj laŭ karaktero kaj intenco sed malobservis siajn monismajn striktegojn laŭ pli subtilaj manieroj. Mallonge, la postuloj de monismo informis kaj limigis la teorieferojn de Haeckel kaj helpis al li malvastigi la kampon. Kion li finfine prezentis kiel la teorion de biologia evoluo estis interpreto de la laboro de Darwin, zorge kreita ne nur por ĝiaj biologiaj kaj praktikaj meritoj, sed ankaŭ por devigi monismajn principojn.

La ligo inter la teorio kaj la mondkoncepto ne estis perdita ĉe la kritikistoj de Haeckel, kiuj ofte malestimis la unuan por subfosi la duan. Longtempe, la Formo kaj Funkcio (1916) de biologo ES Russell estis plej damaĝa.

Russell skribis ke Haeckel "kombinis sian evoluismojn kaj lian

136 Sander Gliboff

materialismo por formi strangan Monismon propran", kaj ke Haeckel estis "tro tranĉe materiisma, tro multe la popularigisto de kruda kaj ordinara filozofio de Naturo" por reprezenti ĉefan morfologion. La sistemo de Haeckel, krome, estis naive reduktisma, kun "la formo kaj agadoj de vivaĵoj . . . konsiderata kiel nur la mekanika rezulto de la fizika kaj kemia konsisto de iliaj korpoj." Iom kontraŭdire, li ankaŭ priskribis Haeckel kiel kredado je transcendaĵoj arketipoj kiuj gvidis evoluon, kiel Goethe kaj la Romantika Naturphilosophen .

imagis ĝin. ²

Laŭ aliaj raportoj, la problemoj kun la monismo de Haeckel ne estis ĝia materiismo, sed ĝia mistikismo kaj malklara kaprico. Kiel plendis la frua historiisto de biologio Erik Nordenskiöld, Haeckel "eniras," unuflanke, "blinda fido al la potenco de 'mekanika kaŭzeco' klarigi ion ajn," sed aliflanke, daŭre atribuas mensaj kaj spiritaĵoj kvalitojn al materialio kaj indulgiĝas pri "panteismaj revadoj" kaj "romantika idealismo". ³

Tiuj kontrastaj karikaturoj de la monismo de Haeckel estis kaj surprize influaj kaj estis uzitaj dum jardekoj por flankenbalai la biologiajn teorielektojn kaj interpretojn de Haeckel kiel malprofundajn, ideologiajn, nesciencajn, kaj eĉ malmoralajn. Jürgen Sandmann, ekzemple, ludis la materiismokarton por aserti ke Haeckel apogis mekanisman kaj determinisman modelon de konduto kiu igis humanitaran etikon malebla. Stephen J.

Gould dependis peze de la aŭtoritato de Russell kaj Nordenskiöld por pentri la teoriojn de Haeckel denove kiel troe determinismaj. Krome, li kondamnis la markojn de Haeckel de "biologia determinismo" per asocio kun dudeka-jarcenta rasismo, naziismo, kaj aliaj ideologioj.

⁴ Aliaj lastatempaj verkintoj prenas iomete pli mildan linion, koncedante ke Haeckel almenaŭ opiniis ke li ampleksas darvinajn nociojn de historia eventualaĵo, sed pentrante lin kiel intelekta malkonsekvenca kaj daŭre liganta lin al romantismo, tipoj, kaj rigidaj evoluaj vojoj.

⁵ Tamen, kelkaj movoj estas faritaj direkte al retakso de Haeckel rilate kaj Darwin kaj antaŭ-darviniana germana morfologio. ⁶

Se ĉi tiuj raportoj pri la determinismo kaj materialismo de Haeckel estus ĝustaj, kial do Haeckel malakceptus —kiel li foje faris kun granda impeto—certajn mekanikismajn raportojn pri evolado, kiuj alvokis la fizikajn sciencojn kiel ilian metodikan modelon, kaj eĉ serĉis determinismajn leĝojn de evoluo kaj evoluo? Kaj de la sama signo, se li estus tiom panteisto aŭ panpsikisto kiel Nordenskiöld asertis, kial li ankaŭ malakceptus ajnan sugeston?

ke organika materio povus esti dotita per volo kaj celo, kaj povi gvidi sian propran evoluon?

En ĉi tiu ĉapitro, mi konsideros mallonge la influon de monismo sur la raporto de Haeckel pri biologia evoluo, kial ĉi tiu raporto kaj malhelpis la determinismon tiel ofte atribuitan al li kaj strikte limigis la psikajn atributojn de organika materio. Tiam mi esploras kio fariĝis de la monismaj strikoj de Haeckel pri evoluo en la frua dudeka jarcento. Ĉar ŝajnas al mi, ke longtempe, Haeckel estis pli sukcesa en desegni kaj defendi la linion demarkanta monismajn kaj naturalismajn teoriojn de dualismaj, vitalismaj kaj teismaj, ol li estis en establado de sia aparta teorio.

La Darwinismo de Haeckel servis lin bone, kaj kiel esplorprogramo kaj fundamento por monismo, de la 1860-aj jaroj tra la 1890-aj jaroj. Sed kiam la komenco de la dudeka jarcento alproksimiĝis, la hipotezaj mekanismoj de variado, heredeco kaj evoluo de Haeckel estis longiĝantaj en la dento, kaj Haeckel mem ne aprezis kiom rapide la kampo forlasis ilin. Li subtaksis la gravecon de mendela genetiko kaj eksperimentaj aliroj al embriologio, same kiel la minacojn al lia programo de novaj versioj de novdarwinismo, Lamarckismo, saltaciismo, ortogenezo, kaj la-ista evoluo. Sed pli junaj biologoj en Germanio kaj Aŭstrio prenis la taskon konservi evoluon teorion en linio kun monismo.

Ili respondis al la kritikistoj de Haeckel, uzis la principojn de Haeckel por identigi kaj malakcepti kio estis malkongrua kun monismo, kaj ili provis modernigi la interpreton de Haeckel de Darwinismo kiel la teorio de biologia evoluo.

Tri el tiuj pli junaj biologoj estos traktitaj ĉi tie: Richard Semon (1859-1918), Ludwig Plate (1862-1937), kaj Paul Kammerer (1880-1926). Ili venis de malsamaj sociaj kaj religiaj fonoj, estis malproksime dise saĝe, kaj eĉ malsamis en siaj sciencaj celoj kaj supozoj kaj en siaj personaj opinioj pri Haeckel, sed ili estis unuigitaj per ofta engaĝiĝo al monisma evolua teorio en la signifo de Haeckel. Tiuj tri ilustras la daŭrigeblecon kaj diversecon de la monisma skolo de evolucia kaj morfologia penso, kaj ĝian daŭran forton en la dudeka jarcento. Efektive, mi eĉ ŝatus sugesti, ke spuroj de ilia rezonado (kaj tiu de Haeckel) eĉ povas esti detektitaj en la evolua sintezo de la 1930-aj kaj la 1940-aj jaroj, same kiel en la posta evolua penso, precipe kiam temas pri limado de naturaj kaj mekanikismaj teorioj, de vitalismaj kaj teismaj.

138 Sander Gliboff

Monismo kaj Mekanismo en tiu de Haeckel

Evolua Morfologio

En la sistemo kiun Haeckel enkondukis en sia ĉefverko, *Generelle Morphologie* (Ĝenerala Morfologio) de 1866, evolua ŝanĝo ĉiam estis ekigita kaj direktita de la medio - la neantaŭvidebla, sensenca, kaj sencela medio. Mediaj stimuloj igis la organismon variigi la kurson de sia evoluo laŭ unu maniero aŭ alia. La ŝanĝoj povus esti "rektaj", se la organismo tuj akiris novajn morfologiajn aŭ fiziologiajn trajtojn, aŭ novajn kutimojn (kiuj siavice povus generi plian varion). Ili ankaŭ povus esti "nerektaĵoj", se la ŝanĝoj ne tuj evidentiĝus, sed aperus nur en la sekva generacio.

7

Supozante ke ili estis adaptaj - kaj Haeckel ofte skribis kvazaŭ la plej multaj varioj ja estus adaptaj - tiam tiaj respondoj de la organismo al la medio estus konservitaj per natura selektado kaj povus iel esti impresitaj sur la materialo mem kiu konsistigis la evoluantan individuon. Ĉar, sub monismo, ekzistis nur unu substanco, kiu havis atributojn de kaj menso kaj materio, Haeckel povis iri ĝis nun por permesi al la organika materialo "memori" tiujn impresojn. Ili iusence estus rememoritaj kaj la evoluaj respondoj ripetitigis kiam pecetoj de la sama organika materialo troviĝus en posteuloj de modifita individuo. 8 Ĉi tio estis la bazo de tio, kion Haeckel poste nomis la "biogenetika leĝo", la principo, ke ontogeneco resumis filogenion: la nunaj embrioj reprezentis, parte, la ŝanĝojn, kiujn iliaj prauloj- 9 La ideo estis de grandega graveco por torsi estis irintaj. tra.

La praktika programo de Haeckel de rekonstruado de evolua historio el embriologia indico.

Por la monismaj celoj de Haeckel, aliflanke, la grava punkto estis la agentejo de la ekstera medio en iniciatado de ŝanĝo.

Se sensencaj kaj nepersonaj aferoj kiel manĝaĵprovizado aŭ klimato sufiĉis kiel ŝoforoj de evoluo, tiam dia providenco kaj ajna nekorpa menso, spirito, celo aŭ bezono estis superflujaj.

Haeckel malaprobis alternativajn evoluteoriojn kiuj ne faris bonordan uzon de eksteraj kaŭzoj de ŝanĝo, eĉ se ili estis alie tute mekanikismaj. Por Haeckel, tiaj teorioj elvokis la antaŭformismon de la dekoka jarcento, kiu diris ke ĉiu individuo evoluis de ĝermo kiu ĉeestis en sia gepatro, la gepatra ĝermo en la gepatro de la gepatro, ktp. Ĉiu ĝermo disvolviĝis meĥanike kiam sia tempo venis, sed estis forte implicite, ke la ĝermoj estis desegnitaj kaj enmetitaj ĉe la kreado.

Evolua ŝanĝo estis ebla sub tiaj teorioj, ĉar ekzistis neniu strikta postulo por filinĝermo aŭ ovo esti identa al tiu de sia gepatro. Kun dia antaŭscio, ŝajne evolua sekvenco povus esti aranĝita, kiu eĉ povus esti sinkronigita kun mediaj ŝanĝoj. Sed tiam, la sistemo ne tiom respondus al mediaj ŝanĝoj kaj historiaj eventualaĵoj, kiom antaŭvidi ilin. Ĝi sumiĝos al biologia versio de la leibniziana "prästabilisierte Harmonie" (antaŭstabiligita harmonio) inter la interna kaj la ekstera mondoj, kiu konservis la du en sinkronio sen postulado de ili interagi. La vivo, kvankam ŝanĝanta laŭlonge de la tempo, ne signife partoprenus en iu vere historia procezo.

10

Haeckel vidis la samajn implicojn en kelkaj el la plej meĥanike inklinaj deknaujarcentaj sistemoj, ekzemple, tiu de embriologo Wilhelm His (1831-1904). Lia argumentis, en esenco, ke mekanikaj fortoj kiel ekzemple tiuj generitaj per la ĉeloj de la embrio, kiam ili dividiĝis, kreskis kaj puŝis unu kontraŭ la alian, estis kiuj formis la organismon. Ĉio, kion la biologo devis scii, estis la komenca agordo de materialo en la sterkita ovo kaj la leĝoj de embria mekaniko, kaj, principe, li povis kalkuli kiel la plenkreskulo rezultiĝos. Per etendaĵo, la samaj leĝoj kaj fortoj formis la generajn organojn, ovojn, la venontan generacion, kaj, efektive, la tutan genlinion. Medio, historio, kaj heredaj materialoj aŭ memorsimilaj impresoj havis nenion por fari kun ĝi.

11

El la vidpunkto de Haeckel, la evolua sinsekvo de His estis same kiel la antaŭformaciisto de ĝermoj, ĉar ĝi kuris antaŭfiksitan kurson de la kreado, nerompita kaj neinfluita de interago kun la medio. Ekzistis neniu ŝajna kialo kial la sekvencoj devus okazi nur por produkti adaptajn variaĵojn kiam bezonite. Ambaŭ do ŝajnus postuli dian antaŭscion pri la medioj, kiujn la organismoj renkontus.

La tradicia alternativo al preformado estis "epigenetiko", la ideo ke formoj estis produktitaj denove en ĉiu generacio, kaj ke la genera procezo povus esti formita per cirkonstancoj, kaj la polemikoj de Haeckel kontraŭ His ofte aludis al tiuj du antagonismaj vidoj. Haeckel kontinue komparis siajn duoblajn mekanismojn de konservativa heredeco kaj progresema kaj kreiva adaptado al la supozebla reanimado de His de antaŭformado:

Filogenio estas la mekanika kaŭzo de ontogenio . . . Per tiu ĉi deklaro estas difinita nepontebla abismo, kiu apartigas la pli malnovan, teleologian kaj dualisman morfologion de la pli nova,

140 Sander Gliboff

mekanikisma kaj monisma. Se la fiziologiaj funkcioj de heredeco kaj adaptiĝo montriĝas kiel la solaj kaŭzoj de organika formo, tiam per tio, samtempe, ĉiu fonto de teleologio, de dualismaj kaj metafizikaj vidpunktoj, estos forigita de la kampo de biogenio. La akra opozicio inter la du gvidprincipoj estas tiel klare difinita.

Aŭ rekta, kaŭza ligo inter ontogenio kaj filogenio ekzistas aŭ ĝi ne ekzistas. Aŭ ontogenio estas densigita eltiraĵo de filogenio aŭ ĝi ne estas. Inter ĉi tiuj du supozoj ne estas tria! Aŭ epigenezoj kaj deveno aŭ antaŭformado kaj Kreo! [Originala emfazo.]

12

Haeckel tiel desegnis klaran linion de Sia ĝis preformado ĝis dia kreado, asociante sin kun monismo, mekanismo kaj la epigenetikisma opozicio al preformacio.

Malgraŭ la furiozaj defendoj de Haeckel, lia monisma sistemo de morfologio estis minacata per atako en pluraj frontoj. Unu tenta celo estis la optimisma deklivo de la retoriko de Haeckel pri adaptado kaj progreso kaj lia karakteriza uzokutimo de la esprimoj "adaptado", "progresema heredeco" kaj "vario" kvazaŭ ili estus ĉiu interŝanĝeblaj, kaj ĉiu vario estus adapta kaj progresema.

En liaj pli detalaj traktadoj, kaj en liaj pli postaj verkoj, Haeckel diskutis malfavorajn variojn kaj neprogresan evoluon, kaj igis ĝin malbari ke li sciis ke ili estis oftaj, sed li ne estis multe interesita pri ili. Malfavoraj varioj ne havis praktikan gravecon por la rekonstruo de filogenio, ĉar la mor-fologo ne vidis ilin registritaj en heredeco kaj resumitaj en la embrio. Natura selektado forigis ilin. Sed se Haeckel povus esti interpretita kiel kredante ke vario vere ĉiam aŭ plejparte estis favora, lia sistemo povus esti turnita sur sia kapo. Ĝi povus esti transformita en teleologian rakonton pri evoluado, en kiu la organismo respondas aktive kaj celkonscie al la medio, anstataŭ esti batita ĉi-tien kaj alian. Tio estis, fakte, unu el la kontraŭargumentoj uzitaj fare de la teisma evoluciisto Erich Wasmann en 1907, kiun Plate ekgvidis kontraŭbatali.

Aliaj vundeblaj punktoj estis metodikaj, precipe post kiam embriologio prenis sian eksperimentan turnon en la 1890-aj jaroj. La lernejo de Entwicklungsmechanik, aŭ evolua mekaniko, ŝanĝis la fokuson de embriologio for de la rekonstruo de evolua historio surbaze de relativa studo, kaj direkte al la klarigo de la interna laborado de la embrio, uzante eksperimentadon. Ĝi dubis la ideon ke ontogenio estis formita pli per filogenetika historio ol per internaj mekanismoj. Haeckel neniam varmiĝis al ĉi tiuj novaj

aliroj, kaj li subtaksis la ampleksojn al kiu ili dominus embriologiojn kaj heredecojn. Li asertis, ke eksperimentaj metodoj ne malkaŝos ion valoran, kio ne jam ŝajnis al la komparistoj kaj al praktikaj bredistoj. 13

Ankoraŭ aliaj malfortoj estis elmontritaj per progreso en la studo de heredeco. La novdarvinismo kaj ĝermoplasma teorio de August Weismann de la 1880-aj jaroj kaj la 1890-aj jaroj jam provis kapti la heredan materialon kaj izoli ĝin de la specoj mem de medi-influoj sur kiuj Haeckel fidis por generado de vario. Eĉ se lia sistemo estis totale hipoteza, la nivelo de struktura kaj mekanika detalo kiun Weismann disponigis metis altan normon kaj nomis atenton al la manko de specifaĵoj de Haeckel pri kiel vario estis generita kaj memorita per la protoplasmo. Tiuj problemoj iĝis eĉ pli urĝaj post 1900, kun la "remalkovro" de Mendel kaj la unuaj provoj atribui materian bazon al mendeliaj faktoroj kaj lokalizi ilin sur la kromosomoj. La monismaj mekanismoj de Haeckel aspektis terure neklaraj kompare. Sed, kiel estis la kazo kun Entwicklungsmechanik, Haeckel ne opiniis ke tiuj aliroj estis indaj rivaloj al sia propra. Li konsideris Mendelismon nur alia teorio de heredaj partikloj, kiel la "determinantoj" de Weismann aŭ la "gemuloj" de Darwin, kiuj havis neniun grandan avantaĝon super la memorsimilaj impresoj kiujn Haeckel postulis kiel la portantoj de heredaj trajtoj.

14

Ludwig Plate

Kvankam li estis prezentita al evolua biologio kiel studento partoprenanta la prelegojn de Haeckel en Jena, kaj poste profitis el la subteno de Haeckel kiam li estis vokita al Jena en 1909, Ludwig Plate batalis amare kun Haeckel tuj kiam ili venis en proksiman kontakton. Plate transprenis la katedron de Haeckel de Zoologio kaj la Filetika Muzeo kiujn Haeckel fondis kaj indignis pri la daŭra intereso kaj ĉeesto de Haeckel en la muzeo. Li traktis Haeckel kun malestimo, akuzis lin je misapropriado de financo, kaj parte repudiis sian antaŭan subtenon de la monismo de Haeckel.

Plate estis priskribita kiel "fama ĉikananto, tutgermanisto kaj rasisto." 16 En politiko, Plate estis ja malproksime dekstre, kaj li subtenis la Nacisocialisman Partion, eĉ antaŭ ol ĝi ekregis, sed ŝajne ne estis partiano. 17 La ŝanĝo en lia sinteno pri monismo post lia alveno en Jena eble povas esti atribuita al lia kreskanta politika engaĝiĝo krom plimalboniĝo de la rilatoj kun Haeckel.

142 Sander Gliboff

De la 1920-aj jaroj, Plate kunligis la monismon de Haeckel tre forte kun maldekstremaj kaj judaj intereso: "La judoj kaj la socialdemokratoj festas Haeckel kiel sian grandan profeton, ĉar, per sia ateismo kaj materialismo, li glatigis la vojon por iliaj koro-sivegaj klopodoj, kaj, iel, pravigis ilin science."

18

Plate distancigis sin de tio, kion li vidis kiel la ateismo kaj kontraŭreligia politiko de monismo, sed ne nepre el la scienca tagordo. Aliaj monistoj povus esti maldekstremaj, filozemitaj, kaj kosmopolitaj, li argumentis, sed: "Mi, aliflanke, estas idealisto, liberpensa kristano, naciisme germana [deutsch-völkisch], kaj antisemito." 19 Li daŭre konsideris sin monisto, sed emfazis unuecon de la naturo kiu povis inkluzivi aspektojn de la dia kaj ne devas tute ekskludi lian kristanan kaj ĝermanan identecon.

Mia intereso ĉi tie estas en la rolo kiun Plate ludis en defendi kaj modernigi la interpreton de Haeckel de evolua teorio, kaj konservado de ĝi en linio kun monismaj postuloj, precipe kie la mediaj kaŭzoj de variado temis. Plate faris sian debuton kiel kritika analizisto de tendencoj en evolucio kaj heredeco kun prelego (1899) pri natura selektado antaŭ la Germana Zoologia Societo. La teksto de la prelego trapasis plurajn enkarneigojn kiel artikolon kaj kreskis en ofte reviziitan libron, kies titolo iom variis. 20

La ripetaj revizioj, kune kun la redaktado de Plate en la Archiv für Rassen- und Gesellschafts-Biologie (Arĥivo por Rasa- kaj Socia Biologio), montras kiel Haeckeliana monisto pasigis juĝon sur la plej malfruaj evoluoj en heredeco kaj evolua teorio.

En aferoj de heredeco, Plate agnoskis kaj aprezis la atingojn de mendela genetiko, sed rifuzis salti al la konkludo ke ĉiu heredo estis mendela kaj ĉio hereda materialo kromosoma. Lia teoriado ĉiam lasis lokon por la produktado de nova vario per mediaj efikoj, en la Haeckeliana maniero, sed ankaŭ por specialaj stokaj sistemoj por la gravaj unuigaj karakterizaĵoj de la plej gravaj filogenetikaj grupoj.

21

En evolua teorio, Plate estis malpli fleksebla ol en demandoj de heredeco. Li eliris forte en opozicio al ortogenez, ajna interna impulso al perfekteco, aŭ ajna modifa mekanismo kiu estis blinda al media ŝanĝo. Li nomis tiajn sistemojn teleologiaj, vitalismaj aŭ mistikaj kaj atentigis, ke ili ankaŭ estas superflujaj. Ajna nombro da aliaj teorioj, de la aplikado de Theodor Eimer de mediaj efikoj al natura selektado ĝis la "ĝerma selektado" de Weismann, povus respondeci pri evoluaj tendencoj same bone. Plate havis nenian paciencon kun paleontologoj kiuj aranĝis sian

fosiliaj specimenoj en bonordajn, progresemajn liniojn kaj prezentis ilin kiel signojn de direktaj fortoj ene de la organismo. Kiam paleontologisto Otto Jaekel faris ĝuste tion en 1902, Plate respondis severe kaj kondescendente kaj reduktis lin al ŝprucado pri siaj jaroj de 22 Plate fosilioj kaj la manko de Plate de respekto. fari daŭra sperto kun ekzemplon de li en postaj eldonoj de lia libro. 23

Alia grupo de viktimoj estis la psiko-Lamarckians, gviditaj fare de August Pauly, profesoro pri forstado en Munkeno. Ili provis argumenti, ke la besta psiko ludis aktivan rolon en rekonado kaj taksado de siaj bezonoj kaj iniciatado de la taŭga morfologia 24 Plato respondis al ili forigante ilin al la randoj en bona Haeckeliana ŝanĝo kaj adapto. stilo, de scienca respektindeco por fari la psikon agente de evolua ŝanĝo. La psiko devis esti produkto de evoluo, laŭ la monisma vidpunkto, kaj do 25

ne povus esti ĝia kaŭzo.

En siaj altprofilaj libroj kaj publikaj prelegoj pri evolucio kaj religio, Erich Wasmann elstaris inter ĉiuj kritikistoj de monismo.

pro liaj imponaj akreditaĵoj kiel kaj naturisto kaj teologo. ²⁶

Li faris vojrompan laboron pri la morfologio, konduto, kaj eĉ la evoluo de formikoj kaj komensaj insektoj en iliaj nestoj, sed li ankaŭ estis jezuita pastro, kiu estis perceptita por paroli por la Romkatolika Eklezio pri sciencaj aferoj. ²⁷

Li iris longan vojon kun la evoluciistoj, donante evoluajn interpretojn de vivo en formikaj kaj termitkolonioj, kaj permesante ke natura selektado ludis almenaŭ ian rolon en la evolua procezo. En liaj malakceptoj al Haeckel kaj la monistoj, li ne devis frekventi nur argumentojn pri ĝeneralaj principoj de monismo aŭ teologio - la naturo de materio, eterneco, kaj simile - sed ankaŭ diskutis la mekanismojn de evoluado en granda detalo.

En 1907 serio de publikaj prelegoj en Berlino, ²⁸ kiu, li insistis plurfoje, ne intencis rememori la prelegojn de Haeckel ĉe la tre 29 sama ejo du jarojn antaŭe, de Wasmann loĝigis enen en la temo internaj kaj eksteraj kaŭzoj de variado. Li plene aprezis ĝiajn ideologiajn konsekvencojn, kaj li ekkomprenis ke Haeckelianaĵoj monistoj devis limigi la efikojn de internaj leĝoj kaj kialoj, pro sia potencialo por esti interpretitaj teleologie. Do li provis montri ke la monistoj ne povis fakte fari tion, ĉar celkonscia respondeco estis implica en la propra nocio de la monistoj de ekologie induktita vario:

Ni nun iru iom pli en la internajn evoluajn leĝojn de la organika mondo. Pri tio, ni estos responditaj de

144 Sander Gliboff

la monisma flanko, ke ni ne bezonas tiajn "neklarigeblajn internajn evoluajn leĝojn!" Sed se oni iras ĝuste ĝis supozoj la respondecon [Reaktionsfähigkeit] de vivanta substanco al eksteraj stimuloj, tiam oni tuj alfrontas ĝisfundan pur-positivecon [Zweckmäßigkeit] kiu ne povas esti klarigita for, kaj tio estas simple ĉar la teleologio [Zielstrebigkeit] jam estas tie. Sed mi devas diri, sincere: Ankaŭ la internaj evoluaj leĝoj estas tie! [Originala emfazo.]

30

Tiel, laŭ Wasmann, mediaj fortoj sole ne povis transformi la organismon. La vivanta substanco de la organismo havis ankaŭ aktivan rolon. Ĝi devis respondi al la medio, kaj la respondo devis esti celkonscia se ĝi devus produkti favorajn variojn.

En la sama tempo, Wasmann devis protekti sin kontraŭ estado karakterizita kiel antaŭformaciisto, eĉ se li kredis ke interna evolua procezo estis ekigita ĉe la kreado.

Li do proponis kompromison en kiu internaj kaj eksteraj kaŭzoj de ŝanĝo interagis. Oni ne povus respondi pri evoluo nur studante la leĝojn de kresko kaj embriologio:

Estus tute malantaŭen konstrui la internajn evoluajn leĝojn, kiujn la kristana mondkoncepto supozas kiel la ĉefa kaj fundamenta principo de la evoluo de la organika vorto, kiel jam plene elvolvitajn horloĝmekanismon, kiu devas nur elkuri. Ankaŭ "antaŭstabiligita harmonio" inter organismo kaj medio estas ne supozebla; ne, la interago, la tendenco al interago, estas tio, kio permesas al la internaj kaj la eksteraj evoluaj faktoroj kunlabori.

31

Wasmann tiam movis hejmen la punkton ke darvinismo, kiel interpretita fare de Haeckel kaj la monistoj, ne estis valida alternativo. Implicite, li argumentis, ĝi jam supozis internajn, teleologiajn procezojn en sia raporto pri vario:

Tio, kio estas nomita la kolereco [Reizbarkeit] de protoplasmo, la kapablo respondi al eksteraj stimuloj, tio estas identa al la internaj evoluaj leĝoj. Ĉi tiuj leĝoj estas direktitaj en certajn vojojn per eksteraj influoj kaj fiksita per heredeco. Per ĉi tiu procezo estiĝas ĉiam pli specialiĝintaj evoludirektoj kiuj ripozas, plej baze, sur la sama interna bazo de kiu ili eliris. [Originala emfazo.]

32

Li donis al la Haeckelians neniun krediton por permesi ajnan kompleksan inter-ludon inter la interna kaj la ekstera, sed portretis ilian interpreton de Darwin kiel pure kaj nepravigeble eksterisma: "Tial, la internaj evoluaj leĝoj ne estas neitaj, kiel estis ofte farita. de la darvinisma flanko antaŭe kaj kiel oni ankoraŭ faras." 33 Li metis la ŝarĝon sur la darvinanoj por montri ke ili povis konsideri internajn kaŭzojn kaj permesi al ili generi favorajn variadojn, tamen ne permesi al ili esti celkonsciaj.

En respondo, Plate rifuzis lasi Wasmann poziciigi kiel darvinisma evoluiisto (ne grave kiom kritika) kaj kontraŭ-darviniano samtempe. La ideo mem de "imanenta teleologio" kiu, kiel Wasmann volus, certigis, ke "la ŝanĝoj, kiuj okazis sub novaj kondiĉoj, ĉiam montriĝis sur la celkonscia flanko" 34 esence vitalismaj. Ĝi ne nur estis malkongrua kun la monisma interpreto de darvinismo, sed ankaŭ, Plate argumentis, klare malvera estis pro empiriaj kialoj.

Kontraste al la pli frua optimisma retoriko de Haeckel pri la progresema kaj adapta naturo de vario - kiun Wasmann turnis kontraŭ li kaj transformis en argumenton por teleologio -.

Plato nun klare klarigis, ke organismoj ĝenerale ne estis kapablaj respondi helpeme al mediaj kondiĉoj por kiuj ili ne jam estis adaptitaj:

Kio se ni alportus organismon en tute novajn kaj nekutimajn kondiĉojn, sub kiuj nek ĝi nek ĝiaj prapatroj iam troviĝis antaŭe? Kion ĝi faras do, se la kondiĉoj estas malutilaj? Ĉu ĝi ĉiam agas en maniero kiu montriĝas esti bon-efika? Ĉu ĝi ĉiam, aŭ almenaŭ plejparte, reagis celkonscie, aŭ ĉu ĝi reagis eksterordinare ofte sencela maniero? Nun vi ĉiuj scias, ke la organismo, en tute novaj kondiĉoj, preskaŭ regule reagis, ve, ve, en sencela 35

vojo.

Alivorte, ĝi malsaniĝas aŭ eĉ mortas.

En piednoto, Plate donis multajn ekzemplojn de organismoj malsukcesantaj trakti adekvate mediajn defiojn, mortante pro la ekspozicio anstataŭe de esti modifitaj per ĝi. Sed, li emfazis, la grava afero estis, ke kiom ajn organismoj respondas al la medio, ilia respondo estis diktita de la leĝoj de kemio kaj fiziko. Nek la organismoj nek ia hipotezo cel-principo en ili povus eble havi ian elekton en la afero.

Nu, kiel povus celkonsciaj adaptiĝoj rezulti el tia sencela, determinisma sistemo? La ŝlosilo estis en variado. Historio

146 Sander Gliboff

donis al ĉiu individuo unikan konstitucion, ĉar ĉiu estis produkto de unika sekvenco de mediaj efikoj al unike konstituitaj prapatroj. Kiam ajn sufiĉe da vario estus generita, kelkaj el la variaĵoj simple okazus esti favoraj, kaj tio ne postulus ajnan specialan klarigon:

La respondo povas esti donita nur en la senco de Darwin: en tempo de bezono, la individuoj de specio neniam reagas ĉiujn en la sama maniero. Iuj iras unu vojon, kelkaj iras alian, ĉar ili ĉiam estas iom malsamaj en siaj internaj konstitucioj. Tial tiuj, kiuj hazarde ŝanĝi sin laŭcela maniero, estas konservitaj kaj transdonas siajn bonajn trajtojn per heredeco.

36

Tio estis grava klarigo de la origina koncepto de Haeckel de vario. Ŝanĝo estas iniciatita de la medio, kaj la evoluo de la organismo estas modifita kiel respondo. Sed tiu modifo ne estas mediata de ia psika aŭ teleologia propaĵo de organika materio aŭ de materio ĝenerale. La procezo de modifo estas mekanisma kaj determinisma, tamen neantaŭvidebla, ĉar ĉiu organismo respondas en unika maniero, depende de sia historio kaj genealogio. La kialoj de ĉi tiu unikeco estis analizitaj pli detale fare de Semon.

Rikardo Semon

Richard Semon estis la plej sindona studento kaj ano de Haeckel. Li admiris Haeckel propre kaj ampleksis sian aliron al monismo kaj al scienco. Liaj plej grandaj ŝuldoj al Haeckel, li iam memoris, estis la praktikaj lecionoj pri kiel pensi kaj esplori monistike, ĉiam rigardante la homaron kiel parto de naturo, kaj ĉiujn branĉojn de homa scio kiel interligitaj. 37 En politiko, Semon estis liberala naciisto, en religio konvertita judo. Li ŝajnas esti konvertita ne pro iu granda religia konvinkiĝo, sed pli kiel esprimo de sia germana nacia kaj kultura identigo. 38

Kiel juna biologo, Semon revis pri esplorado de la tropikoj kaj kolektado de ekzotikaj bestoj tie, sed li kaptis malarion en Afriko dum sia unua vojaĝo kaj apenaŭ revenis al Eŭropo vivanta. Jarojn poste, kun financa subteno reĝisorita fare de Haeckel, li vojaĝis al Aŭstralio kun multe pli granda sukceso. La rezulto estis grava laboro pri la embriologio kaj morfologio de la aŭstralia faŭno, kiu daŭris 20 jarojn kaj grandan nombron da kunlaborantoj por kompletigi.

Dum jaroj Semon estis kontenta labori pri morfologiaj problemoj ene de la intelekta kaj metodika kadro kiun Haeckel disponigis, sed lia laboro prenis teorian turnon post la turno de la dudeka jarcento. Li vidis la novan eksperimentan embriologion de la 1890-aj jaroj kaj la Mendelismon de la fruaj 1900-aj jaroj kiel defioj al lia kompara laboro kaj al la monisma interpreto de Haeckel de darvinismo, kaj evoluigis sian "mneme" teorion de organika memoro en respondo.

La Mneme- libro de Semon de 1904 liveris decidajn detalojn, mankantajn de la pli malnovaj raportoj de Haeckel, de ekzakte kiel mediaj efikoj laŭsupoze estis stokitaj en heredeco kaj memoritaj kaj renaktitaj dum evoluo. La dediĉo de Semon al la Haeckeliana programo estis evidenta ĉie en la libro. Lia koncepto de organika memoro estis strikte monisma en la senco ke neniu konscia menso aŭ ne-materiala spirito estis implikitaj. Protoplasmo havis la pure fizikan posedaĵon povi stoki mediajn efikojn kiel "engramoj" kaj 40 La dua "ekforigi" ilin en taŭgaj tempoj en evoluo. eldono de 1908 aldonis respondon al la Mendelians kaj kazon por la kiel alternativa klarigo de hibridigeksperimentoj. "mneme" teorio

41

Kiel Haeckel, Semon disponigis ekvilibron inter la duoblaj mekanismoj de heredeco kaj vario. Variado, kiel antaŭe, estis kaŭzita de eksteraj fortoj trafantaj la organismon kaj devigante ŝanĝojn en ĝia evoluo. Kaj heredeco estis komprenita en nova maniero, sed ankoraŭ kiel formo de organika memoro. Ĉar heredeco daŭre stokis kaj reludis praulajn respondojn al la medio, la teorio de Semon fortigis la raciaĵon de Haeckel por rekonstruado de filogenio de embriologia indico. 42 Ĝi ankaŭ antaŭenigis la monisman celon de Haeckel unuigi mensajn kaj fizikajn procezojn.

La teorio de Semon substrekis la unikecon de ĉiu individuo. Ne nur ĉiu individua travivis kaj respondis al la medio laŭ sia propra maniero, sed ĝia protoplasmo ankaŭ portis unikan komplementon de stokitaj memoroj pri spertoj kaj respondoj de siaj prapatroj al la medio. Ĉi tie ni vidas Semon pruntedoni subtenon al la aserto de Plate, kontraŭ Wasmann, ke ĉiu individuo havis unikan konstitucion kaj tial respondus unike al ekologia stimulo. La unika konstitucio estis produkto de historiaj okazaĵoj, kiel "memorite" per la protoplasmo.

43

La principo de individua unikeco, kune kun la doktrino de eksteraj kaŭzoj de vario, estis ĉe la koro de la respondo de Semon al la defioj de la dudeka jarcento. Entwicklungsmechanik, Semon argumentis, estis misgvidita tiel longe kiel ĝi koncentris sin ekskluzive pri

148 Sander Gliboff

la internaj kaŭzoj de ŝanĝo. La eksperimenta embriologo rezonis, ke la kunfandiĝo de la spermo- kaj ovokernoj determinis la rezulton de la unua fendiĝdivido; ke la pozicio de ĉiu filinĉelo en la frua embrio tiam igis ĝin dividiĝi kaj diferenciĝi en certa maniero; kaj ke la posta evoluo de ĉiu organo estis determinita de pliaj diferencoj en la interna medio.

Sed, laŭ Semon, ĉiuj tiuj internaj kaŭzoj kaj efikoj estis maksimume nur duono de la rakonto; same gravas la mnemia konstitucio de la protoplasmo de la embrio.

Ĉar ĉiu individuo havis unikan komplementon de engramoj, Entwicklungsmechanik, kaj eksperimenta metodaro ĝenerale, devis atenti kontraŭ traktado de ĉiuj individuoj kiel interŝanĝeblaj. La ĉieco de vario igis ĝin nesekura ĝeneraligi de biologiaj eksperimentoj aŭ supozi ke la eksperimenta traktado sole estis la kialo de la eksperimenta rezulto.

Tiu ĉi rezonado kondukis Semon al lia malakcepto de mendela genetiko ankaŭ. Ankaŭ la mendelianoj ne demandis pri la historioj de siaj eksperimentaj specimenoj kaj rigardis ilin kiel interŝanĝeblajn, nur ĉar ili kunhavis apartan karakterizaĵon. Por Semon, mendeliaj fenomenoj kiel apartigo aŭ superregado estis nur specialaj kazoj de evolua plastikeco, kiujn li klarigis jene: Imagu, ke vi aŭdis du malsamajn versiojn de linio de la poezio de Goethe, kiu malsamis nur ĉe la fino. Se la komenco de la linio tiam estas laŭtlekata al vi kiel stimulo, kiu finaĵo devus ekforigi kaj memoriĝi? Ĝi povus esti aŭ unu, depende de la historio de viaj spertoj kun Goethe, kaj de nunaj cirkonstancoj. Simile, embrio povus havi du aŭ pli da engramoj pretaj ekforigi en iu ajn punkto en evoluo, kaj ekzistis neniu maniero antaŭdiri kiu unu ĝi estus en iu individua kazo. Tiaj dikotomioj aŭ disbranĉiĝpunktoj en evoluo respondecis pri diverĝo inter la seksoj, inter kastoj de abeloj kaj formikoj, kaj aliaj specoj de vario ene de specio.

Tiuj disbranĉigaj punktoj ankaŭ permesis al Semon postuli sian sistemon kiel plene efektiva alternativo al mendela genetiko. Se unu hereda trajto ŝajnis esti "reganta" super alia, ĉio kio signifis, por Semon, estis ke unu el du engramoj estis konstante ekforigita en la hibrido. Se la recesiva trajto reaperis en la sekva generacio, tio estis la rezulto de evolua disbranĉigo, kiu favoris la alian engramon ĉe iuj el la idoj. Li eĉ povus generi la karakterizajn mendelianajn rilatumojn asignante egalan probablecon de ekforigo al ĉiu engramo ĉe antaŭfiksita disbranĉiĝpunkto, ekzakte kiel la mendelianoj asignis egalajn verŝajnecojn al la dissendo.

de aleloj. Semon argumentis ke oni ne devus akcepti la mendelian modelon de genoj situantaj sur kromosomoj kaj diktante heredecon nur ĉar ĝi faris la ĝustajn kvantajn prognozojn. Lia memoranalogio povus egali tiun atingon. 45

Paul Kammerer

Paul Kammerer neniam renkontis Haeckel kaj miksis sentojn pri la biologia laboro de Haeckel, sed admiris la programon por monismo kaj la manieron Haeckel bazigis ĝin en evolua teorio. Politike, li estis senkompare la plej maldekstra el la sciencistoj priparolataj ĉi tie, kaj li konsideris sin socialisto. La socialismaj tendencoj kaj pacifismo de Kammerer akre kontrastis kun la liberala naciismo kaj subteno de Haeckel por la Unua Mondilito, kaj li ne evitis alfrontiĝon kun aliaj monistoj, multaj el kiuj faris biologiajn argumentojn por 46 En religio, germana rasa supereco. . Ŝajnas esti tute ne Kammerer-naciismo kaj kredanto, certe ne en iu ajn organizita religio. Li estis kreskigita katoliko, sed li havis ĵus sufiĉe da juda deveno por igi lin celo por la antisemitoj.

Paul Kammerer ne estas memorita ĉefe pro sia monismo, sed pro siaj klopodoj produkti eksperimentajn pruvojn de la heredo de akiritaj trajtoj, pro akuzoj de fraŭdo farita kontraŭ li, kaj por lia drameca memmortigo en 1926. 47 Sed la fervoro de Kammerer por la heredo de akiritaj karakterizaĵoj radikis en koncepto de darvinismo kiu estis tre proksima al tiu de Haeckel, en kiu variado kaj evolua progreso estis pelitaj de mediaj efikoj. Li ankaŭ kunhavis la monismajn idealojn de Haeckel kaj la celon de reteni la kialojn de vario kaj adaptado mekanismaj. Direkte al tiu fino, aliflanke, li prenis malsaman traktadon de tiu de Semon kaj Plate, precipe en sia brakumo de kaj genetiko kaj eksperimentismo.

Kammerer deziris heredi la mantelon de Haeckel kiel la gvida germanlingva popularigisto de darvinismo kaj prozelitisto por materialisma aŭ monisma vivvido kaj biologia bazo por etiko kaj politiko. Kun ŝajniga modesteco, Kammerer iam priskribis sin kiel nuran ŝtoneton kompare kun la planedgranda ĉeesto kaj heredaĵo de Ernst Haeckel, sed li aldonis, ke li estas tre speciala ŝtoneto. Kun la helpo de la gravita influo de Haeckel, li sentis ke li povis estu tiu por komenci tergliton kaj ŝanĝi la vizaĝon de la terglobo. 48 Tiucele, Kammerer dediĉis multe da penado al publikaj prelegoj, plenkreskula edukado kaj populara skribo, ligante specifajn punktojn de heredeco kaj evolua teorio al socia, politika kaj religia.

150 Sander Gliboff

implicoj. La eseoj de Kammerer en monistaj publikaĵoj faris precipe fortajn ligojn inter la pli malnova programo de Haeckel kaj la modernigitaj celoj kaj teorioj de Kammerer.

Kammerer venis forte en subteno de la recapitulationismo de Haeckel kaj kontraŭ anhistoria Entwicklungsmechanik kaj pli novaj interpretoj de embriologio.

⁴⁹ Li pliprofundigis la principon de Haeckel de la unueco de mensaj kaj materiaj fenomenoj kaj la nocion de la ĉelo kiel la fundamenta unuo de korpo same kiel menso. 50 Kaj li atakis Weismann por provi renversi la monist-mekanisman sistemon de Haeckel neante la heredecan de mediaj efikoj. 51 Kammerer metis modernan glosan sur la doktrinojn de Haeckel ilustrante ilin per ekzemploj de siaj propraj eksperimentoj kaj kampaj studoj, aplikante ilin al aktualaj aferoj en genetiko kaj eŭgeniko, kaj argumentante ke ili estis la biologiaj teorioj plej kongruaj kun monismo kaj kultura progreso.

Du eseoj de 1912 kaj 1913, pri heredeco, ilustras precipe bone la monismon de Kammerer. En "Monistische und dualistische Vererbungslehre" (Monisma kaj Dualisma Hereda Teorio), Kammerer aplikis la ⁵² distingon de Haeckel inter la roloj de internaj kaj eksteraj kaŭzoj de ŝanĝo. Liaj ĉefaj celoj estis Weismann kaj diversaj mendelianoj, kiujn li akuzis je neado de la graveco de la medio en induktado de evoluŝanĝo. Tiuj eseoj apelaciis al monistaj supozoj pri la unueco de ĉiu substanco por montri ke la Weismanniana distingo inter ĝermoplasmo kaj somatoplasmo estis kontraŭintuicia, nenatura, kaj "dualisma", esprimo kiun liaj legantoj prenis por signifi ne nur kredon je du. biologiaj substancoj, sed ankaŭ en nemateria spiritmondo. Kammerer malestimis "la ideon ke povus ekzisti partoj en organismo [t.e., kiel la izolita ĝermoplasmo] kiuj havas nenion farendaĵo kun la bono aŭ malbona de la resto", kaj li komparis la ĝermoplasmon kun parazito:

Same, ke ekzemple neniu atributoj de la homa formo estas transdonitaj al la tenio nur ĉar ĝi kuŝas en la homaj intestoj, same malmulto de la personaj spertoj de la individuo estas transdonitaj al la ĝermoplasmo, kiun li nutras kaj estas en certa maniero parazita sur la ĝermo-portanta korpo.

53

La ĉefa objekto de Kammerer kontraŭ la ideo de aparta ĝermoplasmo estis ke ekzistis neniu ŝajna maniero por la evolua procezo por produkti vere novajn, kreivajn ŝanĝojn en ĝi. Ĝuste Haeckel, kaj

pliprofundigante sian kritikon de Weismann, Kammerer plendis ke la ĝermoplasmo estis tute izolita de mediaj efikoj kaj efektive de preskaŭ ĉiuj imageblaj kaŭzoj de ŝanĝo. 54

Laŭ la legado de Kammerer, la "determinantoj", la elementaj heredaj unuoj en la Weismanniana ĝermoplasmo, tute ne povis ŝanĝiĝi.

Variado ekestis nur per seksa reproduktado, kiu "daŭre faris novajn kombinaĵojn el konstante donita stoko de karakterizaĵoj." 55

Ĉi tio signifis, laŭ Kammerer, ke ĉiuj heredablaj karakterizaĵoj estis "enhavitaj en la ĝermo de la komenco." Seksa reproduktado povus kunigi malnovajn determinantojn en novaj kombinaĵoj, kaj selektado povus forigi kelkajn el ili, sed tio estis ĉio. Ne estis provizo por io vere nova:

Io nova povas aperi nur per selektado, kiu povas nur ekstermi la neutilajn trajtojn kaj amasigi la utilajn—same kiel per kruciĝo, kiu senĉese faras novajn kombinaĵojn el la provizo de karakterizaĵoj, kiu estas donita unufoje por ĉiam. 56

Por Kammerer, la senmortaj kaj senŝanĝaj determinantoj tial reprezentis reanimadon de antaŭformismo, en kiu evolucio povis nur elabori la antaŭekzistantan potencialon de la genlinio, kaj de antaŭformismo ĝi estis nur malgranda paŝo al kreismo.

Kammerer inkludis normajn interpretojn de Mendelismo, aparte la saltational tian, en la sama dualist-preformaciist-kreisma kategorio kiel la ĝermoplasma teorio de Weismann. Li nomis ilin ĉiujn vualitajn reĵetojn al arkaika kredo je la fikseco de specioj, "ĉar [ili] implicis doktrinon de, se ne absoluta, tiam relativa neŝanĝebleco de plant-kaj bestospecioj" (emfazo originala). Tia teorio estis ne nur falsa, sed ankaŭ nekompleta kaj intelekte nekontenta:

La scivola menso, serĉanta kaŭzojn, sentos ĉefe malkontenta ĉar la unua apero de tiuj miriadaj trajtoj ("determinantoj"), pri kiuj oni ree asertas, ke ili ĉiam ĉeestis en la ĝermo, restas en la mallumo. .

[Originala emfazo.] 57

La plej granda parto de la eseo estis dediĉita al liberigo de mendela genetiko de Weismannianaj influoj. Kion la teorio bezonis, laŭ Kammerer, estis ĝuste scienca kaj monisma raporto pri genetiko

152 Sander Gliboff

ŝanĝo, tio estas, de la kaŭzoj de mutacioj. Li akuzis genetikulojn je traktado de mutacioj kiel hazardaj aŭ spontaneaj kaj nekaŭzitaĵoj, kio estis nescienca kaj neakceptebla al monismo:

Ne estas hazardo, ke modernaj genetikuloj, mendelianoj kaj mutaciteoriuloj estas plejparte ankaŭ dualistoj: vitalistoj kaj psikistoj, kiuj konsideras la vivon staranta ekster la sfero de natura kaŭzeco. La proponantoj de la monisma teorio de heredeco, kontraste, estas mekanistoj, enĝiistoj.

La solvo de Kammerer al la problemo de mutacio estis la doktrino de Haeckel de eksteraj kialoj. Kvankam li ne povis precizigi la kaŭzojn de mutacio pli bone ol siaj kontraŭuloj, li sciis, ke devas ekzisti materiisma kaj eksterisma klarigo. La hereda materio devas esti skuita iel, de mediaj influoj. Li citis siajn proprajn eksperimentojn kiel indicon ke la medio povis ŝanĝi la heredecan de organismo, kaj li argumentis ke ekzistis neniu diferenco, principe, inter la kontinuaj ŝanĝoj kiujn li produktis en la laboratorio kaj la pli diskretaj ŝanĝoj kiuj estas klasifikitaj kiel mutacioj.

Laste, sed ne malplej, Kammerer argumentis ke la Weismanniana vidpunkto de Mendelismo devis esti malakceptita pro siaj sociaj kaj politikaj sekvoj. Li faris kazon por la heredo de akiritaj karakterizaĵoj kiel la bazo kaj pravigo de universalaj edukado kaj publika sano iniciatoj, kaj kontrastis ĝin al la malkompatemo de selektema eŭgenikismo: "La reakciuloj en scienco kaj politiko etendas super la doktrino de la neheredeco de akiritaj karakterizaĵoj por premi la manojn unu al la alia." 59 Efektive, Kammerer pasigis multajn jarojn antaŭenigante ellaboritan programon por socia, kultura, morala kaj medicina progreso bazita sur la kondiĉo ke la utilaj efikoj de medikamento, nutrado, edukado kaj praktiko povus esti 60 kaj tiuj heredaj, sociaj monismaj eseoj montras kiom forte. Iaj faritaj opinioj kaj planoj estis fiksiĝintaj en la monismo kaj instruoj de Haeckel pri eksteraj kaŭzoj de ŝanĝo.

Konkludo

La monismo de Haeckel eble havis sian bazon en evolua teorio, sed ĝi ankaŭ nutris sin sur lia interpreto de tiu teorio. Aparte, ĝi igis lin temigi sencelajn, neantaŭvideblajn, kaj mekanismajn kaŭzojn de vario kaj adapta ŝanĝo, el kiuj la plej grava estis la heredo de mediaj efikoj. La psiko

atributoj de materio, kiel permesite sub monismo, donis al protoplasmo la kapablon "memori" la modifajn efikojn de mediaj stim-uli, sed ne la agentejon por iniciati aŭ direkti la ŝanĝojn.

Tiuj samaj monismaj konsideroj ankaŭ informis kaj instigis la pli postan laboron de Plate, Semon, kaj Kammerer, kiuj devis trovi novajn manierojn defendi la superecon de mediaj kialoj de vario kaj la heredon de ekologie induktitaj karakterizaĵoj en la frua dudeka jarcento. Iliaj apartaj interpretoj de evolucio kaj heredeco diverĝis unu de la alia kaj de tiu de Haeckel, sed ili ĉiuj konsentis pri la demarkaciaj kriterioj por distingi monismajn el vitalismaj kaj teleologiaj teorioj.

Je la tempo de la moderna evolua sintezo de la 1930-aj kaj la 1940-aj jaroj, ĉi tiuj malnovlernejaj darvinanoj ne plu estis tre alte estimataj. La rekapitula teorio de Haeckel estis reduktita al karikaturo, kaj lia raporto pri la heredo de akiritaj karakterizaĵoj estis rigardita kiel teleologia - ĝuste kiel Wasmann deziris ĝin. La kariero de Kammerer finiĝis en skandalo kiu makulis la plej multajn aliajn esploradojn sur la heredo de akiritaj karakterizaĵoj per unuiĝo.

La teorio de memoro de Semon estis plejparte forgesita, krom eble fare de psikologoj, kiuj havis nur malmulte da intereso en ĝiaj evoluaj implicoj.

Kaj pli junaj sciencistoj traktis la lastajn klopodojn de Plate por savi la heredon de akiritaj trajtoj kiel historiajn kuriozaĵojn.⁶¹

Kaj tamen la linio, kiun ili desegnis kaj defendis, inter meĥanismaj, eksteraj kaŭzoj de variado kaj interne generitaj, vitalismaj kaj teleologiaj, restis pli-malpli sendifekta. La koncepto de la hazarda genetika mutacio, ĉar ĝi evoluis de la malfruaj 1920-aj jaroj plu, restis ene de la preskribitaj limoj, ĉar ĝi spuris la finfinajn kialojn de hereda vario al nepersonaj kaj sencelaj eksteraj agentejoj kiel ekzemple Rentgenradioj, kosmaj radioj aŭ kemiaj mutagenoj. .

Kvankam ili ne estis nepre hazardaj en la statistika signifo, ili estis neantaŭvideblaj, neintencaj, kaj senrilataj al la bezonoj de la organismo. Ili estis tial bone konvenigitaj al la rolo siatempe ludita en la monisma sistemo de Haeckel per la heredo de akiritaj karakterizaĵoj kaj mediaj efikoj, kaj ili daŭre pruntedonas subtenon al vido de la natura mondo kiel mekanikisma, neantaŭvidebla, kaj negvidita.

Notoj

Ĉi tiu materialo baziĝas sur laboro subtenata de la Nacia Scienca Fondajo sub Grant No. 0843297.

¹. Vidu ĉapitron 1, p. 5.

154 Sander Gliboff

2. ES Russell, Formo kaj Funkcio: Kontribuo al la Historio de Besto Morfologio (Londono: John Murray, 1916), 248, 250, 260.
3. Erik Nordenskiöld, La Historio de Biologio: Enketo, trad. Leonard Bucknall Eyre (New York: Tudor Publishing, 1936), 513, 515.
4. Jürgen Sandmann, Der Bruch mit der humanitären Tradition: Die Biologisierung der Ethik bei Ernst Haeckel und anderen Darwinisten seiner Zeit (Stuttgart, New York: Gustav Fischer, 1990); Stephen J. Gould, Ontogeny kaj Filogenio (Kembriĝo, MA: Belknap Press de Harvard University Press, 1977); por pli ampleksa kritiko de tiu ĉi literaturo, vidu ankaŭ Robert J. Richards, The Tragic Sense of Life: Ernst Haeckel and the Struggle Over Evolutionary Thought. (Ĉikago, Londono: Universitato de Ĉikago Gazetaro, 2008), 4-6.
5. Ekzemple, Olaf Breidbach, "The Former Synthesis: Some Remarks on the Typological Background of Haeckel's Ideas about Evolution", Theory in Biosciences 121 (2002): 280-296; Olaf Breidbach, "La Koncipa Kadro de Evolua Morfologio en la Studoj de Ernst Haeckel kaj Fritz Müller", Theory in Biosciences 124 (2006): 265-280; Mario Di Gregorio, De Ĉi tie al Eterneco: Ernst Haeckel kaj Scienca Kredo (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005).
6. Ekzemple, Richards, Tragic Sense of Life; Sander Gliboff, HG Bronn, Ernst Haeckel, kaj la Originoj de Germana Darwinismo: Studo en Tradukado kaj Transformo (Kembriĝo: MIT-gazetaro, 2008); Peter J. Bowler, "Revizio de HG Bronn, Ernst Haeckel, kaj la Originoj de Germana Darwinismo, de Sander Gliboff", Izisa 100 (2009): 671-672.
7. Ernst Haeckel, Generelle Morphologie der Organismen: Allgemeine Grundzüge der organischen Formen-Wissenschaft, mechanisch begründet durch die von Charles Darwin reformierte Descendenz-Theorie, 2 vol'oj. (Berlino: Georg Reimer, 1866) 2: 191-202; por pli detala diskuto, vidu ankaŭ Gliboff, HG Bronn, Ernst Haeckel, and the Origins of German Darwinism, ch. 5.
8. Haeckel evoluigis la memoranalogion poste en eseo kiu estus inspira por Semon: Ernst Haeckel, Die Perigenesis der Plastidule: Oder die Wellenzeugung der Lebenstheilchen: Ein Versuch zur mechanischen Erklärung der elementaren Entwicklungs-Vorgänge (Berlino: Georg Reimer, 1876).
9. Haeckel, Generelle Morphologie, 1: 151-152.
10. Phillip R. Sloan, "Buffon, German Biology, and the Historical Interpretation of Biological Species", British Journal for the History of Science 12 (1979): 109-153.
11. Ekzemple, Wilhelm His, Unsere Körperform und das physiologische Problem ihrer Entstehung (Leipzig: FCW Vogel, 1874). En pli postaj verkoj li konfesis pli grandan rolon por la medio, sed ne en la 1870-aj jaroj, kiam li atakis Haeckel.
12. Ernst Haeckel, "Die Gastraea-Theorie, die phylogenetische Classification des Thierreichs und die Homologie der Keimblätter", Jenaische Zeitschrift für Naturwissenschaft 8 (1874): 6-9.
13. Ernst Haeckel, "Zur Phylogenie der australischen Fauna: Systematische Einleitung", enkonduko al vol. 1, pt. 1 el Zoologische Forschungsreisen in Australien und dem malayischen Archipel: Mit Unterstützung des Herrn Dr. Paul von Ritter, ausgeführt in den Jahren 1891-1893, de Richard Semon (Jena: Gustav Fischer, 1893): iv.

- 14 . Ernst Haeckel, "Darwin as an Anthropologist", en Darwin and Modern Science: Eseoj en Commemoration of the Centenary of the Birth of Charles Darwin and of the Fiftieth Anniversary of the Publication of the "Origin of Species", red. AC Seward (Kembriĝo: Cambridge University Press, 1909); Ernst Haeckel, *Natürliche Schöpfungs-Geschichte: Gemeinverständliche wis-senschaftliche Vorträge über die Entwicklungslehre im allgemeinen und diejenige von Darwin, Goethe und Lamarck im besonderen*, 11-a red. (Berlino: Georg Reimer, 1911); Georg Uschmann, "Ernst Haeckel und der Mendelismus", *Folia Mendeliana Musei Moraviae Brno* 6 (1971): 311-318.
- 15 . Pri la kariero kaj rilato de Plate al Haeckel kaj al moderna darvinismo, vidu ankaŭ: Georgy S. Levit kaj Uwe Hoßfeld, "The Forgotten 'old-Darwinian' Synthesis: The Evolutionary Theory of Ludwig H. Plate (1862-1937)", *NTM: Internationale Zeitschrift für Geschichte und Ethik der Naturwissenschaften, Technik und Medizin* 14 (2006): 9-25; Gloria Robinson, "Plato, Ludwig Hermann", en *Vortaro de Scienca Biografio*, red. Charles C. Gillispie (New York: Charles Scribner's Sons, 1975); Heinz Penzlin, red., *Geschichte der Zoologie in Jena nach Haeckel (1909-1974)* (Jena, Stutgarto: Gustav Fischer, 1994).
- 16 . Richard Benedict Goldschmidt, *Portretoj de Memoro: Rememoroj de Zoologo* (Seatlo: Universitato de Washington Press, 1956): 38. 17 . Levit kaj Hoßfeld, "La Forgesita 'malnova-Darviniana' Sintezo", 13.
- 18 . Deklaro de la 24-a de junio 1921, citita en Heinrich Schmidt, Ernst Haeckel und sein Nachfolger: Profeso D-ro Ludwig Plate (Jena: Volksbuchhandlung GmbH, 1921): 19.
- 19 . El revuartikolo en la *Deutsch-völkische Monatshefte* 1 (1921): 33, kiel citite en Schmidt, Ernst Haeckel und sein Nachfolger, 19.
- 20 . Ekzemple, Ludwig Plate, *Über die Bedeutung des Darwin'schen Selectionsprinzip und Probleme der Artbildung*, 2-a red. (Leipzig: Wilhelm Engelmann, 1903); Ludwig Plate, *Selektionsprinzip und Probleme der Artbildung: Ein Handbuch des Darwinismus*, 4-a red. (Leipzig kaj Berlino: Wilhelm Engelmann, 1913). Li poste kompletigis la libron kun pli mallonga, populariga raporto: Ludwig Plate, *Die Abstammungslehre: Tatsachen, Theorien, Einwände und Folgerungen in kurzer Darstellung*, 2-a red. (Jena: Gustav Fischer, 1925).
- 21 . Liaj opinioj pri heredeco estas eksponitaj en la diversaj eldonoj de lia elektlibro, *Über die Bedeutung des Darwin'schen Selectionsprinzip und Probleme der Artbildung*, same kiel en la libro pri heredeco, kiun li poste turniĝis de ĝi: Ludwig Plate, *Vererbungslehre . : Mit besonderer Berücksichtigung des Menschen, für Studierende, Ärzte und Züchter*, 2 vol'oj. (Jena: Gustav Fischer, 1913); Ludwig Plate, *Vererbungslehre: Mit besonderer Berücksichtigung der Abstammungslehre und des Menschen*, 3 vol'oj, 2-a red. (Jena: Gustav Fischer, 1932-1938). Por pliaj detaloj pri lia sistemo de heredeco, vidu Levit kaj Hoßfeld, "The Forgotten 'old-Darwinian' Synthesis."
- 22 . Ludwig Plate, "Ueber O. Jaeckel's Schrift betreffend die verschiedenen Wege phylogenetischer Entwicklung", *Naturwissenschaftliche Wochenschrift* 18 (1902): 101-103; Otto Jaekel, "Kritik meines Aufsatzes über Descendenz de Erwiderung auf Herrn Plate", *Naturwissenschaftliche Wochenschrift* 18 (1902): 234-235.

156 Sander Gliboff

- 23 . Plato, Selektionsprinzip, 502, 512. 24 .
- August Pauly, Darwinismus und Lamarckismus: Entwurf einer psychophysischen Teleologie (Munkeno: Ernst Reinhardt, 1905); Oskar Prochnow, "Mein Psychovitalismus", Archiv für Rassen- und Gesellschafts-Biologie 6 (1909): 232–236.
- 25 . Ludwig Plate, "Gegen den Psychovitalismus: Nachwort zu dem vorstehenden Aufsätze von O. Prochnow: 'Mein Psychovitalismus,'" Archiv für Rassen- und Gesellschafts-Biologie 6 (1909): 237–239.
- 26 . Ekzemple, Robert J. Richards, "Ernst Haeckel kaj la Luktoj Super Evoluo kaj Religio", Analoj de la Historio kaj Filozofio de Biologio 10 (2005): 100-102; Heike Barantzke, "Erich Wasmann (29.5.1859-27.2.1931): Jesuit und Zoologe in Personalunion," Jahrbuch für Geschichte und Theorie der Biologie 6 (1999): 77-140.
- 27 . Lia akomodigo de evoluado fakte kaŭzis al li problemojn kun liaj superuloj, sed tio ne estis ĝenerale konata tiutempe: vidu Barantzke, "Erich Wasmann."
- 28 . Mi fidas je la konto kompilita kaj redaktita de Plate mem: Ludwig Plate, red., Ultramontane Weltanschauung und moderne Lebenskunde, Orthodoxie und Monismus: Die Anschauungen des Jesuitenpaters Erich Wasmann und die gegen ihn in Berlin gehaltenen Reden (Jena: Gustav Fischer) , . . ; por pli simpatia legado de Wasmann vidu Abigail Lustig, "Erich Wasmann, Ernst Haeckel and the Limits of Science", Theory in Bioscience. 121 (2002): 252–259.
- 29 . Ernst Haeckel, Der Kampf um den Entwicklungsgedanken: Drei Vorträge, gehalten am 14., 16. und 19. April 1905 im Saale der Sing-Akademie zu Berlin (Berlino: Georg Reimer, 1905); En la angla: Ernst Haeckel, Last Words on Evolution: A Popular Retrospect and Summary, trad. Joseph McCabe (Londono: A. Owen, 1906).
- 30 . Erich Wasmann, "Theistische und atheistische Entwicklungslehre; Darwinismus und Entwicklungslehre," II. Vortrag des P. Wasmann, am 14. Februar im Oberlichtsaal der Berliner Philharmonie, in Plate, Ultramontane Weltanschauung , 31–32.
- 31 . Ibid., 32.
- 32 . Ibid., 32.
- 33 . Ibid., 32.
- 34 . Ludwig Plate, "Rede des Herrn Prof. Plate", en Plate, Ultramontane Weltanschauung , 64.
- 35 . Ibid., 65.
- 36 . Ibid., 67n.
- 37 . Richard Semon, "Aus Haeckels Schule", en Was wir Ernst Haeckel verdanken: Ein Buch der Verehrung und Dankbarkeit, red. Heinrich Schmidt (Leipzig: Unesma, 1914).
- 38 . Por biografiaj informoj, mi fidas je Daniel L. Schacter, Stranger behind the Engram: Theories of Memory and the Psychology of Science. (Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1982); Jürg Schatzmann, Richard Semon (1859–1918) und seine Mnemetheorie (Zuriko: Juris-Verlag, 1968); Paul Kammerer, "Richard Semon: Zur Wiederkehr seines Todestages", Der Abend (Vieno), la 27-an de decembro 1920, el

- p fotokopio en la Paul Kammerer Papers, American Philosophical Society, Filadelfio.
- 39 . Richard Semon, Zoologische Forschungsreisen in Australien und dem malay-ischen Archipel: Mit Unterstützung des Herrn Dr. Paul von Ritter, ausgeführt in den Jahren 1891–1893, 6 vol'oj. (Jena: Gustav Fischer, 1893-1913).
 - 40 . Richard Semon, Die Mneme als erhaltendes Prinzip im Wechsel des organischen Geschehens (Leipzig: Wilhelm Engelmann, 1904).
 - 41 . Semon, Die Mneme als erhaltendes Prinzip im Wechsel des organischen Geschehens, 2-a red. (Leipzig: Wilhelm Engelmann, 1908). 42 . Ibid., 22, 383–384.
 - 43 . Ibid., 229–253.
 - 44 . Ibid., 146–147, 221–225, 297–259.
 - 45 . Ibid., 297–325, 333–345.
 - 46 . Paul Kammerer, "Nationalismus und Biologie", Das monistische Jahrhundert: Wochenschrift für wissenschaftliche Weltanschauung und Weltgestaltung 2, nr. 42 (1914): 1177–1185.
 - 47 . Albrecht Hirschmüller, "Paul Kammerer und die Vererbung erworbener Eigenschaften", Medizinhistorisches Journal 26 (1991): 26-77; Sander Gliboff, "La Kazo de Paul Kammerer: Evoluo kaj Eksperimentado en la Frua Dudeka Jarcento", Journal of the History of Biology (Revuo por la Historio de Biologio) 39 (2006): 525-563. Por influa provo ĉe rehabilitado de Kammerer, vidu Arthur Koestler, The Case of the Midwife Toad (Londono: Hutchinson, 1971). Kaj por reasertoj de la fraŭdakuloj, Lester R. Aronson, "The Case of The Case of the Midwife Toad (La Kazo de La Kazo de la Midwife Toad)", Behavior Genetics 5 (1975): 115-125; Gerald Weissmann, "La Akuŝistino Bufo kaj Alma Mahler: Epigenetiko aŭ Afero de Trompo?" FASEB Revuo 24 (2010): 2591–2595.
 - 48 . Paul Kammerer, "Haeckel und ich: Der Planet und der Kieselstein", en Was wir Ernst Haeckel verdanken: Ein Buch der Verehrung und Dankbarkeit, red. Heinrich Schmidt (Leipzig: Unesma, 1914).
 - 49 . Paul Kammerer, "Das biogenetische Grundgesetz", Das monistische Jahrhundert: Wochenschrift für wissenschaftliche Weltanschauung und Weltgestaltung 1/2, nr. 22 (1913): 721–727.
 - 50 . Paul Kammerer, "Gefühl und Verstand", Monatsblätter des Deutschen Monistenbundes, Ortsgruppe Hamburgo, aprilo/majo 1914, de fotokopio en la Paul Kammerer Papers, American Philosophical Society, Filadelfio.
 - 51 . Paul Kammerer, "Körperplasma und Keimplasma," Das monistische Jahrhundert: Wochenschrift für wissenschaftliche Weltanschauung und Weltgestaltung 2, nr. 29 (1913): 668–677.
 - 52 . Paul Kammerer, "Monistische und dualistische Vererbungslehre," Das monistische Jahrhundert: Wochenschrift für wissenschaftliche Weltanschauung und Weltgestaltung 1, pt. 1, ne. 7 (1-a de julio 1912): 225–235.
 - 53 . Ibid., 226.
 - 54 . Ĉi tio eble estas maljusta, ĉar antaŭ la tempo de la skribo de Kammerer, Weismann fakte donis plurajn malsamajn raportojn pri ĉu aŭ kiel la ĝermoplasmo povus esti modifita. Kammerer (kiel Haeckel) ŝajnas esti tenanta lin al la versio de: August Weismann, Die

Bedeutung der sexuellen Fortpflanzung für die Selections-Theorie (Jena: Gustavo

158 Sander Gliboff

- Fischer, 1886). Pri la evoluo de la opinioj de Weismann pri la kaŭzoj de variado, vidu Rasmus G. Winther, "August Weismann on Germ-Plasm Variation", *Journal of the History of Biology* 34 (2001): 517-555.
- 55 . Kammerer, "Monistische und dualistische Vererbungslehre", vidu n. 47, 225-226.
- 56 . Ibid., 226-227.
- 57 . Ibid., 227.
- 58 . Ibid., 229.
- 59 . Ibid., 231.
- 60 . Paul Kammerer, *Das biologische Zeitalter: Fortschritte der organischen Technik* (Vieno: Verein Freie Schule [1920]).
- 61 . Harry Federley, "Weshalb lehnt die Genetik die Annahme einer Vererbung erworbener Eigenschaften ab?" *Zeitschrift für induktive Abstammungs- und Vererbungslehre* 54 (1930): 20-43; Ludwig Plate, "Warum muß der Vererbungsforscher an der Annahme einer Vererbung erworbener Eigenschaften festhalten? Einige kritische Bemerkungen zu den Tübinger Verhandlungen, besonders zu Federleys Vortrag," *Zeitschrift für induktive Abstammungs- und Vererbungslehre* 58 (1930): 266-292.
- 62 . Hermann J. Muller, "Artefarita Transmutacio de la Geno", *Science* 66 (1927): 84-87.

7

Monista Filozofio de Scienco: Inter Mondrigardo kaj Scienca Meta-Reflekto

Paul Ziche

Larĝo kaj Profundo: Monismo kaj Scienca Meta-Reflekto

La monismaj movadoj de la malfrua deknaŭa kaj frua dudeka jarcento estas plej ofte studitaj kiel celante ampleksan mondkoncepton, Weltanschauung. Tipe, monistoj provis generi tian mondkoncepton transformante sian scian kompetentecon en speciala kampo en tute ampleksan klarigon kaj interpreton de la mondo. Monismo tiel bezonis ekvilibron inter la specialisma profundo en studado de unu areo de scienco kaj la larĝo kiu estas la markostampo de mondrigardo.

Tuj, ĉi tiu kombinaĵo de larĝo kaj profundo levas gravajn demandojn. Kiel la kariervoj de la monistoj montras, multaj malsamaj specialiĝoj povus formi la bazon de monisma mondkoncepto: evolua biologio kaj morfologio en la kazo de Ernst Haeckel, ĉela neŭrologio kaj la studo de sociaj insektoj en la laboro de Auguste Forel, kaj fizika kemio en la monisma teoriado de Wilhelm Ostwald. Estis multaj markoj de monismo. Por do eviti konflikton inter ĉi tiu plureco de sciencaj agadoj unuflanke kaj la klaraj asertoj pri unuigo, kiuj kuŝas en la ideo mem de monismo aliflanke, la paŝo de apartaj fakoj al kompleta ĝeneraleco devis esti pravigita. Tiu ĉi pravigo mem devis esti efektivigita per scienbazita reĝimo de pripensado; monismo postulis fortan formon de scienca mem- kaj meta-reflekto. Necesis argumentoj, ke la faka bazo ne kompromitis la ĝeneralecon, kiun celis monismo.

160 Paul Ziche

Inter la gvidaj monistoj, la plej produktiva verkisto pri la filozofio de scienco estis Wilhelm Ostwald. Ostwald klare supozis, ke ĝis sia tempo mankas la taŭga pravigo por ĝeneraligi kaj per tio ankaŭ unuigi sciencon. Li sekve klopodis formuli fundamenton por scienco kaj sciencoco kiu estis pli ĝenerala, kaj do pli baza, ol ĉiuj ekzistantaj specoj de fundamento. En grava signifo, tiu nova bazismo estis celita esti nereduktisma. Kvankam iniciatitaj en la limoj de ekzistanta scienca kompetenteco, monistoj serĉis tiujn fundamentojn en novaj disciplinoj, ekzemple, la "energetiko" de Ostwald aŭ la "ĝenerala morfologio" de Haeckel. Tio signifis ke monistoj ne sekvis la tipan formon de (elimina) reduktismo, nome, la redukon de sciencaj deklaroj aŭ teorioj al alia scienca teorio kiu estas prenita el la butiko de teorioj jam ekzistantaj.

Tiu ĉi formo de monisma fundaciismo, karakterizaĵo de monismo 1 ligas de la fruamonismon rekte al iuj el la plej gravaj kur-ĉe granda, lupoj en la filozofio dudeka jarcento, kaj al pli larĝaj kulturaj tendencoj de ĉi tiu tempo. La problemoj de kiel integri kreskantan nivelon de specialiĝo kun pli larĝaj kaj pli ampleksaj temoj prezentis unu el la plej grandaj defioj al malfrua dekaŭjarcenta scienco kaj socio egale. Oni vaste sentis specialiĝon minaci ne nur tradiciajn konceptojn de scienco, sed ankaŭ la 2 Sur la nivelo de teoria reflekt-mensa sano de la socio ĝenerale. tion, la serĉo de pli ĝeneralaj manieroj studi sciencon, kaj provizi povas esti komprenita kiel reago kontraŭ fundamenton por la sciencoj, ankaŭ la problemoj de specialiĝo. Tiuj ĉi demandoj estis prenitaj de surprize granda kaj diversa grupo de pensuloj. Ĝuste en la sama periodo kiam monismo floris, la filozofio de scienco evoluis kiel unu el la plej gravaj kampoj ene de analitika filozofio. Konstruante sur la laboro de, inter aliaj, Gottlob Frege, Bertrand Russell, kaj la membroj de la Viena Rondo, ĝi iĝis unu el la dominaj tendencoj ene de dudeka-jarcenta filozofio. Ankaŭ ĉi tie oni serĉis novajn pensmanierojn pri scienco, kaj oni provis trovi la fundamentojn por la scienco en novaj fakoj, inter kiuj la logiko estis la centra.

La filozofia dimensio de monismo, aparte la formo de sciencbazita meta-reflekto kiu estis favorita fare de la monistoj, ĝis nun altiris relative malmulte da atento. Ĉar akademiuloj rekonstruis la evoluon de la filozofio de scienco, logikistoj kaj matematikistoj, kiel ekzemple Frege, kaj logikaj-empiristaj filozofoj, kiel ekzemple Russell, teksas grandaj, dum monistoj estas marĝenigitaj. Ili ŝajnas reprezenti malsamajn kaj konfliktantajn formojn de

racieco, kun analiza filozofio staranta por scienca sobereco kaj klareco unuflanke, kaj monismo por la ekzaltadoj de Weltanschauung aliflanke.

Ĉi tiu ĉapitro, do, esploras la integriĝon de monismo en la pli larĝa meta-diskurso pri scienco kun du gravaj rezultoj.

Unue, ĝi akiras pli bonan komprenon pri la speco de filozofio de scienco evoluigita fare de Ostwald, kiu tiam devis iĝi karakterizaĵo de pli grandaj tendencoj ene de monismo. Due, ĝi ofertas pli bonan ekkomprenon de kio ligas monismon kun kaj kio apartigas monismon de la oficialaj doktrinoj de analiza filozofio de scienco. Tiel farante, ĝi reliefigas novan dimension en la evoluo de la filozofia pripensado pri scienco. Ĝi rivelas la unuajn jardekojn de la dudeka jarcento kiel periodon en kiu la normoj por tia pripensado povus esti intertraktataj en tre malferma kunteksto; la integriga sinteno de monismo havas klarajn paralelelojn en aliaj filozofiaj movadoj. Ne male al Ostwald, fruaj analizaj filozofoj prezentis ideojn pri la unuigo de scienco kiuj estis multe pli malfermaj por integriĝo de ŝajne heterogenaj ideoj ol estus la kazo post la multe pli reduktisma turno prenita en tekstoj de la 1940-aj jaroj kaj la 1950-aj jaroj kiuj iĝis definitiva por a

multe pli simpligita versio de analiza filozofio. estos disvolvita en 3 Ĉi tiu ĉapitro du ŝtupoj: rekonstruo de esencaj paŝoj en la pensmaniero de la monistoj pri scienco, fokusita al Ostwald, kaj komparo kun tio, kio iĝis la "oficiala" filozofio de scienco en la analiza kaj logika-empiria skoloj.

Scienca Meta-Reflekto kaj la Unueco de Scienco: "Filozofio de Naturo" de Ostwald kaj Frua Filozofio de Scienco

Wilhelm Ostwald (1853-1932) ekzempligas en ideala maniero la paŝon de unuaranga scienca kompetenteco - liajn atingojn en fizika kemio, la kampon kiun li helpis komenci kaj en kiu li estis universale agnoskita kiel la gvida figuro tutmonde, estis kronitaj per nobelpremio—al monisma Weltanschauung. Unu el la plej elstaraj figuroj en la monistmovado kaj prezidanto de la Monist League inter 1911 kaj 1915, li estis nelacigebla disvastiganto de "energetikisto" mondkoncepto kiu prenis la principon de energiŝparo kiel la plej ĝeneralan leĝon regantan ĉiujn specojn de fenomenoj, de anorganika naturo ĝis sociaj interagoj kaj ĝis moralaj decidoj.

La termino mem "filozofio de scienco" aŭ "teorio de scienco", kiel la germana "Wissenschaftstheorie", estis ankoraŭ sufiĉe nova kiam

162 Paul Ziche

Ostwald komencis publikigi vaste pri la "teorio de scienco" en la fruaj jaroj de la dudeka jarcento.

⁴ Kiom longe la koncipa kampo daŭre estis en fluo estas klare indikita per la ricevo de la kontribuoj de Ostwald; la franca traduko de Grundriß der de Ostwald Naturphilosophie estis titolita Esquisse d'une philosophie des sciences, tiel ligante la kampon de filozofio de scienco kaj la plej lastatempajn evoluojn en la sciencoj al tradicio de "Naturphilosophie" kiu inkludis ankaŭ la pli konjektajn formojn de filozofio de naturo. ⁵

Ostwald mem uzis la malsamajn terminojn paralele; en 1905, li dediĉis artikolon en sia Annalen der Naturphilosophie rekte al "Theorie der Wissenschaft". ⁶

Estas pli ol nur koincido, ke la samaj terminoj ankaŭ elstaras ene de la analiza filozofio de scienco. Monismo kaj la nova analiza filozofio estis, fakte, ligitaj sur multaj niveloj. Asertaj krucreferencoj al Ostwald troveblas, ekzemple, en unu el la difinaj tekstoj de la analiza movado, Logischer Aufbau der Welt de Rudolf Carnap de 1928. En tiu teksto, Carnap esprimis kelkajn rezerveojn koncerne la klasifikojn de Ostwald de la sciencoj, sed samtempe vidis fundamentan konsenton inter la koncepto de realeco de Ostwald kaj lia propra ideo de konstitucia sistemo: "La koncepto de realeco difinita [en Moderne Naturphilosophie de Ostwald el 1914] proksimume egalrilatas al la koncepto de realeco kiel adoptite en konstitucia teorio."

⁷ Ostwald mem

publikigis unu el la gravaj tekstoj de la nova analiza filozofio, Tractatus logico-philosophicus de Wittgenstein en sia Annalen der Naturphilosophie. La instigo por ĉi tiu publikigo venis, kiel Ostwald deklaris en letero al Russell, de la enorma estimo en kiu li tenis Russell. ⁸ Sur ankoraŭ pli ampleksa nivelo, la Viena Rondo publikigis sian programan manifeston sub la titolo de "Scienca Weltauffassung", utiligante per tio iomete modifitan version de la esprimo "Weltanschauung". Skribante pri la nova formo de filozofio, Carnap eksplicite deklaris ke "emociaj bezonoj" (Bedürfnisse des Gemüts) ankaŭ estis sentitaj kaj klarigitaj en lia logika rekonstruo de scio kaj de scienco, tiel eĥigaj parolmanieroj kiuj estis karakterizaj por monisto. ⁹

Fine, ankaŭ ne estas sensignifa, ke la unua universitata katedro tenita de Moritz Schlick, poste la fokuso de la Viena Rondo, estis dediĉita al etiko kaj al la filozofio de la naturo.

La ideala deirpunkto por pli detala komparo inter la analiza kaj la monisma filozofio de scienco estas la problemo de unuiĝo. La serĉo de la unueco de la scienco staris ĉe la origino de profesia filozofio de scienco kiel noviga kaj

sendependa subkampo ene de filozofio en la 1920-aj jaroj, kaj ĝi estis tre aktive traktita dum multaj jardekoj.

Altpunkto estis la lanĉo de la Internacia Enciklopedio de Unuigita Scienco, la oficiala porparolo de tiu ĉi movado, en 1938.

Pli detala rigardo al ĉi tiu publikaĵo malkaŝas, ke la tipo de unueco antaŭvidita de la unueco-de-sciencmovado estis mem malproksime de unuiga, same kiel monismo estis malproksima de esti monolita. 10 La Internacio

Encyclopedia of Unified Science estis redaktita fare de rimarkinde multdisciplina estraro konsistanta el la filozofo/ekonomiisto/socia teoriisto Otto Neurath, la filozofo/logikisto Rudolf Carnap, kaj 11 Neurath-karaktero - la semiotikisto/filozofo la celon de la Enciklopedio en ekstreme malfermaj Charles W. Morris. igis terminoj. Ĝi intencis antaŭenigi la "kunfluo de diverĝaj intelektaj fluoj", ĝiaj celoj konsistantaj en "kunigi sciencistojn en diversaj kampoj kaj en diversaj landoj", kaj la malfermo de "nova kampo por kunlaboro".

¹² Du aspektoj tuj elstaras kiel rimarkindaj.

La programo por unuigo de scienco prenis kiel unu el siaj centraj trajtoj sociopolitikan orientiĝon; unuigi sciencon postulas la "kunigon" de sciencistoj en ĝeneralaj organizaj kadroj.

Due, ĉi tiu tipo de unueco ne pretendis formi korpon de strikte fluliniaj agadoj; malsamaj specoj de agadoj kaj malsamaj metodoj povus kunekzisti. Neurath parolis laŭ "sintezo" prefere ol reduktita elimino kiu povis konduki al ununura kerno de sciencaj doktrinoj aŭ metodoj. Li restis rimarkinde singarda koncerne la konkretan efikon de tia sintezo kiu, li skribis, povis en la plej bona kazo "helpi" fari unuigitan sciencon "evolui" kaj "ne estis direktita al kreado de la sistemo de scienco."

La liberala naturo de la klopodo de Neurath estis reflektita en lia uzo de la metaforo de la mozaiko por karakterizi la historian genezon de scienco. Ĉi tiu mozaiko "estis formita kombinante novajn observaĵojn kaj novajn logikajn konstruojn de diversa karaktero kaj origino."

¹³ Ĉar scienco estas en konstanta procezo de reformado kaj reformado, la malsimilaj pecoj ne integriĝas en rigidan kunmetaĵon. Sciencaj fakoj estis alprenotaj kiel ili estas, kiel unuopaj kaheloj en mozaiko, kiuj estas kungluitaj. Nenia aparta statuso estas donita ĉi tie al la fundamentaj fakoj: „Scienco mem liveras sian propran integran gluon anstataŭ celi sintezon surbaze de 'superscienco', kiu devas leĝdoni por la specialaj sciencaj agadoj. La historia tendenco de la unueco de scienca movado estas al unuigita scienco departementigita en specialajn sciencojn, kaj ne al konjekta apudmeto de

aŭtonoma filozofio kaj grupo de sciencaj disciplinoj."

164 Paul Ziche

La sufiĉe loza strukturo de la enciklopedio estis la konvena formato por tiu speco de unuigo. Unu aspekto bezonas emfazon ĉi tie: ĉiuj metaforoj uzataj de Neurath havas atoman subtonon; "Scienco entute povas esti rigardata kiel kombinaĵo de grandega nombro da elementoj, kolektitaj iom post iom." 15 Tiu ĉi unuforma strukturo ebligis analizi la sciencon per la rimedoj de la logiko kaj kreskigis la esperon, ke oni povas longtempe disvolvi aŭtentan aksiomatigon de la scienco.

La celo de Neurath estis alveni al koncipa spaco en kiu aksiomatigo, strikta dedukto kaj reduktado al elementoj kuniĝas kun multe pli flekseblaj, historie kaj sociologie sentemaj analizoj de scienco, tamen sen tiel forlasi la engaĝiĝon al strikta rigoro kaj scienca normoj. Diverseco kaj fleksebleco rezultigis el analizo de scienco mem. La kunaŭtoroj de Neurath traktis tiujn temojn plu, donante al ili malsamajn akcentaĵojn, sed neniel forlasis la kadron kiun li skizis. 16 Unuigita scienco ene de la unueco-de-sciencia paradigmo estis malproksima de esti strategio por la senfrukta elimino de ontologiaj sferoj aŭ de formoj de scienco; ĝi montriĝis rimarkinde tolerema, celante unuiĝon dum plene konsciante pri la riĉa kaj diverseca pejzaĝo de sciencaj agadoj, kiu estis —kaj ĉi tie ĉiuj aŭtoroj, monistoj kaj analizaj filozofoj egale povis konsenti— esti la bazo por ĉiuj pripensoj pri scienco.

Implementing Flexibility I: Monisma Unuiĝo kaj la Genezo de Novaj Disciploj

La komuna trajto de la pripensado pri scienco de kaj monistoj kaj analizaj filozofoj estas la malfermiteco kaj fleksebleco.

de iliaj modeloj. La superrega tendenco estis ne el elimino, sed prefere la malo: Akceptu la sciencojn tiaj, kiaj ili estas, kaj ekkoncepti pliajn ĝeneraligojn sur tiu ĉi bazo. Ĉi tio ankoraŭ povus preni du formojn: oni povus simple akcepti la sistemon de la sciencoj tia, kia ĝi estas, sen iuj modifoj; alternative, oni povus provi etendi la nunan sistemon en maniero kiu ne limigas la malfermitecon kaj flekseblecon de la scienco. La karakteriza malfermiteco de la monistoj ankaŭ estis reflektita en ilia sinteno direkte al la historio de scienco:

historio devis fari spacon por novigo, por la neantaŭvidebla.

17

Ostwald kaj lia serio *Klassiker der Naturwissenschaft* estas la plej elstaraj manifestiĝoj de tiu sinteno. 18

Eble la plej klara kazo por la kreado de nova, fundamenta disciplino estis la enkonduko de "meta-matematiko", esprimo elpensita de David Hilbert en 1922. 19 Per uzado de matematiko;

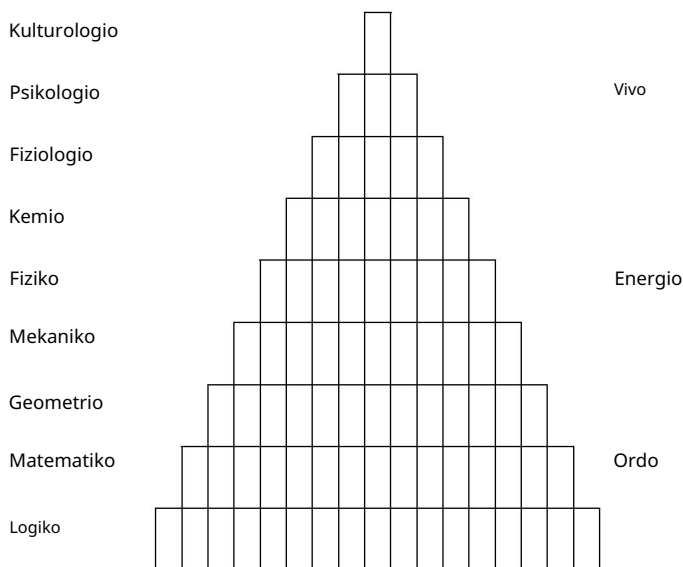
metodoj, tiu ĉi disciplino traktis temojn kiel ekzemple la reduktebleco de aritmetiko al logiko aŭ kun nekompleteco-teoremoj. Alia evidenta kandidato, de speciala graveco por analiza filozofio, estus (formala) logiko mem. Tiuj ĉi fakoj trovis lokon ene de la sistemo de la sciencoj, kaj tial estis pravigitaj same kiel pli tradiciaj formoj de scienco, en aparta matematiko. Ekzistis ankoraŭ alia grupo de disciplinoj kiuj pruvis tre signifaj por la meta-reflekto pri scienco ĝenerale, kaj por monismo aparte: lastatempe emerĝantaj disciplinoj kiujn ni hodiaŭ nomus "interfakaj", kiel ekzemple eksperimenta psikologio kaj la fiziologio de nervoza kaj//. aŭ perceptaj pro-cesoj. Tiuj novaj disciplinoj, daŭre serĉantaj sian bonordan metodikan paradigmon, estis precipe rapidaj en reprenado de lastatempaj evoluoj en tiuj kampoj de matematiko kiuj ankaŭ formis la bazon de meta-matematiko: abstrakta algebro kaj la kalkulo de duktoj. 20 Apenaŭ iu estis pli kapabla krei aŭ adopti tiajn novajn disciplinojn ol Ostwald. Energetiko mem estas evidenta

kandidato, sed en liaj tekstoj pri la "filozofio de naturo" li preterpasis energison kaj apogis vidon en kiu matematik-inspira "teorio de duktoj" (Mannigfaltigkeitslehre) kaj "teorio de ordo"

(Ordnungslehre) okupis la plej fundamentajn rolojn en la sistemo de la sciencoj. Li eĉ opiniis sin kiel la unua, kiu malkovris modernan logikon ĝuste en la senco, kiun ni hodiaŭ asocias kun Frege aŭ Russell, kaj konsiderante la faktan, ke li uzis precize la samajn matematikajn teoriojn kiel la moderna logiko, liaj argumentoj kongruas kun la "oficiala" raporto pri la genezo de logiko unu-al-unu. ²¹ Oni do povas pridubi, ĉu entute taŭgas karakterizi Ostwald kiel energian moniston. Li povas same bone, kaj eble kun eĉ pli granda rajto, esti rigardita kiel monisto kiu argumentis laŭ abstrakta koncepto de ordo. 22 Tiurilate, monismo ja estas karakterizita, laŭ la trafa frazo de Weir, per "disciplina senhejmeco", kiu tamen estas enigita en grandskala pripensado pri scienco kaj tiel igita epistemologia virto.

Kiel novaj disciplinoj estas integrotaj en la sistemon de disciplinoj formis unu el la plej gravaj demandoj, kiujn Ostwald levis en sia teorio de scienco. Li adoptis la tradician bildon de la piramido de la sciencoj (figuro 7.1), kiu ŝajnas danĝere rigida kaj fundamenta en pli tradicia signifo, sed emfazis, ke ĉi tiu bildo ankaŭ devas esti interpretita bildo legeblas en du ortaj direktoj faris neeble nereductive. ĉi tiu distingi unu direkton de redukto.

166 Paul Ziche



Figuro 7.1 La "piramido de la scienco" de Ostwald.

Fonto: Wilhelm Ostwald, *Monistische Sonntagspredigten*, 2 (Reihe: Leipzig, 1912): 346.

Legita horizontale, la piramido konsistas el homogenaj tavoloj, ĉiu reprezentante apartan specon de scienco. Konsideritaj vertikale, tiuj sciencoj sinsekvas sinsekve el ege larĝaj fakoj, kies konceptoj havas nur la absolutan minimumon de enhavo (logiko, teorio de ordo kaj nur tiam matematiko), ĝis ĉiam pli specifaj sciencoj, kiuj estas samtempe ambaŭ. pli limigita en gamo kaj pli riĉa je enhavo. Ĉe la pinto, ni trovas kulturologion, la sciencon koncernanta nur unu specon de objekto, nome, la sociaj agadoj de la homo, sed ege riĉa kaj komplika koncerne enhavon. La pli kompleksaj sciencoj estas komprenataj kiel konstruitaj sur vertikalaj kolonoj konsistantaj, kvazaŭ, el tranĉaĵoj de ĉiuj malsupernivelaj kampoj. La pli malaltaj ebligas la pli altajn nivelojn, kaj la konceptoj de la baznivelo estas enhavitaj en la pli altaj niveloj. Kiel la bildo klare malkaŝas, tamen tio ne kondukas al reduktismo. Redukto implicus perdon de preskaŭ la tuta enhavo de la supernivelaj konceptoj kaj sciencoj, ĉar la bazaj konceptoj estas difinitaj ĝuste per la

foresto de ĉiu konkreta enhavo. Nek la pli malaltaj niveloj tenas historian prioritaton; la fundamenta nivelo venas surprize malfrue en la genezo de la sciencoj.

Tiu ĉi kombinaĵo de du ortaj direktoj estas karakteriza trajto de monismo. Ke unu el la argumentoj levitaj de Max Weber kontraŭ la kulturteorio de Ostwald koncentriĝis ĝuste sur la kombinaĵo de Ostwald de vertikala profundo kun horizontala larĝo klare kon-firmas, ke estas la baza ŝablono de orta argumentado, ke 24 Ambaŭ monistoj esencon de la scienco-teorio de Ostwald. . kaj analizaj formas la filozofoj adoptis novajn kampojn, precipe logikon, en sia serĉado de la fundamentoj de la sciencoj. La maniero per kiu tiuj novaj kampoj iĝis integritaj en la sistemon de la sciencoj, aliflanke, estis malsama. La scienco-teorio de Ostwald kombinis tion, kion Neurath nomis "sekciigo", la horizont-tala kresko de la sciencoj, kun dimensio de profundo kiu nek konfliktas nek koincidas kun la horizontala aro de malsamaj partoj kaj pecoj de scienco: "Do sciencoj estas pliiĝanta kaj en la senco de kreskanta komplekseco ["Vermannigfaltigung"] kaj en kreskanta unueco ["Vereinheitlichung"], ambaŭ samtempe." 25 La fundamenta sinteno malantaŭ ĉi tiu bildo troviĝas ĉe ĉiuj niveloj de monisma pensado: ĝi estas la ideo de konservativa ŝanĝo, de radikala novigo kombinita kun la konservado — laŭeble plej granda — de tio, kio jam estis atingita. La sinteno de la monistoj al ĝenerala kulturo aŭ al (religiaj) ritoj kaj praktikoj povas esti komprenita laŭ la samaj linioj.

26

Implementing Flexibility II: Concept Formation kaj la Historia Dinamiko de Scienco

Por ke entute povu krei novajn specojn de scienco, la sistemo de la sciencoj mem devas esti malfermita por novigo. La intereso de Ostwald en la historio de scienco, kaj en la profundaj ŝanĝoj kiuj povas esti trovitaj en la kurso de la historia genezo de scienco, povas esti komprenita en tiuj esprimoj kiel parto de lia ĝenerala ideo de scienco. La sama postulo povas esti farita por la analizo de la konceptoj de scienco. Laŭ Ostwald, estus eraro provi establi difinitajn, finajn konceptajn elementojn de scienco, tio estas, fiksi la lingvon de scienco. Kvankam Ostwald estis rekomendanto de la ideo ke absolute preciza lingvo estus tre dezirinda por la celo de ĉiutaga komunikado, li tuj faris unu escepton pri la normoj de absoluta precizeco kiu estis, en

lia opinio, senutila en la sciencoj. Por povi malkovri ion novan, la lingvo de scienco ne devas esti absolute fiksita; scienco devas krei novajn konceptojn dum ĝi daŭrigas en sia kurso de malkovroj, kaj tio postulas flekseblan koncipan materialon. 27

Tia teorio de konceptoj okupis centran lokon en la teorio de scienco de Ostwald. Li devis klarigi la statuson kaj strukturon de elementaj konceptoj dum en la sama tempo enkalkulante progreson kaj ŝanĝojn en la koncipa materialo. Lia teorio de konceptoj, kiel evoluigite en liaj libroj pri la filozofio de naturo kaj pri la 28 Ostwald sistemigo de la daŭrigas en du ŝtupoj. komencite per empirie inspirita sciencoj, teorio de konceptoformado: elementaj impresoj estas kolektitaj per observado kaj rekta sperto, kaj poste estas kombinitaj en pli kompleksajn formojn de sperto (kie li tuj emfazis, ke ekzistas pli da eblaj kombinoj ol estas fakte subtenataj). per sperto). Paŝo du venas kun la transiro de tio, kion Ostwald nomas "ĝenerala epistemologio" al la eĉ pli fundamentaj disciplinoj de logiko, teorio de ordo, kaj matematiko. Tiuj ĉi disciplinoj okupiĝis pri trovado kaj kompreno de la plej ĝeneralaj konceptoj imageblaj.

Tiuj ĉi konceptoj estis, siavice, asociitaj kun la plej bazaj el-elementoj de sperto, kaj tial devas kulmini en la koncepto de afero mem . Ne apartaj aferoj aŭ specoj de aferoj, sed la koncepto de "aĵo" mem, aŭ, pli precize, la epistemaj strukturoj necesaj por koncepti aferojn provizas, laŭ Ostwald, la bazan temon de tiuj plej ĝeneralaj disciplinoj. Tiuj ĉi strukturoj devas esti sufiĉe ĝeneralaj por uzi en ĉiuj konkretaj spertoj, sed sufiĉe specifaj por esti trakteblaj laŭ la sciencaj normoj jam ekzistantaj. Estis denove en novaj areoj ene de matematiko ke Ostwald trovis teorion de rilatoj, komprenita kiel la plej ĝenerala studo de operacioj de distingi kaj ligi, kiu konvenas ĝuste tiujn postulojn.

Estas evidentaj paraleloj kun la argumentoj por reformo de logiko, kiu staris ĉe la komenco de la analiza filozofio de la dudeka jarcento, igante logikon en matematik-bazitan teorion de rilatoj, kaj Ostwald volis emfazi la logikojn de sia teorio de scienco. En la sama momento, aliflanke, karakteriza trajto de monismo iĝas videbla: ene de monismo, la korelacioj inter la malsamaj kampoj estis multe pli kompleksaj. Monismo adoptis la bildon de du samtempe uzebaj perspektivoj, distingitaj kiel larĝo kaj profundo, kaj tio permesis al la monistoj moviĝi libere inter, ekzemple, fizikaj kaj kemiaj teorioj pri energio unuflanke kaj logiko aliflanke. La energiisma ideo

de preni rilatojn de energiinterŝanĝo por kuŝi ĉe la kerno de naturscienco tiel iĝis rekte ligita al la strukturoj de logiko kiel teorio de rilatoj.

Implementing Flexibility III: Monistic Organicism

La bildo de reciproke interplektantaj horizontalaj kaj vertikalaj direktoj, kiuj devas esti rigardataj kiel same validaj legaĵoj de la sistemo de la sciencoj, taŭgas kiel ĝenerala karakterizado de la monisma programo.

Diferencoj, eĉ diferencoj, kiuj povas esti reprezentitaj en hierarki-maniere, ne nepre implicas formon de reduktismo, de diferenco en valoro aŭ kvalito. Ostwald utiligis tre tradician modelon por strukturo kiu konsistas el disigitaj, tamen multeigitaj, elementoj, nome tiu de la organismo, kaj li prenis grandajn klopodojn rilatigi sciencan al biologiaj unuoj, eksplicite adoptante ideojn de la biologio de sia tempo. Ĉi tie, la streĉiteco ene de lia modelo de la unueco de scienco iĝas plej eksplicitaj.

En lia prelego pri "Die Wissenschaft" donita ĉe la unua Internacia Monista Kongreso en 1911, scienco estas rigardata kiel ĉiopova ("allgewaltig") ilo kun kvazaŭ-personalismaj trajtoj, transformita de esti nura instrumento al havado de "Eigenwesen", esenco memstare.

29 Nomante sciencan "integra organo-
ismo en kiu ĉiu partoprenanto nur ludas la rolon de ĉelo," 30
Ostwald elvokas la bildojn de kaj vivanta unueco kaj de senpersonigita organizo de fortoj kiuj subigas individuojn. Ĉi tiu ambigueco parolas pri la monisma provo integri du dimensiojn de analizado de scienco en unu bildon kaj la rezultajn streĉigojn.

La nocio, ke la individua sciencisto estas kiel ĉelo en la korpo de scienco, ŝajnas bazita, unuflanke, sur la moderna fremdiĝo de la laboristo de sia laboro, dum, aliflanke, ĝi proponas la promeson de organikisma elaĉeto de sciencaj laboristoj en la kolektivo.

Denove, ni vidas, ke la ideoj motivantaj kaj strukturantaj la monismon de Ostwald venis el multaj diversaj kampoj, kaj ke energieco neniel estis la sola bazo por liaj opinioj pri la filozofio de scienco. Kiom gravaj fariĝis por Ostwald la biologiaj modeloj, videblas el la rolo, kiun ĉi tiuj ludis en ankoraŭ pliaj 31 Kiam Ostwald de siaj plej ŝatataj aferoj, nome informa politiko, skizis tutmondan titolon de "monda cerbo", li konscie prizorgis kune biologion informreton sub la kaj informadon 32 Scienco kiel organismo estas ĉi tie komprenata kiel komunumo de teorio. unuoj dividantaj mallokitajn informojn.

170 Paul Ziche

En sia prelego pri "Die Wissenschaft", Ostwald kunligis la bi-logikan karakterizadon de scienco kun vortprovizo, kiu utiligis, emfazante la terminologian kampon de unueco kaj tuteco, ĉiujn epitetojn de la tradicia sublimo, dum restado koncentrita al. la socia rolo de la scienco: la scienco estas la "komunuma posedaĵo de la tuta homaro", kaj eĉ pli goetheana laŭ tono, la scienco

asimilas "la plej esence homan" (Allgemeinst-Menschliche).

33

Karakterizaĵo por scienco, kaj distingante ĝin de nura scivolemo, "socia aspekto, la ĝenerala homa graveco de la demandoj estas ĝia 34 ~~Ostwald tute inter tiujn bazojn~~ maniero, kiun la esploristo respondas." kun la etiketoj kaj la tradiciaj "malsuperaj" aspektoj de scienca agado: la "Allgemeinst-Menschliche" estas atingita ĝuste per la origino de scienco en teknologio, en komunaj kaj praktike trafaj praktikoj kaj aplikoj. La bazaj aspektoj de la scienco-teorio de Ostwald estas ĉi tie transformitaj en larĝan kulturalan teorion, kaj inverse.

Tiuj esprimoj resonancas kun ideoj devenantaj de la diskurso de la homscienco, kaj de elvoko de tradiciaj kulturaj valoroj.

Parolante pri la homaro, la pozicio de Ostwald ja estas formulita en tre hibridaj terminoj: la homaro devas esti transformita en "spertecan bazon por juĝi la spiritajn, ekonomiajn, jurajn 35 Valorjuĝoj fariĝas kal, kaj aliaj procezoj ĝenerala pretendo sperti kiel bazo por tiuj de evoluo." kombinita kun juĝoj, kaj kun ideo de progreso kiu estas bazita sur inspiroj derivitaj de la historio de la natursciencoj. Komparebla miksaĵo de ideoj troveblas en deklaroj pri religio. Por Ostwald, scienco devas anstataŭigi religion; "Ĉiuj deziroj kaj esperoj, ĉiuj celoj kaj idealoj, kiujn la homaro kunprenis en la noción de Dio, estas nun plenumitaj de la scienco." 36 Rimarkinde, ĉi tiu kritiko de tradiciaj rakontoj pri religio baziĝas sur la malsukceso de Dio garantii la specon de socia kohezio, kiu kuŝas en la centro de la sciencoj, kaj kiun Ostwald sentis bezonata siatempe. Dio ne povas garantii unu el la fundamentaj aspektoj de unueco, kaj tio, laŭ Ostwald, malkvalifikas lin. 37

Monification: Asertante Specialiĝon pro Novaj Fundamentoj

Unu speciala trajto metas tiujn Ostwaldian-argumentojn dise de kio iĝis la analiza ortodokseco ene de filozofio. En sia sistemigo de la sciencoj, Ostwald ŝanĝis libere inter la dimensioj kaj direktoj, kaj li serĉis manierojn efektiviĝi

ĉi tiu tipo de malfermiteco sur ĉiuj niveloj de lia teorio. La karakterizaj aspektoj de la formo de la monistoj pripensi scienco povas esti klarigitaj per komparo kun la programaj deklaroj trovitaj en grava eseo kiu helpis difini la "oficialan" doktrinon de la analiza filozofio de scienco. En ilia 1950 eseo pri la "Unueco de Scienco", Paul Oppenheim kaj Hilary Putnam proponis ke ĝenerala teorio de scienco aŭ "Scienco de Scienco" (la majuskloj estas la aŭtoroj!), "te la metascienca studo de ĉefaj aspektoj". de scienco, estas la natura rimedo por kontraŭpezigi specialiĝon per promocio 38 Tiu ĉi formuliĝo markas la integriĝon de scienca scio." grava punkto de diverĝo de la Ostwaldiana perspektivo.

Malgraŭ la eĥoj de pli fruaj formoj de pripensado pri scienco kaj la unueco de scienco, pensi laŭ "kontraŭbalancado" ne kongruas kun la argumentoj de Ostwald ĉar ĝi interrompas la ligilojn inter metascienco kaj scienco mem. La sama validas por la aserto de Oppenheim kaj Putnam ke ekzistas almenaŭ du niveloj de unueco implicitaj en la progreso de scienco, unueco de lingvo kaj unueco de leĝoj, kie ĉi-lasta estas multe pli reduktiisma ol la pli karnapia kaj tial pli tolerema unueco. de lingvo. La unueco de leĝoj "estas atingita laŭ la mezuro en kiu la leĝoj de scienco iĝas reduktitaj al la leĝoj de iu unu disciplino." Eĉ se Oppenheim kaj Putnam ankoraŭ detenis sin de aranĝi "radikalan reduktisman tezon", ili konsiderinde mallarĝigis la kampon, tiel markante tendencon en la ĉefa unuigo de sciencmovado kiu prenis ĝin en direkto ne plu kongrua kun la ideoj. de la monistoj.

39

Serĉante vojojn al la unuigo de scienco, monistoj kaj analizaj filozofoj respondis al profunde sentita bezono de la frua dudeka jarcento, nome, trakti la problemojn—

koncipa, organiza kaj emocia - asociita kun la specialiĝo de la sciencoj. Specialiĝo kiel malpura fakto de la evoluo de la sciencoj estis ankoraŭ malfermita por malsamaj interpretadoj kaj taksadoj. Prave pripensita, ĉiu paŝo al specialiĝo, tiom kiom tio okazis ene de la scienco, povus esti vidita kiel kontribuanta al pli bona kompreno de scienco ĝenerale. Rigardita el la perspektivo de ĝeneraligita nocio de scienco, do, specialiĝo povis konduki al interna-sciencia formo de ĝeneraleco kaj unueco kiu ne postulis kontraŭpezadon de specialiĝo per eksplicite kontraŭsciencaj tendencoj (kiel ofte okazis en tiuj mondkonceptoj, kiuj estis pli agorditaj. 40 Estas klare kial ĉi tiu ideo povus esti alloga-al la homaroj). tive en la tempo de Ostwald. Specialiĝo estis ĝenerale rigardita kiel dolora procezo kiu produktis streĉitecojn sur multaj niveloj kaj gvidis

172 Paul Ziche

al la maltrankvilo, ke socio perdas sian kapablon konservi larĝan superrigardon super homaj intelektaj klopodoj. Redukto-isma unuigo, elamasigante unu specialan formon de scienco kiel la modelscienco, asertus status quo en la evoluo de la sciencoj. Ostwald, male, volis integri du malsamajn formojn de estonta progreso en sian raporton pri la sciencoj: kreskanta specialiĝo kaj kreskanta ĝeneraleco, ambaŭ en proksima interagado. Li konsideris la scienciston ne nur specialisto, sed ankaŭ — kaj ĝuste pro siaj fakkapabloj — kiel unu vokis al respondecado pri scienco ĝenerale, kaj, efektive, por la tuta homaro. En de ĉi tiu bildo, ĉiu speco de scienco iĝis akceptebla, ĝuste ĉar neniu aparta scienco estas prenita kiel la sola modelo.

La formo de unueco, aŭ pli ĝuste, la ĝenerala bildo de scienco evoluigita fare de Ostwald povas esti etikedita "monigo" por apartigi ĝin de la unuigparadigmo ene de la establita norma bildo de analiza filozofio. Tio, kio distingas monismon, estas ĝuste la insisto, ke la filozofia pripensado mem ne devas esti specialigita, kvankam ĝi konstruis sur faka sperto. Ostwald klare intencis evoluigi sciencofilozofion kiu integrigis la filozofian meta-reflekon pri scienco en la scienca praktikon mem. Liaj argumentoj estis parto de larĝa movado por metado de la filozofio de scienco en la tagordon de kaj filozofio kaj la pli larĝa kultura debato. Ankaŭ evidentiĝas kie kaj kial ĉi tiu formo de monigo devis finiĝi: La profesiigo mem de ĝenerala pripensado pri scienco—paŝo kiu estis klare farita antaŭ la tempo Oppenheim kaj Putnam skribis sian artikolon—konsistigis rompon kun la malferma kaj fleksebla sed science rigora filozofio de scienco, kiun celis la monistoj.

Notoj

Koran dankon al Thomas Müller, Utrecht, pro kritikaj komentoj, kaj al Todd Weir, Belfasto, por multe plibonigi la enhavon kaj stilon de mia ĉapitro.

- 1 . La demando pri kiom longe la sciencofilozofio de Ostwald estas reprezenta por monismo ĝenerale ne povas esti esplorita ĉi tie. Kiel jam estis rimarkite, estas gravaj paraleloj en la insisto de Haeckel pri la neceso de ĝeneraligita morfologio, kaj ĉiuj monistoj kunhavas la idealon integri tiom da dimensioj de intelekta kaj kultura vivo kiel eble, anstataŭ e limigi tiujn dimensiojn. La afero de reduktismo meritis plian diskuton; vidu ankaŭ la ĉapitron 10de Heiner

Fangerau en tiu ĉi volumo pri la pli reduktiisma pozicio de la kunmonaĥisto de Ostwald Jacques Loeb.

2. Vidu Joachim Radkau, *Das Zeitalter der Nervosität: Deutschland zwischen Bismarck und Hitler* (München, Wien: Hanser, 1998).
3. La aliro de analiza filozofio mem venis sub atakon en la 1950-aj jaroj, precipe tra la laboro de WVO Quine. Lastatempa historiografio faris gravan progreson en rilatigado de la ŝajne tre memstara evoluo de la analiza bildo al pli larĝa kunteksto. Por unua kritiko de la tradicia bildo de logika empirio, vidu WVO Quine, "Two Dogmas of Empiricism", *The*

Philosophical Review 60 (1951): 20–43; por ĝenerala historia raporto, vidu Alan W. Richardson kaj Ronald N. Giere, *Origins of Logical Empiricism*. (Minneapolis: universitato de Minnesota Press, 1996).

4. Laŭ Ian Hacking, la unua aŭtoro kiu uzis la koncepton "filozofio de scienco" en la angla estis William Whewell; Ian Hacking, "The Disunities of the Sciences (La Disunities de la Sciencoj)", en *The Disunity of Science: Boundaries, Contexts, and Power*, red. Peter Galison kaj David J. Stump (Stanfordo: Stanford University Press, 1996): 37-74. Vidu ankaŭ C. Ulises Moulines, *Die*

Entwicklung der modernen Wissenschaftstheorie (1890–2000): Eine historische Einführung (Münster: LIT, 2008); Moulines temigas Mach, James, Poincaré kaj Russell kiel fruajn eksponentojn de "Wissenschaftstheorie".

Trafaj fruaj tekstoj inkludas Alois Riehl, *Der philosophische Criticismus und seine Bedeutung für die positive Wissenschaft: Zur Wissenschaftstheorie und Metaphysik* (Leipzig: Engelmann, 1887); Logik und Wissenschaftstheorie de Eugen Dühring (Leipzig: Fues, 1878) estas ofte citita kiel la unua okazo de la esprimo "Wissenschaftstheorie"; Ernst Lange, *Farbenlehre vom Standpunkte der Wissenschaftstheorie und Aesthetik de Über Goethe*

(D.phil. tezo: Göttingen, 1882). Pli detala raporto, spuranta reen la koncepton de "Wissenschaftstheorie" al pli fruaj formoj de reflektado pri scienco, kaj detektante la esprimon "Theorie der Wissenschaft" en tekstoj de A. Trendelenburg de la 1860-aj jaroj, estas Helmut Pulte, "Wissenschaftstheorie", en *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, red. Joachim Ritter, Karlfried Gründer, kaj Gottfried Gabriel, vol. 12 (Bazelo: Schwabe, 2004): 973–981.

Ostwald ricevas lokon en la historio de filozofio de scienco en Gereon Wolters, "Maltrankvila Revendo: Filozofio de Scienco en Germanio", <http://philsci-archive.pitt.edu/archive/00000550/00/pittsburgh> —2001-1.htm (alirita la 8-an de septembro 2010).

5. Ostwald mem referencas al la idealisma-romantika naturfilozofio de la fruaj jaroj de la deknaŭa jarcento; vidu Paul Ziche, "The 'New Philosophy of Nature' around 1900- Metaphysical Tradition and Scientific Innovation," en *Wilhelm Ostwald ĉe la Vojkruciĝoj de Kemio*, Filozofio kaj Media Culture, red. Britta Görs, Nikos Psarros, kaj Paul Ziche (Leipzig: Universitätsverlag, 2005): 29-45. Tamen, li ankaŭ emfazas la distancon inter sia filozofio de naturo kaj pli fruaj provoj sub la sama nomo. La sama sinteno troviĝas ĉe aliaj monistoj; La referencoj de Haeckel al antaŭuloj - kiel Spinoza, Giordano Bruno aŭ Goethe - devas esti legitaj kiel kaj legitimigo per gravaj klasikaj verkintoj kaj ĝisfunda transformo de iliaj ideoj.

6. Wilhelm Ostwald, "Zur Theorie der Wissenschaft", *Annalen der Naturphilosophie* 4 (1905): 3–27; Wilhelm Ostwald, *Esquisse d'une philosophie des sciences*, trad. M. Dorolle (Parizo: Alcan, 1911). La "Avant-propos du traducteur" emfazas nur la temojn diskutitajn en ĉi tiu ĉapitro: "Il est un moment où la construction des systèmes scienti-fiques ne peut utilement se poursuivre que si l'on fait retour sur le passé, pour comprendre l' origine et l'évolution des notions, en établir par là la valeur, et mettre en relief les concepts vraiment fécondes.

W. Ostwald a montré dans des livres bien connus du public français combien il excelle en ces vues d'ensemble et quelles larges généralisations il sait en tirer."—
Interesa karakterizado de la rilato inter la nova "metodologio" kaj la malnova filozofio de naturo estas donita en recenzo de la ĉapitro de Walter Marvin pri "filozofio de naturo" en lia *Introduction to Systematical Philosophy*—denove, tiu recenzo lokas Ostwald apud Russell kaj aliaj figuroj de la oficiala filozofio de scienco: "Filozofoj ŝajnas; apenaŭ esti konsciinta la gravan fakton, ke kelkaj el la plej kapablaj specialaj laboristoj en ĉi tiuj scibranĉoj — Russell, Couturat, Ostwald, Duhem, Poincaré, por mencii nur tiujn — komencis dediĉi sin kun koncentrita energio al diskutoj pri la epistemologia kaj 'metodikaj' aspektoj de la konceptoj kun kiuj ili havas tiel intiman praktikan konaton; kaj kompare kun ĉi tiu verko, kio ĝis nun pasis por: 'Filozofio de la Naturo' ŝajnas vere preskaŭ ridinda." (SH Mellone, recenzo de *An Introduction to Systematic Philosophy*, de WT Marvin, *Mind* NS 14 [1905]: 272-273).

7. Rudolf Carnap, *Der Logische Aufbau der Welt* (Berlin-Schlachtensee: Weltkreis-Verlag, 1928): 4, 247. Vidu ankaŭ Thomas Mormann, "Carnap's Logical Empiricism, Values, and American Pragmatism", *Journal for General Philosophy of Science* 38 (2007).): 127-146, por la referenco de Carnap al la teorio de valoroj de Ostwald. La vidpunkto de Ostwald de realeco povus esti nomita, en modernaj esprimoj, formo de "scienca realismo": "Ni nomas tiajn aferojn realaj ke ni povas konveni en la spert-bazitajn leĝojn de la naturo kiujn ni akceptas"; Wilhelm Ostwald, *Moderne Naturphilosophie. I. Die Ordnungswissenschaften* (Leipzig: Akad. Verlagsgesellschaft, 1914): 101.
8. La *Tractatus de Wittgenstein* aperis, sub la titolo "Logisch-philosophische Abhandlung", kaj en versio kun kiu Wittgenstein estis tre malkontenta, en la numero de 1921 de la *Annalen der Naturphilosophie*, kaj, kun alfronta angla traduko, en 1922 en la serio. La Internacia Biblioteko de Psikologio, Filozofio kaj Scientific Method (Londono: Routledge & Kegan Paul). Ambaŭ versioj enhavas enkondukon de Bertrand Russell. En la eldonhistorio de *Tractatus de Wittgenstein*, vidu Brian McGuinness, *Wittgenstein: Vivo. Young Ludwig 1889-1921* (Londono: Duckworth, 1988): 296; ĉi tie ankaŭ la referenco al la letero de Ostwald al Russell.
9. Carnap, *Aufbau*, v; anon. [Otto Neurath, Rudolf Carnap, Hans Hahn,] *Wissenschaftliche Weltauffassung: Der Wiener Kreis* (Vieno: Artur Wolf, 1929).
10. Ian Hacking elpensis la konvinkan formulon, ke "eĉ ne unueco estas unuigita" (Hakado, "Disunuecoj", 42). Por superrigardo super la historio de la ideo de la unueco de scienco, vidu Jordi Cat, "The Unity of Science," La Stanfordo.

- Enciklopedio de Filozofio, red. Edward N. Zalta, <http://plato.stanford.edu/enskruboj/sciencu-unueco/> (alirita la 30-an de septembro 2010). Vidu ankaŭ Charles W. Morris, "On the History of the International Encyclopedia of Unified Science", *Synthese* 12 (1960): 517–521. Pli fruaj evoluoj en la sistemigo de la sciencoj ne estos diskutitaj ĉi tie; vidu Paul Ziche, *Wissenschaftslandschaften um 1900: Philosophie, die Wissenschaften und der nicht-reduktive Szientismus* (Zuriko: Chronos, 2008). 11 . Vidu ankaŭ la serion "Einheitswissenschaft", ankaŭ iniciatitan de Neurath; moderna eldono de la koncernaj tekstoj estas Joachim Schulte kaj Brian McGuinness, red., *Einheitswissenschaft* (Frankfurt a. M.: suhrkamp, 1992). 12 . Otto Neurath, "Unuigita Scienco kiel Enciklopedia Integriĝo", *International Encyclopedia of Unified Science I*, nr. 1 (1938): 1–2.
- 13 . Neurath, "Unuigita Scienco", 2-3. Vidu ankaŭ Walter Tega, "Atlasoj, Urboj, Mozaikoj—Neurath kaj la Enciklopedio", en *Encyclopedia and Utopia: The Life and Work of Otto Neurath (1882-1945)*, red. Elisabeth Nemeth kaj Friedrich Stadler (Dordrecht, Boston, kaj Londono: Kluwer, 1996), 63-77.
- 14 . Neurath, "Unuigita Scienco", 20.
- 15 . *Ibid.*, 8.
- 16 . John Dewey emfazis sociologiajn temojn, argumentante por unuigi kiu derivas sian kohezion de la socia fakto de labordivido inter sciencistoj; John Dewey, "Unueco de Scienco kiel Socia Problemo", *Internacia Enciklopedio de Unuigita Scienco I*, nr. 1 (1938): 33–34. Rudolf Carnap evoluigis ampleksan teorion de la reduktado de la vortprovizo de unu teorio al tiu de alia. Sed li tre zorgis emfazi ke lia reduktismo estis la pli malforta anstataŭaĵo por (eliminaj) difinoj en tiuj kazoj kie strika difino de koncepto aŭ posedaĵo en aliaj esprimoj ne estas ebla. Redukto fariĝis demando de logiko, ne de ontologio; Rudolf Carnap, "Logika Fundamento de la Unueco de Scienco", *International Encyclopedia of Unified Science I*, nr. 1 (1938): 49ff.
- Pri la raporto de Carnap pri la fleksebleco de lingvo, vidu ankaŭ Hacking, "Disunities", 50. William English Walling, *The Larger Aspects of Socialism*. (New York: Palgrave Macmillan, 1913), 41-42, kritike diskutas la kriterion de Ostwald de "konkretaj atingoj" surbaze de la artikolo de Ostwald pri "Wissenschaft" de 1911, kaj detektas en Ostwald kritikan sintenon direkte al scienco kiu kuras paralela al la ideoj de Dewey.
- 17 . Vidu precipe la historian psikologion de Ostwald de grandaj sciencaj mensoj: Wilhelm Ostwald, *Grosse Männer* (Leipzig: Akademische Verlagsgesellschaft, 1909).
- 18 . Estus tre interese kompari ĉi tiun sintenon kun la uzo kiun tiu analiza filozofio de scienco faris de historiaj konsideroj, kun Ernst Mach kaj Thomas S. Kuhn kiel la plej gravaj punktoj de referenco. Referencoj al la historiaj verkoj de Mach estas oftaj en la verkadoj de la fruaj logikaj empiristoj; La laboro de Thomas Kuhn pri la strukturo de sciencaj revolucioj unue aperis kiel monografio en la temo de la *Encyclopedia of Unified Science* (1962) kaj tiam estis publikigita fare de la Universitato de Ĉikago Gazetaro kiel *The Structure of Scientific Revolutions*.
- 19 . Por superrigardo, vidu Paolo Mancosu, "Hilbert and Bernays on Metamathematics", en *From Brouwer to Hilbert: The Debate on the Foundations of Mathematics in the 1920s*, red. Paolo Mancosu (Novjorko

- kaj Oksfordo: Oxford University Press 1998), 149-188; Roman Murawski, "La Filozofiaj Ideoj de Leibniz kaj Kant kaj la Evoluo de la Programo de Hilbert", <http://www.staff.amu.edu.pl/~rmur/torun1.ps> (alirita la 15-an de oktobro 2010). Volker Peckhaus emfazis la klopodojn de Hilbert evoluigi la Universitaton de Göttingen en centron por "sistema filozofio" kun proksima interago inter matematiko kaj filozofio; Volker Peckhaus, Hilbertprogramm und Kritische Philosophie (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990), ĉ. 6.
- 20 . La teorio de "duktoj" estis lanĉita fare de la matematikisto Hermann Grassmann kaj pruvita de enorma graveco por kampoj kiel ekzemple algebro, diferenciala geometrio, kaj logiko. Pri la ricevo de la ideoj de Grassmann vidu Ziche, Wissenschaftslandschaften; Paul Ziche, "Novaj Formoj de Scienco kaj Novaj Sciencoj de Formo: Sur la Ne-Matematika Ricevo de la Laboro de Grassmann", en Hermann Grassmann. De Pasinteco al Estonteco: la Laboro de Grassmann en Kontext, red. Hans-Joachim Petsche, Albert Lewis, Jörg Liesen, kaj Steve Russ (Bazelo: Birkhäuser, 2011), 131-140. 21 . Paul Ziche, "Wilhelm Ostwald als Begründer der modernen Logik: Logik und künstliche Sprachen bei Ostwald und Louis Couturat", en Ein Netz der Wissenschaften? Wilhelm Ostwalds "Annalen der Naturphilosophie" und die Durchsetzung wissenschaftlicher Paradigmen, red. Pirmin Stekeler-Weithofer, Heiner Kaden, kaj Nikos Psarros (Leipzig: Sächsische Akademie der Wissenschaften, 2009), 46-66; Paul Ziche, "Alternativaj Asertoj al la Eltrovo de Moderna Logiko: Koincidoj kaj Diversigo", en Foundations of the Formal Sciences VII: Bringing together Philosophy and Sociology of Science, red. Karen François, Benedikt Löwe, Thomas Müller, kaj Bart van Kerkhove (Londono: College Publications, 2011), 243-267. 22 . La rolo de Ostwald — kaj de la tre kritika recenzo de la ideoj de Ostwald pri kulturo fare de Max Weber — postulus ampleksan diskutadon en tiu ĉi kunteksto. La esprimo mem "Kulturwissenschaft" estis, en la periodo sub konsidero, same noviga kiel "teorio de scienco".
- 23 . Wilhelm Ostwald, Die Pyramide der Wissenschaften (Stuttgart kaj Berlino: Cotta, 1929). Neurath distancigis sin de la modelo de la piramido ĉar li sentis tro fortajn reduktajn subtonojn en ĝi. Vidu George A. Reisch, "Planning Science: Otto Neurath and the International Encyclopedia of Unified Science", The British Journal for the History of Science. 27 (1994): 153-175. La uzo de Ostwald de la modelo de la piramido tamen kongruas sufiĉe komforte kun la "mozaika" bildo de Neurath. 24 . Max Weber, "'Energetische' Kulturtheorien", en Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre, red. Max Weber (Tübingen: JCB Mohr [Paul Siebeck], 1988), 412.
- 25 . Wilhelm Ostwald, "Pri la Teorio de Scienco", en Kongreso de Artoj kaj Scienco: Universala Ekspozicio, Sankta Luiso, 1904, red. Howard J. Rogers, vol. 1 (Boston kaj New York: Houghton, Mifflin and Company), 339 (germana versio: Wilhelm Ostwald, "Zur Theorie der Wissenschaft", Annalen der Naturphilosophie 4 [1905]: 1-27).
- 26 . Vidu Paul Ziche, "Wilhelm Ostwalds Monismus: Weltversicherung und Horizonteröffnung", Jahrbuch für Europäische Wissenskulturr 3 (2007): 117-134.

- 27 . Ostwald estis grava ludanto en la internacia debato pri enkonduko de precizaj lingvoj por ĉiutaga komunikado. "Esperanto" estas la plej konata ekzemplo de tia lingvo; Ostwald tamen preferis alian varianton, "Ido". Vidu Ziche, "Ostwald als Begründer der modernen Logik."
- 28 . Mi sekvas la kondensitan prezenton en Wilhelm Ostwald, Grundriß der Naturphilosophie (Leipzig: Reclam, 1908).
- 29 . Wilhelm Ostwald, Die Wissenschaft: Vortrag gehalten auf dem Ersten Monisten-Kongress zu Hamburg am 10. septembro 1911 (Leipzig: Kröner, 1911).
- 30 . Ibid., 9.
- 31 . Por superrigardo super la agadoj de Ostwald en tiu ĉi kampo, vidu Thomas Hapke, "Ostwald and the Bibliographic Movement", en Wilhelm Ostwald ĉe la Vojkruciĝoj inter Kemio, Filozofio kaj Media Culture, red. Britta Görs, Nikos Psarros, kaj Paul Ziche (Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2005), 115-134.
- 32 . Wilhelm Ostwald, Das Gehirn der Welt (München: Die Brücke, 1912). Ankaŭ ĉi tie troviĝas klara paralelo kun analiza filozofio kaj ĝia intereso pri plibonigo de scienca komunikado kaj interŝanĝo de informoj. Ekzemploj estas la kodo de Neurath por vidaj lingvoj, la klopodoj evoluigi artefaritan lingvon por uzo en ĉiutaga komunikado, aŭ la starigo de normoj por bibliotekorganizo. Vidu ankaŭ la referencojn en Hacking, "Disunities", 70, al la ideoj de Maxwell pri la unuiĝo de scienco per informinterŝanĝo inter sciencistoj.
- 33 . Ostwald, Wissenschaft, 12, 14.
- 34 . Ibid., 16
- 35 . Ibid., 35–36.
- 36 . Ibid., 46.
- 37 . Ibid., 54.
- 38 . Paul Oppenheim kaj Hilary Putnam, "Unueco de Scienco kiel Labora Hipotezo", Minnesota Studies in the Philosophy of Science 2 (1950): 3.
- 39 . Hacking, "Disunities", 58-59, substrekas ke Oppenheim kaj Putnam jam ne parolas pri unueco tout court, sed anstataŭe adoptas la lingvaĵon de la unueco de scienco kiel "laborhipotezon", tiel generante novajn gradojn da libereco (aŭ pli ĝuste. , do oni devus aldoni surbaze de la historia evidenteco, reveni al speco de libereco kiu estis disponebla en antaŭaj momentoj en la genezo de la moderna filozofio de scienco).
- 40 . Indas noti, ke Ostwald estis en bonegaj personaj kondiĉoj kun pensulo, kiu tuŝis Weltanschauungs-temojn el la perspektivo de la homaro kaj kiu proponis forte spiritan formon de monismo, nome Rudolf Eucken. Pri la Eucken-Ostwald-rilato, vidu Uwe Dathe, "Rudolf Eucken—Ein Gegner des Monismus und Freund des Monisten", en Monismus um 1900. Wissenschaftskultur und Weltanschauung, red. Paul Ziche (Berlino: VWB-Verlag, 2000): 41–59.

8

Monismo en Britio: Biologoj kaj la Racionalisma Gazetaro-Unuiĝo

Peter J. Bowler

Kiam Todd Weir petis min kontribui al la simpozio, por kiu ĉi tiu ĉapitro estis preparita, mi interesiĝis, ĉar la esprimo "monismo" ne tre ofte aperis en la laboro, kiu mi faris pri brita scienco kaj ĝiaj implicoj en la frua dudeka jarcento.

Mi kontrolis la indokson de mia libro *Reconciling Science and Religion* por plifortigi mian impreson, ke la termino ne estas vaste uzata, kaj trankviliĝis kiam mi trovis nur kvar enskribojn. Komprenoble tio ne signifas, ke la ideoj asociitaj kun la esprimo estis forestantaj de britaj debatoj, nur ke la esprimo "monismo" mem ne vidis esti kaptinta inter britaj sciencistoj. Kiam oni komencas fosi iom pli profunde, oni ja trovas britajn kaj usonajn filozofojn kaj sciencistojn, kiuj apogis monismon, kaj kiuj ja rigardis monismon kiel ŝlosilan trajton de la emerĝanta scienca sinteno al la mondo. En ĉi tiu ĉapitro mi esperas montri ke studo de tiuj sciencistoj kiuj povas esti asociitaj kun la filozofio (se ne la esprimo) povas ĵeti lumon sur la kompleksan historion de kiel monismo estis uzita kaj perceptita kaj en Britio kaj aliloke. Ĉi tie, kiel en Ameriko kaj sur la Kontinento, monismo estis evoluigita en pluraj malsamaj formoj, kaj efektive ekzistis iom da debato pri tio kion la filozofio fakte implicis por certaj aferoj zorgantaj al sciencistoj kaj por iliaj moralaj kaj ideologiaj implicoj.

En ĝia plej baza formo, monismo estas la kredo ke menso kaj materio estas malsamaj aspektoj de ununura subesta substanco. Sed opinioj ĉiam malsamis, ĉu la atributoj de tiu substanco estas pli proksime rilataj al tiuj, kiujn ni asocias kun menso aŭ kun materio. La plej multaj el la sciencistoj, kiujn mi mencias, verŝajne falus en la tendaron, kiu vidas la materiajn aspektojn pli fundamentajn, kaj ja.

180 Peter J. Bowler

ili estis kritikitaj kiel materialistoj fare de kontraŭuloj kiuj provis reklami la kontraŭan interpreton de monismo. Ekster scienco, tiu rivala versio, ofte portretita kiel idealisma monismo, estis verŝajne pli influa. Ĉi tie ĝi estis ligita kun laboroj por akordigi sciencan kaj religion post kio estis perceptita kiel la materialismo de la malfruviktoria periodo. "Monismo" en la signifo de identeco inter dio kaj naturo ankaŭ estis trajto de liberala religia penso ĉe la jarcentŝanĝo. La imanenco de Dio en la mondo estis emfazita, ekzemple, en la tre populara kaj polemika "Nova Teologio" de RJ Campbell de 1906—sed tio estis pli ofte priskribita (precipe 1 Ĉi tiu formo de monismo ligis Dion, la fare de ĝiaj kritikistoj) kiel panteismo. . homa spirito, kaj la materia mondo en ununuran tuton. Kiel Gauri Viswanathan montras ankaŭ povus iĝi ligita al misteraj en ĉi tiu volumo, la idealisma formo de monismo filozofioj kiel ekzemple la Teozofio de Madame Blavatsky. Ĉi tiuj ambiguecoj ankaŭ povus esti uzataj kreeme por konstrui pontojn inter ŝajne diverĝaj pozicioj. Ni vidos ke en la kazo de unu eminenta sciencisto, Julian Huxley, subteno de monismo (kvankam sen uzi la terminon) ludis rolon en la klopodo ligi moderan raciismon kun la liberala religia tradicio kiun Campbell antaŭenigis.

La enkonduko de Todd Weir al tiu volumo montras ke ekzistis pluraj malsamaj manieroj en kiuj la filozofio formiĝis sur la Kontinento, kaj la rezultaj debatoj certe influis britajn pensulojn. 2 Ekzistis versioj de monismo, kiuj ŝajnas egali la modernismajn religiajn movadojn, kies "Nova Teologio" de Campbell estas frua ekzemplo en Britio. Sed pli influa, almenaŭ laŭ ligoj kun la vivsciencoj, estis la ligo inter monismo kaj sekularigo. En Germanio, Ernst Haeckel reklamis monismon kiel la bazo por nova scienca filozofio kiu balaus tradician religion flankenmetite kaj kampanjis senlace kontraŭ la eklezioj (dum Campbell opiniis ke li savis ilin). Kosma evoluismo ankaŭ estis parto de Teozofio, kaj kelkaj el la germanaj anoj de Haeckel, kiel ekzemple Wilhelm Bölsche, eble deturniĝis en tiu direkto. 3

Sed en Britio, estis la naturalismaj (aŭ materiismaj, kiel la kritikistoj asertis) kiuj estis emfazitaj, precipe post la traduko de la Enigma de la Universo de Haeckel en 1900. Por multaj, la heredaĵo de monismo estis la ekzakte malo de la mistika vizio legita en kosman evoluismen fare de Blavatsky.

Same problemaj estas la ideologiaj implico, kiuj povus esti desegnitaj el monisma filozofio. La Monist-Ligo, fondita en Germanio en 1906, iĝis vehiklo por antaŭenigi liberpenson, sed kiel montras Heiner Fangerau, la influo de la movado fariĝis

fragmentiĝis tiel ke ĝi povus esti vidita kiel kaj kontribuanta kaj kontraŭstaranta la pliiĝon de politika filozofio bazita sur supozeble scienca rekono de homa malegaleco, precipe sur la nivelo de raso.

⁴ Historiistoj de scienco diskutis kun multe da akremo la akuzon ke la "socia darvinismo" de Haeckel ludis rolon en la pliiĝo de Nacisocialismo. 5 Postuloj por registaro de biologie supera intelekta elito venis de multaj fruaj dudekjarcentaj politikaj movadoj de la Dekstro kiuj funkciis en Britio kaj Ameriko same kiel sur la Kontinento. Certe estis multe da sciencaj rasistoj en la anglalingva mondo, sed estas dubinde ĉu ili ĉerpis multe de sia inspiro el Haeckel aŭ el monismo. Estis multaj hejmaj fontoj por subteni siajn supozojn pri la rasa hierarkio.

Ne estas do facila respondo al la demando: "Kiu estis la britaj sciencaj monistoj?" En ĉi tiu ĉapitro, mi prenas trioblan aliron al la problemo. Unue mi rigardas tiujn verkistojn kiuj identigis sin kiel monistoj, montrante ke (kiel sugestite supre) ili estis malmultaj en nombro kaj emis distancigi sin de la agresema sekularismo elmontrita en la tradukoj de la terpecoj de Haeckel. Due mi serĉas tiujn, kiuj, ne uzante la terminon "monismo", tamen promociis sekularan programon similan al tiu asociita kun iuj aspektoj de eŭropa monismo. Ĉi tie, mi sugestas, la plej bona ekvalento estas la Rationalist Press Association (RPA), parte ĉar ĝi estis proksime ligita al la eldonisto de La Enigmo de la Universo, Charles Albert Watts. Pluraj eminentaj sciencistoj estis asociitaj kun la RPA kaj

uzis evoluismen kiel parton de ilia kampanjo kontraŭ tradiciaj religiaj kredoj kaj praktikoj. Malproksime de aprobi misteran kuniĝon de spirito kaj naturo, ili estis perceptitaj kiel materialistoj - kvankam kelkaj fakte apogis monismon (eĉ se ili malofte uzis la esprimon).

Fine mi traktas la demandon pri la politikaj valoroj de la raciistoj. RPA-sciencistoj kiel ekzemple E. Ray Lankester volis ke sciencistoj ludu pli aktivan rolon en registaro. Kelkaj, inkluzive de la anato-nebulo kaj paleoantropologo Arthur Keith, estis sinceraj subtenantoj de eŭgeniko kaj la ideo de blanka rasa supereco. La pli juna generacio - inkluzive de Julian Huxley kaj JBS Haldane - iom post iom malantaŭeniris for de la plej ekstremaj manifestiĝoj de la hered-isma ideologio. Sed Haldane precipe reklamis la modelon de socio regata de la intelekta (kio signifis science klera) elito kaj libere rekomendis la kontrolon de homa bredado por plibonigi la specion. Tiu ĉi elitismo iĝis malpli videbla kiam, kiel multaj aliaj sciencistoj, li moviĝis al la politika Maldekstro en la kurso de la 1930-aj jaroj. Tamen, la vizio de Haldane de materialisma biologio

182 Peter J. Bowler

permesi kontrolon de la sorto de la homaro restis potenca inspiro por pli postaj biologoj studentaj la naturon de vivo.

Varioj de Brita Monismo

Certe estis iu debato pri la signifo de monismo en la anglalingva mondo en la jardekoj ĉirkaŭ 1900. Sciencistoj plej verŝajne renkontus la esprimon tra la traduko de Enigmo de la Universo de Haeckel en 1900, kaj tial en ĝia pli materiisma kunteksto. Sed antaŭ ĉi tiu tempo jam estis debato pri kiel la filozofio devus esti evoluigita, kaj se io la esprimo "monismo" akiris pli da valuto inter tiuj preferantaj la idealisman interpreton pli en harmonio kun tradicia religia kredo.

Kia ajn la influo de la penso de Haeckel sur scienco, la esprimo "monismo" malofte estis uzita fare de liaj britaj ano, eble ĉar ili rekonis ke ĝi jam prenis implicojn fremdajn al ilia pli raciisma perspektivo. Tamen, la influo de la pli materialisma versio de monisma penso restis influa.

Filozofiaj verkistoj en Britio kaj Ameriko kiuj agnoskis la kreskantan rolon luditan de sciencaj ideoj estis certe konsciaj pri la signifo de monismo kiel pensmaniero. La termino ŝajnas esti havinta pli da resonon en Ameriko ol en Britio. La ĵurnalo *The Monist* estis fondita fare de Paul Carus en 1890 kaj iĝis grava fokuso por diskutoj de la filozofio de scienco. Carus kaj aliaj usonaj liberpensuloj ĉeestis la Internacian Kongreson de Monismo okazigitan en Hamburgo en 1911. Skribante en ĉi tiu ĵurnalo, la biologo kaj socialisto Lester Frank Ward vidis monismon kiel "la spirito de moderna scienco" en artikolo pri la monisma teorio de la menso en 1893. Ni vidos, ke kelkaj britaj sciencistoj ankau kontribuis al *The Monist*.

La brita filozofo John McTaggart insistis en 1906 ke "monismo, ĉu ĝi estas materialisma aŭ idealisma, estas pli alloga por la plimulto de demandantoj ol dualismo." 7 Li mem preferis la materialisman vidpunkton, sed signife faris neniun referencon al kontinentaj verkistoj kiel Haeckel. La problemo estis, ke estis unu afero ataki dualismon kaj insisti, ke ekzistas nur unu substanco, sed ĉu tiu substanco pli similas al la tradicia ideo de materio, aŭ pli similas menson aŭ spiriton? Blavatsky montras kiom malproksimen ĉi-lastaj ideo povus esti prenita, en opozicio al la materialisma tendenco en scienco. Sed la Enigmo de la Universo de Haeckel ŝajnis reklami la pli materiisman interpreton, kaj ĝia publikigo de Watts estis parto de ĝenerala kampanjo disponigi sekularisman literaturon por

la amasoj. Kiel la fizikisto (kaj subtenanto de spiritismo) Oliver Lodge plendis en sia respondo al la libro, ĝi estis "aĉetebla por ses pencoj de iu librovendisto." 8 Sed laŭ formalaj respondoj ŝajnas esti pli da kritikistoj ol subtenantoj, almenaŭ inter tiuj, kiuj sekvis la filozofojn bonvenigante la uzon de la termino "monismo".

La tradukisto de la Enigmo de la Universo de Haeckel estis la renegato katolika monaĥo Joseph McCabe, kiu ankaŭ skribis multajn librojn proprajn, instigante sekularisman mondkoncepton bazitan sur evolucio (kvankam li ŝajnis indiferenta pri la novaj evoluoj kiuj okazis en la kampo en la frua komenco). dudeka jarcento). La traduko de la Enigmo certe eksplacis la uzon de Haeckel de la termino "monismo" por identigi sian novan "sciencan" filozofion. La terminologio estis, fakte, jam utiligita en traduko de unu el la pli fruaj verkoj de Haeckel. 9 Sed kvankam la Enigmo estis vaste distribuita fare de la eldonisto, Watts, la kampanjo por reklami ĝin estis sufiĉe mallongdaŭra.

Malgranda sekcio estis represita en Agnostic Annual de Watts en 1901, kun anonco por la libro sur la malantaŭa kovrilo. Sed la Enigmo estis forestanta de la tri-paĝa Watts-anonco ĉe la fino de la 1902-datita temo. Ĝi reaparis kiel tre malgranda ero en dek-paĝa anonco en la numero de 1903, sed poste malaperis el estontaj listoj en la Jara (kvankam la malmultekosta represo de Watts de Evolucio de Haeckel 10 Ĉi tiu limigita videbleco eĉ en de Man aperis en 1906 kaj 1907).).

La propra diskonigo de Watts indikas ke la provo inundi la popularan merkaton kun la libro estis io de fulmo en la pato. Malgraŭ la zorgoj esprimitaj fare de Lodge kaj aliaj, la efiko de Riddle of the Universo sur populara liberpensado ŝajnas esti sufiĉe limigita.

Watts eldonis la ĵurnalon The Monist en Britio (la usona eldonisto estis la Malferma Tribunalo en Ĉikago), kaj oni devas rimarki, ke la laboro de Haeckel ne aperis tre ofte en ĝiaj paĝoj. Mallonga verko de la redaktisto Paul Carus en la dua volumo (1891–1892) pri "Monismo de profesoro Haeckel" asertis, ke la vizio de la germana sciencisto estis esence mekanisma kaj malkonsentas kun liaj ateismaj inklinoj. Carus faris la saman punkton en mallonga recenzo de la germana teksto de Die Welträthsel en 1900, sed The Monist publikigis neniun avizon aŭ recenzon de la angla traduko. 11

Fakte, la esprimo "monismo" jam pli uzis de verkistoj favorantaj liberalan religion kiu farus kelkajn koncedojn al la pliiĝo de scienco. Monismo de la homo de 1893 de la usona verkisto David Allyn Gorton malkaŝe proklamis en sia subtitolo, ke ĝi subtenas La Homo. Ogisto Conwy Lloyd Morgan 12 La elstara evolua psiko- Unueco de la Dia kaj poste insistis ke li estis inspirita

184 Peter J. Bowler

de monismo kiam li skribis sian Enkondukon al Komparata Psikologio,¹³ kvankam li poste evoluigis filozofion de "emerĝa evolucio", kiu implicas ke menso kaj spirito estas novaj unuoj enkondukitaj en la mondon en certaj stadioj en evolua progreso. Lloyd Morgan ankaŭ redaktis *Mind, Monism and de la biologo George John Romanes* Materialismo de 1895 por publikigo baldaŭ post la morto de la verkinto. Romanes notis ke fiziologoj ĉiam pli ĵetis dubon pri la apartigo inter nerva kaj mensa agado sed insistis ke la integra principo de la kosmo devas havi psikan komponenton pli bonan ol tiu de homo. 14 Monismo ofte supozis konduki al agnostikismo, ĉar ĝi lasis pensulon libera elekti inter teismo kaj ateismo. Sed Romanes faris neniun klopodon kaŝi sian senton ke ekzistis "sendependa" indico en favoro de teismo. 15 Gifford Lectures de la filozofo James Ward, publikigita kiel lia Naturalismo kaj

Agnostikismo (1899), faris similan punkton. Ward opiniis, ke agnostika monismo estas "nun en modo inter sciencaj viroj" ĉar ne estis 16 Sed li-moda defendi la materialisman version. mem favoris pli longe idealiston, aŭ kiel li preferis nomi ĝin "spiritisma" versio, argumentante ke la danĝero de glitado en la materialisman formon estis kompensita kiam oni rekonis ke ekzistas teleologia elemento subesta la mekanikaj de la universo. inkludis tutan ĉapitron pri biologia evoluo, operacioj defendante la ideon ke ĝi estis direktita per la mensaj potencoj de organismoj. ¹⁸

Signife, ekzistis neniuj mencioj de Haeckel en la libroj de aŭ Romanes aŭ Ward. Sed kiam *La Enigmo de la Universo* aperis, ĝi evidente trafis krudan nervon kaj en defendantoj de tradicia dualismo kaj en tiuj kiuj elektis idealisma monismo. Ekzistis sufiĉe da kritikaj komentoj por ke McCabe rapidu al la defendo de la verkinto kun sia *Haeckel's Critics Answered*. 19 Liberalaj religiemaj pensuloj ofertis kritikajn respondojn al tio, kion ili rigardis kiel la mekanisma versio de Haeckel de monismo. Kelkaj estis malkaŝe dualistoj, inkluzive de la fizikisto Oliver Lodge. Lia *Vivo kaj Materio* plendis ke kaj John Tyndall kaj Haeckel estis "maltrankvilaj akiri monopolon de la nomo" monismo por siaj filozofioj por kaŝi ilian materialon- 20 Lodge opiniis ke Haeckel havis punkton sed kun siaj atakoj kontraŭ la ismo. ritualismo de la Romkatolika Eklezio, argumentis ke vivo kaj menso gvidas agentojn supermetitaj al materio, pavimante la vojon por liaj pli postaj 21 Aliaj kritikistoj aprobis spiritismo. elektis la idealismanonism, sed entuziasmon por aŭ spiritisma versio. Tiu de Frank Ballard Haeckel *Monism False kaj Theomonism True* reklamis la ideon ke Dio estis la finfina grundo por la unu substanco el kiu la universo estis formita. Signife, Ballard laŭdis la klopodojn de la socio por

Psika Esplorado por montri la realecon de paranormalaj fenomenoj, tiel (li kredis) subfosante la kredindecon de materialismo.

22 La Pastoro WL Walker ankaŭ reklamis religian version de monismo en sia Christian Theism and a Spiritual Monism. 23 Tiuj libroj estis, efektive, kontribuoj al la liberaliga tendenco en kristanismo reprezentita fare de Campbell's New Theology. Pli en linio kun la aliro de Blavatsky, Concepts of Monism de Arthington Worsley

uzis hinduajn skribaĵojn por disponigi alternativan fundamenton por la idealisma versio de la filozofio. ²⁴

Ŝajnas ke ekzistis sufiĉe da subteno por idealismo por bloki la klopodon de Haeckel monopoligi la esprimon "monismo" por indiki la atakon de la sekularistoj kontraŭ tradicia religio. Kiel Todd Weir montras, ekzistis kristana monistmovado en Germanio dum la intermilitaj jaroj. Tio egalas la modernisman movadon kiu estis aktiva en la Anglikana Preĝejo en la sama tempo, konstruante sur fundamentoj metitaj fare de la "Nova Teologio" de Campbell. Sed kvankam la esprimo "monismo" estis foje aplikita al la emfazo de Campbell sur la imma-neco de Dio ene de la naturo, la modernistoj de la 1920-aj jaroj ne ŝajnas esti 25 Idealisma monismo pluvis, uzis ĝin kiel etiketon por sia pozicio. sed en Britujo almenaŭ ĝi ne daŭre tempo, aliflanke, ĝia uzo de la esprimo dum la identigis sin kiel tia. En la sama fruaj jaroj de la jarcento ŝajnas esti akirinta sufiĉan eminentecon por bloki iujn ajn klopodojn de la anoj de Haeckel por monopoligi la esprimon por sia propra movado. La timo de Lodge ke la subesta materialismo de la pozicio de la seklaristoj povus tiel esti kaŝita estis tiel senbaza.

En la intermilitaj jaroj, la fakta uzo de la esprimo "monismo" restis limigita, eble pro la konfuzo super difino en la antaŭaj debatoj. Filozofoj pluiris preter simpla monismo bazita sur la koncepto de ununura subesta substanco.

Kiam Bertrand Russell proklamis sian subtenon por "neŭtrala monismo" en sia Analizo de Menso en 1921, li vidis spertojn kiel la krudmaterialon 26 Russell el kiu memo kaj la ekstera mondo aperis. ankaŭ ŝajnas esti plejparte kaj la forlasinta la esprimon en siaj pli postaj skribaĵoj, kvankam la baza ideo restis grava parto de lia pensado. Ĉi tiu situacio egalas tiun de la raciismaj sciencistoj, el kiuj kelkaj estis monistoj en la malnova materiisma signifo kvankam ili malofte uzis la esprimon.

La raciistoj

Ekzistis tiel nenio en Britio ekvivalenta, en nomo almenaŭ, al la Monist League en Germanio. Sed ekzistis laikaj organizoj

186 Peter J. Bowler

aktiva en la promocio de agnostika aŭ eĉ ateisma alternativo al tradicia religio. Tio estas kompleksa areo de brita kultura historio, kaj Bernard Lightman (1987, 1989) malkovris la streĉitecojn ene de la movado en viktoriaj tempoj.

²⁷ Lastatempe profesiigitaj sciencistoj kiel ekzemple TH Huxley estis fervoraj antaŭenigi agnostikismon (la esprimo de Huxley, kompreneble) kiel vehiklo por racia vido de homspeco kaj naturo, sed estis konsternitaj per la tumult-eksplodo de la pli ekstremaj eksponentoj de ateismo kiel ekzemple. Charles Bradlaugh.

Direkte al la fino de la jarcento, aliflanke, unu organizo aperis kiu ŝajnis frapi feliĉan medion inter prozelitismo kaj respektindeco. La eldonisto Charles Albert Watts starigis Agnostic Press Fund, kiu evoluis en la Rationalist Press Committee en 1893 kaj tiam la Rationalist Press Association (RPA) en 1899. Watts estis sperta amasmerkata eldonisto kiu uzis siajn kapablojn por reklami la raciisma celo. . Li publikigis la tradukon de McCabe de Haeckel's Riddle kaj aliajn verkojn de McCabe mem. La RPA povas tiel esti vidita kiel la natura ekvivalento de la Monist League, almenaŭ sur la sekularisma fronto, kvankam la fakta esprimo "monismo" ne aperis ofte en siaj publikaĵoj. Respondo al la Enigmo de Haeckel

de la poeto Leonard Hunt estis titolita Rationalism Controverted sugestante ke eĉ , inter la kontraŭuloj, "raciismo" estis preferita al "monismo" kiel etikedo. 28 Watts ankaŭ specialiĝis pri malmultekostaj represaĵoj de la klasikaĵo de viktoria scienco kaj liberpensado, kulminante poste en lia tre sukcesa Thinkers' Library, kiu inkludis verkojn de Darwin, Huxley, Spencer, kaj Haeckel. Li eldonis la Agnostikan Ĉiujaran de 1897, kiu iĝis la longdaŭra RPA

Ĉiujara en 1908. En la 1920-aj jaroj, lia Forum Series eldonis mallongajn, malmultekostajn raciismajn tekstojn de sciencistoj kaj aliaj liberpensaj verkintoj. Aliflanke, la modereco de la politikoj de Watt videblas en tiu fakto, ke li publikigis multnombrajn verkojn celantajn infanojn, en kiuj oni metis kvazaŭ religian interpreton pri la dramo de la evoluo de la vivo. 29

Gravaj sciencistoj nun pruntedonis sian pezon al la raciisma celo per Watts kaj la RPA. Ĉi tie mi koncentriĝas pri la biologoj, heredantoj de la tradicio de esplorado, kiun la kontraŭvivisekciistoj priskribitaj en ĉi tiu volumo de Viswanathan tiom malamis. La plej multaj estis agresemaj materiistoj, kiuj malestimis mistikismon kaj klopodojn uzi psikan esplorado por disponigi signojn de spirita agado en la mondo. Ilia laboro ankaŭ egalas tiun de la german-usona biologo Jacques Loeb diskutita fare de Heiner Fangerau. Pluraj estis eminentaj evoluistoj, sugestante ke darvinismo daŭre estis vidita kiel ŝlosila linio de subteno por la raciisma pozicio. Rimarku, tamen, ke darvinismo mem

nun evoluis kiam la nova scienco de genetiko komencis subfosi la Lamarckism de kiu Spencer, Haeckel, kaj eĉ (laŭ pli malgranda mezuro) Darwin mem dependis, iom post iom levante la teorion de natura selektado por iĝi la domina klarigo de kiel evoluo laboris. Ekzistis tiel konsiderinda generacia ŝanĝo inter maljuna gardisto de pregenetikaj darvinistoj kaj la pli junaj novdarwinistoj. La unua inkludis Haeckel kaj McCabe, kune kun E. Ray Lankester kaj Arthur Keith, dum la du plej aktivaj pli junaj darvinistoj estis Julian Huxley (la nepo de TH Huxley) kaj JBS Haldane. Ekzistis ankaŭ, kiel ni vidos en la sekva sekcio, gravaj ideologiaj evoluoj, ĉar la meritokrata ideologio de la pli malnova generacio estis ĉiam pli anstataŭigita per valorsistemoj, kiuj distancigis sin de la heredismo, kiu populariĝis je la jarcentŝanĝo. Sed tio estis laŭpaŝa evoluo - Haldane daŭre skribis por la RPA eĉ post kiam li iĝis marksisto. 30

E. Ray Lankester, kiu retiriĝis kiel direktoro de la Naturhistoria Muzeo en 1907, estis disĉiplo de Huxley, kiu ĉiam subtenis.

portis la kaŭzon de liberpensado de la ³¹ Li estis kontrolinta la tradukon Historio de Kreado de Haeckel reen en la 1870-aj jaroj. Aperante kiel konata kontraŭulo de spiritismo en ĝia viktoria glortempo, li daŭrigis sian opozicion kontraŭ la klopodoj de Oliver Lodge kaj aliaj por revivigi ĝin post la Unua Mondmilito. Lankester estis klare malfavora kaj al spiritismo kaj al vivismo, sed li havis nur malmulte da intereso en debatoj super la finfina naturo de realeco kaj preferis identigi sin kiel raciisto aŭ humanisto prefere ol kiel monisto. Lia kolekto de eseoj, La Regno de MAN, estis reeldonita fare de Watts en malmultekosta formato en 1912.

Li kontribuis eseojn al la RPA Ĉiujara en 1917 kaj 1922, ĉi-lastata maltrankvilante pri la reanimado de superstiĉo en la postmilitaj jaroj.

Lankester ankaŭ kontribuis materialon pri evoluo al alia granda sukceso por la sekularisma celo, kvankam ĉi-kaze ne eldonita 32 Vatoj faris, aliflanke, de Watts, Wells (1920). publikigu la respondon de Wells al la kritikoŝkizo de Historio de HG de Hilaire Belloc de liaj atakoj kontraŭ organizita religio.

33

La anatomo Arthur Keith estis en kelkaj rilatoj la posteulo de Lankester kiel raciisma aktivulo. Kvankam multe pli juna ol Lankester, li ankaŭ faris neniu klopodon daŭrigi kun la plej novaj evoluoj en genetiko, kaj lia "Darvinismo" konservis klare viktorian guston. Li akiris larĝan publikon per siaj komentarioj pri eltrovoj de homaj fosilioj, inkluzive de la nun konata Piltdown-fraŭdo. Li donis la Conway Memorial Lecture de la RPA en 1925, kaj en 1927 la publikigitan version de lia fifama Presidential

188 Peter J. Bowler

Adreso al la Brita Asocio aperis kiel parto de Forum Series de Watts. 34 La adreso kaptis la titolojn ĉar Keith uzis evoluismen kaj novan laboron pri la fiziologio de la nerva sistemo por defii la ideon de la homa animo, kaj ĉar ĝi estis elsendita de la BBC, ĝi atingis pli larĝan ol normalan spektantaron. .

Koncerne publikon, Keith estis materiisto, kvankam li estis plejparte scienca pri la novaj evoluoj en fiziologio kaj biokemio kiuj fakte transformis la laboron de sciencistoj pri la naturo de vivo. Li estis multe pli koncernita por defendi tradician evoluismen, kaj Forum Series de Watt eldonis kelkajn el siaj pli postaj 35 Vatoj - kiuj estis proksimaj terpecoj pri darvinismo kaj ĝiaj implico. verki antaŭparolon al represo de Enigmo de la amiko—ankaŭ komisiis lin Universo de Haeckel. 36 Keith skribis regule por la RPA

Ĉiujara, inkluzive de raporto pri la emocia vivo de Haeckel. 37

Julian Huxley estis unu el la pli juna generacio de sciencistoj kiuj helpis antaŭenigi la novan sintezon de darvinismo kaj genetiko. Li kunlaboris kun Wells por produkti The Science of Life (La Scienco de Vivo) kiel sekvaĵo al The Outline of History (La Skizo de Historio). Tio estis la unua grava populara ekspozicio de la nova darvinismo (eĉ se nuancita kun la daŭra entuziasmo de Huxley por la viktoria ideo de progreso).³⁸ Li aktivis en la

RPA, donante la Conway Memorial Prelegon en 1930, kvankam li poste registris sian kreskantan malkontenton kun ĝia agresema materialismo. 39 Watts eldonis sian The Stream of Life, surbaze de serio de radioprogramoj, en la Forumo Serio. 40 Huxley estis skeptika pri psika esplorado, sed pli simpatia ol la plej multaj raciistoj al la emocioj kiuj pelis homojn al religia kredo. En pli posta vivo, li reklamis filozofion de "humanismo" kiu respektis la senton de respekto sentita de multaj dum kontemplado de la kosmo sed neis la ekziston de persona dio. Kiom mi povas diri, li ne uzis la terminon "monismo", tamen estas klare el fojaj rimarkoj en liaj skribaĵoj, ke li ja akceptis la monisman vidon de la rilato inter menso kaj materio. En lia Religio sen Revelacio de 1927, li insistas pri la kontinueco de evoluo de materio ĝis la plej primitivaj formoj de vivo kaj poste tra la besta skalo ĝis la homa menso. Li tiam sugestas ke "ŝajnas neniun eskapo de la kredo ke ĉiu realeco havas kaj materian kaj mensan flankon, kiom ajn rudimenta kaj sub la nivelo de io ajn kiel nia konscio tiu mensa flanko povas esti." 41

Kvankam neante la ekziston de persona dio, Huxley retenis kontaktojn kun kelkaj modernismaj religiemaj pensuloj dum sia vivo.

Povas esti ke la monisma elemento en lia penso ludis rolon por persvadi lin provi repaciĝon inter raciismo kaj la malnova religia mondkoncepto. Efektive, li retenis iom da simpatio

kun la idealisma versio de monismo kiu transformis sin al la modernisma movado en la eklezioj.

JBS Haldane estis alia grava kontribuanto al la darvinisma sintezo kiu ankaŭ estis dumviva aktivulo kontraŭ fakorganizita religio. Sed la pozicio de Haldane evoluis en plene efektivan ateismon, kaj li tiel reprezentas pli radikalan flugilon de la raciisma movado. Li estis inspirita per la Enigmo de la Universo de Haeckel

dum ĉe Etono, kaj absorbis la laboron de aliaj biologoj kiuj vidis sian scienccon kiel la ŝlosilo al la estonteco. 42 Por li, scienca scio, precipe pri homa biologio, proponis al ni kontrolon de la universo, kaj kiel Lankester li volis ke scienco iĝu la fundamento por kiel ni organizas socion. Signife por nia temo, Haldane proklamis sin monisto en la konkludo de sia pionira laboro pri la nova darvinismo, La Kaŭzoj de Evoluo. 43 Sed tio apenaŭ estis centra trajto de lia diskurso, kaj li ankaŭ citis Lenin, tiel proklamante sian kreskantan simpatian al la marksisma formo de materiismo. Li eniris la RPA en 1924 kaj retenis la ligan dum multo da sia kariero donante la Conway Memorial Prelegon, en 1928, kaj skribante foje por la RPA Jara (lia klasika artikolo pri la origino de vivo estis publikigita ĉi tie). Ideologie, li moviĝis en tre malsama direkto al Huxley, iĝante aktiva marksisto en la kurso de la 1930-aj jaroj, skribante por kaj la RPA Jara kaj la Ĉiutaga Laboristo. Kune kun alia marksisma biologo JD Bernal, li reklamis materialisman programon kiu daŭriĝus por ludi ŝlosilan rolon en la evoluo de moderna biologio (diskutita nelonge malsupre).

Estas kredinde ke la frua subteno de Haldane de monismo ludis iun rolon en la formuliĝo de tiu programo glatigante lian vojon direkte al pli radikala marksismo.

La malsamaj direktoj prenitaj fare de Huxley kaj Haldane en la 1930-aj jaroj indikas ke la RPA, kaj efektive raciismo mem, perdis sian kapablon funkcii kiel fokuso por tiuj kiuj volis vidi pli "scienca" aliron al filozofio. Iuj, kiel Huxley, faris komunan aferon kun la liberalaj religiemaj pensuloj, respektante almenaŭ la amplekson de sia vizio se ne sian teologion. Multaj, kiel Haldane, moviĝis pli maldekstren politike kaj iĝis marksistoj, vidante tion kiel la nura maniero reteni la tajdon de faŝismo. Ili ankoraŭ rigardis sin kiel raciistojn, tial la du biologoj daŭrigis kelkajn ligojn kun la RPA, sed tio ne plu estis la ĉefa fokuso de ilia intelekta pozicio.

Ili eble bone rigardis sin kiel monistojn, sed krom la mallonga referenco de Haldane en 1932, ili apenaŭ uzis la esprimon.

"Monismo" kiel etikedo simple eĉ ne kaptis la imagon

190 Peter J. Bowler

de tiuj britaj intelektuloj, kiuj estis simpatiaj al la filozofio, kiun ĝi signifis.

Monismo kaj Ideologio

La konvertiĝo de Haldane al marksismo movas nin al la polemika temo de la politikaj sintenoj kiuj povus esti asociitaj kun raciismo kaj monismo. Por historiistoj de scienco almenaŭ, monismo sur la Kontinento estas rilata al "scienca" aliro al homnatura kiu instigis emfazon de ŝtatplanado en la organizo de socio, kaj valor sistemon kiu juĝis la valoron de homoj laŭ sia valoro. biologiaj kvalitoj. Ekzistis supozo ke intelekto kaj morala karaktero estis antaŭdeterminitaj per heredo, kaj ke tiuj kun superaj potencoj devus determini kiel socio devus esti prizorgita. La malsuperaj, ĉu determinite de socia klaso aŭ de raso, devus esti eliminataj, ĉu per ŝtatkontrolitaj limigoj de ilia reproduktiĝokapablo aŭ (pli terure poste) per fakta elimino. Kiel notite supre, la influo de la Monist League estis vidita kiel fundamento por la rasismo de la nazia kaj "socia darvinismo" fare de verkintoj kiel ekzemple Daniel Gasman kaj Richard Weikart.

La situacio estis fakte multe pli kompleksa ol tio, kaj la samaj kompleksecoj videblas en la sintenoj de la britaj sciencistoj kiuj apogis raciismon.

Ĉiuj tiuj ideologiaj pozicioj certe estis aktivaj ankaŭ en Britio, sed tute ne estas klare, ke la verkado de Haeckel ludis ŝlosilan rolon krom je la nivelo de popularigado de la ligo kun darvinismo. Britaj fizikaj antropologoj reklamis la ideon de rasa hierarkio ekde la tempo de Robert Knox kaj James Hunt en la mezdeknaŭa jarcento, tiel ke ekzistis malmulte da bezono de ras-konsciaj pala-oantropologoj kiel ekzemple Keith por serĉi inspiron aliloke. 44

Simile, emfazo de heredeco kiel la determinanto de karaktero estis la bazo de la eŭgenikismo-movado fondita fare de Francis Galton kaj prenita supren direkte al la fino de la deknaŭa jarcento fare de liaj dis-ĉiploj kiel ekzemple Karl Pearson. al Haeckel aŭ ⁴⁵ Denove, tamen, oni vidas malmultajn referencojn aliaj eŭropaj pensuloj en siaj skribaĵoj.

Kvankam multaj el la sciencistoj asociitaj kun la RPA aprobis ĉion aŭ kelkajn el tiuj politikoj, la RPA mem ne funkciis kiel platformo de kiu la politikoj estis reklamitaj. Lankester estis meritokrato kaj preferis fortan ŝtatengaĝiĝon en multaj aspektoj de vivo, inkluzive de edukado, sed li ne apogis eŭgenikismon kaj skribis malmulton pri la rasdemando. Keith estis fervora rekomendanto de la signifo de rasaj diferencoj, estante konvinkita de sia laboro kun homaj fosilioj.

ke la rasoj estis de grandega antikva tempo. Li evoluigis teorion en kiu la lukto por ekzisto inter rasoj estis la mova forto de homa evoluo. 46 Sed kiel Lankester, li estis singarda pri la demando pri kontrolo de reproduktado ene de la loĝantaro, tenante, ke oni ne sufiĉe scias pri heredeco. ⁴⁷ Huxley komencis sian karieron konvinkita pri la signifo de rasaj diferencoj sed de la 1930-aj jaroj fariĝis eminenta kritikisto de rasismo bazita sur sia scio pri genetiko kaj evoluo. 48

Haldane ankaŭ komencis kun konvinko ke heredeco estas grava, kaj daŭre kredis tion eĉ post kiam li komencis sian movon al la Maldekstro. Sed li iĝis ĉiam pli konvinkita ke neniu solida juĝo povus esti farita de la kvalito de individuo kondiĉe ke masivaj diferencoj en medio kaj edukado estis permesitaj. Samtempe, tamen, li tenis radikalajn opiniojn pri kiel sciencaj evoluoj, precipe pliigita scio pri homa biologio, povus doni al ni la potencon transformi la homan naturon kaj draste pliigi nian kontrolon super la materia mondo. Lia tre polemika Dedalo de 1924 projekciis estontecon en kiu la homaro ekregis sian propran destinon per la scienco kaj finfine eliris por koloniigi 49 La ŝlosilo de universo. ogio, inkluzive ĉio ĉi estis la studo de biol-la resto de la de genetiko kaj la tuta genera procezo. Traktante la vivon kiel procezon regitan de la leĝoj de fiziko kaj kemio, la homa naturo mem povus esti transformita laŭ manieroj kiujn la sciencistoj mem regus. Kune kun la marksisto JD Bernal, kiu reklamis simile grandiozajn viziojn por la estonteco de la homaro, la engaĝiĝo de Haldane al la materialisma programo en biologio inspiris pli postan generacion kiu daŭriĝus por malkovri la strukturon de DNA kaj proklami tion por esti la sekreto de la vivo mem. 50 Laŭgrade ke monisma mondkoncepto (eĉ se malofte identigita kiel tia) havis rolon en ĉi tiu programo, ĝia influo sur la biologiaj sciencoj estis profunda.

Lankester kaj Huxley estis ambaŭ asociitaj kun HG Wells, kaj Haldane ankaŭ estis inspirita per la kosmaj vizioj de Wells de la estonteco. En la fruaj jaroj de la dudeka jarcento, Wells aperis kiel eble la plej laŭta rekomendanto de science planita socio kiu estus gvidata de la plej kapablaj kaj klopodus por elimini la malsuperajn elementojn en la populacio. Li ankaŭ estis identigita kiel iu kiu estus tre feliĉa vidi la malsuperajn vetkurojn eliminataj. 51 Sed la pozicio de Wells pri la rasedemando estis fakte iomete pli kompleksa kaj igis lin forte malkonsenti kun la scienca rasismo aperanta en Germanio. Liaj Anticipoj de 1901 kaj Moderna Utopio de 1905 estas liaj plej fortaj ekspozicioj de tiuj vidoj. Li certe

192 Peter J. Bowler

vidis la netaŭgajn esti eliminitaj per devigaj limoj al ilia reproduktado, subtenita per forto se necese. Kaj li aplikis la samajn normojn al la malsuperaj rasoj. Sed en la posta laboro, li klarigis ke li ne apogis la ideon ke tutaj rasaj grupoj povus esti celitaj tiamaniere, precipe ne la judojn. Ekzistis netaŭgaj individuoj en ĉiuj rasoj kiuj devis esti eliminitaj, kaj la estonta loĝantaro estus miksaĵo de la plej bona de ĉiuj originoj. Li tiam atakas kion li vidas kiel la simplanima opcio, kio estas:

Supozi, ke ekzistas plej bona raso, difini tiel bone kiel oni povas tiun plej bonan vetkuron, kaj rigardi ĉiujn aliajn rasojn kiel materialon por ekstermo. Ĉi tio havas bonan, modernan, biologian aeron ("Supervivo de la Plej Fittest"). Se vi estas unu el tiuj kuriozaj germanaj profesoroj, kiuj skribas frenezon pri Welt-Politik, vi supozas, ke la plej bona raso estas la "teŭtona"; Cecil Rhodes influis tiun triumfon de la krea imago, la "anglosaksa raso"; mia amiko, Moses Cohen, opinias, ke estas multo por diri pri la judo.

52

La bildstrio ligita al ĉi tiu citaĵo montras la "stranĝerman germanan profesoron" prelegadon. La figuro prezentita ne aspektas pli kiel Haeckel, kaj nek Haeckel nek monismo estas menciitaj en la aŭtobiografio aŭ publikigita korespondado de Wells. Ŝajnas sufiĉe evidente ke li ne ricevis multe da subteno de la scienca rasismo de Germanio, kvankam li poste konfesis esti leginta la arjan mitologion de Houston Stewart Chamberlain. 53

Tiu iometa kromvojo en la skribaĵojn de la Wells estis farita kun vido al ilustrado de la malfacileco de spurado de ajna kohera ligo inter raciismo kaj hereda aŭ rasisma ideologio. Ne estas ke tiuj ideologioj ne ekzistis en Britio, sed ili havis plejparte hejmajn precedencojn. Se ekzistis influoj de Haeckel, ili estis nerektaj kaj simple miksitaj kun la indiĝenaj esprimoj de la sama mondkoncepto. Nek Wells nek la sciencistoj kiuj apogis kelkajn (kvankam neniam ĉiujn) el liaj sociaj politikoj multe atentis la verkadojn de Haeckel—la neeldonita antaŭparolo de Keith al la Enigma de la Universo estas proksimume tiel proksima kiel ni atingas. Monismo malofte estis men-tionita, eĉ de tiuj sciencistoj kiuj estis, en strikta filozofia signifo, monistoj. La RPA funkciis kiel fokuso por liberpensa kaj raciisma vidpunkto kiu egalas aspektojn de la naturalisma monismo de Haeckel, sed estis laŭ neniu signifa maniero vehiklo por reklamado de li aŭ lia movado kiel modelo por britaj pensuloj. En la plej bona kazo li estis utila aliancano, plej malbone io embarasa. Kaj la RPA certe ne funkciis kiel rimedo por diskonigi rasisman aŭ heredan

ideologioj, eĉ se kelkaj el ĝiaj subtenantoj akceptis tiajn vidojn kaj ankaŭ estis fortaj rekomendantoj de la ŝtato prenanta pli grandan kontrolon de socio. La iom forpuŝaj utopioj de Wells estis de sia propra elpensado, dum la rekomendantoj de eŭgenikismo kaj rasa diskriminacio havis siajn proprajn organizajn strukturojn kiuj havis neniujn formalajn ligilojn kun la raciistoj. Neniu en ĉi tiu pli posta dato ŝajnis memori la tumulton de debato ĉirkaŭ 1900 en kiu la demando pri kiu formo de "monismo" devus esti favorita mallonge estis problemo.

Esplorado por ĉi tiu artikolo plifortigis mian originan suspekton ke "monismo" kiel esprimo estas de nur limigita uzo por analizi la rolon de scienco en brita intelekta vivo aŭ ideologia debato ĉirkaŭ 1900. Tamen la monisma filozofio estis aktiva kaj formis la pensadon de pluraj individuoj kvankam ili ne identigis sin kiel monistoj. Ekster la scienco estis abunde monistoj, sed ili tro malofte identigis sin kiel tiajn, kaj kiam ili faris, ili malkonsentis pri tio, kion la termino efektive signifis. La raciistoj okupis pozicion interkovrantan kun la materiisma flugilo de Kontinenta monismo en kelkaj intelektaj aferoj, sed ili ne reklamis koheran ideologion. Se ilia filozofio havis heredaĵon en brita scienco, ĝi estis en la materiisma aliro al biologio kiu inspiris tiom da sciencistoj en la mezaj jardekoj de la dudeka jarcento. Multaj raciistoj ankaŭ deziris "sciencan" aliron al la organizo de socio, sed tio estis temo kiu estis vaste diskutita sen referenco al monismo, almenaŭ en nomo. Tamen monismo certe ne estis forestanta el la brita sceno, kaj ĝia manko de videbleco kiel etikedo por intelektaj aŭ ideologiaj pozicioj (ekvivalenta al la Monist League) ne devus blindigi nin pri ĝia influo malantaŭ la kulisoj.

Notoj

- 1 . Por la ligo inter la Nov Teologio kaj monismo vidu Keith W. Clements, *Lovers of Discord: Twentieth-Century Theological Controversies in England* (Londono: SPCK, 1988), 20, 42. 2 .
- Vidu ĉapitron 1 en ĉi tiu volumo.
- 3 . *Am-Vivo en Naturo de Bölsche* , trad. Cyril Brown (Londono: Jonathan Cape, 1931), certe legas pli kiel mistika ol scienca teksto.
- 4 . Vidu ĉapitron 10 en ĉi tiu volumo.
- 5 . Vidu Daniel Gasman, *The Scientific Origins of National Socialism: Social Darwinism in Ernst Haeckel and the Monist League* (New York: American Elsevier, 1971) kaj pli lastatempe Richard Weikart, *From Darwin to Hitler: Evolutionary Ethics, Eugenics and Racism in Germany* (Nova Jorko: Palgrave Macmillan, 2004). Okazis multaj respondoj al ĉi tiu pozicio, por lastatempa kritiko de Weikart vidu la konkludon de Robert J. Richards,

194 Peter J. Bowler

- La Tragika Senco de Vivo: Ernst Haeckel kaj la Lukto super Evolua Penso (Ĉikago: Universitato de Chicago Press, 2008).
- 6 . Lester F. Ward, "Monista Teorio de Menso", La Monisto 3 (1892-1893): 194-207.
 - 7 . JME McTaggart, Kelkaj Dogmoj de Religio (represita Londono: Eduardo Arnold, 1930), sekcio 63.
 - 8 . Oliver Lodge, Vivo kaj Materio: Kritiko de la "Enigmo de la Universo" de profesoro Haeckel (Londono: Williams kaj Norgate, 1905), 3. Vidu Ernst Haeckel, The Riddle of the Universe at the Close of the Nineteenth Century , trad. Joseph McCabe (Londono: Watts, 1900).
 - 9 . Ernst Haeckel, Monism as Connecting Religion and Science, trad. J. Gilchrist (Londono: A. & C. Black, 1894).
 - 10 . La kopioj de la revuo de Cambridge University Library konservas la originalajn kovrilojn kaj reklamojn.
 - 11 . Paul Carus, "Professor Haeckel's Monism", The Monist 2 (1891-1892): 598-560 kaj lia recenzo de Haeckel, Die Welträthsel, The Monist 10 (1899-1900): 300-301. Robert Richards notas ke Carus peris siajn rezervojn al Haeckel nerekte per letero al ilia reciproka konato Edgar Ashcroft en 1905, vidu Richards, The Tragic Sense of Life, 372-373. 12 . David Allyn Gorton, Monismo de Homo aŭ la Unueco de la Dia kaj Homo (New York: la filoj de G. P Putnam, 1893).
 - 13 . Ĉi tiu punkto estis farita en C. Lloyd Morgan, "Tri Aspektoj de Monismo", La Monisto 3 (1892-1893): 321-332. 14 . George John Romanes, Mind, Monism and Materialism (Londono: Longman, Green, 1895), 86.
 - 15 . Ibid., 116-117.
 - 16 . James Ward, Naturalism and Agnosticism (Londono: A. kaj C. Black, 1899, 2 vol'oj.), II, 206. 17 . Ibid., I, parto V.
 - 18 . Ibid., I, ĉ. 10.
 - 19 . Joseph McCabe, Haeckel's Critics Answered (Londono: Watts, 1903).
 - 20 . Loĝejo, Vivo kaj Materio 9. 21 . Pri barako kaj spiritismo vidu Janet Oppenheim, The Other World: Spiritualism and Psychic Research in England, 1850-1914 (Kembridge: Cambridge University Press, 1985). 22 . Frank Ballard, Monism False de Haeckel: Ekzameno de "La Enigmo de la Universo" (Londono: Charles H. Kelly, 1905), 379, kaj Theomonism True: Dio kaj la Universo en Moderna Lumo (Londono: Charles H. Kelly, 1906).), 482.
 - 23 . WL Walker, Christian Theism and Spiritual Monism (Edinburgo: T. kaj T. Clark, 1906). 24 . Arthington Worsley, Konceptoj de Monismo (Londono: T. Fisher Unwin, 1907).
 - 25 . Pri Modernismo kaj scienco vidu Peter J. Bowler, Reconciling Science and Religion: The Debate in Early Twentieth-Century Britain (Ĉikago: Universitato de Chicago Press, 2001), ĉ. 7 kaj 8. Mi uzas la majusklan "M" en Modernismo por distingi ĉi tiun movadon en la eklezioj de la modernismo, kiu balais la kulturon kaj la artojn samtempe kaj kiu havis tre malsamajn celojn.

- 26 . Bertrand Russell, Analizo de Menso (represita Nottingham: Repraentanto, 2007); rimarku tamen ke Russell mem malofte uzis la esprimon "monismo".
- 27 . Bernard Lightman, The Origins of Agnosticism: Victorian Unbelief and the Limits of Knowledge (Baltimoro: Johns Hopkins University Press, 1987) kaj "Ideology, Evolution, and Late Victorian Agnostic Popularizers", en James R. Moore, red., History, Humanity. kaj Evolution (Kembriĝo: Cambridge University Press, 1989), 285-310.
- 28 . LCC Hunt, Rationalism Controverted: Respondo al la "Enigmo de la Universo" de Dr Haeckel (Oksfordo: Holywell Press, 1904).
- 29 . Ekzemple, Douglas Hird, Bildlibro de Evoluo (Londono: Watts, 1906-1907, 2 vol'oj.).
- 30 . Bowler, Reconciling Science and Religion, disponigas superrigardon de la opinioj de la sciencistoj. Por detaloj de la evoluoj en evoluteorio vidu Bowler, Evolution the History of an Idea (Berkeley: Universitato de California Press, nova red. 2009).
- 31 . Vidu Joseph Lester, red. Peter J. Bowler, E. Ray Lankester kaj la Kreado de Moderna Biologio (Faringdon, Oxon.: Brita Socio por la Historio de Scienco, 1995).
- 32 . HG Wells, La Skizo de Historio (Londono: Newnes, 1920). Tio estis origine eldonita en seriaj partoj kaj tiam estis represita ofte en libroformo.
- 33 . HG Wells, Mr. Belloc Objektoj al "La Skizo de Historio" (Londono: Watts, 1926).
- 34 . Arthur Keith, Concerning Man's Origins (Londono: Watts, 1927).
- 35 . Ekzemple, Arthur Keith, Darwinism and What It Implicas (Londono: Watts, 1928).
- 36 . Arthur Keith, An Autobiography (Londono: Watts, 1950), 693-695.
- 37 . Vidu ibid., 607.
- 38 . HG Wells, Julian Huxley, kaj GP Wells, La Scienco de Vivo (Londono: Amalgamated Press, 1929-1930). Ankaŭ ĉi tiu verko estis eldonita en dusemajnaj partoj kaj poste represita libroforme.
- 39 . Vidu Julian Huxley, Memories (New York: Harper, 1970), 152.
- 40 . Julian Huxley, La Rojo de Vivo (Londono: Watts, 1926). 41 . Julian Huxley, Religio sen Revelacio (Londono: Ernest Benn, 1927), 75.
- 42 . Vidu Ronald Clark, JBS: La Vivo kaj Laboro de JBS Haldane (New York: Coward McCann, 1969), 24. Vidu ankaŭ Mark B. Adams, "Lasta Juĝo: La Vizia Biologio de JBS Haldane", Journal of the History of Biology (Revuo por la Historio de Biologio). 33 (2000): 457-491.
- 43 . JBS Haldane, La Kaŭzoj de Evoluo (Londono: Longmans, Verda, 1932), 155.
- 44 . Vidu Nancy Stepan, La Ideo de Vetkuro en Scienco: Britio, 1800-1960 (Londono: Palgrave Macmillan, 1982).
- 45 . Pri brita eŭgenikismo, vidu CP Blacker, Eugenics: Galton and After (Londono: Gerald Duckworth, 1952) kaj CR Searle, Eugenics and Politics in Britain, 1900-1914 (Leiden: Noordhoff International Publishing, 1976).
- 46 . Arthur Keith, Eseoj pri Homa Evoluo (Londono: Scientific Book Club, 1944).

196 Peter J. Bowler

- 47 . Arthur Keith, Aŭtobiografio, 552-553.
- 48 . Ĉi tiu transiro estas registrita en Huxley, Memories .
- 49 . Vidu Krishna R. Dromanraju, red., Haldane's Daedalus Revisited (Oksfordo: Oxford University Press, 1995) kaj Adams, "Last Judgement".
- 50 . Robert Bud, "A sword from the field of battle: The Double Helix and debates over the secret of life", artikolo prezentita la 3-an de oktobro 2009 en Queen's University Belfast.

- 51 . Vidu Michael Coren, La Nevidebla Viro: La Vivo kaj Liberecoj de HG Wells (New York: Athenaeum, 1993), 65.
- 52 . HG Wells, A Modern Utopia (Londono: Chapman kaj Hall, 1905), 334-335. La leganto estas direktita al la bildstrio sur paĝo 329.
- 53 . Coren, La Nevidebla MAN, 65. Vidu HG Wells, An Experiment in Autobiography (Londono: Victor Gollancz, 1934) kaj The Correspondence of HG Wells (Londono: Pickering kaj Chatto, 1998, 4 vol'oj.).

9

Inter Hegel kaj Haeckel: Monisma Mondrigardo, marksisto Filozofio, kaj Biomedicino en Rusio kaj Sovetunio

Igor J. Polianski

Monismo kaj Marksismo: Enkonduko

Komence de la dudeka jarcento, "monismo" iĝis ŝlosila termino en politikaj debatoj tra Eŭropo. La esprimo estis kaptita fare de socialreformantoj kaj revoluciemaj viziuloj de ĉiuj strioj kaj, en Rusio kaj Germanio aparte, ekzistis okulfrapa tendenco juki monismon al socialismo. Maksim Gorkij (1868–1936), la "poeto de la proleta revolucio", eĉ diris: "Por mi, la valoro de bolŝevismo loĝas en ĝia kreado de monistoj." 1

Kaj la socialdemokrata membro de la Reichstag Heinrich Pëus (1862–1937) deklaris en la organo de la Germana Monista Ligo La Monist Century: "Socialdemokratio strebas al specifa formo de vivo, monismo al specifa metodo de pensado kaj vivi. Ambaŭ, tamen, ĉiam restos amikoj." 2 Tamen, ĉi tiu promeso estis akompanata de certa rezervo: "Monismo ne estas ŝuldata al socialdemokratiaj opinioj. Prefere, ĝi rajtas kaj devas konsciigi la Socialdemokratian Partion pri la danĝeroj, la "neevitebla malbono" kiun tiu partio kunportas." 3 La danĝeroj de partio, pri kiuj Pëus

avertis en Germanio, estis jam realaĵo en Rusio, kie la eterna amikeco, kiun kelkaj marksistoj komence ĵuris kun monismo, kaŭzis problemojn. Du jarojn antaŭ la apero de la Germana Monista Ligo (1906), membro de la Centra Komitato de la Rusa Socialdemokrata Laborista Partio, Aleksandro Bogdanov (1873–1928) - la kuracisto,

198 Igor J. Polianski

sciencfikcia verkisto kaj proksima partnero de Vladimir Lenin— publikigis trivoluman disertaĵon titolitan Empiriomonism, en kiu li serĉis disvastigi sian "monistan pasion". 4 Antologio sekvis en 1908 titolita Eseoj pri la Filozofio de Marksismo.⁵ Ĉi tiu verko konsistis el eseoj de Bogdanov kaj aliaj ĉefaj rusaj intelektuloj kaj pruvis esti ĝusta monisma manifesto devenanta el la spirito de la "dua pozitivismo".

La amrilato inter bolŝevismo kaj monismo tamen montriĝis mallonga. Jam antaŭ 1909, Lenin skribis Materialismon kaj Empiriokritikismon, verkon poste enkanonigita kiel lia filozofia ĉefverko kaj unu kiu verŝis invektivon sur la monisman penson kiun li vaste karakterizis kiel "empiriokritiko". La partiaj monistoj sendis Lenin en koleregon sur regula bazo. En letero al Gorkij, li konfesis la jenon: „Mi ne plu atentigas gazetojn, ĉar mi estas konsumita de filozofado. Iun tagon mi legis artikolon de empiriokritiko kaj mi ĵuras kiel malĉastulino; la sekvan tagon mi legis alian kaj mi ĵuras kiel hundilo.”⁶ Lenin estis trankvila kun teraj esprimformoj, sed ĉi tiu letera eltiraĵo estas nekutime malglata. Kio okazis? Kaj kio estis la sekvoj?

En la sekva ĉapitro, mi esploras la malfacilan rilaton inter bolŝevismo kaj monismo en Rusio. Estas utile konsideri la disputon el tri dimensioj. Antaŭ ĉio, se ni interesiĝas pri la interesoj de la disputo, ni devas konsideri la demandojn de mondkoncepto.

"Mirovossrenie", la rusa termino por mondkoncepto, ne havis la saman filozofian resonon kiun Weltanschauung havis en Germanio.

Tamen, se ni rigardas la problemon de mondkoncepto de funkcia perspektivo, ni povas akiri pli bonan komprenon pri kial ĉi tiuj filozofiaj diskutoj povus fariĝi esencaj aferoj de partia komerco.

La dua dimensio eslorenda estas la faktaj filozofiaj argumentoj faritaj ene de tiu debato. Tiuj ĉi estas sufiĉe valoraj por la kompara studo de monismo, ĉar montriĝos, ke la neŭtralaj monistoj de la rondo de Bogdanov kontraŭis ne nur dialektikan materiismon, sed ankaŭ la naturalisma monismo a la Haeckel, kiu estis dominanta en la germana laboristaro. movado. Ambaŭ estis dualis-taj de la epistemologia vidpunkto de la neŭtralaj monistoj.

La tria dimensio estas la rezulto de la konflikto. La sovetia reĝimo konsideris sin en posedo de la sola "vera monismo".⁷ El la vidpunkto de Lenin, dialektika materiismo estis legitima variaĵo de materiisma monismo, dum la neŭtrala monismo formita de Bogdanov estis danĝera heterodokseco. La historia literaturo ĝenerale konsideras la debaton pri empiriomonismo preterpasa interludo, kiu efike finiĝis kiam Lenin disbatis lian.

monistaj kontraŭuloj en 1909. Tamen, same kiel la fama diatribo de Friedrich Engel en 1877 kontraŭ la berlina materiisto Eugen Dühring, poste konata simple kiel Anti-Dühring, ne forigis la monistan herezon el la germana socialdemokratio, la eksplodo de Lenin subigis sed ne ĉesigis rusan monismon. Male, la sukceso de la bolŝevika revolucio malfermis nedirektitajn eblecojn por la praktika realigo fare de rusaj monistoj en ĉirkaŭlimigitaj niĉoj. Tio estas decida punkto, ĉar la lokoj kaj instituciigadoj de monismo evidentigas ke por rusa socialisma programo ĝenerale, monismo estis kaj restis multe pli ol esotera filozofia devio.

Mondrigardo kaj Politiko en Carista Rusio

Por klarigi la centrecon de mondkoncepto al rusaj marksistoj, ni plej bone flankenlasas argumentojn pri la tuta naturo de klasbatalo kaj serĉi helpon anstataŭe al funkcia sociologio. Mondrigardo sugestas la perspektivon de observanto, en kiu la mondo estas komprenenda tuj. La bezono vidi la "mondo" kiel unuecon estiĝas, laŭ la sociologo Niklas Luhmann, kiel respondo al la funkcia diferencio- 8 La kategorio de moderna socio. ilo mondkoncepto estas specifa socia cio de la uzata por krei ĉi tiun "mondon". Per ĝi la diskretaj funkciaj sistemoj, kiuj "taksas" ĉiun laŭ sia respektiva kodo, estas teorie sinkronigitaj kaj strukture kunligitaj unu kun la alia.

En ĉi tiu procezo, la tutecaj kaj totalaj asertoj de mondkoncepto estas konstruitaj kontraŭe al individuaj partaj perspektivoj: kontraŭe al "eklezia skolastiko", kontraŭe al "skolastikaj" natursciencoj, kontraŭe al "polva" akademia filozofio, kaj tiel plu.

La mondkoncepto originis de filozofia diskurso en kiu moderna diferencigo estis reflektita per la apartigo de teoria-retika kaj praktika racio. En ĉi tiu kunteksto, Weltanschauungsphilosophie aperis en la deknaŭa jarcento postulante ekposedi la "bankrotan staton de filozofio", kiu emancipiĝis de metafiziko kaj spekulado kaj ne plu povis doni respondojn al praktikaj aferoj koncerne la vivon. 9 En monismo, mondrigardo nun alprenis specifan formon kiu ne nur uzis natursciencajn modelojn de klarigo sed estis derivita de la sciencaj disciplinoj mem - fiziko, sensa fiziologio, evolua biologio, kemio, ktp. Monismo ampleksis relative heterogenan grupon de pensstiloj, modeloj kaj programoj kiuj kunhavis komune la deziron venki distingojn fonditajn en

dualismaj binaroj.

200 Igor J. Polianski

Rusa Pozitivismo Antaŭ la oktobro Revolucio de 1917

La larĝa akcepto kaj politika resonanco de monismo en Rusio kaj Germanio estis antaŭfigurita per la formado de science infuzita popola kulturo ekstere de la mallarĝaj limoj de akademiularo.

En Germanujo, la marta revolucio de 1848 markis gravan ce-suron post kiu la popularigo de la scienco estis establita kiel 10 Tiu ĉi postrevolucia popularkultura funkciis kiel fonto de inspiro kaj legitimigpraktiko en sia propra rajto. scienco por larĝa aro de kontraŭklerikalaj kaj laikaj aliancoj kaj ligoj inkluzive de la Germana Monist League same kiel la Germana Liberpensulo-Ligo, Giordano Bruno League, kaj Humboldt League, inter aliaj. 11

Kvankam tiuj tendencoj ankaŭ estis jam evidentaj en Rusio en la 1840-aj jaroj, la liberalaj strukturreformoj pasigitaj fare de Aleksandro la 2-a en la 1860-aj jaroj provis esti la decida okazaĵo por generi la socipolitikajn kondiĉojn necesajn por konsiderinde etendi la atingon de la empiriaj sciencoj. La germana naturfilozofio de Schelling kiu antaŭe regis la altan diskurson de la salonoj en Sankt-Peterburgo kaj Moskvo estis nun detronigita per la pozitivismo de Auguste Comte kaj Herbert Spencer kaj ilia nova generacio de rusaj adeptoj. Caraj cenzuristoj povis bloki rusajn tradukojn de Comte ĝis 1889 sed lia Cours de philosophie positive (1842) estis facile havebla en la origina franca kaj kom-

menciis en diversaj rusaj revuoj.

¹² La epokdifina

romano Patroj kaj Filoj de Ivan Turgenev (1862) reflektas la paradigmon ¹³ La tiu periodo. nihilisto heroo de la libro estas medicina kuracisto kaj ŝanĝo de ĉi nomita Bazarov, juna viro kiu ĝuas dissekti ranojn, legas Kraft und Stoff de Ludwig Büchner, kaj admiras Comte. Bazarov rapide iĝis identigfiguro por emerĝanta etburĝa intelektularo kiu konsideris sin lumigita kaj okcidenta.

Turgenev skribis sian romanon en rekta respondo al kio eble estos karakterizita kiel la rusa daŭrigo al la germana "materialisma konflikto" de la 1850-aj jaroj. La disputon ektuŝis la revolucia publicisto kaj literaturrecenzisto Nikolaj Ĉerniŝevskij (1828–1889), kiu en 1860 verkis kaj publikigis en sia propra revuo *Sovremennik* (La Nuntempa) provokan eseon titolitan "La Antropologia Principo en Filozofio", kiu antaŭenigis decidinde. monisma kompreno de la homa psiko.

¹⁴ La tezo de

Chernyshevsky kolerigis Pamfil Yurkevich (1827-1874), konservativan filozofioprofesoro en Moscow University, kiu provis defendi dualisman aliron al individua sperto per multaj

Inter Hegel kaj Haeckel 201

malsukcesaj provoj refuti la pozicion de Ĉerņiŝevskij, respondoj ofertis al Chernyshevsky facilajn¹⁵ Tiuj celojn por lertaj polemikaj kontraŭatakoj. Li estis helpita fare de la konata fiziologo Ivan Seĉenov (1829-1905), kiu estis kolego de Johannes Peter Müller en Berlino kaj Claude Bernard en Parizo kaj kaŭzis eksciton per sia radikale reduktiisma refleksologio. Kune Seĉenov kaj Ĉerņiŝevskij sukcesis gajni la simpatiojn de la pli juna generacio de rusaj intelektuloj kaj disfaligis Jurkevich. 16 La polemiko polarigis la rusan publikon kaj donis la tonon por estontaj jardekoj. La antiklerikala kaj ateisma hibris de materiismaj kaj novpozitivismaj pensuloj ekaperis en ĉi tiu klimato. En la 1870-aj jaroj aliĝis aliaj liberpensaj figuroj de la Rusa Maldekstro, precipe la revolucia "Narodniki" kiel Miĥail Bakunin (1814-1876), Peter Lavrov (1823-1900), Nikolaj Miĥajlovski (1842-1904), kaj Peter Kropotkin. (1842-1921). Lavrov kaj Miĥailovski popularigis la materiismajn verkojn de la blinda berlina privata doktoro Eugen Dühring, kiuj tiel multe allogis generacion de germanaj socialistoj .

Nur ricevinte Anti-Dühring rekte de la Engels, Lavrov abdikis. Kiel en Germanio, Anti-Dühring iĝis ia katekismo de dialektika materialismo en Rusio, kie ĝi estis plurfoje publikigita en kontraŭleĝa traduko. La unua jura publikigo sekvis en 1904. 18

Sub la etikedo de novpozitivismo, ontologie neŭtrala monismo baldaŭ akiris piedtenejon en Rusio. [19] Ĝia plej frua reprezentanto, Vladimir Lesevich (1837-1905), estis ekstreme ortodoksa disĉiplo de Comte ĝis li iĝis inspirita per la empiriokritiko de Richard Avenarius komenciĝanta en la mez-1870-aj jaroj. 20 Alia adepto inter la neŭtralaj monistoj estis la fizikisto Michail Filippov (1858-1903), kiu kreis eldonplatformon por monisma pensado fondante Nauchnoe Obozrenie (Scienca Revuo) en 1894. Tiu ĉi ĵurnalo donis al rusaj legantoj la ŝancon konatiĝi kun la ideoj. de Ernst Mach kaj Wilhelm Ostwald. Nauchnoe Obozrenie

ankaŭ publikigis la laboron de la neŭrologo Vladimir Behterev (1857-1927) kaj Konstantin Ciolkovsky (1857-1935), pionira pensulo en kosmonaŭtiko. Ekde la komenco, ĉi tiu publikigo ankaŭ funkciis kiel ligo kaj rimedo de interŝanĝo kun marksismo, havigante spacon al Peter Struve, Vladimir Lenin, kaj Alexander Bogdanov por publikigas iliajn interpretojn de marksisma ekonomiko. ²¹

Konsiderante ĉi tiun intelektan kuntekston, ne estas surprize, ke kiam la Socialdemokrata Laborista Partio de Rusio (RSDRP) formiĝis en 1898, malmulte gravis se oni aliĝas al ortodoksa doktrino de dialektika materiismo inspirita de Engels aŭ devojiĝas al natura.

202 Igor J. Polianski

sciencbazita monisma pozicio. Tio ŝanĝiĝis, aliflanke, kiam la RSDRP fendetiĝis en la radikalajn bolŝevikajn kaj moderajn menŝevikfrakciojn kaj denove kiam politikaj kaj ideologiaj kvereloj ekis ene de la bolŝevikfrakcio. Streĉitecoj altiĝis aparte post la fiasko de la unua rusa revolucio de 1905-1907. Ekzilitaj kune al Vologda, la bolŝevikoj Aleksandr Bogdanov kaj Vladimir Rudnev (1874-1939), kiuj sekvis la pseŭdonimon Bazarov post la heroo de la romano de Turĝenev, forstrekis sur sia propra monista vojo kiel la tielnomitaj Vologodsky realistoj. Ili tiris en Anatoly Lunacharsky (1875-1933), kiu studis empiriokritan monismon rekte sub Avenarius en la Zurika Universitato, kaj alianciĝis sin kun kelkaj

Menŝevikoj, kiel Pavel Juŝkeviĉ (1873-1945). konfrontiĝo ²² Fine, en 1908 okazis.

Dialektika Materialismo kontraŭ Monismo: La Marksisma Skismo de 1908

Fama foto farita tiutempe konservas kio eble estas la plej grava turnopunkto en la historio de rusa monismo.

La scenaro estas la itala insulo Capri en aprilo 1908. La temo estas historie grava ŝakmatĉo. La ludanto maldekstre estas neniu malpli ol Vladimir Uljanov (Lenin). Post la fiasko de la unua rusa revolucio, Lenin vivis en ekzilo en Ĝenevo kaj vizitis Capri, kie lia kontraŭulo Aleksandro Bogdanov kunmetis elitajn grupon de socialdemokratoj kun la celo formi teorianton nervan centron por la socialisma laborista movado. La foto montras iujn el la bunta stranda societo kolektita ĉirkaŭ ĉi tiu komforta festo-administrata lernejo kun marborda vido. Sed neviditaj streĉitecoj ĉeestas ĉi tiun saĝan ludon inter Bogdanov kaj Lenin.

Kelkaj el la observantoj de la ludo kuraĝis devii de la ideologia pozicio de Lenin, inkluzive de pensema figuro vidita en la fono de la foto. Ĉi tiu estas la mondfama poeto de la proletaro Maksim Gorkij, kiu tiam kunlaboris sur Capri kun unu el la plej efikaj scenistoj de monistaj spektakloj de Germanio, Max Wilhelm Meyer, la astronomo kaj fondinto de la popolsciencia movado Urania.

23

Sed kio estis la temo sub ĉi tiu skismo ene de la partio?

Se eblus aŭskulti la konversacion en ĉi tiu foto, oni povus aŭdi paroli pri "materio" kaj "substanco", "introspekto" kaj "introjekcio", "ekonomio de penso" kaj "psikofiziologia paralelismo", kaj "Hegel" kaj "Haeckel". Tia terminologio estis verŝajna, ĉar la disputo inter Lenin kaj Bogdanov turniĝis sur la

afero de monismo. Ĉi tie ĉe la ŝaktabulo interbatalis du nepacigeblaj kontraŭuloj: monismo kontraŭ dialektika materiismo. Malgraŭ liaj klopodoj peri, eĉ Gorkij ne estis neŭtrala observanto. Kvankam ne filozofo, li vidis kiel romanverkisto en la energetiko de Ostwald nesupereblan fonton de inspiro kaj entuziasme studis *The Emanation of Psychic Energy* (1908) de la rusa parapsikologo Naum Kotik. 24 Poste Gorkij recikligos tiujn ideojn literature, sed li bedaŭris sian politikan eskapoton kaj devis pardonpeti al Lenin. Nuntempe, tamen, la rezulto de la potencbatalo ene de la partio ankoraŭ ne estis klara. Eĉ ŝajnis kvazaŭ la frakcio de Bogdanov estis antaŭen laŭ la subteno de la partia bazo.

Lenin revenis el Capri eĉ pli ĉagrenita ol antaŭe kaj tuj eklaboris pri polemika kontraŭatako. Menciite supre, Materialismo kaj Empiriokriticismo estis specife celitaj kritiki Bogdanov kaj liajn anojn Vladimir Bazarov-Rudnev, Yakov Berman (1868-1933), Anatoly Lunacharsky, kaj Pavel Yushkevich. Kompreneble Lenin ne nur estis motivita de personaj rivalecoj. Li ankaŭ estis maltrankvila ĉirkaŭ grandaj faskoj de rusa Socialdemokratio en kiu la monisma programo faris pli kaj pli da invadoj, kaj fari tion trans frakciaj linioj. Sur teoria nivelo, fundamentaj temoj en marksisma filozofio estis pridubitaj. Du jarojn antaŭe, Bogdanov publikigis *Empiriomonism*, en kiu li provis relegi kaj korekti dialektikan materiismon uzante la epis-temologian sensualismon de Ernst Mach kaj Richard Avenarius, same kiel sur la energieco de Wilhelm Ostwald. 25 La traktajo de Bogdanov estas unu el multaj simile poziciigitaj filozofiaj verkoj verkitaj de nuntempaj membroj de la socialdemokrata intelekta elito.

Nur en 1908 aperis tri gravaj monistaj verkoj, Materialismo kaj Kritika Realismo de Juŝkeviĉ, Dialektiko de Berman en Lumo de la Moderna Teorio de Scio, kaj la antologio *Eseoj pri la Filozofio de Marksismo*, ĉiuj el kiuj elminis la saman filozofian vejnon.

La malfortikeco de la situacio estis plue pliseverigita per la fakto ke la plej multaj menŝevikoj subtenis la ortodoksan version de marksisma dialektika materiismo kaj serĉis prezenti la bolŝevikojn kiel monis-tikajn revulojn. Kun la bolŝevikkritikistoj de dialektika materialismo ĉirkaŭ Bogdanov celanta la gvidan menŝevikteoriiston Georgi Plekhanov (1856-1918), la frakciaj dislimoj iĝis fluidaj.

Alie politikaj rivaloj, Lenin kaj lia iama mentoro Pleĥanov ambaŭ batalis kontraŭ Maĥismo, dum Bogdanov alianciĝis sin kun la menŝeviko Juŝkeviĉ.

La kerno de la disputo estis la naturo de materio, kiun la dialektikaj materiistoj kun Pleĥanov difinis kiel la "tuto de ĉiuj

204 Igor J. Polianski

aferoj en si mem, tiom kiom tiuj aferoj reprezentas la fonton de niaj sentoj." 26 Kontraŭ tiu supereco de la materio, Bogdanov kaj liaj anoj kredis ke dialektika materiismo estis dualisma metafizika atavismo de hegelia kaj kantiana deveno kaj devus esti anstataŭigita per monisma mondkoncepto bazita sur la scio produktita de moderna fiziko, kemio kaj biologio. Por ilustri la formojn, kiujn ĉi tiu aliro alprenis, ni rigardos la skribaĵojn de tri aŭtoroj, kiuj kontribuis al la Eseoj pri la Filozofio de Marksismo.

En la volumo Eseoj pri la Filozofio de Marksismo, Paŭlo Juškeviĉ skizis sian teorion de "empiriosimbolismo" konsiderante la nunajn debatojn pri la koncepto de energio. Lia aliro estis bazita sur la epistemologia distingo inter malnoviĝinta substantialismo asociita kun realismo kaj pli nuntempa teorio de konstantialismo. Laŭ lia opinio, ĉar ĝi uzis "konceptkopiojn" formitajn de la principo de analogio, substantialismo estis kaptita en prescienca pensado. Moderna scienca penso, kontraste, baziĝis sur abstraktaj empiriosimboloj, al kiuj mankas ajna materieco. Ekzemple, "mil-flanka formo" estis empiriosimbolo kiu rezultiĝis el pura pensado, dum "triangulo" estis konceptokopio ligita al bildpensado. Substanciismo estis alroĉita al la koncepto de substanco kiel la "ideologio de la solida korpo" kaj al la sento de tuŝo, dum konstantialismo bazita sur nemateriaj nombraj rilatoj (konstanto) disponigis superan "ideologion de la fluo de estaĵo" aŭ "ideologio de la 27 Kun ĉi tiu difino de neŭtrala monismo, Juškeviĉ fluida korpo." rekte kritikis la energetikon de Wilhelm Ostwald kiel formo de "spirita materiismo", kiu ne sukcesis liberigi sin de aĵoj, materio aŭ substanco. Ĝi estis, el la empiriosimbola perspektivo, ŝlosita en la metafizikajn reprezentas restaĵojn de dualisma ana-logika pensado: "La koncepto de Ostwald metafizikan varion de energieco, kiu malgraŭ ĉio el sia batalema sinteno kaj malgraŭ siaj pikoj ĉe materialismo, restas tamen Doppelgänger . de ĉi tiu teorio."

28

En *Mysticism and Realism of Our Time*, Vladimir Bazarov elmetis la vastajn politikajn implicojn de sens-fiziologia teorio de mondelementoj. Li atakis la materialismon de Pleĥanov kiel nenio pli ol metafiziko en la tradicio de Kant kaj Hegel. En lia klopodo akordigi Engels kaj Kant je ajna prezo, Pleĥanov produktis difinon de materio kiel "iomete sciebla aĵo en si mem". Apud "sankta materio", Bazarov celis alian "fetiĉon" de dialektika materialismo, la scianta "mi", kiu ŝatus uzurpi la unuecon de la homa sperto nur por si. Por Bazarov, la unueco kaj kontinueco de sperto ne apartenas al "mi" sed prefere reprezentas funkcion de

kaj la "kolektiva homa 29 La Kantiana apriora de la racio organismo". intuicio, kiuj unue produktas ĉi tiun unuecon - tempon, spacon, kaŭzecon - devas esti rekonitaj kiel organizaj formoj de kolektiva sperto. Por malkaŝi la unuecon de la mondo kiel "superpersonan" kreaĵon, estas esence elmontri en la "lasta fetiĉo I" la abomenan "bojon kaj prostituiston" de la privata ekonomio. "Nur socialismo inventos la vipon por fine forpeli la sennombrajn 'mi'ojn de la ekkono—ĉi tiujn 'monŝanĝistojn en la templo' de la tro homa super Bazarov konkludas, "socialismo sendube estos barbara, sed ĉi tiu barbereco kreos unuigitan vivstilon." 30

La politika ellaborado de monismaj aliroj kulminas per la laboro de Aleksandro Bogdanov, kiun ni priskribos pli detale. Bogdanov skizis la bazajn ideojn de sia teorio en Fundamentaj Elementoj de Historia Perspektivo pri Naturo (1899) kaj disponigis plu- 31 En ĉi-lastata, li en Empiriomonism (1906). la interrilatoj diskutis ties pliprofundigon inter la leĝoj de Neŭtono de moviĝo, universalaj teorioj de scio kaj la mekanismoj de socipolitika evoluo. Sur la epistemologia nivelo, li emfazis la gravecon de lingvo kiel kolektive organizita sperto de homoj.

Sur la ontologia nivelo, lia empiriomonismo reprezentas malakcepton de materialisma dualismo kaj la koncepto de substanco en favoro de nombra-rilata kompreno de la mondo.

La eseo de Bogdanov de 1908, The Land of Idols: The Philosophy of Marksismo, ofertas esencan resumon de liaj opinioj dum lia interfalo kun Lenin. Kun rimedo al la teorio de idoloj de Francis Bacon, Bogdanov rigardas idolojn kiel pensajn fetiĉojn kiuj originas de la ŝajna opozicio de subjekto kaj objekto. Li spuras la evoluon de pensfetiĉoj kiel historio de dualisma pensado kiu mapas al la marksismaj stadioj de sociekonomika evoluo. Komparante ĉiun sinsekvan dualismon kun nukso, li argumentas ke la ŝelo unue devas esti dispremita kun la "dentoj de pensado" por malkovri sian veran kernon.

Utiligante la lingvon de Avenarius, Bogdanov deklaris ke homoj "introjekciis" spiritan realecon malantaŭ videblaj aĵoj. La mezepoka vido de realeco estis bazita sur la supozo ke nevideblaj animoj regis fizikajn aĵojn, vido kiu spegulas precize la aŭtoritatan kondiĉon kaj labordividon en la feŭda sistemo de produktado. Kiam feŭdismo estis anstataŭigita per kapitalismo, tie aperis la abstrakta, metafizika fetiĉismo de substanco, kiu estis ligita al la dualismo de la produkto kaj ĝia interŝanĝvaloro: "En fetiĉigo de la interŝanĝvaloro de varoj, la kristaligita laboro de homo ŝajnas esti la interna. esenco de aferoj; En fetiĉigado de substancoj kaj fortoj, la

206 Igor J. Polianski

kogna agado de homoj - la ĝeneraligo de sperto - ŝajnas esti la kaŝita esenco de aferoj kaj procezoj." ³² Interŝanĝvaloro

estas la kapitalisma animo de videblaj aferoj.

Por Bogdanov, la tradicia linio de materiismo de Holbach ĝis Pleĥanov estis ŝuldata al tiu logiko, ĉar ĝi simple inversigis la malnovan hierarkion: "Carakteri la aktivan, organizantan principon kiel 'materio' kaj la pasivan, organizitan elementon kiel 'menso' estas nur inversigi la terminologion de aŭtoritata dualismo sen etendiĝi preter ĝiaj limoj." ³³ La vera marksismo devas dekonstrui ĉi tiun meta-empirian aferon de Pleĥanov (kiu signifas la aferon en si mem pretere de sperto) kaj konkeri la sferon de "aĵoj en si mem" por sperto, konceptante la ĝeneralajn empiriajn introjekciojn kiel reguligan monisman principon. . Per suspendo de substanco, la monisma koncepto de energio ekaperas, ĉar ĝi enhavas la "principon de mezureblo, relativeco kaj kontinueco de ŝanĝoj okazantaj en sperto". Eĉ ĉi tio estas tre politika: "La principo de ĝenerala energio estas ekstrapolo al la tuta naturo, al ĉiuj sperti la venkon de kolektiva laboro super la naturo—[la venko de] la metodoj ³⁴ Ĉi tiu normiga emfazo de kolektivo de maŝinproduktado." agado kaj la "kolektiva psiko" estas, por Bogdanov kiel Bazarov-Rudnev, bazita en dissolvo de la subjekto. Krome, de tio, unu kiu serĉas socialisma etiko de monismo povas esti derivita transponti la dikotomion inter egoismaj movoj kaj kolektivaj interesoj. Bogdanov esprimas tiun moralan teorion kaj la akompanan estetikan senton de kolektivo en la sciencfikciaj romanoj The

Ruĝa Stelo (1908) kaj La Inĝeniero Menni (1912).

Fine, ni devas mencii la verkon, kiun Bogdanov verkis inter 1912 kaj 1922: Tektology: The General Science of Organization, kiu estas laŭdata hodiaŭ kiel antaŭulo de gravaj ideoj en sistemoj kaj ciber- ³⁵ Ĝi reprezentas provon de unu ofertanta ampleksa teorio de netika teorio. dinamiko de mondorganizo, fundamentajn algoritmojn por la organizo de aferoj, homoj kaj ideoj de "universala perspektivo de observado". Bogdanov pruntas la naturan historian koncepton de tektologio de la Ĝenerala Morfologio de Ernst Haeckel

(1866) kaj aplikas ĝin al homa historio: La universala principo de mem-organizado en la naturo unue venas en sia propra en la socialisma ordo de socio, ĉar socialismo liberigas kreivan potencialon kaj mem-agentecon sur societa nivelo. ³⁶

Kial ĉi tiu penslinio devus esti produktinta tian perfortan reagon de Lenin ke ĝi estis esence taksita tabuo poste?

Tri aspektoj de ĉi tiu monismo kaj ĝia kontrasto kun dialektika materiismo meritas komenton. La unua estas epistemologia diferenco.

Monisma gnoseologio malaprobis la dialektikan reĝimon de scioformado kaj bazigas la koncepton de vero en psikofiziologiaj kategorioj kiel ekzemple "pensekonomio", "libereco de kontraŭdiro" kaj "simpleco". Monistoj malakceptis dialektikan logikon; Yakov Berman iris ĝis nun por deklari ajnan filozofion funkciantan kun la koncepto de kontraŭdiro kiel "mensa memmortigo". 37 Ĝenerala arkitekturo de la realo bazita en dialektika logiko estis same malakceptita.

Tamen ĝuste la supozo de antagonismaj kontraŭdiroj submetis la marksisman teorion de revolucio. Por Lenin, tio estis bonvena okazo por politike misfamigi la principon de nekontraŭdiro kiel oportunisto.

La dua grava diferenco inter monismo kaj dialektika materiismo kuŝas en la socia funkcio ĉiu asignita al naturscienco. Estas konate, ke marksismo-leninismo pretendis la staton de la scienco. Lenin tamen konstante malaprobis la nocion ke naturscienco estis universale valida kaj marksismo-leninismo ĉiam alkraciĝis al la supereco de filozofio super naturscienco. traste, monismo ĵetis sin en kontraŭfilozofian spiriton kaj provis purigi marksismon de la "polvaj"³⁸ Per kategorioj de "malnova Hegel" en la nomo de moderna naturscienco. La allogo de monismo al pura empirismo kaj ĝia strategio de legitimigo tra fiziko, kemio, kaj biologio igis ĝin populara inter la altiĝanta teknike edukita medio. Dum la marksist-leninisma mondkoncepto uzis filozofion uzante normigan kaj kvazaŭreligian pluson, monismo kontraste asertis esti memgenerita, elvenanta el naturo kaj bazita en pura naturscienco.

La tria grava diferenco inter tiuj du mondkonceptoj kuŝas en la ontologia areno kaj rilatas al la demando pri substanco kaj la rilato inter la materia mondo kaj konscio.

Dialektika materiismo difinas ĉi tiun rilaton kiel ambivalenta ĉar, kvankam ĝi deklaras la superecon de materio super konscio en la menso-korpa problemo, ĝi tamen realigas dialektikan sorĉadon de la homa psiko, per kio la psiko estas fremdigita kaj limigita de mekanika materiismo. Laŭ Lenin, konscio „estas la plej alta produkto de la materio (fizika materio); ĝi estas funkcio de la ekstreme komplika parto de la materio, tio estas difinita 39 Ĉi tiu eksterordinara parto de la materio estas sep-kiel la cerbo de homo.” arate de alia substanco per dialektika materion, sed prefere evolua salto. Ĝia produkto konsistigas ne komplikan kapablon produkti "idealajn formojn". 40 Sed ĉi tio ankaŭ signifas, ke la materia mondo kaj la konscio estas denove disigeblaj. Ĝuste tie la neŭtrala monismo de Bogdanov prenas sian kritikon de dialektika materiismo. En

208 Igor J. Polianski

la kadro de neŭtrala monismo, la diferencigo inter res cogitans kaj res extensa povus esti aboliita.

Eĉ de ĉi tiu mallonga skizo, estas facile distingi la profundan disiĝon inter la mondkonceptoj kaj la politikaj implicoj de monismo kaj dialektika materiismo. Surbaze de la granda potenco de la monisma paradigmo ellogi fascinon en la socialisma laborista movado, la demando ekestas pri la daŭra ekzisto de monismo kiel epistemo kaj kiel socia praktiko sub realaj socialismaj kondiĉoj.

La Niĉa Ekzisto de Monismo en Sovetunio

Kun la kanonigo de la verkoj de Lenin post lia morto en 1924, Materialismo kaj Empirio-kritiko iĝis famkonataj kiel lia filozofia ĉefverko. Tio certigis ke kritiko de la monismo de Bogdanov iĝis bolŝevika rito, minimume inter la vicoj da ideologiaj puristoj. Tamen, monismo ĝuis gradon da toleremo en 1920-aj jaroj Sovetrusio. Eĉ post la fino de ĉi tiu periodo de relativa kultura plurismo, restis gravaj niĉoj de monisma penso en la matura sovetia ŝtato.

Monismaj fluoj estis precipe fortaj en la 1920-aj jaroj en la movado de rusa kosmismo, kiu artikiĝis ĉefe en 41 A elstara reprezentanto popularaj estis Constantine Ciolkovsky, kiu en 1925 sciencaj kaj literaturaj arenoj. predikis optimisman formon de panpsikismo en Monismo de la Universo. Laŭ lia teorio, la universo estas loĝata de vivantaj atomoj kiuj migras de neorganika fazo de sia ekzisto, stato simila al "senkonscienco" ĉe la sojlo de morto, al plena konscio en la cerboj de homoj kaj aliaj, ankoraŭ pli altaj estaĵoj. Ĉi tiu migrado ripetiĝas denove kaj denove. Ĉar organika evoluo produktas kreskantan kvanton da pensa materio, la "atendoperiodoj" de la atomoj en neaktiva stato iĝas ĉiam pli mallongaj. 42

Andrej Platonov (1899-1951) disvastigis tiun modelon en sia romano *The Ethereal Road* (1926). La protagonisto, sciencisto ĉe la Instituto de Elektronbiologio, malkovras ke etero reprezentas la tombejon kaj lokon de renaskiĝo por mortaj elektronoj, tiel rivelante la sekreton de senmorteco. Tiamaniere la naturscienco solvis la grandan misteron de vivo kaj morto kaj povis monisme etendiĝi en la sferoj de religio, normoj kaj valoroj: „Scienco objektive ludas la rolon de morala faktoro: Ĝi transformas la tragedion de la vivo en poezion. , ĉar ĝi proksimigas tiajn estaĵojn kiel homoj kaj elektronoj ene de la frateco de principa unueco de vivo." 43 Ankaŭ Maksim Gorkij estis

klare inspirite de la kosma ellaborado de energetiko kiam li proponis sian revon pri kolektiva senmorteco. En 1923, li skribis ke "ideoj estas rezulto de la transformo de atomoj en energion en la cerbo", procezo kiu efike alportis mortan materion al spirita vivo. "Mi estas konvinkita," li deklaris, "ke se ni povus pesi nian planedon, ni malkovrus ke ĝia pezo senĉese malpliĝas."

44

Kvankam la iamaj politikaj rivaloj de Lenin ne plu okupis poziciojn de politika gvidado, ili ankoraŭ penis influon en certaj niĉoj. Bazarov ekzemple laboris en la Komunista Akademio ĝis sia aresto en 1930. Juŝkeviĉ povis traduki la Dialektikon de la Naturo de Friedrich Engel en la rusan dum dungite ĉe la Marx kaj Engels Institute en Moskvo. Plej sukcesa estis Anatoly Lunaĉarskij, kiu funkciis kiel la Popola Komisararo por Klerismo de 1917 ĝis 1929. Reto de Bogdanov-disĉiploj formiĝis ĉirkaŭ Lunaĉarskij.

Sub lia egido, la Petrograd Jafeta Instituto de la Akademio de Scienco estis fondita en 1921 por esplori tiun novan teorion de lingvoj iniciatita fare de Nikolao Marr (1865-1934). Marr atribuis la genezon de ĉiuj lingvoj al kvar praaĵ elementoj aŭ "laborkrioj", kiuj estis primitivaj fonemoj uzitaj por komunikado dum laboro aŭ ĉasado. Li inspiriĝis el la lingvaj teorioj de la monisto Ludwig Noiré (1829-1889), kies ideojn ankaŭ fervore utiligis Bogdanov.

⁴⁵ Jafeta teorio estis rigardita kiel la oficiala lingva doktrino de marksismo en Sovet-Unio ĝis ĝi estis denunciata fare de Stalino mem en atako kontraŭ "vulgar-marksisma" lingvistiko kiu estis nenio alia ol recirkulado de la kontraŭmonisma kampanjo de Lenin.

⁴⁶

Ĝis 1926, Bogdanov mem havis konsiderindan influon sur "Proletkult" (mallongigo de "proleta kulturo"), kiu estis sub la aŭtoritato de komisararo Lunaĉarskij. Tiu ĉi kultura organizo por la amasoj estis koncipita de Bogdanov kelkajn jarojn antaŭe. Ĝi ofertis klasojn por fabriklaboristoj interesitaj pri arto aŭ scienco kaj estis bazita sur la socipolitika utopia vizio de venkado de la dikotomioj inter fizika kaj mensa laboro same kiel inter produktado kaj rilakso. Monistoj ankaŭ inspiris la fundamenton de la movado de la scienca laborista organizo (NET), en kiu

Bogdanov serĉis realigi sian teorion de tektologio.

47

Malgraŭ lia disputo kun Lenin, Bogdanov ĝuis altan reputacion inter la tielnomitaj Malnovaj Bolŝevikoj. Tial, li provizore estis permesita daŭrigi disvastigi siajn monismajn viziojn post la oktobra revolucio. Farante tion, li trovis sin ĉiam pli metita sub premon kiel "devia" kaj "reviziisto" ĝis 1925 kiam Stalin, por "forigi" la bonfaman sed

210 Igor J. Polianski

nedezirata partia kamarado, promesis realigi sian revon. En 1926, en Moskvo estis kreita la unua "Instituto pri Sango Transfuzoj" en la mondo, kaj Bogdanov iĝis ĝia fonda direktoro.

Komence en la 1930-aj jaroj, la ideologia manovra loko en la sovetia ŝtato iĝis ĉiam pli limigita. Tamen, epistemijaj spuroj de monismo daŭre povus esti trovitaj. Monismo ne plu aperis en formo de eksplicite prilaborita programo, sed prefere estis disigita kaj aperis en specifaj arenoj, kie ĝi klopodis venki individuajn formojn de dualismo. En la ontologia sfero, la unueco de medio kaj heredeco trovis esprimon en Michuriniana biologio; kaj, kiel ni esploros ĉi tie, la psikoterapia turniĝo en sovetia medicino antaŭsupozis la unuecon de korpo kaj menso. Sur la vivpraksisnivelo, diversaj formoj de sciencaj aplikoj al ĉiutaga vivo kaj naturo estis realigitaj. Monismo ĉestis ankaŭ en grandaj projektoj kiel la "Granda Stalinisma Plano por la Planita Reformado de

Naturo" (1948). ⁴⁸

Kontraŭreligiaj movadoj reprezentis specialan daŭrigon de la monisma tradicio. En 1925 estis fondita en Sovetunio la Ligo de la Senaj Batalantoj, kiu transformiĝis en la popolsciencan societeton Znanie (Scio) en 1947. ⁴⁹ Kun la konstruado de kontraŭreligiaj muzeoj en ekspropriigitaj preĝejoj fine de la 1920-aj jaroj, la ideo de Haeckel, de scienca altaro al la naturo unue realiĝis amasskale. ⁵⁰ La monisma dissolvo de la "mi" kiel la "lasta fetiĉo" estis fervore integrita de ateistoj en la ideon de superindivdua senmorteco en la komunista kolektivo. Post 1960, "Ŝtataj Komisionoj por Novaj Burĝaj Ritoj" estis kreitaj ĉie en Sovet-Unio; ilia deklarita celo estis ne likvidi malnovajn religiajn tradiciojn sed prefere plenigi ilin per nova signifo. Ĉi tiu procezo tiris rekte de al la tradicio de Liberpensado.

51

La Unueco de Milieu kaj Organismo, Soma kaj Ĝermolinio, Homo kaj Besto

Apud la institucioj de popularscienco kaj sekulara rito, medicino kaj biologio estis sendube la niĉoj en kiuj monis-tika pensado povis elteni plej longe. Por establi la monisman tradicion de sovetia biologio, ni unue devas turni sin al la hereda teorio de Ivan Miĉurin (1855–1935) kaj Trofim Lysenko (1898–1976).

Oficiale konata kiel "Michuriniana" aŭ "proleta" biologio, aŭ "krea darvinismo", ĉi tiu teorio estis formo de la novlarmarkismo kiu ankaŭ estis vaste ĝenerala ekster Sovet-Unio dum la unuaj tri jardekoj de la dudeka jarcento.

La centra principo de Lisenkoismo, la heredo de akiritaj 52 Ĝi celis venki monisma. du formoj de biologia dualismo. trajtojn, estis ĝisfunde Unue, Lysenko postulis eksteran unuecon inter la organismo kaj ĝia medio, kiun li asertis ade penetras kaj formas la organismon. Due, li malakceptis la dualismon inter la ĝermlinio kaj soma favore al interna unueco inter la organismo kaj ĝia interna "esenco". 53

De la 1930-aj jaroj pluen, sovetia biologio dediĉis sin tute al Lisenkoismo kaj nomis la heredan teorion de Weismann "obscu-rantist" ĉar ĝi provis dividi vivantajn estaĵojn en mortan eksteran (trofoplasmo) kaj ekologie sendependan senmortan kernon (idioplasmo): "En estante transdonitaj de unu generacio al la sekva, genoj ŝanĝas sian eksteron kiel serpento ŝanĝanta sian haŭton." 54

Laŭ Lysenko, kontraŭe, heredeco reprezentis karakterizaĵon de la tuta organismo, tial ne estis loko por sekreta, izolita portanto de heredeco, neniu demona "serpento" en la sovetia vivkoncepto. 55 El tiu ĉi premiso sekvas, ke vivoformoj estas modeblaj kaj ne determinitaj de nepenetrebla programo en sia kerno. Tio signifas ke naturo povus esti transformita kaj kontrolita per modifoj de la ekstera medio de la organismo aŭ ĝia interna somata medio. La kvazaŭaj atingoj de miĉurina biologio - aveloj produktitaj el karno kaj sekalo el tritiko, bakterioj konstruitaj el virusoj kaj eĉ la reviviĝo de morta materio - memorigas unu pri la Metamorfozo de Ovidio .

La dueco de organismo kaj medio ankaŭ estis rompita en alia areo. Kun ŝia teorio de "vivaj substancoj", Olga Lepeshinskaia (1871-1963) enriskiĝis al la limo inter organizita vivanta kaj nestrukturita morta materio. La Stalin-premiito de 1950 eĉ asertis esti observinta la "naskiĝon" de ĉelo en ransango aŭ en la "mortinta" ovoflavo de kokida ovo. Eminentaj monistoj estis troveblaj en ŝia fono. Lepeshinskaia faris referencon al la teorio de moners de Haeckel kaj citis Bogdanov kiel aŭtoritaton.

tiva fonto por la ekzisto de vivanta protoplasmo. famaj ⁵⁶ Krome, ŝi sodaj banejoj, per kiuj ŝi klopodis krei fontanon de juneco, estis ligitaj al la programo de Bogdanov por plilongigi la vivon, pri kiu mi diskutos ĉi-sube. 57

La transgresiva puŝo de monismo tamen finfine renkontis la ideologiajn limojn de Sovetunio kie ĝi pridubis la dikotomion apartigantan homojn kaj bestojn, kiel okazis kun rusaj eksperimentoj en best-homa krucbredado inspirita. La monistintereso en venkado de tiu dikotomio estis establita fare de la germana zoologo kaj Monist League-membro Hermann

212 Igor J. Polianski

Rohleder. En 1918, Rohleder estis eldoninta Artefaritan Procreation kaj Antropogenio, en kiu li interalie diskutis pri la teoria eblo artefarite fekundi inan ĉimpanzon 58 Provo fari tian eksperimenton kun "malaja de la spermatozooj". estis entreprenita en Sovetrusio fare reprodukt esploristo Ilja Ivanov (1870-1932). Lia unua provo estis farita en 1926 en ekspedicio en Franca Gvjanio kaj poste sekvita per plia eksperimento 59 Ivanov tion ĉe la Suĉumia hombredado-stacio en Kartvelio. estis arestita en 1930 kaj mortis en 1932. Kvankam sovetia lia aresto ne estis ligita al liaj interkruciĝplanoj, la projekto estis finfine forlasita pro ideologiaj kialoj: dialektika materialismo estis fondita sur la supozo ke homoj estis apartaj de la besta regno pro kvalita. evolua salto. La tabuo kontraŭ la biologi-igo de la homo ricevis oficialan imprimaton ĉe la konferenco de la Lenin-Akademio de Agraraj Sciencoj de decembro 1936, kiun gvidis la konsilista prezidanto Popola komisaro Vjaĉeslav Molotov kaj infuzita per decide kontraŭfaŝisma tenoro. La rezulto estis ke socibiologiaj ĉeftemoj devis cedi lokon al la socia scienca baziĝo de la sovetia "nova viro". 60

La Unueco de Psiĥo kaj Soma,
Etiko kaj Medicino

En lumo de la kuntekstoj skizitaj supre, estas neniu surprizo ke Bogdanov ne nur akordigis sin kun Lamarckismo sed ankaŭ serĉis utiligi ĝin sur socipolitika nivelo. Krom esti teoriisto, Bogdanov ankaŭ estis praktika sciencisto inspirita de ĉiastaj sonĝoj. Li kredis ke la socia revolucio povus esti transcendita per natura revolucio en la propra korpo kaj ke maljuniĝo kaj eĉ morto povus esti venkitaj per sciencaj rimedoj. Inspirite de religiaj aŭ antropozofiaj motivoj de sango kiel la finfina substanco de la animo 61 same kiel ideoj pri novhumura patologio (Karl von Rokitsansky) kaj novlamarckiana eŭgeniko, Bogdanov kredis ke sango estas "universala histo" 62 kiu ludis ŝlosilan rolon. en la transdono de akiritaj trajtoj. La "tre speciala suko" estis amasiga medio, kiu transdonis individuajn trajtojn kaj spertojn per osmozo kun la ĝermoliniaj ĉeloj. 63 Bogdanov ekstrapolos ĉi tiun konkludon el la konjugacia mekanismo de unuĉelaj organismoj, kiu faras ilin preskaŭ senmortaj estaĵoj.

64

Lia reformprogramo de "fiziologia kolektivismo" devenis de ĉi tiu penso. La celo estis pligi vigecon, kiu kondukus al pli longa individua vivdaŭro same kiel superpersona

senmorteco en la kolektivo. Vidita el la perspektivo de la natursciencoj, morto estis fakte nenio pli ol la prezo por individuigo. La dissolvo de la dualisma "mi" estis realigota per socia sangado. La Moskva Instituto pri Sanga Transfuzo establita en 1926 proponis la sciencajn kaj teknikajn platformojn por fari ĝuste tion. Ĉi tie, Bogdanov laboris pri la programo, kiun li jam skizis por Marsa kliniko en sia sciencfikcia romano *The Red Star* (1908), kie "kamaradoj interŝanĝas vivon ne nur en siaj spiritaĵoj sed ankaŭ en siaj fiziologiaj ekzistadoj." 65 Bogdanov antaŭvidis reciprokajn sangotransfuzojn por la tuta socio, en kiuj la maljunuloj kaj junuloj, kiel sanginterŝanĝaj partneroj, miksis kaj kunhavis la spertojn enhavitajn en la sedimento de sia sangosubstanco. 66 Per konjugacio la "blinduloj" kaj la "kripluloj" estus malindividuigitaj kaj en ilia komplementa formo 67 Por Bogdanov mem, la projekto finiĝis tragike, perfekta unueco. tamen. En 1928—nur du jarojn post la fondiĝo de la instituto—

li mortis kiel rezulto de transfuza eksperimento en kiu li estis ricevanto de la sango de tuberkulozo.

El la perspektivo de la historio de scienco, la eksperimentoj de Bogdanov celis sintezon de humura patologio kaj pozitiva eŭgeniko, en kiu optimuma miksaĵo de korpaj fluoj ("humoroj") devis pliiĝi la valoron de la socio ŝanĝante ĝin al psikofiziologia. socia eŭkrazio. Se oni lokas tion sur la nivelo de kulturhistorio, evidentiĝas, ke Bogdanov multe uzis la koncepton de frateco pensante pri sia "fiziologia kolektivo". En ŝia influa studo *The Soviet Novel*, Katerina Clark priskribas la "Grandan Familion" kiel "la novan radikan metaforon" de Stalinismo. Ŝi distingas inter frua stalinisma familia metaforo, kiu sekvas la principon de "horizontala akso" (fratoj kaj fratinoj) kaj pli posta orientita laŭ "vertikala akso" (la generacia hierarkio de patroj kaj filoj).

⁶⁸ Bogdanoviana sangomonismo estas tiel ideale reprezenta de frua stalinisma familia semantiko.

Aldone al la dualismoj de organismo kaj medio, de individua kaj kolektiva same kiel de soma kaj ĝermo, la dualismo de psiko kaj soma iĝis celo de sovetia medicino frue. Ne surprize, la influo de Bogdanov estas klare evidenta. En *La Ruĝa Stelo*, kosmoturisto miras pri la atingoj de socialisma mars-civi-cizo, inkluzive de sansistemo kiu estas multe pli alta ol sia surtera ekvivalento ĉar ĝi dissolvis la dualismon de psiko kaj soma kaj estas konstruita plejparte. surbaze de sugesto kaj hipnoto.

Mi nun skizos ĉi tiun malpli konatan monistan spuron, kaj en la areo de terapio same kiel medicina etiko. La 1-an de decembro 1924,

214 Igor J. Polianski

la sovetia Konsilio de la Popola Komisararo enleĝigis dokumenton titolitan "Pri la Profesia Agado kaj Rajtoj de Oficistoj en Medicino". En la dokumento, oni trovas la jenan mirindan trairejon: "Nur medicinaj kuracistoj povas uzi hipnoton kaj povas fari tion nur en destinitaj ŝtataj sanaj kaj sciencaj instalaĵoj; fari tion en domo estas permesata nur en esceptaj kazoj kun speciala skriba aprobo de la Popola Komisariato pri Sano." 69 Tamen, se oni konsideras la politikan diskurson de sugesto kaj hipnoto tiutempe, ne surprizas, ke la ŝtato metus hipnoton sub sian rektan kontrolon, permesante kirurgion, anestezon kaj inokuladon relativan institucian aŭtonomion.

Tiutempe en Rusio, figuroj en neŭrofiziologio kiel ekzemple Ivan Pavlov (1849-1936) kaj Vasily Danilevsky (1852-1939) esploris kaj popularigis la temon de hipnoto. Antaŭ ĉio, tamen, ĝi estis la "kolektiva refleksologio" de Vladimir M. Bechtereŭ 70 Ĉi tiu legenda psikiatro kaj (1857-1927) kiu kaŭzis eksciton. Esplorado respondecis pri elpensi la estro de la Moskva Instituto pri Cerbo-esprimon "psikia mikrobo" (contagium psychicum). Li karakterizis psikajn mikrobojn kiel pensojn havantajn la potencon infekti la amasojn: "Same kiel fizike kontaĝaj ĝermoj rapide disvastiĝas amasskale kaj povas esti mortigaj por la individuo same kiel por tutaj loĝantaroj, ankaŭ la psika kontaĝo ŝajnas esti. efika sur la sama nivelo kaj estas disvastigita per vortoj aŭ gestoj, trans-71 Bechtereŭ bazis tiujn spekula-mititajn per libroj aŭ gazetoj." tion en programo kiun li karakterizis kiel "evolua monismo" kaj "energetiko". Li kuracistoj ne nur observi paciencajn asertis ke refleksologio permesis al psikojn "sen kontraŭstari materion kaj mensan agadon, sed ankaŭ apliki la leĝon de konservado de energio al la fenomeno de neŭropsikia agado."

72

La revolucia renverso de 1917 faris la konjekton de Bechtereŭ kredibla, ĉar historia evento de tia grandeco apenaŭ povus okazi sen la sugesta potenco de eksterordinaraj personecoj. 73 La timo kaj respekto por hipnoto rapide disverŝiĝis en la popularajn broŝurojn kaj aventurromanojn, kiel Mess-Mend.

politikaj suspensfilmoj (1924-25) de Mariĉetta Shaginyan, kiuj estis filmitaj tuj post publikigo.

74

Inter sovetiaj kuracistoj ne rekte aktivaj en psikoterapio, la ideo de "psika infekto" estis ĝisdatigita per la koncepto de "vorta asepsio".

75 Kun la elimino de la apartigo de menso kaj korpo kaj en lumo de la difino de Pavlov de la vorto kiel "potenca stimulo", la parolita vorto mem estis vidita kiel decida faktoro en la laboro de internistoj kaj kirurgoj. Parolado povus esti utiligita kiel kuraco. Ĝi povus

servi kiel komplimento al anestezo en formo de kontraŭfoba 76 Sur la alia instrumento signalsistemo. mano, oni devis eviti kaŭzi traŭmatajn kromefikojn sur la nivelo de dua induktitajn de 77 La koncepto kuracisto-paciento komunikado (iatrogenaj malsanoj). rilatas genre al efikoj alportitaj de resaniganto, sed ofte insinuas de iatrogeneco kuraciston kulpon por pacienca malsano. Tio resonis bone ĉe la sovetia publiko, kie en la 1920-aj jaroj kaj, iagrade, la 1930-aj jaroj, la kuracisto-pacienta rilato estis karakterizita kiel estante en profunda krizo kaj malamo al kuracistoj estis ĝeneraligita. Tial hospitaloj establis kontrolsistemon super parola komunikado, kie vortoj povus funkcii aŭ kiel universala desinfectilo aŭ danĝera ĝermo. Medicina dungitaro estis instigita preni ekstreman zorgon kaj nur komuniki en "lingvo de flustro".

78

La psikofizika aliro al pacientoprizorgo ankaŭ estis reflektita en la kreskanta populareco en la malfruaj 1930-aj jaroj de la koncepto de deontologio. Evoluigita en la etika utilismo de Jeremy Bentham, deontologio (de la greka $\delta\epsilon\omicron\nu$ = imposto) estis adoptita en la naŭ-deka jarcento kiel esprimo por la profesiaj devontigoj de la kuracisto direkte al kolegoj, pacientoj, kaj socio. Ĝin rekonceptis en sovetia medicina etiko la kirurgo kaj onkologo Nikolaj N. Petrov (1876–1964), kiu komprenis sub deontologio teorion por optimumigo de pacientoprizorgo.

79

Poziciita kontraŭ la burĝa medicina etiko, kies nocioj de "kristana altruismo" estis rigardataj kiel masko kaŝanta la profitfaran kaston de kapitalismaj kuracistoj, la nova deontologio estis antaŭenigita kiel vere humana, scienca teorio de pacienca bonfarto kiu venkis la dualismon de praktika kaj teoria racio en la fako de medicino. Ĝi proponis medicinan valorkodon kiu emfazis la principon de pacienca prizorgado, ne pacienca aŭtonomio, ĝuste ĉar la paciento ne estis traktita kiel aŭtonoma portanto de malsano kaj kontrakta partnero, sed prefere en la monisma signifo kiel integra malsanulo, psikofizika. unueco.

80

Petrov komencis reklami la koncepton de deontologio en la 1930-aj jaroj, kaj ĝi estis levita al oficiala medicina doktrino post la Dua Mondmilito. 81 Tamen lia engaĝiĝo kun la moralaj kaj filozofiaj fundamentoj de ĉi tiu teorio estas malkaŝita en malmulte konata artikolo, kiun li skribis por provinca ĵurnalo en 1921. Ĉi tiu artikolo, "An Attempt to Ground Morality on a Physical and Biological Basis", estis apenaŭ originala. , sed ĝi klarigas la monismajn originojn de deon-tologio en la penso de unu el ĝiaj ĉefaj arkitektoj. Eĥante la ligan de Haeckel inter fizikaj kaj emociaj leĝoj de altiro, Petrov asertis ke "[amo] estas la potenco de altiro kiu naskas

216 Igor J. Polianski

al la tuta diverseco de la vivanta kaj neviva naturo en la krea 82 Etika agado baziĝus atomoj, molekuloj, ĉeloj sur radikaj impulsoj evolua procezo." Ĉeestanta inter kaj homoj kaj la etika sistemo konstruita sur ĉi tiu difino de amo estus ligita al fiziko, kemio, biologio kaj historio. Ĝi entreprenus la "raciigon-

tion de amo" kiel nemalhavebla antaŭkondiĉo por socia progreso.

83

La pli posta deontologio de Petrov estis provo realigi "raciigon de amo" sur monisma bazo. Ĝi disponigis ponton inter la praktikaj kaj normigaj premisoj de medicino.

Kvankam ĝi estis multe diferenca de la programo de la Monista Ligo en siaj sekvoj kaj rekomendoj, la deontologio de Petrov estis fiksiĝinta en vere monisma mesaĝo por racie agordi eĉ vivon kaj morton. Gvidantaj germanaj monistoj, kiel ekzemple Haeckel kaj Ostwald, estis konataj por sia rekomendado de la laŭleĝa redifino de memmortigo kiel eŭtanazio. 84 Sur la socialisma Marso de Bogdanov, monisma etiko eblis sen skriba kodo, ĉar sub la socialismaj kondiĉoj de la ruĝa planedo, morala devio nur ekzistis kiel kuraceblaj psikologiaj malsanoj. Kaj kompreneble, marsa medicina etiko, estante parto de la Baconian utopia tradicio, vidis mortigi per peto kiel specialan servon por tiuj, kies "vivosento" malfortiĝis. 85 La monisma dissolveco de la fetiĉismo de la "mi" plejparte forigis la tragikan aspekton de morto. Cetere, la unua punkodo de la unua socialisma ŝtato sur la tero en 1922 deklaris ke "mortigi pro kompato" ne estas puninda. Tiu provo elimini la "gvidan diferencon" inter vivo kaj morto en la kampo de medicino daŭris nur kelkajn jarojn, tamen, kaj estis forigita en la punkodo de 1926. 86 Tamen, la morto de la gvida sovetia monisto Bogdanov du jarojn poste instigis dum longa tempo konjekti ĉu la tragika akcidento de lia sangotransfuzo eble estis, fakte, memmortigo.

Konkludo

Modernigo-teoriuloj prave priskribis la mondkonceptajn reĝimojn de la sovetia tipo kiel "konstitue kontraŭdiraj" ĉar ili baziĝas sur "opozicio de politika homogenigo kaj funkcia 87 Rilate al Max Weber, tiuj teoriuloj havas specifon." argumentis ke signifo kiu mondkonceptoj derivas sian kaŝan impeton de la defikto de rezultiga el la procezoj de socia diferencigo.

La kronika agregado de eventualaĵo ligita al ĉi tiu procezo instigis intelektulojn serĉi novan klarecon en "integralista modernulo" konstruita sur imagita tuteco. 88 La fokuso estis "venkanta

eventualaĵo kaj kaptado de memproduktitaj diferencoj." 89 La monisma programo plenumis ĉi tiun socian mandaton entreprenante la universalan kunigon de la diversaj subsistemoj de la ĉiam pli plurkonteks-tua socio. Tiel, Haeckel postulis "ligo inter religio kaj scienco", Ostwald proklamis ponton inter scienco kaj moralo, kaj Bogdanov serĉis unuecon inter scienco kaj politiko.

90

La komencoj de monismo komprenata kiel moderna mondkoncepto programo troviĝas en Rusio sub la etikedo de pozitivismo ĉirkaŭ la mezo de la deknaŭa jarcento. Poste, la ideoj de Haeckel kaj Ostwald estis larĝe ricevitaj. Por multaj rusaj marksistoj, antaŭ la oktobra revolucio de 1917, la neŭtrala epistemologia monismo aŭ dua pozitivismo de Mach kaj Avenarius ekregis kaj ricevis definitive politikan legadon. Tiu ĉi movado estis diferenca de la dialektika materiismo de Engels, kiun Pleĥanov kaj Lenin reprezentis, kaj la naturalisma monismo de Ostwald kaj Haeckel, kiujn neŭtralaj monistoj malakceptis kiel "spiritisma" aŭ "dualisma" kaj "mekanika". Kaj dialektika materiismo kaj naturalisma monismo generis "duobligon de la mondo", kiu, laŭ Bogdanov, eternigis antagonisman dividon de socio sur la politika nivelo. Aŭ, kiel li diris en linio de poezio, "La splitiĝo de la vivo signifiga venenas la mondon." 91

Tiaj ideoj ne plu estis malkaŝe traktataj komenciĝante en Sovetunio de la 1930-aj jaroj pro ilia nekongruo kun dialektika materiismo. Kiel montrite, tamen, la monisma influo restis en certaj niĉoj. Sur struktura nivelo, ĝi manifestiĝis precipe en la peranta sektoro de kontraŭreligiaj kaj popularsciencaj institucioj. El la vidpunkto de la historio de ideoj, la ĉefaj kontribuoj de monismo kuŝis en biologio kaj medicino.

Kvankam ĝi kontraŭis la tabuon metita sur la biologiigon de homoj, kiu igis la reĝimon finfine kontraŭbatali homsimiajn bas-tardadojn kaj "rasan higienon", monisma pensado povis daŭrigi ellabori sian kampanjon kontraŭ dualismaj komprenoj de la rilato de medio kaj organismo, soma kaj ĝermolinio, psiko kaj soma, kolektiva kaj individua, en la kampoj kiel medicina etiko kaj praktiko.

Notoj

- 1 . Aleksej Maksimoviĉ Gor'kij, Archiv AM Gor'kogo. Akademija Nauk SSSR, Pis'ma k KP Pjatnickomu, vol. 4 (Moskvo, 1954), 251. 2 .
Heinrich Pëus, "Monismus und Sozialdemokratie", Das monistische Jahrhundert 2 (1913): 25-29, 29.

218 Igor J. Polianski

3. Pëus, "Monismus und Sozialdemokratie", 27.
4. Aleksandr Bogdanov, *Empiriomonizm: Stat'i po filosofii*, vol. 2 (Moskvo, Sankt-Peterburgo, 1904-1906), 47.
5. Očerki po filosofii marksizma. *Filosofskij sbornik* (Sankt-Peterburgo, 1908).
6. Vladimir Lenin, *Polnoe sobranie sočinenij 1958ff*, 5-a eld., vol. 47 (Moskvo, 1964), 148.
7. "Monizm" en *Filosofskij énciklopedičeskij slovar*, red. LF Il'ičev (Moskvo, 1983), 386.
8. "Ĉiu diferenco fariĝas la centro de la mondo, kaj ĝuste tio faras la mondon necesa: por ĉiu sistemo/medio-diferenco, la mondo integras ĉiujn sistemojn/medidiferencojn, kiujn sistemo trovas en si mem kaj sia medio." Niklas Luhmann, *Sociaj Sistemoj* (Stanfordo, CA: Stanfordo UP, 1993), 208.
9. Vidu Helmut G. Meier, "Weltanschauung": Studien zu einer Geschichte und Theorie des Begriffs (Diss. Westfälische Wilhelms-Universität Münster, 1967), 228, 254, 277. Kiel rimedo por alfronti ĉi tiun krizon, mondkonceptoliteraturo evoluis en sendepandan formon en la dek-deka jarcento kaj, laŭ Horst Thomé, unu kiu estis karakterizita en postulita diferencigo al la "superregaj interpretoj" de la tago. Horst Thomé, "Weltanschauungsliteratur: Vorüberlegungen zu Funktion und Texttyp", en *Wissen in Literatur im 19. Jahrhundert*, red. Lutz Danneberg kaj Friedrich Vollhart (Tübingen, 2002), 338-380, 342, 355.
10. Vidu Andreas W. Daum, *Wissenschaftspopularisierung im 19. Jahrhundert. Bürgerliche Kultur, naturwissenschaftliche Bildung und die deutsche Öffentlichkeit 1848-1914* (Munkeno, 1998), 5.
11. Vidu Todd H. Weir, "La Kvara Konfeso: Ateismo, Monismo kaj Politiko en la Freigeistig Movado en Berlino 1859-1924" (Diss. MS. Universitato Kolumbio, 2005). 12. Vidu VL Kign, "Positivizm v ruskoj literaturo", *Russkoe bogatstvo* 3 (1989): 3-41, 12; IA Golosenko, "Istoričeskie sud'by idej Ogjusta Konta," *Sociologičeskie issledovanija* 4 (1982): 146-152, 147.
13. Vidu Matthias Schwartz, Wladimir Velminski kaj Torben Philipp, "Bazarovs Erben: Ästhetische Aneignungen von Wissenschaft und Technik in Russland und der Sowjetunion", en *Laien, Lektüren, Laboratorien: Künste und Wissenschaften in Russland*, ed-19686. Matthias Schwartz, Wladimir Velminski, kaj Torben Philipp (Frankfurto a. M., 2008), 9-36.
14. Nikolaj Gavrilovič Černyševskij, "Antropologičeskij princip v filosofii", en *Izbrannye filosofskie sočinenija*, vol. 3 (Moskvo, 1951), 185.
15. Pamfil Jurkevič, "Iz nauki o čelovečeskom duče", *Trudy Kievskoj Duchovnoj Akademii* 4 (1860).
16. Vidu T. Pavlov, "PD Jurkevič v Moskovskom universitete", *Vestnik Moskovskogo Universiteta: Serija Filosofija* 3 (2007), 97-108.
17. Vidu V. Šul'gin, "Anti-Djuring' v Rossii 70-ch godov," en *Zven'ja*, Bd. VIII (Moskvo, 1950).
18. Vidu O. Kalekina, *Izdanie marksistskoj literaturo v Rossii konca XIX v* (Moskvo, 1957), 89.

- 19 . Vidu Maja Soboleva, Aleksandr Bogdanov und der philosophische Diskurs in Rußland zu Beginn des 20. Jahrhunderts. Zur Geschichte des russischen Positivismus (Hildesheim, 2007), 68.
- 20 . Vladimir Lesevič, Opyt kritičeskogo issledovanija osnovonačal pozitivnoj filosofii (Sankt-Peterburgo, 1877); Vladimir Lesevič, Pis'ma o naučnoj filosofii (Sankt-Peterburgo, 1878); Vladimir Lesevič, Čto takoe naučnaja filosofija? (Sankt-Peterburgo, 1891).
- 21 . Vidu GD Gloveli, "Sud'ba enciklopedista," Vestnik meždunarodnogo instituta A. Bogdanova 2 (2003).
- 22 . Vidu pri Lunačarskij: KN Ljubutin, SV Franc, Rossijskie versii mark-sizma: Anatolij Lunačarskij (Jekaterinburg, 2002).
- 23 . Kune Gorkij kaj Meyer skribis libron pri sismo en Mesino en decembro 1908. Koncerne la Uranian movadon, vidu Andreas W. Daum, Wissenschaftspopularisierung im 19. Jahrhundert. Bürgerliche Kultur, naturwissenschaftliche Bildung und die deutsche Öffentlichkeit 1848-1914, (Munkeno, 1998), 178-183, 501.
- 24 . Vidu Michail Agurskij, "Velikij eretik: Gor'kij kak religioznyj myslitel," Voprosy filosofii 8 (1991), 54-74, 63.
- 25 . Bogdanov, Empiriomonizm .
- 26 . Georgij Plechanov, Izbrannye filosofskie proizvedenija, vol. 3 (Moskvo, 1957), 226.
- 27 . Pavel Juškevič, "Sovremennaja energetika s točki zrenija ėmpiriosim-volizma", en Očerki po filosofii marksizma: Filosofskij sbornik (Sankt-Peterburgo, 1908), 162-214, 194.
- 28 . Ibid., 198.
- 29 . Vladimir Bazarov, "Misticizm i realizm našego vremeni", en Očerki po filosofii marksizma: Filosofskij sbornik (Sankt-Peterburgo, 1908), 3-71, 67.
- 30 . Ibid., 62, 64.
- 31 . Bogdanov, Empiriomonizm , 32 . 47.
- Bogdanov, "Strana idolov i filosofija marksizma", en Očerki po filosofii mark-sizma: Filosofskij sbornik (Sankt-Peterburgo, 1908), 215-241, 225.
- 33 . Ibid., 233.
- 34 . Ibid., 242.
- 35 . Vidu Maja Soboleva, Aleksandr Bogdanov und der philosophische Diskurs in Rußland zu Beginn des 20. Jahrhunderts. Zur Geschichte des russischen Positivismus (Hildesheim: 2007) 246. Vidu ankaŭ la eseojn en John Biggart, red., Alexander Bogdanov and the Origins of Systems Thinking in Russia. (Aldershot, 1998).
- 36 . Detalan studon pri tio troviĝas en Wladislaw Hedeler, Organisation-swissenschaft statt Marxismus: Aleksandr Bogdanovs Vorstellungen von einer Gesellschaft der Zukunft (Berlino, 2007).
- 37 . Jakov Berman, Dialektika v svete sovremennoj teorii poznanija (Moskvo, 1908) 5.
- 38 . Ekzemple, la komento pri reprezentantoj de monismo kiel Wilhelm Ostwald: "Vi ne povas fidi iun profesoron kiu faras valoran laboron en fakaj fakoj kiel kemio, historio aŭ fiziko tuj kiam li komencas paroli pri filozofio." Vladimir Lenin, "Materializmo

220 Igor J. Polianski

- i Empiriokriticizm," en Vladimir Lenin, Polnoe sobranie sočinenij 1958ff, 5-a eld. vol. 18 (Moskvo, 1961), 363.
- 39 . Lenin, "Materializm i Empiriokriticizm", 50.
- 40 . Georg Klaus kaj Manfred Buhr, Philosophisches Wörterbuch (Leipzig, 1964), 89.
- 41 . Por rusa biokosmologio, vidu Michael Hagemester, "Die 'Biokosmisten'—Anarchismus und Maximalismus in der frühen Sowjetzeit," en Studia Slavica in Honorem Viri Doctissimi Olexa Horbatsch, parto 1, vol. 1 (Munkeno, 1983), 61–76.
- 42 . Constantin Ciolkovski, Monizm vselennoj. Konspekt. marto 1925 (Kaluga: 1925).
- 43 . Andrej Platonov, "Ēfirnyj trakt", en Andrej Platonov. Sobranie sočinenij , vol. 1 (Moskvo, 1984), 151–220, 158.
- 44 . Maksim Gor'kij, "Zametki iz dnevnika", en Sobranie Sočinenij, vol. 15 (Moskvo, 1949–1956), 329, 332.
- 45 . Aleksandr Bogdanov, Padenie velikogo fetišizma (Sovremennyj krizis ideologii) (Moskvo, 1910), 16.
- 46 . Vidu Igor J. Polianski, "Die 'gehemmte' Stadt. Psychologie als Körper-und Gedächtnispolitik in der Berliner Systemkonkurrenz nach 1945," in Konfrontation und Wettbewerb: Wissenschaft, Technik und Kultur im geteilten Berliner Alltag (1948–1973), red. Michael Lemke (Berlino, 2008), 17–39.
- 47 . Vidu GD Gloveli kaj NK Figurovskaja, "Tragedija kollektivista", en Voprosy socializma: Raboty raznych let, red. AA Bogdanov (Moskvo, 1990), 3–27, 23.
- 48 . Vidu Klaus Gestwa, Die Stalinschen Großbauten des Kommunismus: Sowjetische Technik- und Umweltgeschichte 1948-1957 (Munkeno, 2010).
- 49 . Vidu Sandra Dahlke, "An der antireligiösen Front": Der Verband der Gottlosen in der Sowjetunion der zwanziger Jahre (Hamburgo, 1998).
- 50 . Vidu Igor J. Polianski, "Geister der Erinnerung: Das Atheismuseum als sowjetischer Gedächtnisort", ZeitRäume: Potsdamer Almanach des Zentrums für Zeithistorische Forschung 2008 (2009), 115-126.
- 51 . Vidu Ibid., 123.
- 52 . Vidu Igor J. Polianski, "Das Lied vom Anderswerden: Lysenko und die politische Semantik der Vererbung", Osteuropa 10 (2009), 69–88.
- 53 . Trofim Lysenko, "Über den Stand der biologischen Wissenschaft," Neue Welt 17 (1948), 66–92, 82. La heredo de akiritaj karakterizaĵoj estis rekomendita komence de la dudeka jarcento fare de Paul Kammerer (1880–1926), regula kontribuanto al la revuo de la germana. Monist League La Monist Jarcento. Lia koncepto de heredeco iĝis markostampo de monismo tra lia artikolo Monist and Dualist Genetics, kie Kammerer reprezentis poziciojn avancitajn ankaŭ fare de Ernst Haeckel. Paul Kammerer, "Monistische und dualistische Vererbungslehre", Das monistische Jahrhundert 7 (1912), 225-235. (Por pli detala diskuto, vidu ĉapitron 6 en ĉi tiu volumo.)
- 54 . Vadim Safonov kaj Aleksej Ruseckij, "Nauka o žizni", Znanie-sila 9 (1948), 1–11, 2.
- 55 . Lysenko, "Über den Stand der biologischen Wissenschaft", 76.

- 56 . Ol'ga Lepešinskaja, Razvitie kletok iz nekletočnogo beščestva (Moskvo, 1952), 33.
- 57 . Ol'ga Lepešinskaja, O žizni, starosti i dolgoletii (Moskvo, 1953).
- 58 . Hermann Rohleder, Künstliche Zeugung und Anthropogenie: Monographien über Zeugung beim Menschen (Leipzig, 1918).
- 59 . Vidu Kirill Rossianov, "Beyond Species: Il'ya Ivanov and His Experiments on Cross-Breeding Humans with Anthropoid Apes", Science in Context 15 (2002), 277-316.
- 60 . Vidu Ludger Weiß, Die Träume der Genetik: Gentechnische Utopien von sozialem Fortschritt (Nördlingen, 1989), 68.
- 61 . Rudolf Steiner, Blut ist ein ganz besonderer Saft (Dornach: 1982).
- 62 . Aleksandr Bogdanov, Bor'ba za žiznesposobnost (Moskvo, 1927), 123.
- 63 . Ibid., 148.
- 64 . Ibid., 95.
- 65 . Aleksandr Bogdanov, Krasnaja zvezda: Roman-utopija (Leningrado, 1929), 108.
- 66 . Bogdanov, Bor'ba za žiznesposobnost, 123.
- 67 . Ibid., 88, 142.
- 68 . "La sovetianoj temigis la praajn alligitecojn de parenceco kaj projekciis ilin kiel la domina simbolo por socia fideleco." Katerina Clark, La Sovetia Romano: Historio kiel Rito (Bloomington: Indiana University Press, 2000), 114, 116.
- 69 . "Ho professional'noj rabote i pravach medicinskih rabotnikov. Dekret. Sovet Narodnych Komissarov RSFSR 1 dekabreja 1924 g" Sbornik Uzakonenij RSFSR 88 (1924).
- 70 . Vidu Alex Kozulin, Psychology in Utopia: Toward a Social History of Soviet Psychology (Kembriĝo, 1984), 50. 71 . Vladimir Bechterev, Die Bedeutung der Suggestion im sozialen Leben (Wiesbaden, 1905), kolumno 1.
- 72 . Vladimir Bechterev, "Bessmertie Čelovečeskoj ličnosti kak naučnaja problema (1918)", en Vladimir Bechterev: Psichika i žizn'. Izbrannye trudy po psichologii ličnosti (Sankt-Peterburgo, 1999), 12.
- 73 . Ibid., 141.
- 74 . Vidu Matthias Schwartz, "Expeditionen in andere Welten: Sowjetische Abenteuerliteratur und Wissenschaftliche Fantastik 1917-1957," (Diss. Berlino, 2010), 147-153.
- 75 . MI Astvacaturov, "O psichosomatičeskom vzaimootnošenii pri zabol-evanijach vnutrennih organov", Kliničeskaja medicina 9 (1934), 1268.
- 76 . BV Petrovskij, "Vstupitel'noe slovo pri otkrytii konferencii," en Pervaja Vsesojuznaja Konferencija po problemam medicinskoj deontologii (Moskvo), 28-29, janvarja 1969 g. Moskvo 1970: 5-10, 6.
- 77 . Cp. KI Platonov, Slovo kak fiziologičeskij I lečebnyj factor (K fiziologii psichoterapii) (Čar'kov, 1930), 9.
- 78 . Pavel Bejlin, Povest' o bol'šoj sem'e (Kiev, 1953), 160.
- 79 . NN Petrov, "Voprosy chirurgičeskoj deontologii", Vestnik Chirurgii 2/3 (1939), 237-242.
- 80 . Kontraŭe al la "lokisma patologio" de Rudolf Virchow, kiu forgesis la "tutan homon" kaj sian status subjektivus malantaŭ la " lokuso" .

222 Igor J. Polianski

morbi," Roman Lurija rekomendis "monisma kompreno de la organismo" en kiu la somataj kaj psikaj ne estis dividitaj kaj ĉiukaze ne kontraŭstaritaj unu al la alia. Prefere ili devis esti konceptitaj kiel "nedisigebla ĉeno de procezoj proksime interplektitaj unu kun la alia."

Roman A. Lurija , Vnutrennjaja kartina bolezni i iatrogennye zabolevanija (Moskvo, Leningrado, 1935), 15.

- 81 . Petrov, "Voprosy chirurgičeskoj deontologii," 237–242.
- 82 . NN Petrov, "Popytka fiziko-bologiĉeskoĝo obosnovanija morali," Kubanskij nauĉno-medicinskij vestnik 1 (1921), 3–17, 14.
- 83 . Ibid.
- 84 . Vidu Wilhelm Ostwald, "Euthanasie", Das monistische Jahrhundert 7 (1913), 69–174.
- 85 . Aleksandr Bogdanov, Krasnaja zvezda: Roman-utopija (Leningrado, 1929), 105.
- 86 . Vidu Ŝiŝilenko, Prestuplenija protiv liĉnosti (Moskvo, Leningrad, 1927), 12.
- 87 . Detlef Pollack, "Auf dem Weg zu einer Theorie des Staatssozialismus", Historia Socia Esploro 28, no.1-2 (2003), 10-20, 16.
- 88 . Stefan Plaggenborg, Experiment Moderne: Der sowjetische Weg (Frankfurto a. M., New York, 2006), 334.
- 89 . Ibid., 365.
- 90 . Ernst Haeckel, Der Monismus als Band zwischen Religion und Wissenschaft: Glaubensbekenntnis eines Naturforschers (Leipzig, 1919). Wilhelm Ostwald, "Was wollen die Monisten?" Das monistische Jahrhundert (1912), 353–361, 357.
- 91 . Alexandr Bogdanov, Inŝener Menni (Leningrado, Moskvo, 1925), 159.

10

Monismo, Rasa Higieno, kaj Nacisocialismo

Heiner Fangerau

Dum la okdeka naskiĝtago de Ernst Haeckel, lia privata sekretario Heinrich Schmidt (1874–1935) redaktis festschrift titolitan *Was wir Ernst*.

Haeckel verdanken ("Kion ni ŝuldas al Ernst Haeckel").¹ Kvankam ne ĉiuj kontribuantoj estis membroj de la Germana Monista Ligo 2 la listo de kontribuantoj tra la mondo legas kiel "kiu estas kiu" en el ĉiuj aŭ "starantaj sur monisma tereno", scienco kaj monismo antaŭ la unua mondmilito. Ĝi reprezentis la plenan diversecon kaj konfliktan gamon de monismaj sintenoj en tiu tempo: ekzemple, sciencaj famuloj kiel la german-usona mekanikisto-fiziologo Jacques Loeb (1859-1924), lia holisme orientita scienca kontraŭulo Max Verworn (1863-1921), la rashigienisto Wilhelm Schallmayer, kaj la socialreformanto Rudolf Goldscheid kontribuis al la libro. Produktita ĉe la pinto de la monistmovado, la libro reflektis la malsamajn aspektojn de monismo, kiu kondukis al la

implodo de la Monistligo kiel rezulto de la milita sperto kaj kiu persistus tra la Vajmara Respubliko. Loeb deklaris en sia mallonga kontribuo ke li provis evoluigi monisman aliron en la vivsciencoj kiuj reduktis ĉiujn vivfenomenojn al ilia fizik-kemia esenco. Gratulante Haeckel, li menciis ke li estis sekve elmetita al sistema kritiko de reakciaj darvinistoj, kiuj longe malhelpis lian partoprenon en la monisma movado.

⁴ En kontrasto, la Haeckel-disĉiplo kaj fiziologo Verworn elstarigis sian propran holistikan triangulon de esplorado en ĉelfiziologio, evoluo kaj mondrigardo, evoluon kiun li kredis al Haeckel. ⁵ Goldscheid, la prezidanto de la Aŭstra Ligo de Monistoj, pritraktis la temon de la daŭra interago inter medio kaj individuo dum evoluo, kiu laŭ lia opinio.

224 Heiner Fangerau

ne estis plene akceptita fare de Haeckel. 6 Siavice, Schallmayer plendis en sia kontribuo titolita "Ernst Haeckel kaj Eŭgenikismo" ke eŭgenikaj klopodoj estis subreprezentitaj inter la agadoj de la Ligo, malgraŭ la supozata plano de Haeckel antaŭenigi eŭgenikismon per la Monistligo.

7

Aldone al la larĝa amplekso kaj foje kontraŭdira mondo-8 la kiuj konsistis el antaŭmilita monismo, festschrift por Haeckel-vidoj reflektis la komencon de instrumenta uzo de la germana favora motoro de darvinismo por larĝa gamo de sciencaj kaj nesciencaj perspektivoj. La glorado kaj demonigo de Haeckel kaj lia monismo komenciĝis dum lia vivdaŭro kaj daŭris ĝis hodiaŭ en la scienca pripensado pri la naturalisma monismo. Akademiuloj malkonsentis pri taksado de la efiko de Haeckel kaj tiu de la monistmovado en granda gamo da temoj, intervalante de naturhistorio, rasismo, kaj eŭgenikismo ĝis liberpenso, socialismo, kaj kontraŭreligieco. La rolo de Haeckel kiel "mentoro" de rasisma, faŝisma kaj nacisocialisma ideologio estis ekzamenita, kaj, laŭ multaj verkintoj, foje supertaksita surbaze de nuntempaj fontoj kiuj uzis lin kiel aŭtoritaton apogi rilatajn ideojn. 9 Precipe Robert Richards en sia laboro pri Haeckel kritikis tion, kion li rigardas kiel la misinterpreton kaj malkuntekstigon de la verkoj de Haeckel. 10

Malgraŭ la valideco de granda parto de la kritiko de Richards, ankoraŭ indas starigi la demandon formulitan jam en 1975 de la historiisto Niles Holt, kiu demandis kiel kaj kial iuj nacisocialistoj klopodis ligi sin al monistoj kiel Haeckel, multaj el kies adeptoj¹¹ disvolviĝis. pacifisma, internaciisma, kaj socialdemokrata starpunkto kaj kelkaj el kiuj, kiel Carl von Ossietzky (1889-1938), estis disidentoj kaj kontraŭuloj de Nacisocialismo. La grupo kiu provis ligi Haeckel kun tiu movado ampleksis kaj antisemitajn rashigienistojn, kiel ekzemple Ludwig Plate (1862-1937), fondmembro de la Monist Ligo, kaj Fritz Lenz (1887-1976), unu el la verkintoj de la germana norma lernolibro pri rasa higieno, same kiel membroj de la Germana Monist-Ligo, kiuj ridindigis Nacisocialismon ĝuste antaŭ ol la nacisocialistoj ekregis?

13

Holt kredis ke la respondo al tiu demando kuŝas en la monisma popularigo de socia darvinismo al pli larĝa publiko nekutimigita al demokrata penso kaj ago. Laŭ lia opinio, monismaj instruaj agadoj preparis la grundon por nacisocialisma propagando pri Volk, sango, kaj rasa higieno. Popularigante sciencon kiel mondkoncepton kaj insinuante ke "'sciencaj konkludoj' estis, ipso facto, de etika naturo", monistoj havis, en la perspektivo de Holt,

pavimis la vojon ne nur por pacifismaj, materiismaj kaj maldekstremaj starpunktoj, sed ankaŭ por dekstremaj rasismaj kaj eŭgenikaj vidpunktoj. Ili neintence fariĝis ĉefaj atestantoj de nacisocialisma ideologio kaj ĝiaj ras-higienaj elementoj.

En ĉi tiu kontribuo al volumo, kiu intencas esplori "la enigmojn de monismo", mi sekvas la pensolinion de Holt temigante monismajn alirojn al fiziologio kaj analizante la efikon de malsamaj monismaj "stiloj" sur la kampo de rasa higieno. Mi unue priskribos la monismajn sociteknologiojn kiuj estiĝis de malsamaj vidpunktoj pri la monisma karaktero de vivprocezoj kaj poste identigos la afinecojn inter monismo kaj rasa higieno kiuj karakterizis la Vajmaran Respublikon kaj la nacisocialisma periodo, malgraŭ la fakto ke rasa higieno estis finfine poziciigita kontraŭ la monis-tika tradicio kiu estis publike komprenita kiel maldekstrema mondkoncepto.

Mia celo estas rekonstrui ŝablonojn en paralelaj sciencaj pensstiloj, kiuj ekzistis komence de la dudeka jarcento surbaze de du hipotezoj. La unua hipotezo postulas ke ĉe la jarcentŝanĝo vivsciencistoj uzis la saman stokregistron de epistemaj valoroj (ekz., verŝajneco, objektiveco, fidindeco) sed pezigis kaj utiligis ilin alimaniere en strukturado de argumentado. La dua hipotezo postulas ke tiuj pezdecidoj estis influitaj per neepistemaj (kulturaj kaj sociaj) valoroj. La maniero kiel epistemaj kaj neepistemaj valoroj interagis estos montrita per analizo de sciencaj disputoj pri la naturo de "ĝenerala fiziologio." Per komparo de la ĝeneralaj fiziologioj difinitaj fare de Jacques Loeb kaj lia dua egoo Max Verworn, mi spuros kiel ĉi tiuj du sciencistoj integris epistemajn kaj neepistemajn valorojn en siajn sciencajn agadojn. Mi tiam analizos kiel ili serĉis eksporti valorojn de siaj sciencaj trovoj en monismajn agadojn kaj, finfine, socion ĝenerale. Mi tiam plilarĝigos la esploron por ekzameni la manierojn en kiuj ŝanĝiĝantaj valoroj kaj sciencaj starpunktoj formis la antaŭsupoziciojn, metodojn kaj celojn de monismaj idealoj koncerne heredecon, rason kaj sociteknologion antaŭ kaj post la Unua Mondmilito. Fine, mi klarigos la osciladon de la restaĵoj de la monisma movado inter reduktisma kunulo.

rialismo kaj holisma nereduktisma biologio, inter "maldekstre" kaj "dekstra", ĉe la krepusko de la Tria Reich.

La Kreado de Monisto

En 1891, la fiziologo Jacques Loeb 15 ne estis fervora ano de Haeckel kaj lia monisma idealo. Post komencado de kariero en la

226 Heiner Fangerau

scienca komunumo de germana fiziologio sub Friedrich Goltz (1834-1902), Nathan Zuntz (1847-1920), kaj Adolf Fick (1829-1901), Loeb iĝis seniluziigita de la hierarkia kaj reakcia germana universitata sistemo kaj serĉis pozicion en Ameriko. Li aliĝis al cirklo de liberpensuloj ĉirkaŭ Justus Gaule (1849-1939) en Zuriko en 1890, kie li renkontis sian estontan edzinon, la amerikan Anne Leonard, kiu estis la bofratino de Gaule. Li ankaŭ venis en kontakton kun Alfred Ploetz (1860-1940), August Forel (1848-1931), kaj la verkisto-al-esti Carl Hauptmann (1858-1921), estontaj protagonistoj de la rashigiena movado.

¹⁶ Tamen, kiel membro de tiu cirklo, li unue provis distingi sin de Haeckeliana liberpensulo bazita sur la metodaro de Haeckel de morfologio kaj la evoluteorio de Haeckel per emfazado en letero al Ernst Mach (1838-1916) sian propran eksperimentan, teknikan starpunkton. koncerne vivfenomenojn.

Li konsideris ĉi tiun teknikan starpunkton efika ilo por sendi "la tielnomitajn teoriojn de Virchow aŭ Haeckel", kiujn li akuzis je provi evoluigi "sciencon" surbaze de kazuis-tikaj observaĵoj. [17] En konkordo kun la cirklo de liberpensuloj, Loeb kredis ke klerismo kaj la kompreno de la publiko de scienco estus adekvataj por kontraŭbatali skolastikon, metafizikon, kaj politikan reagon. Tamen, post elmigrado al Ameriko kaj renkonti la amerikan moniston Paul Carus, Loeb tri jarojn poste avertis ke science bazita liberpensulo riskas iĝi religio se tro malakra popularigo deviis de la fundamentado de ekzakta scienco. Li kredis ke fizikistoj aŭ fiziologoj, prefere ol figuroj kiel Haeckel, devus entrepreni la taskon de disvastigado de la evangelio de liberpensulo.

18

Tiel, la sinteno de Loeb al monismo komence de lia kariero povas esti vidita kiel ambigua. Li karakterizis siajn reduktismajn opiniojn pri evoluo kaj heredeco kiel sufiĉe diferencaj de la grandiozaj teorioj de Ernst Haeckel, Herbert Spencer (1820-1903), kaj August Weismann (1834-1914). ¹⁹ Sekve, li timis opozicion de la anoj de Haeckel kiam lia idolo kaj amiko Wilhelm Ostwald (1853-1932), la fizika apotekisto kaj nova prezidanto de la Germana Monist League, petis al li funkcii kiel ĉefparolanto ĉe la Unua Internacia Kongreso de Monistoj en Hamburgo 1911. Ostwald mildigis tiujn timojn substrekante la gravecon de la parolado de Loeb kaj promesante ke ekzistus neniu Haeckeliana ortodokseco inter la germanaj monistoj. 20 Kun ĉi tiu invito, Loeb renovigis sian intereson pri la monisma movado generita de siaj unuaj renkontoj fine de la 1890-aj jaroj. Li ironie mokis sin en letero al sia iama instruisto Nathan Zuntz, skribante ke estus amuze por li agi.

kiel apostolo de monismo.²¹ En lia ĉefparolado pri "Vivo" ("Das Leben"), temo kiun Ostwald asignis al li, li intencis reklami en Hamburgo siajn ideojn pri kelkaj monismaj demandoj prezentante sian "mekanisman vivkoncepton".²² Kvankam komence skeptikema pri la ricevo de liaj opinioj antaŭ la Kongreso, Loeb estis agrable surprizita kiam lia parolado estis bone ricevita.²³ Stimulite de tiu sukceso, li iĝis fervora iniciatinto de monismo en la sekvaj jaroj. Leteroj kiujn li interŝanĝis kun Wilhelm Ostwald rivelas ke li antaŭenigis kunlaboron kaj konjunkcion inter monismo kaj Socialdemokratio en Usono, evidente vidante monismon kiel maldekstrema, pacifisma movado kiu baziĝis sur reduktismo²⁵ li estis profunde scienco.

²⁴ Sekve, kiel multaj aliaj monistoj, seniluziigis kiam Ostwald kaj

Haeckel ŝanĝis siajn pacifismajn kaj internaciismajn vidpunktojn al pormilitaj tutgermanaj sintenoj komence de la Unumondo-Milito. Lia entuziasmo por monismaj agadoj malvarmiĝis sufiĉe poste, kvankam li daŭre antaŭenigis la internaciecon de sciencaj klopodoj.²⁶

Profunde seniluziigita kaj seniluziigita post la milito, Loeb ne daŭrigis siajn monismajn agadojn aŭ sian rilaton kun Ostwald.

Male, li revenis al sia iama skeptiko koncerne grandiozajn teoriojn de scienco, socio, kaj kulturo kiuj estis bazitaj sur darvinismo. Li avertis ke la holismaj tendencoj enecaj en tiuj aliroj, kombinitaj kun ilia popularigo kaj politika apliko, plimalbonigos germanan politikon kaj poste kaŭzus la kompletan falon de la lando.²⁷ Insinuante lian eksperimente bazitan formon de materialisma monismo, li skribis al Zuntz: "Se la germanaj biologoj estus evoluintaj en la direkto de eksperimenta biologio kiel ili devus fari, kaj se ili estus plenuminta sian devon, viroj kiel Houston Chamberlain neniam povus venenigi. la mensoj en Germanio kiel ili sukcesis fari."

²⁸ Tiel, li igis la valoraron aplikatan de certaj sciencistoj respondeca por la milito kaj por la malĝusta, militema, reakcia, antisemita direkto de germana scienco entute. Li eble havis Max Verworn, Haeckel-disĉiplon kaj unu el la dumvivaj sciencaj kontraŭuloj de Loeb, en menso dum farado de tiuj deklaroj.

Kiel Loeb, Verworn konsideris sin monisto, sed li promociis holisme orientitan ĉelan fiziologion kiu kontrastis al la reduktismo de Loeb. En leteroj al Verworn, Haeckel ofte laŭdis la holisman "monisman ĉelan fiziologion" de Verworn.²⁹ Sekvante la ekŝiĝon de Ostwald de la prezidanteco de la Germana Monistligo, Haeckel proponis Verworn kiel sian posteulon (tiu propono neniam realiĝis).

228 Heiner Fangerau

Ĝenerala Fiziologio kaj Monistaj Valoraj Aroj

Komparo de la monismaj starpunktoj de Loeb kaj Verworn rivelas multon pri ilia ³¹ formado kiel sciencistoj kaj pri la diverseco de monismaj valoroj. Ambaŭ estis naskita en Germanio, Loeb en 1859 al juda komercisto en la katolika Rejna areo kaj Verworn en 1863 al prusa ŝtaticisto en protestanta Berlino. Ambaŭ ekzamenis lernejon en Berlino, Loeb (post iom da tempo en la Realschule) ĉe la Askanische Gimnazio kaj Verworn ĉe la Friedrich-Wilhelm-Gimnastikejo.

Ambaŭ komencis siajn studojn pri medicino kaj filozofio en Berlino. Loeb tiam pluiris al Munkeno kaj Strassburg, kie li komencis sian sciencan karieron laborante kun Friedrich Goltz. Verworn iris al Jena, kie la ĉiea Haeckel penis influon sur li. Ambaŭ komencis siajn karierojn studante la biologian naturon de volo ekzamenante iritiĝemon kaj tropismojn ĉe pli malaltaj bestoj kaj protistoj, respektive. Ambaŭ vizitis la Zoologian Stacion de Napolo en 1890, kie ili verŝajne iĝis propre konataj. Dum Verworn restis en Germanio por iĝi profesoro en Göttingen (1901) kaj Bonn (1910), Loeb enmigris al Zuriko en 1890 kaj al Usono en 1891, kie li akiris postenojn kiel profesoro en Ĉikago (1892), Berkeley (1902).), kaj ĉe la Rockefeller Instituto por Medicina Esplorado en New York (1910).

Ĝenerala Fiziologio

Regante al la aŭtoritato de Johannes Müller (1801-1858), Loeb kaj Verworn ambaŭ laboris por difini ĝeneralan fiziologion kiel komparan aliron. Esplorante "la arton elekti, . . . kiun demandon demandi" ³² en la fruaj jaroj de siaj karieroj, ili montris tiom da similaĵoj, ke la historiisto de scienco Philip Pauly (1950-2008) nomis ³³ Ilia administrado de scienco estis la spegula bildo de Verworn Loeb. gvidita de sekvis la laboron de Mach, ilia ³⁴ deklarita kontraŭvitalismo kaj pozitivismo kiuj reciproka intelekta idolo. Ili estis interesitaj pri difinado de ĝenerala fiziologio ekzamenante eksperimente bazajn vivfenomenojn, kiel ekzemple regenerado kaj iritiĝemo.

Preskaŭ samtempe ĉirkaŭ 1890, ili publikigis verkojn kiuj traktis la induktajn movadojn de pli malaltaj bestoj (Loeb) kaj pro-tozoa (Verworn) per stimuloj kiel ekzemple lumo aŭ elektro. ³⁴ Kvankam ambaŭ praktikis sciencon uzante metodarojn kiuj preferis eksperimentajn agordojn super observaĵoj, kvankam ili uzis preskaŭ la samajn vortojn por priskribi la fenomenojn kiujn ili observis ("heliotropismo" vs. "heliotaxis", "galvanotropism" vs. "galvanotaxis") kaj kvankam ili

Monismo, Rasa Higieno kaj Nacisocialismo 229

konsentis ke la karakterizaĵoj de vivanta kaj neviva materio povus esti bone priskribitaj per kemiaj rimedoj, ilia teoriado kaj interpretado de rezultoj malsamis. Loeb kredis ke tropismoj ne estis ligitaj al specifaj kapacitoj de la nerva sistemo, kaj ke kemio, prefere ol instinktoj aŭ psiko, kaŭzis la movojn de bestoj.

Verworn ankaŭ forĵetis la dualisman starpunkton, sed diferencis de Loeb en sia kredo je tio, kion li nomis "psikomonismo". Por li, la fizika mondo ekzistis ene de la psika sfero, ne apud ĝi.

Tiel, li postulis ke eĉ protistoj havis psikon; de lia monis-tika materiisma vidpunkto, Loeb konsideris tion esti mistikismo. Por Loeb, ĉiuj vivfenomenoj povus esti klarigitaj en stoiĥometriaj kemiaj esprimoj. Verworn, aliflanke, holisme postulis la ekziston de biogenmolekulo kiel la finfina unuo de vivo. Li volis "rezervi la esprimon "vivo" por la tuta sumo de la esencaj kondiĉoj . . . Vivanta substanco estas prefere la tuta sistemo, kaj ne konsistiga parto de la sama, ne peco de protoplasmo, ne nukleo kaj ne specifa proteinkombinaĵo en la ĉelo." 35 La opinio de Loeb kaj Verworn konfliktis en multaj okazoj, ekzemple, pri la rolo de la 36 Ĉi tiuj kerno en la ĉelo aŭ demandoj de oksidado kaj narkozo. konfliktoj evoluis tra la jaroj en antipation kaj severajn, sar-kastikajn polemikojn, precipe post kiam Verworn sian "Allgemeine". publikigis

Physiologie" (Ĝenerala Fiziologio).

37

Loeb kaj Verworn uzis la samajn bazajn eksperimentajn metodojn kaj ilojn kaj povis diskuti reciproke la rezultojn sen transcendo de la limoj de siaj propraj pensaj kolektivoj. En tia konteksta kadro, kiel do ili povus evoluigi ideojn tiel malsamajn, ke en 1913 Loeb skribis pri Verworn al Isidor Traube (1860-1943), "Mi estis tre surprizita vidi, ke vi subite prenas viron same sensciencan kiel Verworn. serioze kaj bazigu konkludojn sur sia laboro," aŭ ke Verworn malestimis Loeb multfoje? 38 Krom la faktoj, ke ambaŭ asertis prioritaton en la invento de modernisma ĝenerala fiziologio kaj ke ili konkuris pri katedroj de fiziologio en Berlino, Halle kaj Bonn, unu kialo povas esti trovita en ilia aplikado de nekommensuraj epistemaj valoraj aroj en scienca teorio. -ing. Iliaj plej gravaj diferencoj estis kaŭzitaj de sia malsimila taksado de biokemia inĝenierado, kvantigado, la filogenetika leĝo de Haeckel, kaj la teorio de Virchow de la ĉelstato.

En sia esplorado, Loeb celis: (1) spuri kompleksajn procezojn ĝis la nivelo de fiziko kaj kemio, (2) kontroli kaj realigi vivfenomenojn por kompreni ilin ĝisfunde, kaj (3) trovi kvantajn rilatojn inter vivofenomenoj. Li ignoris la teoriojn de Virchow kaj Haeckel kiel vanajn ideojn bazitajn sur hazardaj

230 Heiner Fangerau

observoj, kiujn li metis en opozicion al determinisma kaŭzeco kaj mekanikismaj klarigoj. En kontrasto, Verworn estis fervora adepto de la filogenetika leĝo de Haeckel kaj la teorio de Virchow de la ĉelŝtato. Li utiligis tiujn konceptojn por formuli ĝeneralan fiziologion kiel holisman kaj organisman ĉelan fiziologion. Kredante ke meta-zooj estis la diferencigitaj posteuloj de protozooj, li provis klarigi fiziologiajn fenomenojn en la unua eksperimentante kun la lasta. Deduktante padronojn de ilia konduto, Verworn esperis klarigi la fiziologion de pli altaj vivoformoj sekvante la metaforon de Virchow de pli altaj organismoj kiel ĉelŝtatoj. Laŭ tiuj vidoj, li argumentis ke psikologiaj procesoj en protozooj estis la ligo inter organikaj kemiaj procezoj kaj la psiko de pli altaj organismoj.

³⁹ Krome, Verworn neis kaŭzecon kiel frua evolufazo de la homa menso kaj reklamis kondiĉan komprenon de vivfenomenoj.

⁴⁰ Metodologie, li kritikis reduktismon kaj "trospecialiĝon." Tiuj argumentoj levis serion de ruĝaj flagoj por la mekanisto Loeb, kiu ekzemple konsideris la ĉelŝtaton "nura frazo sen scienca valoro." 41

Valoroj Inluas Valorojn

En la sekvaj jaroj post iliaj unuaj renkontoj en la 1890-aj jaroj, tiuj kontraŭdiraj valoroj influis ne nur la praktikon de scienco de Loeb kaj Verworn, ekzemple, la komunikadon de scienc- 42 sed ankaŭ iliajn en pura pliajn sciencajn okupojn. Dum Loeb tifikaj rezultoj, evoluis biokemiisto, la spektro de Verworn de esplortemoj etendiĝis al antropologio kaj arthistorio. La apliko de Loeb de la epistemaj valoroj "kvantigo" kaj "simpleco", kaj lia redukto de vivfenomenoj al fizikkemiaj klarigoj ŝanĝis lian eksperimentan fokuson de bestoj al la ekzameno de proteinkonduto. La uzo de Verworn de la teorioj de la ĉelŝtato kaj filogenetiko igis lin demandi demandojn pri homa deveno kaj la simileco inter infanaj pentraĵoj kaj artaĵoj produktitaj de "primitivaj" kulturoj, kiujn li konsideris reprezenti la fruajn stadiojn de okcidenta kultura evoluo same kiel infanoj repre- 43 La pligrandigita larĝo sendis la fruajn stadiojn de plenkreska evoluo. de la sciencaj enketoj de ataki kontraŭ Verworn. Ludante siajn Verworn denove igis Loeb kvantaj valorojn kontraŭ la teoria epistema valoraro de Verworn, Loeb juĝis Verworn, "tro filozofia por esti mezurinta ion ajn en la vivo, kaj li ne scias ke scienco dependas de mezuradoj." 44 Pri la vizito de Verworn al Yale baldaŭ antaŭ ĉi tiu deklaro, li skribis al Zuntz: "Verworn estis ĉi tie; en la

opinio de natursciencistoj li estas mortkapulo kun multaj pretendoj, malmultaj ideoj kaj scio; la kuracistoj tamen prenas lian aplombon kaj ĵurnalisman talenton por saĝo." 45

Krom perado de la malrespekto de Loeb por la ĵurnalisma prezento de scienco bazita sur grandiozaj teorioj, ĉi tiu deklaro ankaŭ sugestas diferencojn inter la opinioj de la du viroj pri la grava praktiko de komunikado de scienco. Kvankam Loeb kaj Verworn dividis la samajn valorojn koncerne la disvastigon de esplorrezultoj, ili akuzis unu la alian je malobservado de ili. Ambaŭ volis kreskigi la popularigon kaj internacian komunikadon de scienco, kaj ambaŭ esperis ke scienco povus venki internaciajn diferencojn.

Antaŭenigi la disvastigon de scienca penso, ambaŭ sukcese establitaj kaj redaktitaj revuoj pri ĝenerala fiziologio. Tamen, Loeb kaj liaj amikoj persiste akuzis Verworn je integrado de neepistemaj, kulturaj valoroj en lian komunikadon de esplorrezultoj. Kiam Verworn publikigis artikolon prezentantan "Biologiajn Regulojn por la Organizo de Germana Kulturo-Politiko" kaj Ostwald publikigis pri "La Germana Organizo de la Sciencoj" dum la unua mondmilito, ŝajnis klare al Loeb, ke komunikado kaj teori-formaj strategioj kiel tiuj, de Verworn devis esti pelita de tipa neepistema germana provo pri scienca hegemonio bazita sur la supozo de intelekta kaj rasa super- 46 Konforme al sia kredo je evolucio, Verworn ja rioreco, emfazis la superecon de germana kulturo en sia artikolo kaj argumentis,

ke la germana ŝtato bezonas reformojn celantajn "biologian perfektecon de nia raso".

El deklaroj kiel tiuj, Loeb kaj aliaj deduktis ke la epistemaj valoroj kiujn Verworn aplikis en scienco (teorigado, evoluismo kaj kondiĉa holismo) devas havi siajn neepistemajn originojn en la elitisma germana universitata kulturo, dum la reduktismo kaj materialismo de Loeb devas havi siajn radikojn en pli liberalaj antaŭkondiĉoj. 47 La reduktiisma materiismo de Loeb iĝis en certaj kontraŭmonismaj cirkloj la arketipa modelo de maldekstema juda monismo kiu minacis kulturon kaj socion. Ekzemple, en 1912, la menciita Houston Chamberlain (1855–1927) nomis lin "reprezentanto de nia tuta diabla scienco kaj diabla koncepto de la homaro", deklaro kiu estis poste ripetita en la Vajmara⁴⁸ a Respubliko fare de ideologoj kiel Alfred Rosenberg (1893-1946), la ĉefa rasa teoriulo de la NSDAP. Li skribis en 1927 ke la aspekto de sciencisto kiel Loeb estis konsekvenca al la aŭtarkio de "mekanismaj metodoj en scienco". 49 Ne nur verkistoj kun ideologia impulso, kiel Rosenberg, nutris ĉi tiun bildon. La memuaroj de la iama amiko de Loeb

232 Heiner Fangerau

Wilhelm Ostwald ankaŭ implicate kreskigis tiujn parte antisemitajn stereotipojn post sia ŝanĝo al patriotismo, en kiu li karakterizis Loeb kiel "magra viro. . . kun nigra hararo, blueta brilo sur mentono kaj vangoj. Lia naturo estis vigla, iomete nervoza. . . lia admiro al mi ŝajnis . . . patologie . . . esence kaŭzita de lia forta sento- 50 Simila stereotipa ŝarĝo por publika scienca akcepto." karakterizaĵoj trovis sian manieron en manlibrojn pri rasa higieno, kiel ekzemple la de Erwin Baur, Eugen Fischer, kaj Fritz Lenz. En ĉi tiu germana norma lernolibro pri la temo lernolibro, akademie organizitaj eŭgenistoj ankaŭ ekspluatit en malsamaj kuntekstoĵ la bildon de la monisma, socialisma, meĥanisma judo, kiu avidis rekonon kaj staris en opozicio al la "kulturaj" nordianoj. 51 Tiu ĉi ekspluatado de stereotipa figuraĵo fare de eŭgenistoj kondukis al unu el la plej kuriozaj monismaj manifestiĝoj dum la intermilitaj jaroj: la malfacila rilato inter monismaj soci-teknologioj kaj eŭgenikaj/rasaj higienismaj klopodoj.

Rasa Higieno

Eŭgeniko/ rasa higieno estis socia movado kun diverseco egalanta tiun de monismo. Kvankam la movado estis bazita sur monismaj dogmoj, ĝia apliko kiel socitekologio malsamis pro valoraroj kiuj devias de tiuj priskribitaj supre. La ideo ke socioj povus esti formitaj surbaze de sciencaj rezultoj estis la komuna monisma elemento subesta ĉiuj dudeka-jarcentaj eŭgenikaj konceptoj. Monistoj kiuj kredis ke biologia evoluo, prefere ol supernaturaj fortoj, direktis homan evoluon ankaŭ kredis ke kultura evoluo subestas evoluaj tendencoj.

Ili ankaŭ kredis ke la biologia kompreno de kultura evoluo permesus la sciencaĵn direkton de estonta socia evoluo.

52

Tiel, la internacia eŭgenikista movado prezentis bio-logikan klarigon kaj solvon por la luktoj de la socio rezultantaj el industriigo. Eŭgenia praktiko celis plibonigi sociojn sur multoblaj niveloj, inkluzive de sociaj, etikaj, kulturaj, fizikaj, kaj higienaj aspektoj. Tamen, male al socia higieno aŭ bakteriologio, ĝia intervena fokuso ne estis reduktiste orientita al la medio, bakterioj aŭ ajna specifa aspekto de vivkondiĉo, 53 Orientite pli holisme al heredeco (entute), evoluado kaj selektado, ĝi celis plibonigi la denaskajn, heredeblajn trajtojn de individuoj kaj populacioj. Ĝiaj kernaj supozoj povas esti resumitaj kiel la konsidero de socio kiel biologia cioj.

organikisma sistemo determinita de la leĝoj de heredo. Ne nur sano estis konsiderata antaŭdeterminita; la strukturo de socioj kaj la rolo de individuoj ene de ili ankaŭ estis rigarditaj laŭ la sama organika maniero. Tiel, eŭgeniko/ rasa higieno estis per-perceptitaj kiel soci-teknologio por kontraŭbatali la kvazaŭan degeneron de okcidentaj socioj. La procezo de degenero estis haltigota aŭ per "pozitiva eŭgenikismo", nome la instigo de porkreado inter "sanaj", "bonaj" kaj "validaj" individuoj, aŭ per "negativa eŭgeniko", nome, la preventado de generado. inter "malsanaj" aŭ "malindaj" homoj, kaj ne per sociaj reformoj kiel amasa edukado aŭ socialismo.

Sekvante la monisman tradicion kontraŭbatali la ekzistantan socian ordon kaj ĝiajn nedeziratajn sekvojn, eŭgenikaj teorioj estis bone ricevitaj trans la darvinismo, la teorioj de Weismann, kaj politika spektro. Rioj en monismo estis komuna scio. Tamen, aliroj al rasa higieno kaj ĝia baza epistemologia ilo, la studo de heredaj procezoj, dividis holistojn kaj reduktistojn en maniero simila al tio priskribita por ĝenerala fiziologio supre. Precipe la demando, ĉu akiritaj trajtoj povus esti heredeblaj, apartigis ambaŭ grupojn. Dum eksperimente orientitaj reduktistoj kiel Paul Kammerer (1880-1926) emis kredi ke akiritaj trajtoj povus esti heredeblaj kaj tiel antaŭenigis popolsaniciatojn kaj edukon por plibonigi socion, holismaj eŭgenistoj neis la heredecon de akiritaj karakterizaĵoj. Laŭ ili, ĉiuj homaj trajtoj estis antaŭdeterminitaj kaj nur elekto povus profitigi estontajn generaciojn. Malsamaj aliroj al eŭgenikismo kiel sociteknologio rezultigis dividadon de monismaj sintenoj kaj, finfine, la aprezo de monismo kiel maldekstrema kaj kontraŭ-eŭgenikismo, kvankam Haeckel kaj Darwin estis rekonitaj kiel la precedencoj de kaj monismo kaj eŭgenikismo. Denove, malfacila streĉiĝo estas ŝajna.

Denove mi uzos la ekzemplon de Loeb por ilustru ĉi tiun evoluon kaj ĉi tiujn konfliktajn perceptojn. Kiel "bioteknikisto" kun "inĝenieristiko" rilate fiziologion kaj socion 55 Loeb esence konsentis kun la subesta celo de ĉiu eŭgenikismo, klopodoj por bioteknike ŝanĝi kaj stimuli socian evoluon. Tamen, li malaprobis la antaŭsupozoj, celoj, rimedoj kaj rasismaj komponentoj de eŭgenikismo, kiuj estis bazitaj sur la supozo de neegalaj intelektaj kapabloj inter rasoj. Ĉe tiu punkto, li foriris de siaj iamaj amikoj de Zuriko kiuj fariĝis reklamantoj de la germana rashigiena movado. Bedaŭrinde, li deklaris al sia bofrato Justus Gaule komence de la

234 Heiner Fangerau

Unua Mondmilito, "eĉ nia amiko Plötz" estis kulpa por krei "ĉe la germanoj la senton ke ili estas rase superaj." ⁵⁶

Ekde la fruaj jaroj da lia kariero (antaŭ la pliiĝo de la eŭgenismo-movado), Loeb kritikis la holisman aspekton de teorioj koncerne heredecojn kaj evoluon prezentitan fare de verkintoj kiel Weismann.

⁵⁷ Uzante analizan eksperimentan aliron, li defiis, ekzemple, la priskribajn antaŭformismajn konceptojn proprajn al la teorioj de ĝermoplasmado kaj natura selektado de Weismann, kiuj kune kun morfologiaj priskriboj de antropologiaj kaj sociaj trajtoj formis la bazŝtonojn de la logiko ⁵⁸ En la Amerika ĵurnalo The Monist, Loeb de eŭgenika praktiko. de ⁵⁹ kiel kemia teoriolonge argumentis por reduktismaj aliroj al la klarigo de heredeco "al heredaj procezoj, anstataŭi aŭ aldoni al niaj pure morfologiaj naturheredeco." hipotezoj de ⁶⁰ Dum li ne tute neis la koncepton de

ral elekto, li kredis ke ĝi ne baziĝas sur ekzakta scienco. ⁶¹

Tiel, li ankaŭ konsideris rasbiologion, karakterizitan per konjektaj supozoj pri evolucio kaj la heredeco de sociaj kaj intelektaj trajtoj, esti pseŭdoscienco ĉar li sentis ke ĝi estis bazita sur filozofia teoriado prefere ol kvanta. Sekve, li kritikis la instituciigitan eksperimentadon. eŭgenikistaj esplorlaboratorioj, kreskanta akcepto ⁶² kiuj estis establitaj post la unua mondmilito kun la de la eŭgenikista movado inter la klera meza klaso, kiel "nion plenuminte por la antaŭenigo de la scienco, ili kontraŭe trompis la junulojn. viroj en malĝustajn direktojn kie ilia laboro estas fiasko kaj la laboratorioj tiel fariĝis tio, kion mi nomas fokuso por malbonaj mensaj infektoj." ⁶³

Socia Higieno, la Heredaĵo de Akiritaj Karakterizaĵoj, kaj Intramonistic Tensions

Elektante la metaforon de infekto en tiu kunteksto prefere ol parolado pri laterala heredo, Loeb klarigis sian opinion ke la translokigo de scio similis ne determinisman heredon, sed bakteriajn dissendojn kiuj povus esti inversigitaj (kaj tiel purigitaj).

Plurajn jarojn pli frue, li argumentis ke mensaj procezoj, kiujn li konsideris kiel kemiaj, povus esti induktitaj en maniero simila al tropismoj, per insinuado kaj la instigo de ideoj. ⁶⁴ Ili ne estis denaskaj. Laŭ tiuj vidoj, li neis la ideon ke akiritaj mensaj kapabloj povus esti hereditaj aŭ ke kulturaj

edukado povus influ sur la "ĝermoplasmo". En kontribuo por la Monistische Jahrhundert titolita "Aphorismen zur Vererbungslehre" (Aforismoj pri Genetiko), Loeb krome akceptis la ĝeneralan ideon ke akiritaj trajtoj ne estis heredebaj, tiel apogante unu valoraron de eŭgenika penso. Aludante al la ebleco de mutacioj, li ankaŭ ofertis materialan bazon por intergeneracia ŝanĝo de sia reduktistvaloro metita ĝis reklamantoj de holisma natura selektado kiel Alfred Ploetz. 65 En la okuloj de samideanoj kaj socialreformantoj, kun ĉi tiu punkto li malfermis la flankon al la eŭgenistoj, kiujn li kutime kontraŭbatalis, kaj al la rasaj higienistoj, kiuj ligis - kun orientiĝo al holismaj interligoj - karakterizaĵojn kiel klaso, raso, inteligenteco kaj sociaj statuso al antaŭdestinitaj heredaj unuoj kaj kiuj kiel kon-sekvo preferis socian ŝanĝon per eŭgenikaj rimedoj super ŝanĝo per sociaj reformoj.

La nado de la heredeco de akiritaj trajtoj estis bazŝtono en la logiko de eŭgenika pensado, ĉar ĝi signifis ke neniu daŭrigebla socia plibonigo povus esti atingita per edukado aŭ sociala reformo. Laŭ la energia imperativo de Wilhelm Ostwald, "ne malŝparu energion", estus malsaĝe el la monisma perspektivo investi energion en la plibonigon de intelektaj kapabloj de unu generacio al la sekva per edukado, se la sama celo povus esti pli bone atingita per genetika elekto. 66 En la okuloj de la plej multaj eŭgenistoj, la proponantoj de la heredeco de akiritaj trajtoj ne sukcesis pruvi siajn postulatojn. La germana eŭgenisto Fritz Lenz esprimis en 1921 en sia lernolibro pri rasa higieno: „Estas tute senespere provi elteneme plibonigi la homaron per edukado aŭ trejnado. Ĉi tio estas unu el la plej gravaj komprenejoj pri rasa higieno."

Tio klarigas kial la kritikistoj de eŭgeniko kaj reklamantoj de socia higieno estis tiel irititaj per kio prezentiĝis kiel la servo de Loeb en favoro de eŭgeniko. Kiam la menciita Rudolf Goldscheid, la prezidento de la Aŭstra Monista Ligo, legis la eseon de Loeb en la unua numero de la "Monistische Jahrhundert", li skribis al Ostwald por esprimi 68 Perplektita de la ŝajna deklaroj pri kontraŭdiro de Loeb de multaj sian koleron. de liaj iamaj Weismann kaj lia ĝermoplasma teorio, li pridubis ĉu Loeb vere verkis la artikolon. Por Goldscheid, la eseo de Loeb estis "enigma". Efektive, ĝi rivelis la Janus-vizaĝon de monismo - la kontraŭdiran naturon de demokrata socialreformo movado parigita kun elitisma aliro ĝenerale sentema al determinismo kaj eŭgenismo-ideoj.

236 Heiner Fangerau

Post la Milito

Pripensante la monismon de Jacques Loeb kaj Max Verworn, iĝas klare ke konfliktantaj valoraroj eble estis generitaj kaj eble funkciigis sub la kadro de monismo. Dum la monismo de Loeb kreskigis reduktismon, mekanismon, kaj la serĉon de eksperimente bazitaj reguloj, la monismo de Verworn estis bazita sur holismo, kondiĉismo, kaj ĝenerala akcepto de evolucio kaj ĉelteorio. Dum Loeb evoluigis teknikan starpunkton sur tiu bazo kiu povus en sia ekstrema formo esti aplikita al homaj socioj kiel sociteknologio, la aliro de Verworn kondukis lin al kultura teorio kaj al la provita apliko de la biogenetika leĝo de Haeckel al artoj kaj kulturo. Sekve, li argumentis ke la primitiva arto de infanoj spegulis la arton de la neindustriigitaj kulturoj de Afriko aŭ Polinezio (insinuante okcidentan superecon). Aspektoj de ambaŭ pozicioj estis prenitaj fare de la rasa higiena movado. De sciencistoj kiel Loeb, la movado pruntis la teknologian starpunkton kaj reduktismajn elementojn kiuj permesis ke genetikaj trajtoj aŭ hereditaj trajtoj estu spuritaj tra generacioj kaj sekve esti elektitaj de eŭgenikismo. De sciencistoj kiel Verworn, ĝi pruntis la tutecan elementon kiu ligis morfologian antropologion kun kulturaj valoroj kaj intelektaj kapabloj. De la Haeckeliana tradicio, rasaj higienistoj pruntis la morfologian metodon de priskribo kaj observado. Flegite per germanofila kulturteorio kaj organikisma vido de socio, la rashigiena movado konstante serĉis priskribi sian direkton de ago surbaze de la akcepto de la malsimilaj valoroj de rasoj kaj la kredo je la esprimo de tiu malegaleco tra malsamaj morfologiaj aspektoj.

70

Malgraŭ la konflikta gamo de antaŭsupozoj, rimedoj kaj celoj ene de la heterogena monismomovado, ĝi estis unuigita per la celo de ŝanĝado de socio. Portita fare de la klera meza klaso, la germana monismomovado serĉis ŝanĝi la sociajn kondiĉojn de la senhavuloj kaj la hierarkian sistemon de la Kaiserreich. Tamen, antaŭsupozoj pri la kaŭzoj de la perceptita malfortika situacio de okcidenta industriigita socio kaj malhela estonteco malsamis, same kiel opinioj pri la rimedoj per kiuj la situacio povus esti plibonigita. Tiuj, kiuj konsideris sin monistoj, utiligis la valorarojn popularigitaj de monismaj sciencistoj, kiujn ili povis logi-ke kombini por konstrui kadrojn enhavantajn (1) la deirpunkton de la socia analizo, (2) la rimedojn por plibonigi socion, kaj (3) la direkto kaj celoj de tia plibonigo.

Komence de la dudeka jarcento, la monistaj kaj la rasaj higienaj movadoj paralelis unu la alian en la aplikado de valoroj. Post la Unumondo-Milito, aliflanke, la imbrikitaj valoraroj diverĝis sur ĉiuj niveloj. La monistmovado temigis socialreformon kaj socian higienon, dum la rashigiena movado temigis rasan purecon kaj eŭgenikaj iniciatoj. Kiel precize notis Max Marcuse en recenzo pri la dua eldono de la lernolibro de Fritz Lenz pri rasa higieno, eŭgenistoj anstataŭigis unuflankan medioismon aŭ "teorion de la medio" per unuflanka "teorio de sango".

surbaze de pure naturalisma monismo. 71 La du movadoj plejparte ignoris unu la alian,⁷²permesante al tiuj malsimilaj valoroj esti dekretoĉitaj de sia monisma origino. Dum la Vajmaraj jaroj kaj la Tria Reich, völkisch kaj nacisocialismaj verkistoj ofte reklamis la stereotipon de maldekstremaj judaj monistoj alkiroĉitaj al sia kredo je la heredo de akiritaj karakterizaĵoj kaj la ebleco de mediaj influoj sur evoluo kaj sociala reformo.

Sciencistoj kiel la juda elmigranto Loeb, Paul Kammerer, kaj la socialisma nov-lamarckian Julius Schaxel (1887-1943) estis homogenigitaj kiel la arketipa celo de tiuj aliroj malgraŭ siaj diferencigitaj pozicioj, kiel la Loeb-kazo montras. 73 Finfine, "ortodoksa" monismo spertis ŝanĝon al la Maldekstro dum darvinismo, Weismanismo kaj Haeckelismo spertis ŝanĝon al la Dekstro.

Tio rezultigis la dikotomajn bildojn de maldekstremaj, materialisma monismo inklina al socia higieno surbaze de Lamarckianaj opinioj kaj dekstrula, völkisch, holisma monismo disvastiganta rashigienon.

Sur la instituciaj kaj organiza niveloj, tiu dikotomio estas reflektita en la supervivo de materialisma monismo ene de la Monist League kaj la malligo de eŭgenistoj de la Ligo.

Kvankam la eliro de gvidaj figuroj kiel Haeckel kaj Ostwald kiel rezulto de iliaj diverĝaj perspektivoj sur la milito ne kaŭzis la dissolvon de la Monist Ligo, ĝia graveco malpliiĝis konsiderinde post 1918. Malgraŭ la promesplena rolo en la nova Respubliko de Vajmaro koncedite al Monist League-membro Max Hermann Baege (1875-1939), kiu iĝis subsekretario de la prusa Ministerio de Kulturo en novembro 1918, tiu nomumo ne sukcesis pri plenigado de la politika vakuo en daŭranta maniero. Baege estis eksigita post kvar monatoj, pro diferencoj kun ministro Adolph Hoffmann (1858-1930), 74 kaj la Ligo eniris ĝenatan periodon dum kiu mankis al ili oficiala kapo ĝis 1919. Post la morto (1916) de la posteulo de Ostwald, Franz Karl Müller-Lyer (1887-1916), la sekretario de Haeckel Heinrich Schmidt gvidis la ligon kiel deputito

238 Heiner Fangerau

prezidanto ĝis la morto de Haeckel en 1919. La Monist-Ligo sub-75 reorientiĝo Plato (la post fondado de membroj, kiel Ludwig iris posteulo de Haeckel en Jena), ŝanĝis siajn sintenojn al la Ligo kaj denuncis ĝiajn membrojn kiel maldekstremaj kaj judaj - tiaj karakterizaĵoj havis negativan. konotacioj por Plate kaj samideanoj. 76 La antaŭe Ligo-amikaj framasonoj deturnis sin de monismo, 77 kaj eĉ maldekstraj monistoj kiel Carl von Ossietzky, ŝajnas esti ĉesinta siajn agadojn por la Ligo. ⁷⁸

Tamen, la Monist Ligo pluivis, kaj ĝiaj membroj klopodis por formi la publikan bildon de monismo tra orientiĝo al socialismo en postaj jaroj. La pacifista fizikisto kaj inĝeniero Georg Graf von Arco (1869-1940) funkciis kiel la prezidanto de la Ligo en 1921-1922. Li estis sukcedita fare de Carl Riess (1875-1929), kiu kiel prezidanto de la Hamburga sekcio de la Monist League kontribuis signife al la "Hamburgaj Tezoj", deklaracio en kiu la Ligo poziciigis sin impete kontraŭ antisemitismo kaj en subteno de pacismo, internaciismo. , kaj la principoj de socialismo.

79 La Ligo kunlaboris kun aliaj maldekstremaj organizoj en pluraj okazoj, kiel la preparado de peticio por referendumo de 1926 pri la ekspropriigo de la iamaj reĝaj domoj de la 80 La socialisma orientiĝo ("Fürstenenteignung"). de la Monist Ligo germanaj ŝtatoj estis finfine personigita en la gvidado de Immanuel Herrmann, inĝeniero kiu gvidis la Ligon post la morto de Riess ĝis la nacistocialisma registaro malpermesis ĝiajn agadojn ĉe la fino de 1933. Herrmann estis socialdemokrato kaj estis aktiva membro. de la revolucia Württemberg-registaro post la milito kaj funkciis nelonge kiel ĝia Defendministro.

Li estis malliberigita en marto 1933 de la nacistocialisma reĝimo. ⁸¹ Laŭ Nöthlich et al., dum tiu periodo la Monist League moviĝis malrapide for de sia orientiĝo kiel movado reklamanta science bazitan novan mondkoncepton, por iĝi organizo propagandanta socian progreson surbaze de historia materialismo. ⁸²

The Troubled Remnants of Monism post 1933

Kvankam la Nacistocialistoj malpermesis la Monist Ligon en 1933, pozitiva aprezo de ĝia antaŭmilita heredaĵo daŭris por tempo. En kelkaj cirkloj, Ostwald kaj Haeckel estis promociitaj kiel "baptopatroj" de Nacistocialismo. Verworn kaj la antropologo Ludwig Woltmann, dume, estis maltrankvile esploritaj pro suspekto de 83 Heinrich Schmidt kaj aliaj verkintoj provis reinventi esti judoj. Haeckel kiel antaŭulo de nacistocialismaj ideoj. Tamen, partio

oficialuloj baldaŭ malaprobis la ideojn kaj monismon de Haeckel en ĝia establita formo kiel tute malkongruaj kun Nacisocialismo⁸⁴ Simile, la socialismaj kaj materiismaj orientiĝoj de monismo malhelpis ĝin ludi gravan rolon en la germana eŭgenikista movado post la 1920-aj jaroj. La ideo ke akiritaj trajtoj povus esti hereditaj estis tute misfamigita post kiam unu el ĝiaj ĉefaj propagandantoj, la aŭstra biologo Paul Kammerer, faris memmortigon en 1926 sekvaj akuzoj de scienca fraŭdo; poste, eŭgenistoj plejparte ignoris monismon kaj neis ĝian validecon kiel mondkoncepto. La germana norma lernolibro pri rasa higieno publikigita inter 1921 kaj 1941 fare de Erwin Baur, Eugen Fischer, kaj Fritz Lenz, ekzemple, faris neniu eksplicitan referencon al monismo sed ridindigis la reduktist-materiisma monisma valoraro kaj kelkajn el ĝiaj politikaj deduktoj, kiel internaciismo kaj rasa egaleco. La lernolibro malaprobis materiisma "Mechanolarckism" kaj idealisman "Psycholarckism" kaj reklamis anstataŭe holisman, organikan mondkoncepton (kun enecaj monismaj restoj). Fritz Lenz deklaris, "Malegaleco de viro havas sian ĉefan kaŭzon en la genetika materialo; kaj ĉi tio povas esti transformita nek per materiismaj nek per spiritalaj influoj. . . Organika kompreno de kulturo ne devas preteratenti la kondiĉojn unuflanke emfazitajn de la "materialisma" aŭ "idealisma" kompreno, sed alfrontante ilin ĝi devas montri al raso aŭ pli ĝenerale al genetika materialo kiel la plej antaŭan kaj nemalhaveblan antaŭkondiĉon por ĉiuj. kulturo."⁸⁵ La heredo de akiritaj trajtoj estis misfamigita kiel tipe juda invento kiu insinuis la kapablon de judoj iĝi germanoj vivante inter ili.⁸⁶ Tiuj aŭtoroj vidis la reklamadon de organika mondkoncepto, prefere ol monismo, kiel necesa por la konservado de la germana raso.

Lenz laŭdis Nacisocialismon por gvidado de la edukado de la homoj en la direkto de organika mondkoncepto, deklarante ke li vidis ĝin kiel "historia tasko pavimi laŭ la manieron por sana elekto en la signifo de purigado, fortigo kaj plibonigo de raso."⁸⁷ Eĉ sur la komunuma nivelo la "tuta" organika socio devus anstataŭigi la reduktisman individuon, heroaĵo ofte ripetita de nacisocialisma propagando.

Tamen, kiel Anne Harrington povis konvinki montri, la bildo estas multe pli komplika. Estas eraro resti al la bildo produktita de multaj germanaj akademiuloj, kiuj asertis ke ĝis 1936 holismo estis kongrua kun Nacisocialismo kaj materialismo ne estis. Efektive, "holismo proponis 'fonduso de metaforoj' kiu pruvis altgrade modebla al la bezonoj de totalisma, kontraŭdemokratia pensado",⁸⁸ tamen, kiel la kazo de la novvitalisto Hans Driesch (1867-1941)

240 Heiner Fangerau

montras, ekzistis "holisma opozicio", kiu disvastigis pacismon kaj internaciismon pro tutecaj kialoj. Krome, post 1936, kiam la nova reĝimo eniris novan fazon de firmiĝo kaj klopodis anstataŭigi ideologian propagandon (ankaŭ oficiale) per funkciismo kaj efika teknikismo, holismo iĝis misfamigita fare de partiaj oficistoj. Ĝi estis ekzemple vidita kiel klerikala provo deturni "teŭtonan scienco de la faktoj, kaj stiri ĝin sur spekulativajn kaj sole teoriajn spurojn." 89 Kontraste, estis klare al multaj, ke la praktikaj teknologioj de eŭgeniko dependas de mekanikisma, eksperimenta kaj teknokrata kompreno de ekzamenado kaj direktado de heredeco.

90

Kiel sekvo, fruaj reprezentantoj de holismo kiel Adolf Meyer-Abich (1893-1971) devis navigi singarde al plue antaŭenigi holismon kiel "en la senco de la nacistocialisma mondkoncepto." 91 La protagonistoj evidente povis elekti el la plena aro de valoroj troveblaj sur la skalo inter holismo kaj reduktismo por direkti sian sciencon, sian politikan praktikon kaj sian ideologian propagandon. Jen la momento por reveni al Jacques Loeb kaj liaj kvereloj kun Max Verworn inter 1890 kaj 1923. Estas ironio de la historio, ke la prognozo de Loeb pri la sekvoj de la nacistocialisma elekto de valoraroj estis finfine pruvita ĝusta. Li avertis en letero al la biologo Richard Goldschmidt (1878-1958): „Estas por mi preskaŭ koŝmaro pensi pri la stato de miaj amikoj en Germanio aŭ Vieno. Mi nur esperas, ke la germanoj konscias, ke subtenante liberalan registaron ili povas havi estontecon; ia alia politiko kondukos al la neniigo de Germanujo. Sed mi supozas, ke vi ne povas prediki tion al la reaktiuloj situantaj en la germanaj universitatoj.” 92 Kvazaŭ li antaŭvidis la danĝerojn de monismaj valoroj en reaciaj politikaj manoj.

Notoj

- 1 . Heinrich Schmidt kaj Deutscher Monistenbund, Was wir Ernst Haeckel verdanken, ein Buch der Verehrung und Dankbarkeit, 2 vol'oj. (Leipzig: Verlag Unesma, 1914). 2 . Ibid., xii.
- 3 . Por detalaj informoj pri la monisma movado, vd. Horst Groschopp, Dissidenten: Freidenkerei und Kultur in Deutschland (Berlino: Dietz Verlag, 1997); Rosemarie Nöthlich, Heiko Weber, Uwe Hoßfeld, Olaf Breidbach, kaj Erika Krauß, „Weltbild oder Weltanschauung? Die Gründung und Entwicklung des Deutschen Monistenbundes," Jahrbuch für Europäische Wissenschaftskultur 3 (2007); Richard Weikert, "'Evolutionäre Aufklärung'? Zur Geschichte des Monistenbundes", en

- Wissenschaft, Politik und Öffentlichkeit: von der Wiener Moderne bis zur Gegenwart, red. Mitchell G. Ash kaj Christian H. Stifter (Vieno: WUV-Universitätsverlag, 2002).
4. Jacques Loeb, "Neniu titolo", en Was wir Ernst Haeckel verdanken, ein Buch der Verehrung und Dankbarkeit, red. Heinrich Schmidt kaj Deutscher Monistenbund (Leipzig: Verlag Unesma, 1914). Loeb ne estis certa ĉu lia kritika kontribuo devus esti presita en la festschrift kaj lasis la decidon al Heinrich Schmidt. Letero de Loeb al Schmidt 08.12.1913, Biblioteko de Kongreso, Manuscript Division, Loeb Papers (LP).
 5. Max Verworn, "No title", en Was wir Ernst Haeckel verdanken, ein Buch der Verehrung und Dankbarkeit, red. Heinrich Schmidt kaj Deutscher Monistenbund (Leipzig: Verlag Unesma, 1914), 334.
 6. Rudolf Goldscheid, "Neniu titolo", en Was wir Ernst Haeckel verdanken, ein Buch der Verehrung und Dankbarkeit, red. Heinrich Schmidt kaj Deutscher Monistenbund (Leipzig: Verlag Unesma, 1914), 251.
 7. Wilhelm Schallmayer, "Ernst Haeckel und die Eugenik", en Was wir Ernst Haeckel verdanken, ein Buch der Verehrung und Dankbarkeit, red. Heinrich Schmidt kaj Deutscher Monistenbund (Leipzig: Verlag Unesma, 1914), 371.
 8. Pri la diverseco de monismo ĉirkaŭ 1900, vidu noton 3. Ankaŭ: Paul Ziche, "Wissenschaftliche Weltanschauung: Gemeinsamkeiten und Differenzen monistischer und antimonistischer Bewegungen", en Angst vor der Moderne: Philosophische Antworten auf Krisenerfahrungen. Der Mikrokosmos Jena, red. Klaus-M. Kodalle, Kritisches Jahrbuch der Philosophie (Würzburg: Königshausen & Neumann, 2000). Bibliografio reflektanta tiun diversecon troveblas en: Heiko Weber, Monistische und antimonistische Weltanschauung: Eine Auswahlbibliographie, Ernst-Haeckel-Haus-Studien (Berlino: VWB, 2000).
 9. Vidu ekzemple la pridisputatajn verkojn de Gasman kaj Weikart kaj la respondon de Gasman al liaj kritikistoj en liaj antaŭparoloj. Richard Weikart, From Darwin to Hitler: Evolutionary Ethics, Eugenics, and Racism in Germany, 1-a red. (New York: Palgrave Macmillan, 2004); Daniel Gasman, Monismo de Haeckel kaj la Naskiĝo de Faŝisma Ideologio Daniel Gasman, 2. presado. red. (Novjorko; Frankfurto ĉe Majno; Berlino: Lang, 2008); Daniel Gasman, The Scientific Origins of National Socialism Daniel Gasman: Kun Nova Enkonduko de la Aŭtoro, 2. print. red. (Nov-Brunsviko, NJ: Transaction Publ., 2007).
 10. Robert J. Richards, La Tragika Senco de Vivo: Ernst Haeckel kaj la Lukto super Evolua Penso (Ĉikago: Universitato de Ĉikago Gazetaro, 2008), 439-454, 89-512. 11. Niles R. Holt, "Monistoj & Nazioj: Demando de Scienca Respondeco", La Hastings Centro Raporto 5, nr. 2 (1975).
 12. Von Ossietzky aktivis en la Monistenbund nur ĝis 1919. Dieter Fricke, "Ossietzky und der Monismus", en Carl von Ossietzky und die politische Kultur der Weimarer Republik: Symposium zum 100. Geburtstag, red. Gerhard Kraiker kaj Dirk Grathoff (Oldenburg: Bibliotheks- und Informationssystem der Universität Oldenburg, 1991).

242 Heiner Fangerau

- 13 . Kp. la ironiaj komentoj pri aktualaĵoj titolitaj "Kreuz und Quer durch den Kulturkampf" ["Kruĉiĝo tra la Kultura Milito"] en Deutscher Monistenbund, "Die Stimme der Vernunft," (Jena 1932), 25, 28, 29f., 98, 134. , 260. 14 . Holt, "Monistoj kaj nazioj",
- 41.
- 15 . Pri Jacques Loeb, lia scienco kaj politiko kp. Philip J. Pauly, Controlling Life: Jacques Loeb and the Engineering Ideal in Biology, Monografioj pri la Historio kaj Philosophy of Biology (New York: Oxford University Press, 1987); Heiner Fangerau, Spinning the Scientific Web: Jacques Loeb (1859-1924) und sein Programm einer internationalen biomedizinischen Grundlagenforschung (Berlino: Akademie Verlag, 2010); Heiner Fangerau, "De Mephistopheles ĝis Jesaja: Jacques Loeb, Teknika Biologio kaj Milito", Social Studies of Science 39, nr. 2 (2009); Charles Rasmussen kaj Rick Tilman, Jacques Loeb: His Science and Social Activism and Their Philosophical Foundations, Memoirs of the American Philosophical Society (Filadelfio: American Philosophical Society, 1998).
- 16 . Pri ĉi tiu rondo kaj ĝia efiko al rasa higieno kp. Paul Weindling, Sano, Vetkuro kaj Germana Politiko inter Nacia Unuiĝo kaj Naziismo 1870-1945, 1. publ. red. (Kembriĝo: Cambridge University Press, 1989), 75. Loeb restis en kontakto kun Ploetz post kiam ambaŭ moviĝis al Usono en 1891 (Korespondado Loeb-Gaule, Ploetz-Gaule, Nachlass Justus Gaule, Archiv des Medizinhistorischen Instituts Zurich, PN 42) . 17 . Loeb al Ernst Mach 06.08.1891
Deutsches Museum Archiv, München
(DMM).
- 18 . Loeb al Mach 20.01.1894 DMM.
- 19 . Loeb al Mach 30.04.1894 DMM; vidu ankaŭ la kontribuon de Loeb al la amerika monistĵurnalo The Monist . Jacques Loeb, "On Egg Structure and the Heredeco de Instinktoj", The Monist 7 (1897).
- 20 . Wilhelm Ostwald al Loeb 17.05.1911, DMM, leteroj de 01.05.1911, 05.08.1911. Ostwald skribis pri la timoj de Loeb al Haeckel, vidu Ostwald al Haeckel 17.05.1911 en: Rosemarie Nöthlich, Heiko Weber, Uwe Hoßfeld, Olaf Breidbach, kaj Erika Krauß, red., "Substanzmanismus" und/oder "Energie von Ervonnstsel": Haeckel und Wilhelm Ostwald (1910-1918). Zum 100. Jahrestag der Gründung des Deutschen Monistenbundes, Ernst-Haeckel-Haus-Studien. Monographien zur Geschichte der Biowissenschaften und Medizin (Berlino: Verlag für Wissenschaft und Bildung, 2006), 57. 21 . Loeb al Nathan Zuntz 11.04.1911, Sammlung Darmstaedter, Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Berlino (SPK). 22 . Jacques Loeb, "La Mekanisma Koncepto de Vivo", Popular Science Monthly 80 (1911); Jacques Loeb, Das Leben (Leipzig: Alfred Kröner, 1911).
- 23 . Loeb al Wolfgang Ostwald (filo de Wilhelm Ostwald) 03.10.1911, longdisko. 24 . Loeb al Wilhelm Ostwald 06.02.1912, longdisko; Wilhelm Ostwald al Loeb 14.10.1913, longdisko.
- 25 . Kp. Karl Hansel kaj Vorstand der Wilhelm-Ostwald-Gesellschaft zu Großbothen eV, Rudolf Goldscheid und Wilhelm Ostwald in ihren

- Briefen, red. Vorstand der Wilhelm-Ostwald-Ges., Mitteilungen der Wilhelm-Ostwald-Gesellschaft zu Großbothen (Großbothen: Vorstand der Wilhelm-Ostwald-Ges., 2004), 29; Nöthlich et al., "Weltbild oder Weltanschauung?", 59-61.
- 26 . Fangerau, "De Mefistofeles ĝis Jesaja." 27 . Ibid; H.
Fangerau, "Biologio kaj Milito—Amerika Biologio kaj Internacia Science," *Hist Philos Life Sci* 29, nr. 4 (2007).
- 28 . Loeb al Zuntz 31.12.1919, SPK.
- 29 . Heackel al Verworn 18.01.1895, 20.02.1913, Verworn Nachlass ULB Bonn.
- 30 . Haeckel al Verworn 04.11.1917, Verworn Nachlass ULB Bonn.
- 31 . Pri Verworn, vidu Klaus Fichtel, "Max Verworns Konditionismus—ein Versuch zur Überwindung des mechanischen Materialismus in Biologie und Medizin," *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* 18, nr. 1 (1970); Raimund Wüllenweber, "Der Physiologe Max Verworn" (Friedrich-Wilhelms-Universität, 1968).
- 32 . Alvin M. Weinberg, "Valoroj en Scienco: Unueco kiel Kriterio de Scienca Elektro", *Minerva* 22, nr. 1 (1984).
- 33 . Pauly, *Kontrolante Vivon* , 84.
- 34 . Max Verworn, *Psycho-physiologische Protisten-Studien: Experimentelle Untersuchungen* (Jena: Fischer, 1889); Jacques Loeb, *Der Heliotropismus der Thiere und seine Uebereinstimmung mit dem Heliotropismus der Pflanzen* (Würzburg: G. Hertz, 1890). J.J. Schloegel kaj H. Schmidgen, "Ĝenerala Fiziologio, Eksperimenta Psikologio kaj Evoluismo: Unuĉelaj Organismoj kiel Objektoj de Psikofiziologia Esplorado, 1877-1918", *Izisa* 93, nr. 4 (2002).
- 35 . Max Verworn, *Iritebleco; a Physiological Analysis of the General Effect of Stimuli in Living Substance*, Universitato Yale, *memorprelegoj de sinjorino Hepsa Ely Silliman* (New Haven: Yale University Press, 1913), 30-36 . Jacques Loeb, *Hardolph Wasteneys, "Ĉu Narkozo estas pro Asfiksio?"* *Journal of Biological Chemistry* 14, (1913), 517-523.
- 37 . Max Verworn, *Allgemeine Physiologie: Ein Grundriss der Lehre vom Leben* (Jena: Fischer, 1897); Jacques Loeb, "Einige Bemerkungen über den Begriff, die Geschichte und Literatur der allgemeinen Physiologie", *Pflügers Archiv für die gesamte Physiologie* 69 (1897/1898). Unuavide, ĉi tiuj du protagonistoj de ĝenerala fiziologio ŝajnas esti antipodoj, sed pli proksima rigardo malkaŝas, ke iliaj klarigoj pri vivfenomenoj, ekzemple, la fototaktika respondo, "kvankam ne identaj, ne estas en substanco kontraŭdiraj." Edwin Holt kaj Frederic Lee, "The Theory of Phototactic Response", *American Journal of Physiology* 4, nr. 9 (1901). Loeb kaj Verworn estis la primaraj diskutantoj de la nekomensurebleco en siaj konceptoj surbaze de malsamaj valoroj en scienco. Iliaj samtempuloj trovis racie kombini siajn asertojn, citante Verworn kaj Loeb en la sama spiro.
- 38 . Loeb al Isidor Traube 24.11.1913, longdisko; Wolfgang Pauli al Loeb 26.09.1906, longdisko (Pauli skribas al Loeb ke Verworn provis malestimu lin).
- 39 . Verworn, *Psycho-physiologische Protisten-Studien* .

244 Heiner Fangerau

40 . Por superrigardo vd. Fichtel, "Max Verworns Konditionismus"; Dietrich von Engelhardt, "Das Ignorabimus Du Bois-Reymonds in Medizin und Psychiatrie", en Weltanschauung, Philosophie und Naturwissenschaft im 19. Jahrhundert. Grupo 3: Der Ignorabimus-Streit, red. Kurt Bayertz, Myriam Gerhard, kaj Walter Jaeschke (Hamburgo: Felix Meiner, 2007), 110-112; Max Verworn, Kausale und konditionale Weltanschauung (Jena: Fischer, 1912).

41 . Loeb, "Einige Bemerkungen über den Begriff", 266. 42 . Fangerau, *Ŝpinante la Sciencon Reton*, 127ff.

43 . Max Verworn, Zur Psychologie der primitiven Kunst: Ein Vortrag (Jena: Fischer, 1908); Max Verworn, Ideoplastische Kunst: Ein Vortrag (Jena: Fischer, 1914).

44 . Loeb al Isidor Traube 24.11.1913, longdisko.

45 . Loeb al Nathan Zuntz 17.11.1911, longdisko.

46 . Max Verworn, Die biologischen Grundlagen der Kulturpolitik: Eine Betrachtung zum Weltkriege, 2. Aufl. red. (Bonn: Fischer, Gustavo, 1916).

Vidu ankaŭ la similan verkon Max Verworn, Biologische Richtlinien der staatlichen Organisation: Naturwissenschaftliche Anregungen für die poli-tische Neuorientierung Deutschlands (Jena: Fischer, 1917) kaj Wilhelm Ostwald, "Deutsche Organisation und die Wissenschaft," Die Umschau. 19 (1915).

47 . Kp. Fangerau, "De Mefistofeles ĝis Jesaja." La demando restas ĉu estas pravigebla atribui la valorajn fiksjajn ŝablonojn de Loeb kaj Verworn al ilia scienca medio, kulturo aŭ nacieco. Estas malfacile atribui iliajn valorajn arojn al naciaj stiloj. Ambaŭ akiris tiujn valorarojn dum sia scienca edukado, Loeb kun fiziologoj kiel ekzemple Goltz, Zuntz, kaj Fick, kaj Verworn en atmosfero dominata fare de Haeckel. Ambaŭ havis subtenantojn en Germanio kaj Usono. En Germanio, Wilhelm Roux, Zuntz, kaj (antaŭ la milito) Wilhelm Ostwald apogis Loeb, dum Haeckel kaj August Pütter apogis Verworn.

Simile, ŝajnas esti neniu nacia selekta biaso en ilia reprezentado en germanaj kaj amerikaj bibliografiaj indicoj.

48 . Houston Stewart Chamberlain, Goethe (München: F. Bruckmann A.-G., 1912), 700.

49 . Alfred Rosenberg, Chamberlain als Verkünder und Begründer einer deutschen Zukunft (München: Hugo Bruckmann Verlag, 1927), 70–71. Vidu ankaŭ plurajn kontraŭmonismajn trajtojn en Alfred Rosenberg, Der Mythos des 20. Jahrhunderts; eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit (München: Hoheneichen-Verlag, 1930).

50 . Wilhelm Ostwald kaj Karl Hansel, Lebenslinien—eine Selbstbiographie: Nach der Ausgabe von 1926/27 überarbeitet und kommentiert von Karl Hansel, Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Mathematisch-Naturwissenschaftliche Klasse (Stuttgart; Leipzig: Verlag der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Mathematisch-Naturwissenschaftliche Klasse) rzel, 2003), 312.

51 . Erwin Baur, Eugen Fischer, kaj Fritz Lenz, Grundriss der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene, 1-a red. (München: JF Lehmann, 1921), vol. 1, 294–296; vol. 2, 184.

- 52 . Por incisiva kuntekstigo de eŭgeniko kaj ĝiaj branĉoj vidu Garland E. Allen, "The Changing Image of Biology in the Twentieth Century", en *The Changing Image of the Sciences*, red. Ida H. Stamhuis, Teun Koetsier, Cornelis De Pater, kaj Albert Van Helden (Dordrech; Boston; Londono: Kluwer, 2002). La originoj kaj evoluo de la germana eŭgenikista movado estis detale priskribitaj de, ekzemple, Weindling aŭ Schmuhl Weindling, *Health, Race and German Politics*; Hans-Walter Schmuhl, *Rassenhygiene, Nationalsozialismus, Euthanasie von der Verhütung zur Vernichtung "lebensunwerten Lebens"*, 1890-1945, 2.
- Aufl. red. (Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht, 1992). Por bibliografio pri la internacia movado, vidu Alison Bashford kaj Philippa Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics* (Oksforda Manlibro de la Historio de Eŭgeniko) (Oksfordo; New York: Oxford University Press, 2010).
- 53 . Kp. Alfons Labisch, *Homo Hygienicus: Gesundheit und Medizin in der Neuzeit* (Frankfurto; New York: Campus Verlag, 1992).
- 54 . Kp. Michael Schwartz, *Sozialistische Eugenik: Eugenische Sozialtechnologien in Debatten und Politik der deutschen Sozialdemokratie 1890-1933, Reihe Politik- und Gesellschaftsgeschichte Bd. 42* (Bonn: JHWDietz, 1995).
- 55 . Fangerau, *Ŝpinante la Sciencan Reton*; Pauly, *Kontrolanta Vivon*; Robert Bud, "Bioteknologio en la 20-a Jarcento", *Social Studies of Science* 21, nr. 3 (1991).
- 56 . Loeb al Justus Gaule 04.12.1914, Nachlass Gaule, Archiv des Medizinhistorischen Institutes Zurich, PN42 (AMZ).
- 57 . Loeb al Mach 30.04.1894, longdisko.
- 58 . Jacques Loeb, "Pri Kelkaj Faktoj kaj Principoj de Fiziologia Morfologio", *Biological Lectures Delivered at the Marine Biological Laboratory Woods Hole* (1893), 44; Jacques Loeb, "Sur la Heredeco de la Markado en Fiŝo-Embrioj", *Biological Lectures Delivered at the Marine Biological Laboratory Woods Hole* (1899).
- 59 . Loeb, "Pri Ovo-Strukturo kaj la Heredeco de Instinktoj."
- 60 . Jacques Loeb, "Asimilado kaj Heredeco", *La Monisto* 8 (1898), 55.
- 61 . Jacques Loeb, *La Organismo kiel Tuto, de Fizikokemia Vidpunkto* (New York; Londono: Putnam's Sons, 1916), 5-7.
- 62 . Rasmussen kaj Tilman, Jacques Loeb: *His Science and Social Activism and Their Philosophical Foundations*, 123-141; Jacques Loeb, "Komento", *La Nacio* 07.09.1918 (1918).
- 63 . Loeb al Simon Flexner 04.08.1923, American Philosophical Society, Archives Flexner Papers (APS).
- 64 . Jacques Loeb, "La Signifo de Tropismoj por Psikologio", *Popular Science Monthly* 79 (1911); Jacques Loeb, "Libereco de Volo kaj Milito", *New Review* 2 (1914).
- 65 . Jacques Loeb, "Aphorismen zur Vererbungslehre", *Das monistische Jahrhundert* 1 (1912).
- 66 . La ligo inter la "energia imperativo" kaj la logiko de eŭgenika elekto estis elstarigita antaŭe fare de Groschopp. Groschopp, *Disidenten*, 263.
- 67 . Baur, Fischer, kaj Lenz, *Grundriss der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene*, vol. 1, 279.

246 Heiner Fangerau

- 68 . Goldscheid al Wilhelm Ostwald en Hansel kaj Vorstand der Wilhelm-Ostwald-Gesellschaft zu Großbothen eV, Rudolf Goldscheid und Wilhelm Ostwald en ihren Briefen, 83–84. La respondo de Ostwald mankas, tamen, Ostwald ŝajnas esti legitima la artikolon de Loeb kaj diferenca de Goldscheid li ŝajnas esti ŝatinta ĝin. Li rilatis al mutacioj kaj (sen citado) al la konsideroj de Loeb en eseo en Izisa pri "Geniulo kaj Heredeco".
Wilhelm Ostwald, "Genie und Vererbung", Izisa 1, nr. 2 (1913).
- 69 . Groschopp, Disidenten 70 . , 277.
- Kp. la ĉapitroj de la antropologo Eugen Fischer en Baur, Fischer, kaj Lenz, Grundriss der menschlichen Erblchkeitslehre und Rassenhygiene . 71 . Max Marcuse, "Revizio pri Fritz Lenz 'Menschliche Erblchkeitslehre und Rassenhygiene, Band 2,'" Zeitschrift für Sexualwis senschaft 10 (1923/1924).
- 72 . Baur, Fischer kaj Lenz en sia lernolibro ne mencias Haeckel aŭ monismon, kaj laŭ studo de Hoßfeld kaj Weber, monis-tikaj ĵurnaloj ne tre ofte traktis rasan higienon. Uwe Hoßfeld kaj Heiko Weber, "Rassenkunde, Rassenhygiene und Eugenik im Deutschen Monistenbund—Keplerbund", Jahrbuch für Europäische Wissenschaftskultur 3 (2007).
- 73 . Pri Schaxel kaj liaj maldekstremaj opinioj en ĉi tiu kunteksto, vidu Nick Hopwood, "Biology between University and Proletariat: The Making of a Red Professor", History of Science 35 (1997).
- 74 . Reinhold Zilch, "Ressortleitung und Räte von 1918 bis 1934", en Abteilung I: Das preußische Kultusministerium als Staatsbehörde und gesellschaftliche Agentur (1817-1934). Die Behörde und ihr höheres Personal. Darstellung, red. Wolfgang Neugebauer, Acta Borussica, Neue Folge, 2. Reihe: Preußen als Kulturstaat, Bd. 1,1 (Berlino: Akademie Verlag, 2009), 285–286, 348.
- 75 . Nöthlich et al., "Weltbild oder Weltanschauung?," 66f.
- 76 . Vidu ĉapitron 6 en ĉi tiu volumo.
- 77 . Fritz Bolle, "Monistische Maurerei", Medizinhistorisches Journal 16 (1981), 298.
- 78 . Ibid., 296; Fricke, "Ossietzky und der Monismus."
- 79 . Dieter Fricke, red., Deutsche Demokraten 1830–1945 (Köln: Pahl-Rugenstein Verlag, 1981), 234.
- 80 . Ibid., 263–264.
- 81 . Frank Raberg, Biographisches Handbuch der württembergischen Landtagsabgeordneten 1815-1933 (Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 2001), 349-350.
- 82 . Nöthlich et al., "Weltbild oder Weltanschauung?," 67.
- 83 . Paul Weindling, "'Mustergau Thüringen': Rassenhygiene zwischen Ideologie und Machtpolitik," en Medizin und Gesundheitspolitik in der NS-Zeit, red. Norbert Frei, Schriftenreihe der Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte (München: Oldenbourg, 1991), 93.
- 84 . Richards, La Tragika Senco de Vivo , 444ff. 85 .
Erwin Baur, Eugen Fischer, kaj Fritz Lenz, Menschliche Erblehre und Rassenhygiene, 4-a plilongigita red., 2 vol'oj, vol. 1 (München-Berlino: JF Lehmann, 1936), 768-769.
- 86 . Ibid., 755. Vidu ĉapitron 6 en ĉi tiu volumo.

87 . Ibid., 773.

88 . Anne Harrington, *Reenchanting Science: Holism in German Culture of Wilhelm II and Hitler* (Princeton: Princeton University Press, 1996), 188.

89 . Citita post *ibid.*, 196.

90 . Ibid., 267.

91 . Kevin S. Amidon, "Adolf Meyer-Abich, Holism, and the Negotiation of Theoretical Biology (Intertraktado de Teoria Biologio)," *Biological Theory* 3, nr. 4 (2008), 365.

92 . Loeb al Goldschmidt 16.02.1920, longdisko.

Kontribuantoj

Peter J. Bowler, FBA, MRIA, estas profesoro emerito pri historio de scienco, Queen's University Belfast. Li estas plej konata por siaj studoj de la evoluo kaj implico de darvinismo inkluzive de Darwinian Heresies (2004); Evoluo: La Historio de Ideo (3-a red., 2003); Reconciling Science and Religion: The Debate in Early Twentieth-Century Britain (2001); Charles Darwin: La MAN kaj Lia Influo (1996).

Heiner Fangerau estas direktoro de la Instituto por la Historio, Filozofio kaj Etiko de Medicino en Ulm University, Germanio.

Liaj verkoj ampleksas la historion kaj etikon de psikiatrio, la historion de la biomedicina modelo, la historion de genetiko kaj eŭgenismon. Li vaste publikigis pri la rasa higiena movado kaj lastatempe kompletigis libron pri la german-usona fiziologo kaj monisto Jacques Loeb: Spinning the Scientific Web: Jacques Loeb (1859-1924) und sein Programm einer internationalen biomedizinischen Grundlagenforschung (2010).

Sander Gliboff estas prezidanto de la Sekcio de Historio kaj Filozofio de Scienco, Indiana University. Liaj verkoj inkludas HG Bronn, Ernst Haeckel, and the Origins of German Darwinism: A Study in Translation and Transformation (2008) kaj "The Case of Paul Kammerer: Evolution and Experimentation in the Early 20-a Jarcento", Journal of the History of Biology (Revuo por la Historio de Biologio). 2006.

Frederick Gregory estas profesoro emerito pri la historio de scienco ĉe la Universitato de Florido. Li verkis vaste pri germana scienco en la dekoka kaj deknaŭa jarcentoj, inkluzive de Scientific Materialism in Nineteenth Century Germany (1977) kaj Nature Lost? Naturscienco kaj la Germanaj Teologiaj Tradicioj de la Deknaŭa Jarcento (1992).

Tracie Matysik estas lektoro de historio ĉe la Universitato de Teksaso en Aŭstino, kie ŝi instruas modernan eŭropan intelektan historion. Ŝia intereso en la evoluo de sekularismo kiel socia movado igis ŝin skribi Reforming the Moral Subject: Etiko kaj Sekseco en Mezeŭropo, 1890-1930 (Ithaca: Cornell University Press, 2008).

Nuntempe ŝi laboras pri libromanuskripto provizore titolita

250 Kontribuantoj

Spinoza Matters: Panteismo, Materialismo, kaj Alternative Enlightenment Legacies in Nineteenth-Century Europe .

Igor J. Polianski estas vicdirektoro de la Instituto por la Historio, Filozofio kaj Etiko de Medicino en Ulm University, Germanio.

Liaj esplorinteresoj intervalis de la historio de scienco kaj filozofio dum la Goethe-epoko, ĝis popularscienco en la GDR, ĝis la historio de biomedicino en Sovet-Unio. Liaj libroj inkludas: Die Spur des Sputnik, redaktita kun Matthias Schwartz (2009); Geschichtspolitik und Erinnerungskultur im neuen Russland, redaktita kun Die Kunst, die Natur vorzustellen," Die Ästhetisierung Lars Karl (2009); " der Pflanzenkunde um 1800 (2004).

Nicolaas Rupke estas la antaŭa direktoro de la Instituto por la Historio de Scienco ĉe la Universitato de Göttingen kaj la nuna Johnson Professor en la Kolegio en Washington & Lee University. Lia prefero por la biografio aliro al la historio de la biologiaj kaj geologiaj sciencoj en Germanio kaj Britio trovis esprimon en la libroj The Great Chain of History (1983), Richard Owen (1994; 2009), kaj Alexander von Humboldt: A. Metabiografio (2005; 2008).

Gauri Viswanathan estas Klaso de 1933 Profesoro en la Filozofia Fakultato en Universitato Kolumbio. Ŝi vaste publikigis pri edukado, religio kaj kulturo; deknaŭjarcentaj britaj kaj koloniaj kulturstudoj; kaj la historio de modernaj disciplinoj. Ŝi estas la verkinto de Masks of Conquest: Literary Study and British Rule in India (1989) kaj Outside the Fold: Conversion, Modernity, and Belief (1998).

Todd H. Weir estas preleganto en Modern European History, Queen's University Belfast. Lia intereso en monismo aperis el esplorado en la rilatojn inter religia malkonsento, antiklerikalismo, popularscienco, kaj radikala politiko en Germanio. Li nuntempe kompletigas monografion titolitan La Kvara Konfeso: Organizita Sekularismo en la deknaŭa jarcento Berlino.

Paul Ziche estas profesoro pri la historio de moderna filozofio ĉe la Universitato de Utrecht. Liaj gravaj publikaĵoj pri monismo inkluzivas redaktitan volumon Monismus um 1900: Wissenschaftskultur und Weltanschauung (2000); "Wilhelm Ostwalds Monismus: Weltversicherung und Horizonteröffnung" en Jahrbuch für Europäische Wissenschaftskultur 3, 2007; kaj Wissenschaftslandschaften um 1900.

Philosophie, die Wissenschaften und der nicht-reduktive Szientismus (2008).

Indekso

- Adorno, Theodor, 126
estetiko, 3, 21–22, 74–75, 79–80, 206
- Agassiz, Ludoviko, 82–83, 85
- Aleksandro la 2-a, 200
- Ameriko (vidu Usono) analiza filozofio, 160–161
- Andreas-Salome, Lou, 22
- bestoj, 22, 95–96, 99–106, 211, 228–229
- antropologio, 16–17, 190, 236
- Antropozofio
(vidu ankaŭ Teozofio), 212
- antisemitismo, 141–142, 149, 192, 231, 232, 237–239
- antiklerikalismo (vidu ankaŭ ateismo), 2, 8, 18–19, 24, 26, 30–30, 201
- kontraŭvivisekcio, 95–105, 186
- Arco, Georg Graf von, 238
- Assing, Ludmilla, 77
- ateismo, 3 57–63, 109 , 94, 102–103, , 142, 183–184 , 186, 210, 218
- Auerbach, Berthold, 110
- Aŭstra Monista Ligo, 223, 225
- Aveling, Eduardo, 94, 103
- Avenarius, Rikardo, 201, 203, 205, 217
- Bacon, Francisko, 205, 216
- Baege, Max Hermann, 237
- Baensch, Otto, 110
- Bakunin, Miĥail, 201
- Ballard, Frank, 184–185
- Bastholm, kristano, 56
- Baur, Erwin, 232, 239
- Bazarov-Rudnev, Vladimir, 202–206, 209
- Bebel, Aŭgusto, 2, 24
- Bechtereŭ, Vladimir M., 201, 214
- Belloc, Hilaire, 187
- Benjamin, Walter, 13
- Bentham, Jeremy, 215
- Berendt, Martin, 111, 120–125, 128
- Berlino, Jesaja, 25
- Berman, Yakov, 203, 207
- Bernal, JD, 189, 191
- Bernard, Claude, 201
- Bernstein, Eduard77 , 123–124
- Besant, Annie, 3, 20, 91, 94–95, 98, 102–105
- biologio (vidu ankaŭ Darwinismon, evolua teorio), 10–11, 20, 93–96 99–100 135–153, 159, 169 210–212 , 179–193 , 208 ,
- Bismarck, Otto von, 77
- Blavatsky, Helene Petrovna, 28, 91–94, 96–97, 100, 102, 105, 180, 182, 185
- Blumenbach, Johann Friedrich, 72
- Blumenberg, Hans, 126–130
- Bogdanov, Aleksandro, 30–31, 197–198, 201–213, 216–217
- Bölsche, Wilhelm, 22, 83–84, 180
- Bolŝeviko, bolŝevismo
(vidu Komunismon)
- Bonpland, Aimé, 72
- Boŭlisto, Petro, 30
- Boyle, Roberto, 55
- Bradlaugh, Karlo, 92, 186
- Brecht, Bertolt, 23
- Brehm, Alfred, 83
- Breitenbach, Wilhelm, 72
- Britio, 18, 26, 55, 80–81, 179–193
- Bruno, Giordano, 16, 29, 108, 113–115, 117, 125
- Büchner, Ludwig, 94, 103, 200
- Burmeister, Hermann, 79–80
- Caldwell, Petro, 18
- Campbell, RJ, 180, 185

252 Indekso

- Carnap, Rudolf, 30, 162-163
 Carus, Paul, 182-183, 226
 Katolikoj, Katolikismo
 (vidu ankaŭ Kristanismo), 17, 80-81, 98, 143, 149, 183,
 Chamberlain, Houston Stewart, 192, 227, 231
 kemio, 55, 159
 Ĉerniŝevskij, Nikolaj, 200-201
 Kristanismo, kristano 13, 79, 81, 91-92, 94, 97-100, 102-103, 185, 114, 142, 144,
 Ciolkovsky, Konstantin, 201, 208
 Clark, Katerina, 213
 Cobbe, Frances Power, 103
 Cohen, Moses, 192
 kohereca teorio de vero, 52, 62, 64
 komunismo, 24-26, 30, 197-217
 Comte, Auguste, 200-201
 koncepto formado, 167-169
 korespondada teorio de vero, 12, 51-52, 60, 62 Cotta,
 Carl Bernhard von, 74, 77 Cotta, JG, 74 Cousins,
 James, 100 Cousins,
 Margaret, 100 kritika
 metodo de filozofio, 46 Cuvier,
 Georges, 83
 d'Alembert, 24
 Danilevskij, Vasilij, 214
 Darwin, Karlo, 5, 22, 63, 82-86, 95, 101, 118-119, 125, 135-136, 141, 145-146, 186-187, 233
 Darwinismo, 1-2, 6, 63, 82-86, 94-95, 103, 118-122, 125, 129, 135-137, 144-147, 149, 186-190, 210, 223-222, 233, 237
 Davy, Humphrey, 55, 57
 Dawkins, Rikardo, 26
 Danio, 55-57
 deontologio, 215-216
 Descartes, Rene, 16, 46-47, 114
 determinismo, 136-139, 144-146, 148, 151, 234-235
 Diderot, Denizo, 24
 Dietzgen, Jozefo, 24
 Dilthey, Wilhelm, 29, 53, 107-108, 113-117, 120-121, 125-129
 Dittmar, Louise, 18
 dogma metodo de filozofio, 46
 Kolombo, Heinrich Wilhelm, 77
 Drews, Arthur, 12, 15
 Driesch, Hans, 239
 Du Bois-Reymond, Emil, 8-11, 17-18, 49-50, 82-83, 85, 16,
 dualismo, 1-2, 10-11, 46-50, 135, 91-94, 97, 114, 137, 150-139-140, 152, 182, 184, 198-201, 204-206, 229, 210-211,
 Dühring, Eugen, 199, 201
 Duncan, Isadora, 3
 Eimer, Theodor, 142
 Eliot, Georgo, 3
 empirio, 2, 18-19, 30, 56, 59, 62, 75, 116, 118 empirio-
 monismo, 24, 30, 198, 201-205
 energetiko, 6, 152, 160-1616, 168-169, 203-206, 209, 214, 235
 Engels, Friedrich, 24, 199, 201, 204, 209, 217
 Anglio (vidu Britio)
 medio, 12, 20, 93, 138-153, 211, 223
 etiko, 20-21, 54, 61, 92, 94, 96-97, 108-109, 112-115, 119-12, 129, 136, 161, 206, 212-217, 224-225 eŭgeniko (vidu
 ankaŭ rasa higieno), 8 150 190, 193, 6, 224-225, 232-237, 245, 195, 212, eŭtanazio (evolucio, 239-241,
 ankaŭ 182, 193, 224-225, 232-237, 245
 eŭtanazio Darwinismo), 54, 62, 73, 192-195, 135-153, 183-184, 216, 232
 Fangerau, Heiner, 30, 180, 186
 faŝismo (vidu ankaŭ Nacia Socialismo), 126

- Fechner, Gustav, 11, 22
 feminismo, 2, 19-20, 95-96, 98-104
 Feuerbach, Ludwig, 16-18, 21, 28, 53, 59-62, 110
 Fichte, Johann Gottlieb, 111
 Fick, Adolf, 226
 Filippov, Michail, 201
 Unua Mondmilito, 7, 23, 149, 227, 231, 234, 237
 Fischer, Eugen, 232, 239
 Fleck, Ludwik, 15
 Foerster, 15 Wilhelm, 83
 Forbes, James D., 80
 Forel, Auguste, 159, 226
 Francio, 23, 74, 80, 112
 Libera Religio, 17-18, 61
 framasonismo, 5, 238
 liberpenso, 5, 6, 18, 23, 72, 83, 102, 180, 182-183, 186, 187, 210
 Frege, Gottlob, 160, 165
 Friedländer, Julius, 111, 120-125, 128
 Fries, Jakob Friedrich, 52
- Galton, Francisko, 190
 Gasman, Danielo, 25, 190
 Gaule, Justus, 226, 233
 Gauss, Carl Friedrich, 82
 genetiko (vidu heredecon)
 Germana Liberpensa Ligo, 5, 200
 Germana Monistligo, 2-3, 5-7, 20, 24-25, 72, 83, 161, 180, 185-186, 197, 223-224, 226, 227, 237-238
- Germanio, 2-4 18-20 76-, 46-64, 71, 86 107-110, 137, 141-142, 146, 180, 191-192, 197-198, 200-201, 227-228, 231, 240
- Gliboff, Sander, 29-30
 Goethe, Johann Wolfgang von, 16, 48, 76, 80, 83-84, 107-109, 112, 116-117, 136, 148
 Goldscheid, Rudolf, 223, 235
 Goldschmidt, Rikardo, 240
 Goltz, Friedrich, 226, 228
 Gorkij, Maksim, 197-198, 202-203, 208-209
 Gorton, David Allyn, 183
 Göschel, Carl Friedrich, 59
- Gould, Stephen Jay, 10, 136
 Gregorio, Frederiko, 12, 28
 Gruntvig, Nikolaj, 57-58
 Grunwald, Max, 117-120, 122-125, 128
- Habermas, Jürgen, 14
 Haeckel, Ernst, 2-12, 14, 16, 18-25, 27-30, 45-46, 48-50, 53, 63, 72, 79, 83-84, 91, 120, 122, 135-147, 149-150, 152-153, 159-160, 172, 180-190, 192, 197-198, 202, 206, 210-211, 215-217, 223-230, 233, 236-239
- Haldane, JBS, 30, 181-182, 187, 189-191
- Harms, Friedrich, 17
 Harrington, Anne, 239
 Hart, Julio, 22
 Hartmann, Eduard von, 12
 Hauptmann, Carl, 226
 Hegel, Georg Friedrich, 16-17, 24, 47, 59, 62, 64, 110, 116, 125, 197, 202, 204, 207
- Heine, Heinrich, 23, 110-111
 Heinsius, Danielo, 113
 Helmholtz, Hermann, 17, 84
 Herder, Johann Gottfried, 109, 116
 heredeco, 137, 140-142, 147-148, 151-153, 187, 190-192, 210-211, 232-234
- Herrmann, Immanuel, 238
 Hess, Moseo, 18, 110-111
 Hilbert, Davido, 164
 Hirschfeld, Magnus, 7, 20
 Lia, Wilhelm, 139-140
 historia materialismo
 (vidu ankaŭ Marksismon), 13, 236
- Hitler, Adolfo, 25
 Hoffmann, Adolfo, 237
 Holbach, Paul Thiry d', 206
 holismo, 3, 73, 75, 79, 199, 223, 225, 227, 229-236, 239-240
 Holt, Niles, 224-225
 Holton, Gerald, 51
 samseksemaj rajtoj-movado, 2, 20-21
- Horkheimer, Max, 126-130

254 Indekso

- Humboldt, Alexander von, 17, 21, 28, 31, 71-86
Humboldt League, 72, 83, 200
Hunt, Jakobo, 190
Hunt, Leonard, 186
Hussey, Thomas John, 81
Huxley, Aldous, 26, 191
Huxley, Julian, 180-181, 187-189, 191
Huxley, TH, 186
- idealisma monismo, 16, 45, 49-50, 59, 142, 180, 184-185, 189, 239
Hindio,
91 heredo de akiritaj karakterizajoj, 12, 147, 149-150, 152-153, 220,
internaciismo, 224, 227, 239-240
Isherwood, Christopher, 26
Israelo, Jonatano, 109
Italio, 202
Ivanov, Ilja, 212
- Jacobi, Friedrich, 109
Jacoby, Johann, 111, 118
Jaeckel, Otto, 143
Jakobo, Vilhelmo, 11
Judoj, judismo, 17, 91, 107, 146, 149, 228
- Kammerer, Paul, 29, 137, 149-153, 233, 237, 239
Kandinskij, Vasilij, 3
Kant, Immanuel, 16, 46-47, 50-53, 56, 63, 75-76, 109, 112, 124, 204
Kantianismo, 10-11, 50-53, 123, 204-205
Kantianismo, 50-53
Kautsky, Karl, 24
Keith, Arthur, 181, 187-188, 190, 192
Kingsford, Anna, 98-102
Kirchmann, JH von, 110
Kleinpaul, Karl, 17, 61
Klencke, Philipp Friedrich Hermann, 78-79
- Knox, Roberto, 190,
Kosmos, 17, 28, 71-90
Kotik, Naum, 203
Kropotkin, Petro, 201
- Lamarck, Jean-Baptiste de, 83
Lankester, E. Ray, 181, 187, 189-191
Laplace, Pierre-Simon, 82
Lavrov, Petro, 201
Leibniz, Gottfried Wilhelm, 56, 59, 109, 112, 139 Lenin,
Vladimir 16, 24, 30, 189, 198-199, 201-203, 205-209, 217 Lenz, Fritz,
224, 235, 237, 239 Leonard, Anne, 226
Lepeshinskaia, Olga, 211
Les Goevitch, Vladimirs, 237, 239, 109 liberalismo, 18-19, 77-80, 123 Liebknecht, Karl, 6, 180
Lightman, Bernardo, 186
Lipsius, Justus, 113
Lloyd Morgan,
Conwy, 183-184 Locke, Johano, 112
Lodge, Oliver,
183-187 Loeb, 187 Jacques, 24, 186, 223, 225-237, 240 logika empirio, 160-161
Lovejoy, Arthur, 48
Luhmann, Niklas, 199
Lukács, Georg, 27
Lunacharsky,
Anatoly, 202-203, 2092, 2092, 209, 209, 209. -211
- Mach, Ernst, 11, 24, 201, 203, 217, 226, 228
Maitland, Eduardo, 98-99
Mao Zedong, 2, 24
Marcuse, Max, 237
Marr, Nikolao, 209
Martensen, Hans, 57
Marx, Karlo, 24, 125
Marksismo, 13, 16, 18, 23-24, 101, 124-125, 187, 190-191, 197-217
Materialismo kaj Empiriokritiko, 198, 203, 208

- materialismo, (vidu ankaŭ materialisma monismo), 60, 63, 96–97, 102–103, 110, 112, 128, 152, 180, 188–189, 191, 205, 225 materiisma
- monismo, 16, 194, –46, 49–50, 59, 92–94, 122, 135–136, 149, 180–181, 184–185, 191, 193, 198–199, 227, 229, 237, 231, 238, 231, 238, 238 164–166, 168 Matysik,
- Tracie, 29 Mauthner, Fritz, 14 majo, Walther, 84 McCabe, Jozefo, 183–184, 186–187 McTaggart,
- John, 182 mekanismo, mekanika mondkoncepto 9–10, 17, 47–50,
- 47 83, 94, 108, 112–117, 120–123, 126–129, 135–140, 146, 149–150, 151–153, 183–184, 207, 227, 230–6, 230–6, 230–3, 230, 3, 2–98, 101–102, 210–216 Meisel-Hess, Grete, 20 Mendel, Johann, 137, 141–142, 148–149, 151
- Mendelssohn, Moseo, 109 metamatematiko, 164 Meyer, Max Wilhelm,-
- A20 Wilhelm, Adolf, 240 Mičurin, Ivan, 210 Miĥailovski,
- Nikolaj, 201 Moleschott, Jakob, 52, 60–61 Molotov, Vjačeslav, 212 La Monisto , 23, 182–183 moralo (vidu etikon)
- morfologio, 136–134, 136–138, 1 147, 226 Morris, Charles, W., 163 Müller-Lyer, Franz Karl, 7, 237 Müller, Johannes Peter, 201, 228
- naturfilozofio, 53, 55–59, 136, 162
- naturalisma monismo, 2, 3, 5, 8, 9, 11, 14, 17, 19–25, 28, 30–31, 45, 49–51, 53, 54, 93, 192, 198, 217, 224, 237
- Naturphilosophie (vidu naturfilozofion)
- Neo-Kantianism (vidu Kantianism)
- Novlamarckismo, 20, 24, 137, 143, 187, 212, 237, 239
- Neurath, Otto, 30, 163–164, 167
- neŭtrala monismo, 29, 185, 198, 201, 204, 207–208, 217
- Nova Epoko (vidu ankaŭ spiritismom), 26
- Neŭtono, Isaak, 16, 82, 127, 205
- Nichol, Johano, 55
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm, 21, 63–64
- Nigg, Walter, 14
- Noiré, Ludwig, 209
- Nordenskiöld, Erik, 136
- Novalis, 110
- Oldenburgo, kristano, 56
- Oppenheim, Paul, 171–172 ordo, teorio de, 165 Ørsted, Hans Christian, 55–59 Ossietzky, Carl von, 7, 224, 238 Ostwald, Wilhelm, 3, 6–7, 23–24, 30, 159–172, 201, 203–204, 216–217, 226–227, 231–232, 235, 237–238 Otté, Elise C., 75 Ovidio, 211
- pacifismo, 7, 18, 96, 149, 224–225, 227, 238, 240
- panpsikismo, 22, 115, 117, 136, 208
- panteismo, 5, 23, 28, 32, 55, 8, 1, 55, 8, 8 – 109, 112–117, 121, 136, 180
- paralelismo, 115, 118, 120–124, 129
- Pasteur, Ludoviko, 99 Pauly, Philip, 228
- Pavlov, Ivan, 214
- Pearson, Karl, 190
- Petrov, Nikola 215 N. –216
- Naden, Konstanca, 20, 22
- Napoleono Bonaparte, 72
- Nacisocialismo, 13 23 , 25–26, 30 128 129 181 , 224–225 1, 237–240
- naciismo, 7, 146

256 Indekso

- Pëus, Heinrich, 197
 filologio, 5, 113
 filozofio de scienco, 159-172, 182
 fiziologio, 1, 8, 17, 52, 55, 94-95, 111, 165, 188, 213, 225
 Pio la 11-a, 25
 Plato, Ludwig, 29, 137, 140-143, 145, 147, 149, 153, 224, 238
 Platonov, Andrej, 208
 Pleĥanov, Georgi, 16 206 , 124,203-204, 217 ,
 Ploetz, Alfred, 21, 226, 234-235
 Polianski, Igor, 30
 popularscienco 15, 17-18, 19, 22, 26, 30, 71-79, 83-84, 136, 149, 190, 200-202, 210, 217, 224, 226-32 80 112
 pozitivismo, 18 , , , 198,200-201, 217,228
 Protestantoj, Protestantismo (vidu ankaŭ kristanismo), 6, 14, 17, 55
 protomonismo, 48, 53-54, 57
 Prusio, 73, 81
 psikologio, 1, 11, 22, 94, 103, 156, 165, 184, 216, 230
 psikofiziko, 11, 22, 202, 215
 Putnam, Hilary, 171-172
- rasteorio, rasismo, 2, 21, 23, 80, 104, 149, 181, 190-193, 217, 224, 236 rasa
 higieno, 6, 142, 217, 221-247 raciismo
 filozofia, 224, 236 filozofia , 115-117 religia, 17, 61 scienca, 120, 180, 182, 185-190
 Rationalist Press Association, 181, 186-192
 reduktismo, 136 173, 160-161 , 166,169, , 175, 225-227, 230-236, 239-240
 Renan, Ernest, 80
 revolucio de 1848, 18 , 61, 77-78 , 200
 Rodiso, Cecil, 192
- Richards, Evelleen, 103
 Rikardo, Roberto, 224 La
 Enigmo de la Universo , 7, 27, 29, 180-184, 188-189, 192
 Riess, Carl, 238
 Rilke, Rainer Maria, 3
 Rohleder, Hermann, 211-212
 Rokitansky , Karl von, 212
 Romanes, George John, 184
 Romantikismo, 16, 46, 48, 53-55, 110, 136
 Rosenberg, Alfred, 231
 Rossmässler, Emil Adolf, 77
 Rudnev, Vladimir (vidu Bazarov-Rudnev, Vladimir)
 Rupke, Nicolaas, 28
 Russell, Bertrand, 11, 29, 160, 162, 165, 185
 Russell, ES, 135-136
 Rusio, 3, 23-24, 73, 197-217
- Saint-Hilaire, Geoffroy, 83
 Sandmann, Jürgen, 136
 Sankara, 93
 Schallmayer, Wilhelm, 223-224
 Schaxel, Julio, 237
 Schelling, Friedrich Wilhelm, 16, 46-28, 41 53-59 110 , 112, 116, 200
 Schiller, Friedrich, 76, 79, 116
 Schlegel, Friedrich, 110
 Schleicher, aŭgusto 5
 Schleiermacher, Friedrich, 28, 53-54, 110 , 116
 Schlick, Moritz, 162
 Schmidt, Henriko, 223, 237, 238
 Schmidt, Helmut, 24
 Schopenhauer, Arthur, 112
 Seĉenov, Ivan, 201
 Dua Mondmilito, 3, 26, 215
 sekularismo, 3, 5, 11, 13, 18-19, 92, 96, 98, 181-183, 187
 sekularigo, 26, 79-80, 82, 180
 memkonservado, 26 , 108, 113, 119-120, 122-129
 Semon, Rikardo, 29 137 , 146-149 , 153
 sekso, sekseco, 7, 20-22, 100, 104, 148, 151

- Shaftesbury, Grafo de, 29, 108-109, 115-117
- Shaginyan, Mariëta, 214
- Kantisto, Petro, 96
- Sinnett, AP, 98, 100
- socialdemokratio (vidu socialismo)
- socia higieno, 232, 234-235
- socialismo, 2, 235, 24-25, 84, 95-96, 102, 104-105, 108, 123-125, 128, 149, 182, 197, 199, 201-202, 206, 208, 212, 213, 213, 213, 213, 237-239 animo,
- 11, 98-101, 103, 212 Sovetunio (vidu Rusion)
- Spencer, Herbert 186-187, 200, 226
- Spinoza, Baruch, 2, 11, 16, 26, 29, 31, 45, 47, 107-130
- spiritismo, 3, 5, 22, 26, 47, 59, 020, 183-184, 187
- spiritisma monismo (vidu spiritismon)
- Stalin, Jozefo 25, 209
- Steffens, Henrik
- Steiner, Rudolf, 3
- Stern, Jakob, 110, 123-125, 128
- Stöcker, Helene, 7, 20-21
- stoikismo, 108, 113-117, 126-127, Davido, 129. Friedrich, 19, 28, 59, 61-64 Struve, Gustav
- von, 18 Struve, Petro, 201
- teleologio, 63, 115-116, 119-120, 125, 127, 129, 135, 137-140, 143-145, 153, 184
- Telesio, Bernardino, 113
- Tennemann, Wilhelm Gottlieb, 46-47, 52
- Teozofio, 3, 28, 91-106, 180
- Todorov, Tzvetan, 25
- Tönnies, Ferdinando, 111-112
- Traube, Isidor, 229
- Turgenev, Ivan, 200
- Tyndall, Johano, 55, 184
- Ulbricht, Walter, 24
- Ule, Otto Eduard Vincent, 78
- Ulyanov, Vladimir (vidu Lenin)
- Usono, 23, 24, 182-183, 226 unueco de sciencmovado, 5, 161-172
- vario, 138, 140-147, 149, 151-153
- Varnhagen von Ense, Karl August, 77, 83
- Vedanto, 43, 93
- Verworn, Max, 223, 225, 227-231, 236, 240
- Viena Rondo, 160, 162
- Virchow, Rudolf, 17, 226, 229-230
- Viswanathan, Gauri, 28-29, 180, 186,
- vitalismo, 31, 96, 108, 113, 115, 117, 120-121, 123-129, 137, 142, 145, 153, 185, 187, 228, 239
- Voltaire, 24
- Walker, WL, 185
- Ward, Jakobo, 184
- Ward, Lester Frank, 182
- Wasmann, Erich, 140, 143-145, 147, 153
- Watts, Charles Albert, 181-183, 186-188
- Weber, Max, 167, 216
- Weikart, 21 Rikardo, 190
- Weir, Todd, 95-96, 135, 165, 179-180, 185
- Weismann, aŭgusto, 11, 141-142, 150-152, 211, 226, 233-235
- Wells, HG, 187-188, 191-193
- Weltanschauung (vidu mondkoncepton)
- Welträtsel (vidu La Enigmon de la Universo; mondaj enigmoj)
- Werner, Abraham Gottlob, 72
- Wessinger, Catherine, 93, 104
- Willdenow, Carl Ludwig, 72
- Wittgenstein, Ludwig, 162
- Wolff, kristano, 5, 16, 46, 50, 56
- Woltmann, Ludwig, 238
- virinaj rajtoj movado (vidu feminisma movado) mondo enigmoj, 2, 4, 8-11, 13, 28, 49

258 Indekso

mondanimo (vidu ankaŭ animo),
56-57, 115-116, 118-
119, 212 mondrigardo, 2, 4-5, 7-
18, 22-30, 49-50, 71-72,
83, 92, 94 , 97, 107-108, 112,
115, 117, 135, 144, 159, 161,
183, 188, 191-192, 198-
199, 207, 216-217, 223-232

Worsley, Arthington, 185
Wundt, Wilhelm, 11

Jurkevič, Pamfi l, 200-201
Juškevič, Pavel, 202-204, 209

Ziche, Paul, 29-30
Zuntz, Nathan, 226-227, 230